

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
YEREVAN STATE UNIVERSITY

OSUՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐԸ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՑՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ
FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION

Գիտական հանդես
Научный журнал
Scientific Journal

1 (24)

Երեան – 2018

Հանդեսը հրատարակվում է ԵՊՀ գիտական խորհրդի որոշմամբ
Вестник издается по решению Ученого совета ЕГУ
The Bulletin is published by the decision of YSU Scientific Council

Գլխավոր խմբագիր՝ ք.դ., պրոֆ. Երզնկյան Ե. Լ.

Խմբագրական խորհուրդ.

ք.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Գասպարյան Ս. Ք., ք.դ., պրոֆ. Գաբրիելյան Յովան Յով. Ս., ք.դ., պրոֆ. Մակարյան Ա. Ա., ք.դ., պրոֆ. Պարոնյան Շ. Հ., ք.դ., պրոֆ. Սիմոնյան Ա. Ա., ք.դ., պրոֆ. Արակելյան Ա. Հ., ք.դ., պրոֆ. Բաղդասարյան Ա. Գ., մ.դ.թ., դոց. Հարությունյան Զ. Հ., դոց. Թովմասյան Ն. Մ. (պատասխանատու քարտուղար):

Главный редактор: д.ф.н., проф. Ерзинкян Е. Л.

Редакционная коллегия:

д.ф.н., проф., член-корр. НАН РА Гаспарян С.К., д.ф.н., проф. Габриелян Ю.М., д.ф.н., проф. Макарян А.А., д.ф.н., проф. Паронян Ш.А., д.ф.н., проф. Симонян А.А., д.ф.н., проф. Аракелян А.Г., к.ф.н., доц. Багдасарян А.Г., к.п.н., доц. Арутюняն Յ.Հ., доц. Товмасян Н.М. (ответ. секретарь).

Editor-in-Chief: Doctor in Philology, Prof. Yerznkyan Y. L.

Editorial Board:

Doctor in Philology, Prof., Corresponding member of RA NAS Gasparyan S.K., Doctor in Philology, Prof. Gabrielyan Y.M., Doctor in Philology, Prof. Makaryan A.A., Doctor in Philology, Prof. Paronyan Sh.H., Doctor in Philology, Prof. Simonyan A.A., Doctor in Philology, Prof. Arakelyan A.H., PhD, Associate Prof. Baghdasaryan H.G., PhD, Associate Prof. Harutyunyan Z.H., Associate Prof. Tovmasyan N.M. (Executive Secretary).

«Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» գիտական հանդեսն ընդգրկված է դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների արդյունքների տպագրման համար ընդունելի ամսագրերի ՀՀ Բարձրագույն դրավագործական հանձնաժողովի ցանկում:

Научный журнал «Иностранные языки в высшей школе» включен в список периодических изданий, допущенных Высшей аттестационной комиссией РА для публикации результатов докторских и кандидатских диссертационных работ.

Scientific journal “Foreign Languages in Higher Education” is included in the list of journals approved by RA Supreme Certifying Commission to publish the main findings of doctoral and PhD dissertations.

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Grisha GASPARYAN

Yerevan State University

THE ROLE OF OCCASIONAL WORDS IN INTERPERSONAL COMMUNICATION

Nonce (occasional) words have mainly been studied as means to solve immediate problems of communication in spoken language and as stylistic devices in written language. Obviously, little attention has been paid to their specific role in oral communication while the research of occasional words in real interpersonal communication reveals the dynamic tendency of language development. The present paper is an attempt to reveal structural, semantic and pragmatic features of occasional words taken from live communication. It is based on the study of a set of occasional words that reveal the daily changes in the language and the role of those words in oral speech.

Key words: occasional (nonce) words, economy principle, interpersonal communication, coinage of new words, encoding-decoding of a message, needs of communication

In an era of globalization English is used as lingua franca and seems to occupy an increasingly remarkable place in international communication. When we take up an English dictionary, the first thing that comes to our mind is that we are holding a book where the definitions of all the words can be found, while when we compare the written English with the spoken one, we see that not all the words actually can be found there. Every day the English word-stock undergoes enormous changes. These changes are conditioned by many factors: the main factor is the individual English speakers' propensity to accommodate English according to the needs of the communication.

The changes of the word stock make the vocabulary full of new lexical units and to learn all those words or include them in dictionaries is simply impossible, so modern linguistics tries at least to explore those changes and their influence on vocabulary. Nonce (occasional) words are also results of those changes and the current paper is an attempt to explore and introduce what role they perform in interpersonal communication. All the examples of nonce words illustrated and examined in this paper are taken from native and foreign English speakers' everyday live communication.

Nonce Words as Means of Replenishing the English Vocabulary and Their Linguistic Analysis

From the very start it is necessary to introduce the meaning of the “nonce word” as presented in the dictionaries. The Oxford Advanced Learners’ Dictionary defines “nonce word” as: “a word or expression coined for one occasion” /OALD 7th edition, 2006/. For example, the word *cheeseless* (without cheese), was coined by an Italian boy on an occasion when he was describing the type of pizza he loves (*cheeseless pizza*).

In the Dictionary of Linguistics and Phonology we find the following definition of “nonce word”: “A term describing a linguistic form which a speaker consciously invents or accidentally uses on a single occasion” /Crystal, DOLP, 5th edition/ such as in the word combination “typical *amsterdamian* photo” (a photo taken in Amsterdam), the tourist guide consciously invented the word.

A more elaborate definition is found in theoretical literature. Here the linguistic phenomenon under study is generally recognized as follows: nonce (occasional) word is a word or a word combination coined for the use at the moment of speech only in the given context. Quite usually it is formed irrespective of the norms and rules of the word-formation. It may or may not become proper lexical unit, depending on whether it will later be used or not /Crystal, 2000, Крюкова, 2014, Несветайло, 2008/, for example the word *Erasingly*, meaning “erasing”, was coined by a girl who was expressing her anger about her teacher who was complaining about her painting and was erasing it at the same time (*erasingly*). This coinage was completed by adding an adverbial inflection to a verb in gerund, which is grammatically incorrect so it is less possible that the word will be used later by other speakers.

According to Schmid, there are three main strategic approaches that might be implemented in order to examine nonce words:

- First, the *structural approach* to the study of new words (the development of the properties of a word).
- Second, the *functional approach* (the familiarity of the word in the speech community).
- Third, the *cognitive or semantic approach* (the formation and entrenchment of a concept associated with the word in the minds of the members of a speech community) /Schmid 2008: 3/.

Using these three approaches and analyzing nonce words according to the causes of their formation we can reveal their role in interpersonal communication.

Firstly, the most important reason for the formation of nonce words is the need to solve an immediate problem of communication when the speaker tries to find adequate words for the expression of his thoughts /Cambridge Dictionaries Online, 2011/. In order to clarify this statement let us adduce some examples of nonce words coined for this reason: *overfreedom* (too much freedom). The word coined by me while I was expressing my opinion about Europeans. The word was formed

in haste to solve an urgent communication problem while completing the assignment “Describe Europeans with only one word!” The word *check-inaholic* (a person who is addicted to doing check-ins on facebook while travelling or having an activity), was coined by a Serbian girl describing guest-students who like showing off in front of their friends about what they are busy with abroad. The word-combination *dislikable photo* means a photo deserving “dislike” on facebook. The word was coined by an American guy trying to qualify a photo uploaded by his friend on facebook.

Secondly, nonce words might be coined to reflect different stylistic shades in speech, quite often to make an impression on listeners and attract their attention. This view suggested by L. Minaeva considers people’s propensity to be in the center of attention which serves as a productive basis for the formation of nonce words /Minaeva, 2007: 30/. The point mentioned above can be illustrated by the following examples:

Hintful (full of hints). The word was coined before an exam by a student who was preparing his answer to the question “How is the weather today?”. The answer: “The weather looks full of promises” was qualified to be very “*hintful*” by other students around.

Circumstantial people (people, whose mood and behaviour towards others greatly depend on the circumstances). Implication of meaning: people, who do not have an established character. The word was coined by an American guy who was expressing his opinion about Europeans. It was a kind of a euphemism used by the speaker, instead of saying “*egocentric*”.

Masarykish (typical of Masaryk University). The word was coined to show the peculiarities that this university has. It was used in the context when the coiner of this word learnt that the lessons there start at 7 a.m. The word made those who heard it got interested in the university as it seemed to be unique and quite different.

Proceeding with the analysis of occasional words, we want to introduce the next reason for their coinage suggested by M. Dooly. According to him, people’s habit to play with words can serve as a reason for the coinage of occasional words. In order to be able to invent new words, one should be familiar with the language and be flexible enough not to be afraid to play with it /Dooly, 2006: 85/. This word-play is vivid in the words like:

Showing-offly – “People check-in on Facebook *showing-offly*”. An American guy expressed his anger about people who are prone to show off on Facebook.

Choicy (meticulous about choices). It’s a word coined by a shop assistant. I asked whether I can try the coat on the mannequin and in reply she said that I was a very “*choicy*” person.

Longie-shortie – the antonym pair referring to the type of lover one may have (longie – with whom one has long plans – marriage, children etc., shortie – just a lover for a short time).

Here it should be noted that even though playing with words is a great tool for the formation of nonce words, it is usually realized through violation of conventional language norms: in the example *showing-offly* the adverb-forming suffix *-ly* is added to an adverbial particle, or in case of *overfreedom* the adjective-forming prefix *over-* formed a noun. Another vivid example of breaking morphological rules is the formation of the nonce word *sadcasm* (meaning: “black humour”, a word coined by an American who did not like such kind of jokes). In English the word sarcasm is a simple word borrowed from Latin, so it cannot be split into smaller elements. Nevertheless in *sadcasm* we see that it was perceived as a compound word, that is why a sound interchange took place. We came across a similar coinage in another American’s speech, the word *sourcasm* was coined as a synonym to the word *sadcasm*. The theories adduced above came to prove us that nonce formations are mainly made both because of the immediate need of communication and people’s habit to play with words. However, our research shows that there are other reasons as well, such as the words *sadcasm* and *sourcasm*: these words were coined to express discontent, annoyance and sarcasm as well. As for the antonym-pair *longie-shortie*, it should be mentioned that they are formed to simplify the speaker’s wording, that is to say, instead of giving long passages defining the relationship, just one word is used.

People’s linguistic creativity, i.e. their aptness to invent new concepts or add qualities to the existing ones, is one of the regular reasons for the formation of nonce words. “Every language user is linguistically creative” is a truism” — states Ronald Carter in his article on language and creativity /Carter, 2004: 258/. Hence, the more creative language users are the more nonce words will appear in the language. Below are some examples of nonce words coined as a result of people’s linguistic creativity:

Superstitionless (without superstition). It was coined by a German teacher, who was describing himself saying that “I am very *superstitionless* person”. The speaker might have used another word to express the same idea but he preferred to coin an “easier” version.

Hateless (loving, without hatred, kind). The word was coined by an American guy who was expressing his opinion about the Czech people comparing them with the Hungarians saying that “The Czech people are known for their *hateless* character”.

Examless day (a day without exams). The word was formed by a group of girls who were happy to hang out since they did not have exams, and feeling a kind of relief they shouted “Finally, we have an *examless* day”.

Five hundred *crownish* (around five hundred crowns (Czech currency). The word combination was coined by a Slovak girl who was trying to remember the price of her skate. It was coined quite accidentally. The reason for such coinage is that the coiner wanted to speak fast and said whatever her linguistic intuition prompted.

Undirty someone's shoes (to clean the shoes). A hotel receptionist who did not speak English well asked the guests to *undirty* their shoes before entering the rooms. This case, however, was the result of illiteracy in the language.

Overpunctuality (extremely punctual). A student was so punctual that submitted his homework even before the field to submit it was open. So the teacher, who did not get it blamed the student for his "*overpunctuality*". It made the student be careful about his "punctuality".

Rhinocerosy (full of rhinoceroses). The word was coined by an Armenian girl, describing her dreams. What she meant: "Before I fall asleep I see an abyss full of rhinos". The reasons for this coinage are like those of "*crownish*", when the speaker wants to be as fast as possible while speaking.

The suffixes *-ish*, *-less*, *-y*, *-ship* etc., prefixes *un-*, *over-* are productive means for the coinage of nonce words. In the examples adduced above many morphological word-forming rules are neglected, which is typical of the coinage of nonce words in oral communication, for instance, in the word *overpunctuality*, prefix *over-* is added to a nominal stem, whereas normally it is added to an adjective. It follows logically from this example that in the flow of speech speakers' linguistic intuition prompts them to make up a "sudden" word neglecting general rules of morphology and word-formation. In the word *undirty*, again we notice that the speaker breaks the rule, adding the prefix *un-* to a word containing negative meaning. In the examples *examless* and *superstitionless* suffix *-less* helps the speaker to express his ideas easily and fast avoiding long word-combinations, that is to say, the same way such words as *computerless*, *pictureless*, *penless* might be coined. In the words *Englishes* and *Erasmusing*, the plural-forming ending *-es* is added to an uncountable noun English and the grammatical ending *-ing* was added to a noun *Erasmus*, not a verb. Here also we observe breaking of some grammatical norms which simplify the speakers' wording making it faster and easier for them to express their thoughts.

One of the commonest types of nonce words are blends (blended words, blendings). They have been meticulously examined by Judith Munat /Munat, 2007: 297/. The scholar defines blends as words made up of two different words. She calls the word part "**splinter**". In the word like *frenemy*, 'enemy' is the splinter (*frenemy* < friend + enemy, meaning a "false friend"). An important part of Munat's research is the discrimination of a special type of blends, the orthographic ones. Mostly the oral and written forms of blended words are identical, however, there are some that can be identified only when seen in written form, for example, *buyography* < buy + biography or *shampagne* < sham + champagne. These are the orthographic blends that can adequately be decoded only in writing. In this research Judith Munat points out the places where the blends usually occur, these are mainly newspapers, advertisements, headlines etc. Blends easily occur in oral speech as well. Sometimes people blend words in order to appear more joyous or to manage to convince others. Blended words may also be used to attract attention especially

when they are used in newspaper headlines /Munat, 2007: 299/. Here are some blends we have come across in real communication:

Nevercome roommate < never + come – meaning: a person who leaves a dormitory with the intention not to come back anymore. This blend was coined by a student who was fed up with his roommate. He used this as a nickname telling that “Nevercome finally is in his hometown”.

Frenemy < friend + enemy – meaning: a false friend. The coinage was made by a native American addressing his friend. This is an alternative, euphamised way to describe a friend in order not to sound offensive.

Funracture < function + structure – the coinage was made by a non-native speaker of English while telling about structure and function of an organization and did not want to repeat the two words all the time.

The formation of blends helps the speaker to express his thoughts fast and clearly. If a speaker uses compounding to form a nonce word, it is easier to make a blend, because blends mainly consist of root-morphemes and it is very easy to mix those roots and coin a new word.

As different theories state, the main function of a nonce word is to solve an immediate problem of communication and the examples we found in live communication again came to prove the accuracy and rightness of those theories: nonce words simplify the speech act for the speaker, the latter expresses his ideas easily and shortly, solves his immediate need of communication, whereas our research gives us right to state that the coinage of such nonce words has also so to say “side effects”. There are two such effects and they both have their influence on the listener: the latter may not understand the nonce word or may misunderstand it. When do such things usually happen?

Firstly, the process of communication generally and the communication via words consists of two processes: encoding and decoding of a message. While communicating with nonce words the process of encoding is simplified i.e. the speaker coins a word sometimes neglecting the conventional word-building patterns or in case of blends merely putting the word-parts next to each other. On the other hand, the process of decoding becomes complicated for the listener, the latter should have some background linguistic knowledge such as knowing what meanings the affixes have, for example in the above-mentioned example the word *rhinocerosy*, the suffix *-y* expresses a meaning of content, such as in the English word *salty*, so the listener should have background knowledge to decode the message produced by the speaker. The polysemy of some affixes may also complicate the communication for the listener, for example the suffix *-ish* in *crownish* shows approximateness, in *masarykish* – typicality, hence the listener should know some other words formed with this suffix in order to decode the message correctly. Quite often the process of the coinage of nonce words results in illiterate formations and presents difficulty for the listener to understand it, for example, the nonce word *choicy*, though it is easy for the coiner to make it up, it is

difficult for the listener to decode it, since it was coined by “copying” the pattern of an already existing word *choosy*, which may be unknown to the listener.

The dynamic tendency of language development leads to the coinage of new lexical items called occasional (nonce) words. This coinage is influenced by a number of factors, primarily by the need to solve an immediate problem of communication. The functional analysis of nonce words found in the native and non-native English speakers’ live communication shows their role in interpersonal communication: the speakers coin a nonce word to make their thoughts be expressed easily avoiding long word-combinations and sentences, thus contributing to the economy principle in the language, so the main role nonce words play in interpersonal communication is the simplification of communication for the speaker. On the other hand, the decoding process of a nonce word may demand some background linguistic knowledge on the part of the listener to understand the meaning conveyed in the nonce word properly or not to misunderstand it. The enrichment of the stock of nonce words in the language is an ongoing and endless process, so every moment a great many English speakers will have communication needs or will want to simplify their wording thus giving birth to new lexical units.

REFERENCE

1. Crystal D. Investigating Nonceness: Lexical Innovation and Lexicographic Coverage // *Manuscript, narrative and lexicon: essays on literary and cultural transmission in honor of W.F. Bolton*. Lewisburg: Bucknell University Press; London: Associated University Presses, 2000.
2. Carter R. Language and Creativity: the Art of Common Talk, First Edition. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group 2004.
3. Dooly M. Semantics and Pragmatics of English: Teaching English as a Foreign Language, Bellaterra, Servei de Publicacions, 2006 // URL: <https://books.google.am/books?id=C5TdV8LgtaQC&pg=PA57&dq=>
4. Minaeva L. English Lexicology and Lexicography. Moscow: AST; Astrel 2007.
5. Munat J. Lexical Creativity, Texts and Contexts // *Studies in Functional and Structural* // *Linguistics*, 58, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin’s Publishing Company, 2007.
6. Schmid Hans-Jörg. New Words in the Mind: Concept-Formation and Entrenchment of Neologisms // *Anglia Anglia – Zeitschrift für englische Philologie, Volume 126, Issue 1*, 2008.
7. Крюкова Н. Ways of formation and translation of occasional words in fiction, // URL: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/107/4884/>.
8. Несветайло Ю. Трактовка понятий «неологизм» и «окказионализм» в современной научной парадигме // *Вестник Ставропольского гос. ун-та*, 55/2008 // URL: <http://vestnik.stavsu.ru/55-2008/25.pdf>.

Dictionaries

1. OALD – Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English, 7th edition, Oxford, 2006.-1908p.
2. DOLP – D. Crystal, Dictionary of Linguistics and Phonology, fifth edition, 2008, 507p.
3. CDO – Cambridge Dictionaries Online // URL: <http://dictionary.cambridge.org>

Գ. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ – Դիպածային բառերի դերը միջանձնային հաղորդակցության մեջ. – Հոդվածի նպատակն է վեր հանել, դիպածային բառերի դերը միջանձնային հաղորդակցության մեջ: Հոդվածը հիմնված է իրական հաղորդակցությունից քաղված օրինակների վրա: Ստացված արդյունքները փաստում են, որ դիպածային բառերը հիմնականում ստեղծվում են հաղորդակցության հրատապ խնդիրներ լուծելու համար: Կախված ստեղծման պատճառից՝ դիպածային բառերը կատարում են որոշակի դեր միջանձնային հաղորդակցության մեջ: Խոսողի համար դիպածաբանության ստեղծումը կարող է պարզեցնել խոսակցությունը, մինչդեռ խոսակցի պարագայում այն շատ հաճախ դժվարություններ կարող է առաջ բերել, հատկապես, եթե բառը ստեղծվում է բազմիմաստ բառերի բառաբարումամբ կամ բազմիմաստ ածանցների միջոցով: Դիպածաբանությունների ստեղծումը շատ հաճախ ենթադրում է բառակազմական կանոնների և ձևաբանական որոշ կառույցների խախտումներ:

Բանալի բառեր. դիպածային բառեր, լեզվական տնտեսում, միջանձնային հաղորդակցություն, նոր բառերի ստեղծում, հաղորդագրության կողավորում-ապակողավորում, հաղորդակցության պահանջներ

Г. ГАСПАРЯН – Роль окказиональных слов в межличностной коммуникации. – Цель статьи заключается в выявлении роли окказиональных слов при межличностной коммуникации. Полученные данные свидетельствуют о том, что окказиональные слова в основном образуются для решения срочных коммуникативных задач. В зависимости от причин их образования, окказиональные слова выполняют определенную функцию в межличностных отношениях. Для говорящего образование окказионализмов может упростить разговор, в то время как для собеседника может стать причиной определенных затруднений, особенно когда слово создается путем сращения многозначных слов или многозначных суффиксов и приставок. Образование окказионализмов часто предполагает нарушение словообразовательных правил и конструкций.

Ключевые слова: окказиональные слова, экономический принцип, межличностная коммуникация, образование новых слов, кодирование-декодирование сообщения, потребности общения

Marina KARAPETYAN
Gayane HOVHANNISYAN

Yerevan State University

ON THE ISSUE OF TRANSLATING ADJECTIVAL SET EXPRESSIONS WITH A SPECIAL INTENSIFIER

This paper deals with the issue of translating English adjectival set expressions with a special intensifier into Armenian and Russian. The research is based upon the study of nearly 80 English collocations, which have been classified according to the degree of lexical and grammatical equivalence. The equivalents in the three languages are compared and alternative ways of translation are presented. The authors conclude that, dealing with adjectival set expressions with a special intensifier in English, Armenian and Russian, there cannot be any one particular approach to translating. The translator is to consider the target culture's customs and beliefs and choose the most effective method of conveying vivid foreign images into the target language using the expressive means available.

Key words: *adjectival set expressions, special intensifiers, source language, target language, base of comparison, object of comparison, selective equivalent, grammatical equivalent, lexico-grammatical equivalent, lexical translation, description, loan translation*

Translation is a complex linguistic phenomenon, a type of mediation between two languages, a means of inter-lingual transfer. The gist of the source language (SL) item is transferred to the target language (TL) through an item of an equal or similar communicative value. The objective of translation is to ensure that in the TL the translated item is a direct equivalent of the original in all aspects, including functional, structural and informative ones. Equivalent translation reproduces the full content of the original item in the TL by showing the notional similarity between the two items. If the source and target language items share a common meaning, the translator has good chances to establish relative, sometimes exact, correspondence between them, and translation can be effectively carried out.

Admittedly, one of the most challenging tasks of a translator is the process of recreation of phraseological units, including idioms, set phrases, proverbs, phrasal verbs, etc. in another language. This implies a deep awareness of both languages and cultures since, deriving from historical and geographical circumstances, cultural attitudes and beliefs, one and the same phenomenon and meaning can be expressed differently in different languages thus creating vagueness and ambiguity for mutual understanding. When translating phraseological units, a translator must

also seek to preserve the national spirit laid in the phrase. Undoubtedly, it would be ideal to convey both the meaning (denotational and connotational) and form of the original expression, but it is not always possible to achieve this goal. As a result, two issues arise: how to interpret the meaning of idiomatic expressions and how to convert them into units of an equal value in another language.

The paper considers the issue of translating English adjectival set expressions with special intensifiers into Armenian and Russian. The material under consideration contains about 80 English collocations. They are classified according to the degree of lexical and grammatical equivalence and discussed in terms of cultural connotations. A parallel is drawn between the equivalents in the three languages. In addition, some new translation equivalents are suggested.

According to N. L. Kolesnikova, the author of the training course “Теория и практика перевода профессиональных текстов” /Колесникова, 2016: 11/, the key to effective equivalent translation of phraseological units is to preserve the following components of their meaning: 1) the fundamental image of the set phrase – the object that the meaning is directly based on; 2) metaphorical or figurative element; 3) emotional element; 4) stylistic element; 5) national or ethnic element. The adjectival set expression *blind drunk*, for instance, consists of these informative components:

- 1) direct meaning of ‘drunk’ – affected by alcohol;
- 2) figurative meaning of ‘blind’ – to convey the idea of inability to see or understand anything;
- 3) negative attitude;
- 4) colloquial register;
- 5) distinct national mentality (the national belief that drinking too much of a type of alcohol like methanol found in mouthwash can do serious damage [/https://www.urbandictionary.com/](https://www.urbandictionary.com/)).

Certainly, not all of the English adjectival set phrases with a special intensifier bear such distinct national characteristics. In many cases we deal with phrases that derive from beliefs or customs similar to those in the TL(s), which facilitates the translator’s task greatly. Moreover, an equivalent translation unavoidably replicates the metaphorical and emotive sense, and exhibits the same stylistic traits as the original expression. For example, in the following set phrases the image coincides in the three languages: *corpse cold* – սաղր ինչպէս դիալ – холодный как труп, *feather light* – փետուրի պէս թէրի – легкий как перо, *rock hard* – ժայռի պէս պինդ – твердый как скала, *pitch black* – ձլուրի պէս սև – черный как смоль, etc.

Nevertheless, translating set phrases with special intensifiers poses some challenges, as it is not a very common technique in Armenian and Russian to qualify adjectives by emotional intensifiers, which attach an additional expressive nuance to the modified word. In fact, *dead quiet* is a more vivid expression than a plain *very quiet*, and *crystal clear* sounds even clearer than *totally clear*. The

emotional intensification function is carried out due to describing the quality of the basic component through a different class of objects, i.e. by comparing the two components of the phrase: the literal component is the *base of comparison*, and the intensifier, used figuratively, is the *object of comparison*. Instead, both Armenian and Russian heavily rely on similes to convey emotional nuances in describing qualities and compensate for the scarcity of expressive modifiers. Occasionally, these languages also make use of plain intensifiers such as *սիսնասիսյն, բազարձալի, совершенно, абсолютно*.

Grouping the methods of translating the set expressions in question, we have drawn on the conventional classification system elaborated by A. Kunin [/http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/transl-book-kunin.shtml/](http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/transl-book-kunin.shtml) and favoured by other scholars /Колесникова, 2016; Ухтомский, 2007; Лаптнова А., Дюдяева, 2014/. We have somewhat modified it to adapt to our situation, as not all the methods are applicable here. It should also be pointed out that categorization of set expressions and their equivalents in two target languages simultaneously is a baffling task. Although Armenian and Russian cultures are somewhat close to each other due to some shared elements of culture and history, the two languages are rich in specific phraseological units which reflect the realities and peculiarities of each particular culture.

There are both phraseological and non-phraseological ways of translating set expressions and idioms. In fact, phraseological equivalents in the TL are all phraseological units themselves. Some of them use the same words, the same structure and have the same meaning as the source; some may contain different words, but have the same structure and meaning; still others are made of different words, have a different structure but preserve the same or similar meaning. Many peoples have described certain qualities with the help of mental images, and even if the image in one culture does not completely correspond to that in another culture, other images come to represent the same ideas. Thus, in *bat blind – пнн пнн – слепой, как кром* the focus of comparison is the ‘blindness’ of certain animals. Each nation has its own perception of the same phenomenon and, in this case, has associated the feature of blindness with a different animal – the English with the bat, Armenians with the owl and Russians with the mole. It is essential that the translator weigh his/her choice of words in order to retain the customary image for each particular culture.

Phraseological methods of translation

Phraseological equivalents can be permanent and selective. In case of *permanent equivalence*, the unit in the TL is the only possible, invariable parallel to the original. Kunin also refers to such expressions as mono-equivalents (http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/transl-book-kunin.shtml). At the same time, the meaning of some set expressions can be transferred with the help of various

equivalents, from which the translator can select the best one to match each particular situation. Here we deal with *selective equivalents*.

Whether permanent or selective, phraseological equivalents of adjectival set expressions with a special intensifier fall under two categories: grammatical and lexico-grammatical. It is noteworthy that absolute equivalence, common among other set expressions and idioms, is not typical of the given adjectival comparisons. There are virtually no absolute equivalents among them as, despite possessing the same denotational and connotational meanings, degree of idiomaticity, style and semantic structure of the original, they all have some kind of grammatical differences. In fact, the prevailing part of the English expressions in question is comprised of N+Adj, with the second dominant group represented by Adj+Adj structure, whereas neither Armenian nor Russian has adopted such structures for the purpose of comparison, at least on a large scale. The corresponding structures in these target languages are: Adj+как+N and N+պես/չափ+Adj/Participle, as well as two-word set phrases (mostly Adv+Adj), multi-word expressions and compound adjectives with figurative meanings.

The aforesaid grammatical differences between the adjectival comparisons in the SL and TLs place them in the category of partial grammatical equivalents, which are represented abundantly on our list. However, given the deficiency of absolutely equivalent translations, we shall refer to these merely as **grammatical equivalents**.

Grammatical equivalents encompass the expressions having the same meaning, semantic structure, figurativeness (they are based on the same image) and stylistic features, but varying in word order or grammatical composition. Compare *feather light* with պետուրի պէս թէթլի and *легкий как перо/перышко*. The syntactic structure of the English expression (N+Adj) is different from those in the TLs. By contrast, the Russian translation of the simile *as light as a feather* can be viewed as its absolute equivalent, although there can be a stylistic divergence – the Russian image is often based on the diminutive variant of the object of comparison.

Other expressions with grammatical equivalents include:

<i>paper thin</i>	թղթի պէս քարակ	тонкий, как бумага
<i>rock hard</i>	ժայռի պէս պինդ	твёрдый, как скала
<i>corpse cold</i>	սառը ինչպէս դիակ	холодный, как труп
<i>razor sharp</i>	շերի պէս սուր	острый, как лезвие
<i>razor thin</i>	սրիշի պէս քարակ	тонкий, как лезвие
<i>crystal clear</i>	բյուրեղի պէս մարուր	кристально чистый
<i>sky high</i>	մինչև երկինք	доходящий до небес
<i>bone cold</i>	lexicogram. eq. Type I	замерзший до мозга костей
<i>dead drunk</i>	lexicogram. eq. Type I	мертвецки пьяный
<i>damn lucky</i>	lexicogram. eq. Type I	чертовски везучий
<i>snow white</i>	lexicogram. eq. Type I	белоснежный

The category of **lexico-grammatical equivalents** can, in turn, be subdivided into two types. Type I encompasses expressions in the source and target language(s) that share the lexical and figurative meaning and stylistic orientation, but, along with a dissimilar grammatical structure, have a different lexical composition and are based on a different image.

<i>needle sharp</i>	<i>դանակի / շեղի պէս սուր</i>	<i>острый, как лезвие / бритва</i>
<i>snail slow</i>	<i>կրիայի պէս դանդաղ</i>	<i>медленный, как черепаха</i>
<i>wafer thin</i>	<i>թղթի պէս բարակ</i>	<i>тонкий, как бумага</i>
<i>dead straight</i>	<i>ուղիղ՝ նետի պէս</i>	<i>прямой, как стрела</i>
<i>daisy fresh</i>	<i>վարդի պէս ծաղկող</i>	<i>свежий, как роза</i>
<i>bone hard/hardy</i>	<i>քարի պէս պինդ</i>	<i>твёрдый, как камень</i>
<i>dog deaf</i>	<i>ձկան/իշտունջի պէս իսուլ</i>	<i>глухой, как тетерев</i>
<i>dead / damn lucky</i>	<i>շան բախտ ունեցող</i>	<i>gram. eq./lexicogram. eq. Type II</i>
<i>dead/ stinking drunk</i>	<i>խոզի պէս հարբած / շան պէս լակած</i>	<i>gram. eq.</i>

Even though the equivalence between English and Armenian/Russian set expressions is only partial, the list above demonstrates the absolute correspondence between most of the Armenian and Russian ones. However, occasionally the three languages may rely on three different images which clearly reflect the uniqueness of national mentality and cultural beliefs.

Lexico-grammatical equivalents of Type II only share the lexical meaning and stylistic characteristics, but differ in the degree of idiomaticity, emotional strength and, radically, in grammar. In this case, most of the TL equivalents are idioms proper.

<i>flat broke</i>	<i>դատարկ գրանով</i>	<i>совсем на мели; без гроша в кармане</i>
<i>wringing wet</i>	<i>թրջված մոլի</i>	<i>промокший насеквоздь</i>
<i>stone rich</i>	<i>ուկու մեջ բաղված</i>	<i>денег куры не клюют</i>
<i>dirt cheap</i>	<i>շրի գնով, շան մսի գնով</i>	<i>дешевле пареной репы</i>
<i>bone cold</i>	<i>ցրտից քար կտրած</i>	<i>gram. eq.</i>
<i>corpse pale</i>	<i>գույնը զգած</i>	<i>gram. eq.</i>
<i>brand new</i>	<i>non-phraseological translation</i>	<i>с иголочки</i>
<i>hopping mad</i>	<i>non-phraseological translation</i>	<i>вне себя от ярости</i>
<i>damn lucky</i>	<i>Type I</i>	<i>везет как утопленнику</i>

Selective equivalents

As can be observed in the above examples, adjectival set expressions with a special intensifier may have more than one equivalent translation in Armenian and Russian. The translator has an opportunity to select from various equivalents to fit in each particular context. It may be expedient to choose the equivalent that conveys the original mental image despite not preserving the ethnic, emotional, stylistic or other components. For example, depending on the context some expressions may sound rude or inappropriate in the TL, and hence it would be right to replace them with milder ones. Cf. *dead right* vs *совершенно прав/ прав как никогда/ точно/ стопудово/ стопудняк*. It is clearly evident that the last two equivalents belong to the informal register or slang (e.g., *Озвучки стопудняк не будет, да и не надо! /http://teenslang.su/*). Let us also consider in more detail the synonymous set of Russian equivalents for *roaring drunk*: *боянящий с пьяных глаз/мертвецки пьяный/пьяный в стельку/пьяный до беспамятства*. Although the expression *боянящий с пьяных глаз* seems to be the closest lexico-grammatical equivalent, each of the sentences below can be translated differently.

- *They came back from the bars roaring drunk.*

[/https://dictionary.cambridge.org/](https://dictionary.cambridge.org/).

Они возвращались из баров **мертвецки пьяными**.

Նրանք հաճախ զալիս էին պանդոկներից շան պես լակած:

- *The lord's son and his friends got roaring drunk and rode into town.*

[/https://en.oxforddictionaries.com/](https://en.oxforddictionaries.com/).

Сын лорда и его друзья **напились до беспамятства** и поехали в город.

Լորդի որդին և նրա ընկերները **խոզի պես հարրեցին** և դրան եկան քաղաք մերժնայով զրունելու:

- *He rolled home roaring drunk at 3 o'clock in the morning /Ibid/.*

Он заявился домой в 3 часа ночи, **пьяный в стельку**.

Առավոտյան կողմ, ժամը 3-ին, նա **ոտքի վրա հազիվիազ զլորվելով** սուն մտավ:

- *They were all roaring drunk and kept singing bawdy songs*

[/https://www.ldoceonline.com/](https://www.ldoceonline.com/).

Все **боянили с пьяных глаз** и не прекращали петь свои вульгарные песенки.

Նրանք բոլորն էլ **սոսկափի հարբած էին** և շարունակ գրեհիկ երգեր էին երգուն:

- *In some of the villages, apparently, vampire hunters get roaring drunk first*

/Ibid/.

Видимо, в некоторых деревнях охотники на вампиров сначала **напиваются вдребезги**.

Որոշ գյուղերում, ամենայն հավանականությամբ, վամպիրներ որսացողները նախ և առաջ մի լավ **հարբում** էին քաջությամբ զինվելու համար:

As a matter of fact, many of the adjectival set expressions with a special intensifier have their phraseological synonyms. Mostly, these are just alternative set expressions with the same lexical invariant (which is usually the base of comparison) and a variable component, such as *razor/needle sharp*, *rock/stone hard*, *shiny/brand new*, *wafer/paper thin*, *dead/snail slow*, *pitch black/dark* and others. These examples demonstrate the semantic variability of the individual components, but in rare cases we can also find full variants, i.e. synonymous expressions that have a completely different lexical and/or grammatical structure. One such synonymous pair is *bone weary* and *dead tired*. Although both variants show absolute exhaustion, they may differ in picturesqueness and emotiveness. Similarly, Armenian and Russian as TLs allow lexical and even stylistic variability and synonymy as can be seen in, for instance, *dead drunk* – իխսուն հարրած, *խոզի պէս հարրած* or շան պէս լակած; *pitch dark* – անթափանց խավար or մասուն աչքը մանցնես, չի տեսնի; *snail slow* – մահուն/կրիայի պէս դանդաղ; *bone cold* – ցրտից փայտացած/քար կորած – замерзший насквозь/до мозга костей/до нитки; *dog deaf* – ձկան պէս խոլի/խոլ, իխոլնջի նման – глухой как тетерев/пень or глухая тетеря; *plain stupid* – հասկի պէս հիմար/հիմար հացլ – тупой как пробка/сибирский валенок/ибабра or глупый как пень/баран or баранья голова.

The translator's choice depends not only on the context but also on the nature of the both SL and TL expressions; hence it is vital to take into account all their characteristics, stylistic and syntactic functions. In the absence of a phraseological equivalent compatible with the context, a good translator can adopt a creative approach. For example, in order to preserve the figurative meaning of the SL item when the TL does not seem to have a lexico-grammatical equivalent, the translator is expected to provide a different metaphorical image or sacrifice the form to idiomaticity.

Cf. *Loved the location as it was dead quiet at nights so we had a great sleep in the comfortable bed...* /<https://www.urbandictionary.com/>. – Местоположение мне очень понравилось, так как по ночам было **тихо как в раю**. – Ինձ շատ դուր եկավ այդ վայրը, քանզի զիշերները դրախտային հանգստություն էր տիրում, և մենք խաղաղ քնեցինք հարմարավետ մահառում: / Это место, где ночи были **тихие как сон/мечтание**, мне полюбилось. – Ինձ շատ հոգեհարազատ թվաց այդ վայրը, որտեղ զիշերները երազի պէս անուշ էին: (The translators have used equivalents with one metaphoric component: in the former example associating *dead* with the *paradise*, in the latter with a *dream*).

On my third pause for air I realized that everything was dead quiet again. /*Ibid/*. – Остановившись в третий раз, чтобы глотнуть воздуха, я осознал, что вокруг опять царит **мертвая тишина**. – Երբ կանգ առա երրորդ անգամ, որ օդ շնչեմ, հասկացա, որ շուրջու քար լոռորյուն էր տիրում: (The translators have used a noun phrase, an equivalent of a different grammatical structure).

Non-phraseological methods of translation

Some of the adjectival set expressions with an intensifying component do not have idiomatic equivalence in Armenian or Russian and are merely translated as ordinary words or word-combinations. In this case, we deal with non-phraseological methods of translation. They can also be used when none of the phraseological equivalents fits in the sentence perfectly due to the full or partial loss of expressiveness, idiomacity, register or other elements of meaning.

To illustrate the point, the compound adjective *brand-new*, despite having some phraseological equivalents, has an amazing variety of non-phraseological translations to fit in a great variety of contexts, where an idiomatic phrase would appear utterly irrelevant.

Phraseological equivalents:

His clothes looked brand-new. – *Его одежда выглядела, будто только что с полки магазина.* / *Его одежда выглядела так, как будто на нее и муха не садилась.* – *Նա այնքան կոկիկ էր, որ նրա հագուստը կարծես խանութից նոր գնած լիներ:*

He would wear a brand-new suit. – *Он носил новый с иголочки костюм.* – *Նրա կոստյումները միշտ յուղը վրան էին:*

Non-phraseological equivalents:

The author remembers the first time he was left with his first, brand-new child. – *Автор вспоминает первый раз, когда его оставили наедине со своим первенцем, новорожденным мальчиком/ новоявленным крохой.* – *Ճեղինակը մտարերում է, թէ ինչպես նրան առաջին անգամ քողեցին մեն մենակ իր նորածին, անդրանիկ որդու հետ:*

Even brand new clothes aren't necessarily clean. – *Даже неоштатная одежда может быть нечистой.* – *Անգամ բոլորովին նոր հագուստը կարող է կեղտուր լինել:*

There is absolutely no point in owning a brand-new car. – *Какой смысл держать совершенно новую машину?* / *Что толку иметь неподержанную машину?* – *Նովի-նոր մեքենա զնելու իմաստը ո՞ն է:*

What makes a home feel brand-new? – *Что делает атмосферу в доме непривычной?* – *Բ նշն է տանը անտվոր քարմուրյուն հաղորդում:*

This brand-new comedy series is all about what happens to a couple after one of them has an affair. – *Недавно снятый* комедийный сериал рассказывает о том, что происходит в жизни пары, когда один заводит роман на стороне. – *Վերջերս նկարահանած կատակերգական հեռուստասերիալը պատմում է մի զույգի մասին, որտեղ ամուսինը զաղտնի սիրային կազ է հաստատում:*

Against the recommendation of our advisory board, I decided to tackle a tough job in a brand-new field. – Вопреки рекомендации консультативного комитета, я решил попробовать свои силы в **неизведанной** области. – *Մեր խորհրդատվական հանձնաժողովին հակառակ, ես որոշեցի ուժերս փորձել ինձ **բոլորովին անծանոթ** ոլորտում:*

This will give consumers a choice between buying brand new cartridges and reusing old ones. – Это предоставит потребителям возможность выбора между покупкой **совершенно нового/не бывшего в употреблении** картриджа и повторным использованием старого. – *Մաս մեր սպառողներին ընտրության հնարավորություն կտա որոշելով արդյոք գնել **բոլորովին նոր** քարտրիջներ, թե հները նորից շահագործել:*

These girls are so young, so fresh and clearly brand new to what's ahead of them. – Эти девочки такие юные, свеженькие и совершенно **неискушенные/неподготовленные** к тому, что ждет их впереди. – *Այս աղջիկներն այնքան երիտասարդ են, ավունով լի և լրիվ անտեղյալ իրենց զիսի զալիքին:* URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/brand-new>

As can be seen from the examples above, one efficient method of non-phraseological translation is a **lexical translation**, in which the idiomatic SL expression is rendered in the TL either through a single word or a free phrase. The translator has to resort to lexical translation in the absence of an adequate phraseological equivalent in order to explicate the semantic meaning of the original expression. But occasionally the lexical translation manages to transfer the vividness of the SL phrase, like, for example, the words **новехонький/ новоявленный/ новоиспеченный**. Other examples of one-word lexical translations are: *scorching/ scalding/ burning hot* – *շորող* – **знойный/палящий/раскаленный**, *squeaky clean* – *անրիծ/անմեղ* – **безупречный/безгрешный**, *wide awake* – *առույգ/կայլառ* – **бодрствующий**. The most productive constituents of two-word lexical translations in Armenian are *միանգամայն* and *բացարձակ(ապես)*, while in Russian **совершенно** and **абсолютно** are used most frequently (*dead right/wrong* – *բացարձակապես ճշգրիտ/միանգամայն սիսլ* – **совершенно/абсолютно прав/неправ**, *stone sober* – *միանգամայն սրափ* – **совершенно трезвый**, *dog deaf* – *բացարձակ լիով* – **совершенно глухой**, *dead certain* – *միանգամայն վստահ* – **абсолютно уверенный**).

Another non-phraseological method of translation is **descriptive** or **explanatory** translation. It can be put into use when the idiom or set phrase does not have a phraseological equivalent or cannot be translated as a single word or word-combination. It is generally not a preferred way of translation since, for one thing, it is too wordy and, for another, it loses the picturesqueness of the original expression. With the adjectival comparisons in question it is disputable whether the translation should be considered as lexical or descriptive because they are a unique type of phraseological units. The phrase *dirt cheap*, for example, which can also be translated lexically as *совсем дешевый/по дешевке*, seems to have

descriptive equivalents *ничего несстоящий, почти даром*, although some would argue that these are also lexical rather than descriptive translations. These translations successfully explicate the meaning of the original expression; however, the figurativeness is somewhat lost here. Hence, it would be more appropriate to use a Type II lexico-grammatical equivalent (*дешевле пареной репы*) or even apply a ***loan translation*** method (*дешевле грязи; дешевый, как дорожная грязь* cf. *լորի ցեխը չարծի*). Similarly, depending on the context, the set phrase *squeaky clean* can be translated as *ճռճու լիրուր* and *սկրիպացի օտ չիստու* (*Cf. Կօյսա լիւա տեղի սկրիպտ օտ չիստու. Պօսւա սկրիպտ օտ չիստու, և ա դոմե ու չիստու նի պալինկի*). Loan translation, which is very common among idioms and proverbs, allows maintaining the expressive nature of the original expression and making the right emotional impact on the reader/listener.

To sum up, dealing with such a unique form of phraseological units as adjectival set expressions with a special intensifier in English, Armenian and Russian, we have identified the following phraseological and non-phraseological methods of translation modeled on the classical theory of A. Kunin [/http://samlib.ru/w/wagapowas/transl-book-kunin.shtml/](http://samlib.ru/w/wagapowas/transl-book-kunin.shtml): 1) selective grammatical equivalents, 2) selective lexico-grammatical equivalents, 3) loan translation, 4) lexical translation and 5) descriptive translation. All in all, there cannot be a single approach to translating idioms and set expressions. The translator's task is to consider the target culture's customs and beliefs and adopt a vibrant method of transferring the colourful, striking foreign images into the TL using the expressive means available.

REFERENCE

1. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. Для ин-тов и фак. иностр. яз. 2-е изд., перераб. М.: Высш. школа; Дубна: Изд. центр «Феникс», 1996.
2. Кунин А. В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре // URL: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/transl-book-kunin.shtml
3. Колесникова Н.Л. Теория и практика перевода профессиональных текстов. Конспект лекций. МГУ, 2016.
4. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Лексикология и лексикография: избранные труды. М.: Наука, 1986.
5. Лаптникова А.В., Дюдяева В.Е. Особенности и способы перевода фразеологических единиц на примере романа Маргарет Митчелл «Унесенные ветром» // Молодежный научный форум: Гуманитарные науки: электр. сб.

- ст. по материалам XII студ. междунар. заочной науч.-практ. конф. М.: «МЦНО», 2014, № 5(12) // URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/ 5\(12\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/ 5(12).pdf)
6. Ухтомский А.В. Приемы и методы перевода фразеологизмов. Автореферат диссертации, 2007. URL: <http://cheloveknauka.com/priemy-i-metody-perevoda-frazeologizmov#ixzz4wS48s6Bd>
  7. <https://en.oxforddictionaries.com>
  8. <https://dictionary.cambridge.org/>
  9. <https://www.urbandictionary.com>
  10. <https://idioms.thefreedictionary.com/dead+easy>
  11. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/brand-new>
  12. <http://getword.ru/ru/dictionary.php>
  13. <http://teenslang.su>
  14. <https://www.ldoceonline.com/dictionary/roaring-drunk>

Մ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ, Գ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ – Ուժգնացնող բաղադրիչով կազմված ածականակերպ կայուն արդահայպությունների թարգմանության հիմնախնդիրը. – Հոդվածը վերաբերում է անգլերեն ուժգնացնող բաղադրիչով ածականակերպ կայուն արդահայպությունների հայերեն և ռուսերեն թարգմանելու հիմնախնդիրին: Նյութը հիմնված է գրեթե 80 անգլերեն արդահայպությունների ուսումնասիրության վրա, որոնք դասակարգվել են ըստ բառային և թերականական համարժեքության ասլիճանի: Համարժեքները դիտարկվել են երեք լեզուների շրջանակներում. ներկայացվել են թարգմանության այլընդունակային եղանակներ: Հեղինակներն եկել են այն համոզման, որ ուժգնացնող բաղադրիչով ածականակերպ կայուն արդահայպությունների անգլերեն, հայերեն և ռուսերեն թարգմանության պարագայում չի կարող լինել մեկ որոշակի մոլուցում: Ինչպես և այլ դարձվածարանական արդահայպությունների դեպքում, թարգմանիչը պետք է հաշվի առնի թիրախ լեզվի կրողների ավանդույթները և որդեգրի արդյունավետ եղանակ, որպեսզի, օգտագործելով այդ լեզվում առկա արդահայպչական հնարները, կարողանա փոխանցել օրար, գունեղ ու ազդեցիկ պարկերները թիրախ լեզվում:

Բանալի բառեր. ածականակերպ կայուն արդահայպություններ, ուժեղացուցիչ բաղադրիչ, ելակեպային լեզու, թարգմանվող լեզու, համեմապության հիմքը, համեմապության առարկան, ընդունված համարժեք, թերականական համարժեք, բառաբերականական համարժեք, բառային թարգմանություն, նկարգական թարգմանություն, պարբենավորում

М. КАРАПЕТЯН, Г. ОВАНИСЯН – К вопросу о переводе адъективных устойчивых выражений с усилительным компонентом. – В статье рассматривается вопрос перевода адъективных устойчивых выражений с усилительным компонентом с английского на армянский и русский. Исследуемый материал содержит около 80 английских выражений. Они классифицируются по степени лексической и грамматической эквивалентности в обоих языках перевода. Также предлагаются альтернативные (как фразеологические, так и нефразеологические) варианты перевода: необходимо использовать разносторонний подход к переводу адъективных устойчивых выражений с усилительным компонентом. При этом следует учитывать обычаи и верования носителей языка перевода и выбрать соответствующие методы передачи ярких иноязычных образов на языке перевода.

Ключевые слова: адъективные устойчивые выражения, усилительный компонент, исходящий язык, переводящий язык, основа сравнения, объект сравнения, выборочный эквивалент, грамматический эквивалент, лексико-грамматический эквивалент, лексический перевод, описательный перевод, калькирование

ON SOME COGNITIVE CHARACTERISTICS OF ENGLISH NEOLOGISMS

The paper touches upon some issues connected with cognitive characteristics of English neologisms with special reference to the processes of generating a new linguistic sign. Some factors (such as different associations, folk etymology) which precondition the outer sound form of a newly emerging word are examined. Associations play a great role in the processes when a proper noun becomes a common noun – a phenomenon which is illustrated with the help of the descriptivist and the causal theories. Special attention is paid to blending as one of the most productive word-formation means in contemporary English in the light of conceptual blending theory, suggested by Gilles Fauconnier and Mark Turner.

Key words: neologism, onomasiology, cognitive approach, folk etymology, association, blending, conceptual blending theory

Cognitive linguistics is a relatively new school of linguistics, and one of the most innovative and exciting approaches to the study of language and thought that has emerged within the modern field of interdisciplinary study known as cognitive science /Evans, Green, 2006: 5/. It is an interdisciplinary branch of linguistics and is concerned with the issues how language interacts with cognition and the interrelation of language and thought. Cognitive linguistics is strongly connected to onomasiology, the branch of lexicology that concerns itself with finding the linguistic forms or the words that can stand for a given concept/idea/object /Grzega, Schöner, 2007: 7/.

There are several stages that a speaker goes through when creating a new word. The investigation of these stages is of great importance while analyzing the cognitive peculiarities of neologisms. In the first stage the particular referent is identified in a particular context. In the second (perceptual) level the speaker tries to differentiate between more basic, “global” and more specific, “local” features of the referent and a comparison between the overall image of that particular referent and other images already existent in the speaker’s mind is carried out. In case of being able to classify that particular referent as a member of a familiar concept, the speaker can choose an already existing word or even to coin a new designation. This choice would be based on cost-benefit analysis. Hence, the speaker should clarify his/her aim, i. e. maybe s/he wants to sound just like the interlocutor or to speak somehow differently as compared with others, maybe s/he wants to be more precise than the already known word would enable him/her to be, or s/he wants to sound vulgar or sophisticated or polite. When the decision of coining a new word is

made the speaker has to pass several levels of word-finding and name-giving. The first step will once again be the “feature analysis” but this time more attention is paid to local features. This level can be spared if an already existing lexical unit in that language is chosen and somehow violated (often shortened) or a word from a foreign language is used. The next level, termed as onomasiological level, also as “naming in a more abstract sense” is the selection of one or two features that will serve as a basis for designation. The motives for the designation are called iconemes which are found on the basis of similarity, contrast, partiality or contiguity of relations. In this level also the factor of extralinguistic context is of vital importance. In the onomatological level (also called “naming in a more concrete sense”) particular morphemes are selected. If the speaker does not violate an already known word but decides to coin a new one, s/he can choose from several types of processes but in any case the speaker has an already existing model in a language. It can be based on a model of the speaker’s mother tongue or of a foreign language known to him/her. In the next level the word is given certain form-content relation and grammatical features, which means that a new sign is born. Finally the sign is phonetically realized. The coinage of a new designation can be affected by various forces (the want of abolition of forms that can sound more or less ambiguous, avoidance of words that can sound similar to already existing and negatively associated words, desire for illustrative names for a thing, changes in the world, deletion of irregularity, existence of taboos, the culturally bound values, prestige/fashion) /Grzega, Schöner, 2007: 17-20/.

While dealing with new words entering the system of the language a question can arise why some sound clusters or some morphemes are given prominence while coining these words. In this connection the phenomenon of folk or false etymology is worth considering. This is connected with the people’s incorrect perception of the composition of this or that word. For example, the emergence of the suffix *-gate* in English is conditioned by folk etymology. In fact, English did not have such a suffix and its origin is connected with the Watergate scandal. Actually, in the word *Watergate* the part *gate* is not a suffix, but it remained in the people’s minds as a constituent part of a word connected with a scandal and now it is perceived as a suffix and can easily be added to different words in order to create neologisms that are connected with scandals. The application of this suffix can serve as a manipulation tool by many journalists who are using it more and more widely in order to catch the audience’s attention and to evoke controversial feelings in the society. This phenomenon is criticized by many commentators who think that these uses can be misleading for the audience [/https://usatoday30.usatoday.com/news/nation/story/2012-06-16/watergate-scandal-changed-political-landscape/55639974/1/](https://usatoday30.usatoday.com/news/nation/story/2012-06-16/watergate-scandal-changed-political-landscape/55639974/1/). This suffix gives the impression of a far-reaching scandal as was the Watergate scandal, but in fact not every phenomenon that is referred to by a word containing this suffix is so crucial and worth considering. Here are a few examples of newly coined words containing this suffix:

Antennagate (2010) - the name the media applied to the controversy over the iPhone 4's antenna after initial users complained of dropped calls and Consumer Reports would not recommend it,

Crashgate (2008) - the allegations of race fixing at the 2008 Singapore Grand Prix, where Renault team bosses allegedly ordered Nelson Piquet to crash, handing an advantage to his teammate, Fernando Alonso,

Elsagate (2017) - a scandal and phenomenon referring to thousands of inappropriate YouTube videos targeted towards young children (Elsa is a character from the 2013 Disney animated film "Frozen" who is frequently depicted in such videos),

FIFA-gate (2015) - a case of corruption and money laundering by officials and associates connected with FIFA, the governing body of association football, futsal and beach soccer,

Gamergate (2014) - the Gamergate controversy concerns issues of sexism and progressivism in video game culture, stemming from a harassment campaign conducted primarily through the use of the Twitter hashtag #GamerGate.

A similar development can be found in case of the suffix *-punk* which comes from the word *cyberpunk* coined by Bruce Bethke as the title of a 1983 short story. Here are some examples of the words containing this suffix:

biopunk - a subgenre of science fiction that focuses on biotechnology,

nanopunk - an emerging subgenre of science fiction still very much in its infancy in comparison to its ancestor-genre *cyberpunk*,

nowpunk - a term invented by Bruce Sterling, which he applied to contemporary fiction set in the time period (particularly in the post-Cold War 1990s to the present) in which the fiction is being published, i.e. all contemporary fiction,

postcyberpunk - a fiction genre arising from *cyberpunk* and other science fiction, without the presence of dystopia associated with *cyberpunk*,

steampunk - a subgenre of science fiction or science fantasy that incorporates technology and aesthetic designs inspired by 19th-century industrial steam-powered machinery.

Similarly, one can observe new words containing the suffix *-gasm* which can also be considered to be a neologism that came into existence again by false etymology. Speakers thought that the word *orgasm* is composed of the constituent parts *or-* + *-gasm* and started to use the part *-gasm* for coining new words. Some examples are:

braingasm - an overpowering mental sensation of joy, excitement, etc. resembling an orgasm,

cargasm - an intense excitement or pleasure caused by looking at, sitting in, or driving a car,

coregasm - a pleasurable sensation during contractions of the muscles after or during exercise,

eargasm - a sense of pleasure derived from listening to something, particularly music,

eyegasm - a feeling of pleasure derived from a sight.

Another example to illustrate the above mentioned phenomenon is the use of the suffix *-thon* or *-athon* that comes from the Ancient Greek word *μάραθον* (*marathon*). In fact the sound cluster *athon* in case of *marathon* is not a suffix but many speakers of English considered it to be a suffix and started to coin words with this sound cluster:

chatathon - a long period of chatting,

hackathon - an event where programmers and others meet for collaborative software development,

jogathon - a charity event in which participants jog a long distance,

shopathon - a long session of shopping,

walkathon - a long-distance walk, either as a race or in aid of charity.

In the same way, the word *cultureshed* was coined on the analogy of *watershed* which is a calque of German *Wasserscheide*, a compound of *Wasser* (water) + *scheiden* (divide).

Another aspect to look at connected with false etymology is back-formation. As David Crystal mentions in his “A Dictionary of Linguistics and Phonetics” back-formation is “a term used in historical studies of morphology to refer to an abnormal type of word-formation where a shorter word is derived by deleting an imagined affix from a longer form already present in the language” /Crystal, 2008: 46/. Among English neologisms there are words coined through back-formation, like *sensical* and *staycation*. The word *sensical* is derived from *nonsensical*, *staycate* is derived from *staycation*.

A very vivid example of how a word can completely change its meaning connected with the associations it has is the word *brokeback* which is now used as an adjective and means *of or pertaining to homosexuality*. This word in fact comes from Annie Proulx’s 1997 short story entitled “Brokeback Mountain.” The story is about two homosexual guys, and the name Brokeback is just the name of the mountain, but in the speakers’ minds this name provokes the memory of these two guys that’s why the name of the mountain is now applied in connection with the people who tend to homosexuality.

Another feature of neologisms which can be viewed in the light of cognitive characteristics is that scientific terms are composed of constituent parts of Greek or Latin origin whereas words for everyday usage are made up of elements which are either of English origin or are assimilated into the system of the English language to such an extent that their foreign origin is not realized any longer. Thus, we can see that the traces of the phenomenon existent in the minds of the native speakers of English in the Medieval period when most of the philosophical and scientific literature was written in Latin is expressed even today. We can verify the above mentioned by just taking a brief look at some of the neologisms containing a

constituent part of Greek or Latin origin: *acephobia* (-φοβία (-phobia) from Ancient Greek), *agender* (ἀ- (a-) from Ancient Greek), *aquafaba* (both *aqua* and *faba* coming from Latin), *austrian* (ἀστηρότης (austērōtēs) from Ancient Greek), *autograt* (*auto* coming from Ancient Greek αὐτός (autós), *grat* coming from Latin *gratuitas*), *bioconformatics*, *biofraud* (βίο- (bío-) from Ancient Greek), *blognoscenti* (*cognoscente* coming from Latin), *cellomics* (-ωμα (-ōma) and -ικός (-ikós) from Ancient Greek), *Corbynmania* (μανία (mania) from Ancient Greek), *demiromantic* (δημιδιον from Latin), *ecoanxiety*, *ecospace* (οἶκος (oîkos) from Ancient Greek), *infoganda* (informātiō and *propaganda* coming from Latin), *megagift*, *megamenu* (μέγας (mégas) from Ancient Greek), *metablog* (μετα- (meta-) from Ancient Greek), *multishirk*, *multitexting* (multī from Latin), *policide* (πόλις (polis) coming from Ancient Greek and -cīda coming from Latin).

While analyzing English neologisms from the point of view of their cognitive characteristics we cannot but take a close look at the newly coined words or expressions containing a proper noun. Examples include:

bye, Felicia - used as an abrupt sarcastic dismissal of somebody who is present,

Cavuto - a question mark used at the end of an unsubstantiated news headline,

cheshirization - one or several sound changes which preserve a phonological distinction in a re-expressed form,

edisonade - a genre of science fiction and adventure fiction featuring a brilliant robust inventor, engineer or scientist hero who has an adventure in the wilds of the world, created from the mid-19th century to early 20th century, mostly American,

Friedman unit - a period of six months,

Liefeldian - of, related to, or characteristic of the comics artist Rob Liefeld,

Milibandom - an Internet-based youth movement in support of Ed Miliband, then leader of the British Labour Party,

neo-McCarthyism - the actions of Senator Joseph McCarthy in trying to "root out" communists in the United States of America during the 1950s,

Sorkinism - the characteristic style of Aaron Sorkin (born 1961), American screenwriter, producer, and playwright, known for rapid-fire dialogue and extended monologues.

In this connection we find it necessary to mention the descriptivist and the causal theories of proper names.

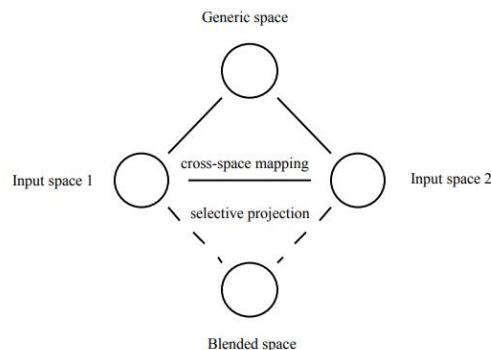
The descriptivist theory which was formulated by Bertrand Russell and Gottlob Frege and that's why is sometimes called the Frege-Russell theory, holds the view that the semantic content of a proper name is the same as the descriptions associated with that name by the speakers which are preconditioned by the characteristics of the person who bears that name. So, in the sentence where we come across a personal name, we can substitute that name with the description of the bearer of that name /Russell: [https://www.uvm.edu/~lderousse/courses/lang/Russell \(1905\).pdf](https://www.uvm.edu/~lderousse/courses/lang/Russell (1905).pdf) /.

The other theory holds the view that every object bears the name which was fixed by an original act of naming. That name becomes a rigid designator of that object. This theory is named causal as it holds that later uses of a name are linked to and preconditioned by the original act of naming through a causal chain. This theory was founded by Saul Kripke who wanted to oppose the descriptivist theory saying that for using a name of a particular object it is not necessary to be acquainted with the characteristic features or the description of that object /Kripke, 2001/.

While dealing with neologisms we can come across phenomena when a person's name has been generalized and is now used to refer to other persons bearing a similar feature or even to name a particular characteristic feature distinguishing the person bearing that name. Here we can turn our look to both theories and see that they both can be applied in this case. At the first stage the causal theory works when a person is given a name through the original naming by his/her parents. Later this name is used by different people for referring to that person. This stage, though present, does not present interest for our study. We are more interested in how a person's name can be used as a synonym for characteristic features of that person. Hence, in this case we deal with the descriptivist theory of names. However criticized the descriptivist theory is, we can see how successfully it can be applied here. For example, the expression *Bye, Felicia* is taken from the comedy film "Friday" (1995), where Felisha irritates people in the neighbourhood by begging and borrowing. So, in this particular case the characteristic feature that is taken into account and considered to be more important than the others is irritating people. The name *Cavuto* comes from Fox News Channel correspondent Neil Cavuto who likes to put a question mark at the end of an unsubstantiated news headline. *Cheshireization* originates from the name of a fictional cat with a broad grin which disappeared leaving its smile. Thomas Edison was a great inventor that's why his name is chosen for the whole genre which features a brilliant inventor, namely *Edisonade*. Rob Liefeld has a unique style and is one of the most controversial figures of the comic industry, so his name is used to express the characteristic features of that particular style. *Friedman unit* comes from the phrase *the next six months* frequently used by Thomas Friedman. According to him this was the time needed for the final resolution of the Iraqi conflict. *Milibandom* comes from the name of Ed Miliband. There was a hashtag with this word on Twitter. The first person who started this campaign announced that she did this in order to "show how powerful young people are" [/https://en.wikipedia.org/wiki/Milibandom/](https://en.wikipedia.org/wiki/Milibandom). So, in this case Miliband becomes a kind of a hero for the people and they try to show the power of the youth by the image of Ed Miliband. *Neo-McCarthyism* comes from the name of Senator Joseph McCarthy who struggled very severely against the communists in the USA in the 1950s. *Sorkinism* originates from the name of Aaron Sorkin whose works are characterized by a very unique style.

In contemporary English neologisms are widely coined by means of blending and while studying neologisms one should pay a close attention to them, as they mark a new way of thinking that the English speaking society is adopting. The principal reason why blendings are coined so often is the need to save time. The use of blendings becomes more often, as the life gets faster. Besides, in case of blendings we have various notions that are combined within the limits of one word – a thing which needs a more thorough investigation by cognitive linguists. And this is where the conceptual blending theory suggested by Gilles Fauconnier and Mark Turner can be applied.

Conceptual blending is a basic mental operation that leads to new meaning, global insight, and conceptual compressions useful for memory and manipulation of otherwise diffuse ranges of meaning. This operation is carried out by constructing a partial match between two input mental spaces and thus projecting a novel blended mental space.

While studying the conceptual blending we deal with 4 connected mental spaces: 2 partially matched input spaces, a generic space constituted by structure common to the inputs, and the blended space. The authors of this theory claim that we establish mental spaces because they give us global insight, a larger scale understanding and new meaning. One of the most important aspects of our efficiency and creativity is the compression achieved through blending /Fauconnier, Turner: <http://tecfra.unige.ch/tecfra/malit/cofor-1/textes/Fauconnier-Turner03.pdf>. Blends are formed by means of fusing two already existing lexemes into a new one where the stems of the initial lexemes have often been shortened <http://www.llf.cnrs.fr/sites/llf.cnrs.fr/files/biblio/22.Blending50.pdf>. Blends are very interesting phenomena in case of which the speaker in fact incorporates 2 or more words within the limits of one word. It is interesting to note that blends are more recent phenomena and are more characteristic to the newly coined part of the vocabulary. Their appearance is partially conditioned by the fact that our lives are becoming faster and faster and the time-saving principle works everywhere, even in word-formation processes. Another reason for their appearance can be sought in

this theory. People try to draw parallels between two different domains and construct matches between them. All these operations take place subconsciously that is why we are not very well aware of them.

For example, in case of the newly coined words which indicate the emerging literary genres, such as *crimance* (*crime* + *romance*), *docufiction* (*documentary* + *fiction*), *dramystery* (*drama* + *mystery*), *romaction* (*romance* + *action*), the generic space consists of various literary genres, the two input spaces will be the already known genres which are being merged in a particular case (*crime* and *romance* in case of *crimance*, *documentary* and *fiction* in case of *docufiction* and so on), and the blended space is represented by the newly emerging genres (*crimance*, *docufiction*, etc.).

So, to conclude, one can observe how the outer sound form of a newly coined word can be preconditioned by people's incorrect perception of the composition of words (folk etymology) and in some cases also by the associations people have with the previous contexts in which the words were used. This is also connected with the phenomenon that Ancient Greek and Latin morphemes are still being used more in scientific contexts, whereas morphemes of English origin or those which have been assimilated into the system of the English language to the extent that their foreign origin is not realized any more are used in colloquial style. Here we see the reflections of the phenomenon that in Medieval period scientific and philosophical writing was done mainly in Latin, and English was left to the use of ordinary people in everyday life. As far as associations are concerned, the process when a proper noun becomes a common noun is worth considering. In this paper the investigation of these processes is carried out in the light of the descriptivist and the causal theories. We also made an attempt to view the neologisms coined by means of blending in the scope of conceptual blending theory suggested by Gilles Fauconnier and Mark Turner.

REFERENCE

1. Croft W., Cruse D. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
2. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Hong Kong: Blackwell Publishers, 2008.
3. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: an Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, 2006.
4. Fauconnier G. Mental Spaces. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
5. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Blending, Form and Meaning // URL: <http://tecfa.unige.ch/tecfa/maltt/cofor-1/textes/Fauconnier-Turner03.pdf>.
6. Finney D. Watergate Scandal Changed the Political Landscape Forever // URL: <https://usatoday30.usatoday.com/news/nation/story/2012-06-16/watergate-scandal-changed-political-landscape/55639974/1>.

7. Fradin B. Blending // URL: http://www.llf.cnrs.fr/sites/llf.cnrs.fr/files/biblio/22.Blending5_0.pdf.
8. Grzega J., Schöner M. English and General Historical Lexicology. Eichstätt: Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt, 2007.
9. Kripke S. Naming and Necessity. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001.
10. Russell B. On Denoting // URL: [https://www.uvm.edu/~lderousse/courses/lang/Russell\(1905\).pdf](https://www.uvm.edu/~lderousse/courses/lang/Russell(1905).pdf).
11. Bethke B. Cyberpunk // URL: <https://letras.cabaladada.org/letras/cyberpunk.pdf>.
12. Proulx A. Brokeback Mountain // URL: <https://www.taosmemory.com/oscar/BrokebackMountainNovle.pdf>
13. Wiktionary.org
14. <https://en.wikipedia.org/wiki/Milifandom>

Ա. ԱՏԵՓԱՆՅԱՆ – Անգլերենի նորաբանությունների որոշ ճանաչողական առանձնահատկությունների շուրջ. – Սույն հոդվածում քննության են առնվում որոշակի խնդիրներ՝ կապված անգլերենի նորաբանությունների ճանաչողական առանձնահատկությունների հետ: Ժամանակակից անգլերենում կան բազմաթիվ նորաբանություններ՝ ստեղծված տարրեր տեսակի մտագույգորդումների, ինչպես նաև ժողովրդական ստուգաբանության հիմունքով: Մտագույգորդումների հիմունքով ստեղծված նորաբանությունների շրջանակներում հետաքրքրական է այն իրողությունը, եթե հատուկ անունը վերածվում է հասարակ անվան և սկսում գործածվել որպես հասարակ գոյական: Անգլերենի զարգացման ժամանակակից փուլում բառախանուրդը բառաստեղծման ամենագործուն միջոցներից է: Հոդվածում փորձ է արվում դիտարկելու նորաստեղծ բառախանուրդները հասկացութային միաձուլման տեսության լույսի ներքո:

Բանափառ բառեր. Նորաբանություն, անվանաբանություն, ճանաչողական մոտեցում, ժողովրդական ստուգաբանություն, մտագույգորդում, բառախանուրդ, հասկացութային միաձուլման տեսություն

Ա. СТЕПАНИЯН – О некоторых когнитивных особенностях неологизмов в английском языке. – В данной статье выявляются основные когнитивные процессы формирования значения новых слов и их внешней звуковой формы (например, ассоциации, народная этимология). В частности, особое внимание уделяется ассоциациям, которые играют большую роль в процессе перехода собственного имени в нарицательное. Исследуются также особенности неологизмов, образованных на основе контаминации, которые рассматриваются в свете теории концептуальной интеграции.

Ключевые слова: неологизм, ономасиология, когнитивный подход, народная этимология, ассоциация, контаминация, теория концептуальной интеграции

Դիանա ԱՇԻԿՅԱՆ

Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական
լեզվահասարակագիրական համալսարան

ՃԱՐԴԱՍԱՆԱԿԱՆ ԴԱՐՁՈՒՅԹՆԵՐԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ՝ ԻԲՐԵՎ ՄԻՋՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՓՈԽՆԵՐԹԱՓԱՆՑՄԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ

Ճարդասանական դարձույթները գեղարվեստական սրեղծագործության և, առհասարակ, լեզվի անբաժանելի մասն են կազմում: Դրանք առկա են գրեթե բոլոր լեզուներում, սակայն լեզվից լեզու փոխանցվելիս կարող են նույնությամբ չպահպանվել: Երբեմն հեղինակային ասելիքը կարող է ավելի ծիշը դրել հասնել, եթե թարգմանիչը կիրառի ոչ բառացի, բայցև համարժեք թարգմանություն: Բնագրային դարձույթը, փասդորեն, թարգմանվելիս կարող է պահպանվել նույնությամբ, արդահայլվել մեկ այլ դարձույթով կամ էլ ոճապես չեղող միջոցով: Բոլոր դեպքերում, ճարդասանական դարձույթների թարգմանության ժամանակ կարարվում է միջմշակութային փոխներթափանցում՝ հնարավոր բոլոր հեպևանքներով:

Բանափի բառեր. ճարդասանական դարձույթ, ճարդասանական հարց, ճարդասանական բացականչություն, ճարդասանական դիմում, միջմշակութային ներթափանցում, համարժեք

Համաշխարհային մշակույթը բազմաճյուղ ու համապարփակ հասկացություն է: Կազմված լինելով առանձին ազգային մշակույթների համակցումից՝ այն սոսկ դրանց մեխանիկական միաձուլումը չէ, այլ ըստ արժանվույնի համագոյակցումն ու փոխազդեցությունը: Այս առումով դժվար է թերագնահատել որևէ մեկ առանձին մշակույթի դերն այս ամբողջության մեջ, քանի որ ամենաչնին իսկ թվացող մասնիկի խաթարումը կամ կորուստը բերում է ընդհանուրի փոփոխությանը:

Լինելով մշակույթի մի առանձին ճյուղ՝ գրականությունը ևս անմասն չէ միջմշակութային փոխազդակցության այդ բարդ ու պատասխանատու գործընթացից: Ավելին, գրականությունը, առավել, քան մշակույթի որևէ այլ ճյուղ, լայն հնարավորություններ է ընձեռում կուտակված մշակութային գանձարանի փոխանցման և փորձի փոխանակման առումով: Եվ եթե մշակույթի այլ ճյուղի դեպքում արվեստի որևէ պատառիկ մյուս մշակույթ է անցնում նոյնական կամ շատ քիչ փոփոխված ձևով, ապա գրականության դեպքում օտարազգի ստեղծագործությունը կարող է այն աստիճան հոգեհարազար հնչել, որ ազգային մշակույթի տարր դառնա: Եվ դա՝ շնորհիվ «թարգմանություն» կոչվող արվեստի:

Թարգմանությունն առաջին հերթին լեզվական գործընթաց է, որը, սակայն, ենթադրում է իմացության տարբեր որակների առկայություն: Այն սերտորեն կապված է նաև ոչ բանասիրական գիտությունների հետ: Ըստ ուսւ հայտնի թարգմանիչ և մանկավարժ Մինյար-Բելորուչին՝ «թարգմանության գործընթացը մի լեզվի միավորները մի այլ լեզվի միավորներով փոխարինում չեն: Թարգմանության գործընթացը՝ որպես երկու լեզուների օգտագործմամբ հաղորդակցության յուրահատուկ բաղադրիչ, միջմշակութային գործունեություն է: Նրանում ամփոփվում են փիլիսոփայության, հոգեբանության, բնախոսության, սոցիոլոգիայի և այլ գիտությունների խնդիրները՝ չխոսելով լեզվաբանության մասին, որից թարգմանության կախվածությունն ակնհայտ է և ապացուցման կարիք չունի»: Մինյար-Բելորուչինը թարգմանության տեսությունն ըմբռնում է որպես երկլեզվյան հաղորդակցության գիտականորեն հիմնավորված կաղապար /Մինյար-Բելօրուչև, 1966: 200/:

Փաստորեն, թարգմանության ընթացքում համադրվում են ոչ միայն տարբեր լեզուների լեզվական տարրեր, այլև որանց գիտությունն ու մշակույթը, կոլորիտն ու ազգային մտածողության առանձնահատկությունները՝ դրանով իսկ բարդացնելով թարգմանչի գործը: Կախված այս կամ այն ժողովուրդի ազգային լեզվամտածողության առանձնահատկություններից՝ լեզվական միևնույն միավորը տարբեր լեզուներում կարող է միակերպ չդրսկորվել՝ որոշակիորեն ազդելով թարգմանության գործընթացի և դրա որակի վրա:

Ինքնին հասկանալի է, որ կատարված թարգմանության որակը կարող է կախված լինել մի շարք գործոններից՝ տեքստի բարդություն, թարգմանչի արհեստավարժություն և այլն: Ի թիվս կատարվող ցանկացած թարգմանության մեջ թարգմանչի ունեցած դերի ճիշտ գնահատման տեսակետների՝ ճշմարիտ է հնչում հետևյալ կարծիքը, որ արտահայտել է ուսւ գրականագետ Լյութիմովը՝ «Թարգմանչի համար իդեալը հեղինակի հետ միաձուլումն է: Բայց միաձուլվել հեղինակի հետ՝ չի նշանակում նրա ստրուկը դառնալ» /Լիօնիմով, 1982: 125/: Թարգմանիչն ազատ է միջոցների ընտրության հարցում: Կարևոր բոլոր դեպքերում թարգմանվող նյութի համարժեքներին պահպանումն է:

Հարցն ավելի է բարդանում, եթե խոսքը վերաբերում է գեղարվեստական տեքստը կազմող այնպիսի միավորների, ինչպիսիք են լեզվաարտահայտչական միջոցները (բանադարձումները), մասնավորապես՝ ճարտասանական այն դարձույթները, որ հատուկ դեր են կատարում տվյալ ստեղծագործության համատեքստում: Հայն առումով վերցրած՝ լեզվաարտահայտչական այն միջոցները, որ ոճագիտության մեջ անվանում են հետորական կամ ճարտասանական դարձույթներ, հիմնականում կազմում են լեզվի ինտոնացիայի ուսումնասիրման մի մասը, նրա դրսկորման առանձնահատուկ այն ձևերը, ինչպիսիք են ճարտասանա-

կան հարցը, ճարտասանական բացականչությունը և ճարտասանական դիմումը /Եզեկյան, 2007: 355/:

Ճարտասանական դարձույթների թարգմանության խնդիրը մեր կողմից առանձնահատուկ ուշադրության է արժանանում, քանի որ դրանք, նույնիսկ արքետիպային նույն սկզբնաղբյուրից ծագած լինելով, տարբեր լեզուներում, հաճախ ունենում են միմյանցից տարբեր հնչերանգային և հուզականացնելու հարցական նշանով: Այստեղ առանձնապես կարևորվում է, ինչպես նշվեց, թարգմանչի արհեստավարժությունը՝ նրա լեզվամշակութային իմացության մակարդակը և լեզվաբնական տվյալ արտահայտության կամ բանադրման համակողմանի ընկալման ու այլ լեզվական միջոցներով փոխանցելու կարողությունը, թարգմանաբանության միջգիտակարգային բնույթի հստակ հաշվառումը /Catford, 1965: 147/:

Մյուս կարևորագուն գործոնը, լեզվամշակութային և ժանրային առանձնահատկությունների համարումն է, երբ տեքստային յուրօրինակ միավորները դիտարկվում են իբրև լեզվամշակութիւն և ժանրային «հիշողության» առկայացումներ՝ տրված հեղինակի կողմից՝ նրա աշխարհայցքային ու բարոյագեղագիտական հայեցակերպի համաձայն:

Ճարտասանական դարձույթների թարգմանության խնդրին անդրադառնալիս մեզ կարող է մեծապես օգնել այնպիսի գրողի ստեղծագործական արվեստի ուսումնասիրությունը, որի ստեղծագործությունները հագեցած են խնդրո առարկա լեզվաարտահայտչական միավորներով՝ ճարտասանական դարձույթներով: Այդպիսի հեղինակ է անգլիացի հայտնի վիպասան Չարլզ Դիքտենսը: Դիքտենսը արվեստը, հագեցած լինելով երկխոսության, հերոսների հուզական սրված վիճակի բազմաթիվ հատվածներով, լայն հնարավորություն է ընձեռում ճարտասանական դարձույթների կենսագործման համար:

Ճարտասանական դարձույթների թարգմանությունը միջմշակութային փոխներթափանցման իրական դրսուրում է: Դրանց թարգմանության ժամանակ ևս մեկ անգամ ապացուցվում է այն փաստը, որ խնդրո առարկա դարձույթների միջև անանցանելի պատնեշ չկա: Ավելին, երբեմն դրանցից մեկի ընտրության անհնարինության պայմաններում շատ հանգիստ կարելի է օգտվել մյուսից՝ միաժամանակ չխաթարելով թարգմանվող տեքստի գեղագիտական արժեքը: Քննարկենք թարգմանական նման «կամուրջների» մի շարք տարբերակներ՝ հենվելով դիքտենսյան արձակի վրա:

Հետևյալ օրինակը հագեցած է բացականչություններով, որոնցից մեկը հայերեն թարգմանվել է հունորական հարցումով.

"Who can describe the pleasure and delight, the peace of mind and soft tranquility, the sickly boy felt in the balmy air, and among the green hills and rich woods, of an island village! Who can tell how scenes of peace and quiteude sink

into the minds of pain-worn freshness, deep into their jaded hearts! Men who have lived in crowded, pent-up streets, through lives of toil, and who have never wished for change (Dickens, 1955, p. 319):

«Որքան խաղաղ էր այնտեղ, որքան ամոքիչ դալար բլուրների ու փարթամ անտառների խնկաբոյր օդը: Ո՞վ կարող է նկարագրել այն ամենը, ինչ զգաց խեղճ, հիվանդագին երեխան այդ հեռավոր գյուղի վեհ լոռության մեջ: Ո՞վ կարող է ընթռնել այն անհուն երանկությունը, որ համակեց նրա մանկական հոգին: Մի՞թե կարելի է պատմել, թե հեղձուցիչ վայրերում ապրող հոգնաբեկ մտքերի վրա ինչպես են ներգործել խաղաղ ու անդորր տեսարանները, և դրանց թարմությունը ինչպես է թափանցել այդ խոնջած սրտերից ներս» (Դիկենս, 1958, էջ 260-26):

Վերոբերյալ օրինակում, ինչպես պարզ երևում է, Մասեհյանը հոետորական բացականչությունները նախընտրել է թարգմանել հարցերով՝ բացականչական թողնելով միայն առաջին նախադասության սկզբնամասը, որը թարգմանիչը տրոհել է ու տվել իբրև առանձին նախադասություն: Թարգմանիչը, ըստ մեզ, կատարել է լեզվարտահայտչական միջոցների ճիշտ ընտրություն, քանի որ դիքենայան խոսքի այդ պատահիկը հայերենով հնչում է նույնքան սահուն և ազդեցիկ, որքան բնագրում է:

Թարգմանաբանության դիքերից ըննենք «Դեյվիդ Քոփերֆիլդ» վեպից ստորև բերված հատվածը, որտեղ Դեյվն ասում է՝

You mustn't marry more than one person at a time, may you, Peggotty?» (Dickens, 1850, p. 48).

Մարդը չի կարող ամուսնանալ միաժամանակ մեկից ավելի մարդկանց հետ, այնպես չէ՝, Փեգոթի՛: (թարգմ.՝ Դ. Աղիկյան)

Ոճականորեն առանձնահատուկ երանգավորում ունեցող անգիրենին հատուկ ընդհանուր, մասնավոր, երկընտրական և տրոհված հարցերը հաճախակի են նաև այնպիսի կենցաղագրական բնույթի տեքստերում, ինչպիսիք են դիքենայան տեքստերը: Վերոբերյալ օրինակում առկա տրոհված հարցը մեր կողմից թարգմանվել է դարձյալ տրոհված հարցով, միայն թե բառային այլ ընտրությամբ: Անգիրենին այնքան բնորոշ տրոհված հարցը, այսպիսով, նախընտրելի է թարգմանել ոչ թե ստորոգյալի՝ հակառակ բնույթով կրկնության (հաստատական կամ ժխտական), այլ՝ «ճիշտ չէ՝», «այդպես չէ՝» և նման հարցական արտահայտություններով:

‘Is your brother an agreeable man, Peggotty?’ I inquired, provisionally. ‘Oh, what an agreeable man he is!’ cried Peggotty, holding up her hands (Dickens, 1850, p.48).

- Քո եղբայրը վսպահելի՞ մարդ է, Փեգոթի՛, -հետաքրքրվեցի ես ձեռքի հետ:

- Օ՛հ, այն էլ ինչպիսի՝ վսպահելի,- բացականչեց Փեգոթին՝ սեղմելով իր ձեռքերը: (թարգմ.՝ Դ. Աղիկյան)

Դարձյալ «Դեյվիդ Քոփերֆիլդ»-ից բերված ճարտասանական բացականչության այս հատվածը մենք թարգմանել ենք միևնույն դարձույթի օգնությամբ, միայն թե՝ բառային որոշակի ընտրությամբ: Կարծում ենք՝ հայերենով ճիշտ չէր հնչի, եթե What an agreeable man he is! նախադասությունը բառացի թարգմանեինք՝ ի՞նչ վսկահելի մարդ է նա: Ոչ բառացի թարգմանություն ենք կատարել նաև provisionally (բառացի՝ ժամանակավորապես) բառի նկատմամբ նախընտրելով «ձեռքի հետ» դարձվածքը: Այն, մեր կարծիքով, հայերեն ավելի ճիշտ և տեղին է հնչում և առավելագույնս հաղորդում է այն ներիմաստը, որ ամփոփել է հեղինակն այս հատվածում: Փաստորեն, վերոբերյալ օրինակով ի ցուց դրվեց նաև բառ – դարձվածք զույգի՝ իբրև թարգմանական միավորների այլընտրանքայնության «մեկը մյուսի փոխարեն գործածվելու» հնարավորությունը:

«Դոմբի և որդին» վեպից ստորև բերվող հատվածում հանդիպում ենք թարգմանական մեկ այլ տարբերակի:

'His father's name, Mrs Dombey, and his grandfather's! I wish his grandfather were alive this day! (Dickens, 1848, p. 3).

- Հոր անունն է, միսիս Դոմբի, և պապի անունը: Ես կուզեի, որ նրա պապը այսօրվա օրս կենդանի լիներ (Dickens, 1957, էջ 4):

Բերված օրինակի բնագրային տարբերակում ունենք ճարտասանական բացականչություն, որ հայերեն է թարգմանվել (թարգմ.՝ Մ. Ավագյան) պայմանական եղանակի բայաձևով: Ստացված տարբերակը վատ չի հնչում հայերեն, բայց կա գրողի կերտած ճարտասանական դարձույթի կորուստ: Դրանից հնարավոր կլիներ խուսափել, եթե թարգմանիչը նախընտրեր օգտվել «Երանի» բառից (Երանի՝ նրա պապն այսօր էլ կենդանի լիներ):

Մեկ այլ օրինակ էլ ներկայացնենք Դիբենսի «Մեծ հովսեր» վեպից՝

'I have only been to the churchyard,' said I, from my stool, crying and rubbing myself.

'Churchyard!' repeated my sister. 'If it warn't for me you'd have been to the churchyard long ago, and stayed there. Who brought you up by hand?'

'You did,' said I.' (Dickens, 1861, p. 14).

- Ես միայն գերեզմանոց եմ գնացել, -ասացի իմ նսկած դեղից՝ լաց լինելով և շփելով մարմնիս ցավող մասերը:

- Գերեզմանոց, - կրկնեց քոյսր: - Ես որ չլինեի, դու շատ վաղուց գերեզմանոցում կլինեիր, այդպես էլ կմնայիր հուր – հավիպյան: Ո՞վ է դասդիարակել քեզ իր ձեռքերով:

- Դուք, - պարասիստեցի ես (Դիբենս, 1983, էջ 9):

Բնագրային ճարտասանական դարձույթը թարգմանիչը (թարգմ.՝ Վ. Փարթամյան) հայերենին է փոխանցել ճիշտ նույն կերպ՝ ճարտասանական բացականչության միջոցով: Դարձույթների առումով, փաստորեն, այստեղ ոչ մի շեղում չունենք: Միայն երկու հատվածում

թարգմանիչը սեփական նախաձեռնությամբ բառային հավելումներ է արել՝ դիբենսյան խոսքը գուցե առավել պատկերավոր վերարտադրելու մտայնությամբ: Այսպես, *myself* (բառացի՝ ինքս ինձ) բառը նա թարգմանել է «մարմնիս ցավով մասերը», իսկ դրանից երկու նախադասություն հետո տեքստում ավելացրել է «հուր – հավիդյան» արտահայտությունը: Մեր կարծիքով թարգմանական այս հավելումները այնքան էլ տեղին չեն և առանց այդ բառերի էլ տեքստը ամբողջական է հնչում:

Քննարկենք ևս մեկ օրինակ նույն վեպից.

'It's the young man!' I thought, feeling my heart shoot as I identified him (Dickens 1861, p.28).

«Հենց այն երիկասարդ բարեկամն է», - մղածեցի ես, և սիրու ծակեց այս հայրնությունից (Դիբենս, 1983, էջ 18):

Բերված օրինակում թարգմանիչը ճարտասանական բացականչությունը փոխարինել է պատմողական նախադասությամբ, ինչը, ըստ մեզ, սիսալ է: Ամեն դեպքում, թարգմանելիս պետք է աշխատել հնարավորինս պահպանել ոչ միայն թարգմանվող նյութի բովանդակություն, այլև ձևի կողմը, մանավանդ, եթե դա հնարավոր է: Ի վերջո, տեքստային յուրաքանչյուր միավոր, նախքան թղթին հանձնվելը, անցնում է այն ստեղծող հեղինակի ներաշխարհի, գիտակցության ու զգացմունքների միջով և նոր միայն հայտնվում թղթին: Եվ եթե հեղինակը նմանատիպ ինքնապրումից հետո գտել է, որ հերոսը տվյալ պահին բացականչում է, ուրեմն դա իրոք այդպես է: Ինչևէ, քննարկվող օրինակում թույլ տրված սխալից հնարավոր էր խուսափել, եթե թարգմանիչը գեթ փոքր-ինչ ինտոնացիա ավելացներ իր գրած նախադասությանը, որ գրավոր խոսքում կարող է դրսնորվել բացականչական նշանի օգնությամբ (Հենց այն երիկասարդ բարեկամն է):

Դիտարկենք թարգմանաբանական հետաքրքրություն ներկայացնող ևս մեկ ուշագրավ օրինակ՝

'He was a world of trouble to you, ma'am,' said Mrs. Hubble, commiserating my sister. 'Trouble?' echoed my sister; 'trouble?' (Dickens, 1861, p. 46).

- Հավանաբար նա ձեզ ծով հոգսեր է պատճառել, տիկին, - կարեկցելով քրոջս՝ ասաց միսիս Հաբլը:

- Հոգսե՛ր, - արձագանքեց քոյրս: - Հոգսե՛ր (Դիբենս, 1983, էջ 29):

Եթե «Օլիվեր Շվիստի արկածները վեպից քիչ առաջ բերված օրինակում հոետորական բացականչությունը թարգմանված տարբերակում փոխարինվել էր հոետորական հարցով, ապա այս օրինակում ճիշտ հակառակն է՝ հոետորական հարցն է փոխարինվել բացականչությամբ: Այս դեպքում կատարված այլընտրանքային փոփոխությունը, թերևս, տեղին է, քանի որ հարցականի դեպքում մենք գուցեն ունենայինք ոչ թե ճարտասանական, այլ հավաստիական հարցում: Նման դեպքերում հարկ է նախապատվությունը տալ ճարտասանական դարձույթի ընտրությանը՝

Ելնելով այն պարզ իրողությունից, որ այն, ամեն դեպքում, ոճապես ավելի պատկերավոր է, քան սովորական հարցական նախադասությունը:

Բերված օրինակում հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև մակ-դիրային մեկ արտահայտության թարգմանություն: *A world of trouble* (մի աշխարհ հոգս) արտահայտությունը հայերեն է թարգմանվել իբրև «ծով հոգսեր»: Ե'վ աշխարհը, և' ծովը, լինելով տարածականորեն ընդարձակ աշխարհագրական երևոյթներ, ունեն շատության արժեք, և թարգմանչի կողմից մեկը փոխարինվել է մյուտով: Համենայն դեպս, հայերենում երկու տարբերակն էլ հնարավոր է, իսկ անզերենում՝ ոչ:

O Heavens, it had come at last! He would find it was weak, he would say it was weak, and I was lost! (Dickens, 1861, p. 47).

Օ՛, Աստված իմ, ի վերջո պատուիասը եկավ: Հիմա նա կիմանա, որ օդին ջրիկ է, նա կասի, որ ջրիկ է, և ես կորած եմ (Դիքենս, 1983, էջ 29):

Բերված օրինակում թարգմանիչը նույնությամբ վերարտադրել է գրողի կերտած ճարտասանական բացականչությունը՝ փոփոխություն կատարելով բառակազմի մեջ միայն: Ելնելով փոխանունության պարունակող – պարունակյալ կապից՝ թարգմանիչը *Heavens* (Երկինք) բառը թարգմանել է իբրև *Աստվածածին*: Ընտրված տարբերակը, թերևս, հսկապես ավելի դիպուկ է հնչում հայերեն և սխալ չի կարող դիտվել, մանավանդ որ *Heavens*-ը՝ իբրև հատուկ անուն, այլ բան չի էլ կարող նշանակել:

Արքետիպային ծևերի թարգմանությունը մի ուրույն հետաքրքրություն է ներկայացնում, որոնց ևս արժե անդրադառնալ: Թվում է, թե ստորև բերվող հատվածում չկան արքետիպյան ծևեր, որ դրանք սերում են Աստվածաշնչից կամ գրական-գեղարվեստական այլևայլ ժանրերից, *my love (հոգյակս) և child (մանկիկ)* անվանումներն ունեն իրենց աստվածաշնչան և նախնական իմաստավորումները, իսկ բացականչությունները և հարցումները՝ գրական – ժանրային իրենց նմանակները.

“Rose, my love!” cried Mrs Maylie, rising hastily, and bending over her. “What is this? In tears! My dear child, what distresses you?”

“Nothing, aunt; nothing,” replied the young lady. I don’t know what it is; I can’t describe it; but I feel...”

“Not ill, my love?” interposed Mrs. Maylie (Dickens, 1955, p. 324).

- Ո՞՞զ, հոգյա՞կս, - ճշաց միսիս Մեյլին, խուճապահար վեր կենալով և կռանալով աղջկա վրա: - Ի՞նչ է պատահել: Արցուքնե՞ր: Սիրելի մանկիկս, ի՞նչ է տանջում քեզ:

- Ոչ մի բան, մորաքոյք, ո՞չ մի բան, - պատասխանեց դեռասի լեդին: - Չգիտեմ, թե ինչ է կատարվում ինձ հետ, նկարագրել չեմ կարող, բայց զգում եմ...

- Չլինի՝ հիվանդ ես, հոգյա՞կս, - ընդհատեց միսիս Մեյլին» (Դիկենս, 1958, էջ 265):

Բերված օրինակում ճարտասանական դարձույթներն իրականացնում են հեղինակի կողմից առաջադրված ասույթի խոսողական – կատարողական ուժը (illocutionary force)՝ ներգործման գեղագիտական գործառույթը, և դրանով իսկ հավաստում, որ լեզվառնական ու լեզվարտահայտչական միջոցները պետք է դիտարկել՝ համատեքստից նրանց կախվածության և համատեքստային պայմանավորվածության տեսանկյունից:

Այսպիսով, ամփոփելով նշենք, որ լեզվարտահայտչական միավորները կամ ճարտասանական դարձույթները մեկ լեզվին պատկանող հասկացություններ չեն, այլ ընդհակառակը, հանդիսանում են միջմշակութային և միջտեքստային ներթափանցման ինքնատիպ միջոցներ: Դրանց դրսուրման առանձին օրինակներ կարող են որևէ կոնկրետ լեզվամշակույթի հարստությունը լինել կամ էլ, ընդհակառակը, ընդհանուր լինել մի քանի կամ բոլոր լեզուների համար:

Ճարտասանական դարձույթների թարգմանությունը ևս մեծ հմտություն և գգուշավորություն է պահանջում: Այս կամ այն արքետիպային ձևը թարգմանելիս հարկավոր է նախապես կատարել մի փոքրիկ հետազոտություն՝ պարզելու համար, թե թարգմանվող լեզվական միավորը «թիրախ» լեզվում ևս ընդունելի՞ է, և այն էլ՝ նոյն կերպ, թե՞ ոչ: Այս դեպքում կարևոր թարգմանելիս համարժեքության պահպանումն է, իսկ դա ենթադրում է այնպիսի որակի թարգմանություն, որ և՛ բնագիրը չտուժի, փոխանցվի իր լեզվագաղափարական ողջ յուրահատկություններով հանդերձ, և՛ ընդունելի ու հասկանալի լինի «թիրախ» լեզվամշակույթի տիրույթում:

Հոեստորական դարձույթների թարգմանության ժամանակ հնարավոր են տարատեսակ թարգմանական փոխանցումներ: Գրողի ստեղծած որևէ կոնկրետ դարձույթ թարգմանչի կողմից կամ կարող է (և ցանկալի է) նոյնությամբ թարգմանվել, կամ փոխարինվել մեկ այլ դարձույթով և կամ արտահայտվել ոճապես չեզոք նախադասությամբ (օրինակ՝ պատմողական): Ամեն դեպքում, թարգմանական ցանկալի տարբերակը տվյալ դեպքում հեղինակային լեզվարտահայտչական միջոցի նոյնական վերաբերությունն է, սակայն եթե դա հնարավոր չէ, թարգմանիչը կարող է և ընտրել խնդրի լուծման ամենաընդունելի տարբերակը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics. London: Oxford University press, 1965.
2. Dickens Ch. Dombey and Son. London: Bradbury & Evans, 1848.
3. Dickens Ch. David Copperfield. London: Bradbury & Evans, 1850.
4. Dickens Ch. Great Expectations. London: Chapman & Hall, 1861.
5. Dickens Ch. The Adventures of Oliver Twist. M., 1955.

6. Любимов Н. Перевод – искусство. М.: «Советская Россия», 1982.
7. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода, М., 1966.
8. Դիկենս Զ. Դմբի և որդին, Երևան, ՀՍՍՀ հրատ., 1957:
9. Դիկենս Զ. Օլիվեր Թվիստի արկածները, Երևան, «Հայպետիրատ», 1958:
10. Դիքենս Զ. Մեծ հույսեր, Երևան, «Սովետական գրող», 1983:
11. Եղեկյան Լ. Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Երևան, ԵՊՀ, 2007:

Д. АДИКЯН – Перевод риторических конструкций как выражение межкультурного взаимодействия. – Риторические конструкции являются неотъемлемой частью произведения искусства и языка, в целом. Они используются во всех языках, но не всегда сохраняют ту же форму при переходе с одного языка на другой. Иногда слова автора могут быть выражены намного точнее, только в случае если они не переведены дословно. При этом условии оригинальная риторическая конструкция может быть сохранена. Во всех случаях во время перевода риторических конструкций имеет место межкультурное взаимодействие со всеми возможными последствиями.

Ключевые слова: риторическая конструкция, риторический вопрос, риторическое восклицание, риторическое примечание, межкультурное взаимодействие, эквивалент

D. ADIKYAN – The Translation of Rhetoric Clauses as an Expression of Intercultural Interplay. – The rhetoric clauses are an inseparable part of the workart and the language, in general. They are available in almost all languages but not always can be maintained in the same form while transferring from language to language. Sometimes the author's words may be more accurate if the translator uses non-literal, but equivalent translation. The original clause, thus, can be preserved in the same way, expressed in another clause or even with a neutral medium. In all cases, the translation of rhetoric clauses brings about a cross-cultural interaction with all its possible consequences.

Key words: rhetoric clause, rhetoric question, rhetoric exclamation, rhetoric application, cross-cultural interaction, equivalent

Լորետա ԲԱԶԻԿՅԱՆ

Երևանի Վ. Բյուտովի անվան պետական
լեզվահասարակագիրական համալսարան

**ՍԱՍՏԿԱԿԱՆ ԱՆԴՐԱՇԱՐՁ ԿԱՌՈՒՅՑՑՆԵՐԻ
ԿԱՌՈՒՅՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԵՎ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ-ԳՈՐԾԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՅՑԱԿԵՐՊԵՐԸ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ
(ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԶՈՒԳԱԴՐՈՒՅՑԱՄԲ)**

Սույն հեղազուրության մեջ քննության են առնվում անգլերենի սաստկական դերանունները, որոնք դիրքարկվում են անդրադարձ դերանունների շրջանակում: Կառուցվածքային և իմաստային-գործարանական վերլուծությունների միջոցով վեր են հանվում այն ընդհանրություններն ու դարբերությունները, որոնք առկա են անգլերենի վերոնշյալ դերանունների և դրանց հայերեն համարժեքների միջև: Կառուցվածքային դեսակելիք անգլերենի դերանունների անդրադարձ դեսակին հայերենում համարժեք է կամ -վ ածանցով բայց, կամ առանց -վ ածանցի բայց և անձնական դերանվան հոլովական ծևերը (**ինձ, քեզ, իրեն, մեզ, ծեզ**): Անգլերենի շեշտող դերանունները արդահայրվում են **ինքս, ինքդ, ինքն, ինքներս, ինքներդ, ինքներն կամ իրենք** անձնական դերանունների սաստկական ենթադեսակի միջոցով: Իմաստային-գործարանական վերլուծությունը թույլ է դալիս պնդելու, որ ի դարձերություն հայերենի՝ անգլերենի շեշտող կառուցները ավելի բազմաքանույթ են և բազմիմասդ:

Բանալի բառեր. անդրադարձ դերանուններ, սաստկացուցիչներ, գործարանական իմաստ, «անսպասելիության» գործոն, կառուցվածքային վերլուծություն, PR միավորներ, իմաստային վերլուծություն

Անգլերենի քերականագիտության մեջ *myself, yourself, himself, herself, itself, ourselves, yourselves, themselves* անդրադարձ դերանունները միշտ եղել են վիճաբանության առարկա /И. Иванова, С. Лукина, L. Brinton, M. Blokh, P. Hopper, R. Huddleston, B. Illyish, Th. Payne և այլ/: Տարբեր տեսակետների առկայության պատճառը այն է, որ տվյալ դերանունները ունեն երկակի բնույթ. դրանք կարող են հանդես գալ երկու գործառույթով՝

1) անդրադարձ բայաձևի ցուցիչներ, **անդրադարձ դերանուններ** (*reflexive pronouns* կամ *self-pronouns*),

2) սաստկական իմաստի ցուցիչներ, **սաստկացուցիչներ կամ շեշտող դերանուններ** (*intensifiers* կամ *emphatic pronouns*):

Որոշ լեզվաբաններ տարանջատում են այդ երկու գործառույթները՝ ներկայացնելով դրանք որպես դերանունների երկու առանձին տեսակ՝

1) **անդրադարձ դերանուններ (reflexive pronouns), 2) սաստկական դերանուններ (emphatic pronouns)** /Կօբրինա և ճր., 2007: 143-144; Eastwood, 1997: 187; Gordon, Krylova, 1986: 351-352; Veihman, 2002: 46; Tokmajian, 1995: 41-42/: Մենք կարծում ենք, որ այդպիսի մոտեցումը հակասում է խոսքի-մասային դասակարգման սկզբունքին, ըստ որի հաշվի պետք է առնվեն ոչ միայն գործառական, այլև իմաստային և ծևական չափանիշները: Իմաստարանորեն այդ դերանունների երկու տեսակները նման են, քանի որ բնութագրում են նոյն առարկան: Զևաբանորեն երկու տեսակներն անգիրենում կազմվում են նոյն ձևով՝ ստացական կամ օբյեկտային հոլովով դրված անձնական դերանվանը ավելացնելով *-self/selves* մասնիկները: Գործառական տարբերությունները չեն կարող հիմք հանդիսանալ այդ երկու տարրեր տեսակների դերանունների առանձին ձևեր համարվելու համար: Մենք հակված ենք ընդունելու այն լեզվաբանների կարծիքը, ըստ որոնց երկու տեսակներն էլ անդրադարձ դերանուններ են, որոնցից մեկը շեշտում է դեմքի գաղափարը: Այդ մասին կարելի է տեղեկանալ Մշիմարյանի և Բագիկյանի հոդվածից, բայց վերլուծությունը այնտեղ կատարվել է միայն անգիրենի հիման վրա /Mkhitaryan, Bazikyan, 2016: 428-432/: Այսպիսով՝ այսպես կոչված, շեշտող դերանունները առանձին խումբ են կազմում անդրադարձ դերանունների մեջ, որոնց գործառույթը սահմանափակվում է հատուկ «շեշտող» (emphatic) իմաստ հաղորդելու ասույթի այն ամդամին, որի հետ այն հարաբերակցում է:

Անգիրենի անդրադարձ դերանունների առաջին տեսակին հայերենում համարժեք է կամ **-վ** ածանցով բայց, կամ առանց **-վ** ածանցի բայց և անձնական դերանվան հոլովական ձևերը (ինձ, քեզ, իրեն, մեզ, ձեզ): Անգիրենի շեշտող դերանունները արտահայտվում են **ինքս, ինքդ, ինքն, ինքներս, ինքներդ, ինքներն կամ իրենք** անձնական դերանունների սաստկական ենթատեսակի միջոցով՝ «կատարելով հատուկ ոճական դեր և առանձնահատուկ շեշտելով դիմային գաղափարը» /Ասատրյան, 1983: 182/: Հայ քերականագետները դրանք համարում են բաղադրյալ ենթակա, որի բաղադրիչներից ոչ մեկը մյուսի լրացումը չէ: Առաջին և երկրորդ դեմքերում իբրև ենթակա գործածվելիս՝ դրանք ստանում են **ս, դ** դիմորդ հոդերը, ինչպես՝ **ինքս-ինքներս, ինքդ-ինքներդ** /Արքահամյան, 1975: 134, 143/: Ինչպես տեսնում ենք, և՝ անգիրենում, և՝ հայերենում սաստկական իմաստ ունեցող դերանունները չեն կազմում առանձին տեսակ, այլ հանդիսանում են որպես ենթախումբ անգիրենի անդրադարձ դերանուններում կամ հայերենի անձնական դերանուններում:

Մեր ուսումնասիրության առարկան անգիրենի շեշտող դերանուններով կառուցվածքները և դրանց հայերեն համարժեքներն են: Անգիրենի շեշտող անդրադարձ կառուցները բազմաթիվ են և բազմաբնույթ: Համեմատությանն ենթարկելով դրանք հայերենի անդրադարձ կառույց-

ների հետ՝ մենք առանձնացնում ենք հետևյալ կառուցվածքային և իմաստային ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

1. Կառուցվածքային վերլուծություն

Շեշտող դերանունները կատարում են կարևոր հաղորդակցական դեր. դրվելով դերանունից (գոյականից) հետո կամ նախադասության վերջում՝ շեշտում են դրանց իմաստը: Ինչպես անգլերենում, այնպես էլ հայերենում, հիշյալ դերանուններին հատուկ են թվի և դեմքի քերականական կարգերը: Կառուցվածքային տեսանկյունից շեշտող դերանունները ցուցաբերում են նմանություններ և տարբերություններ: Ուսումնասիրենք դրանք առանձին-առանձին:

1. Երկու լեզուներում էլ սաստկական դերանունները, հարաբերակցվելով անձնական դերանունների հետ, հանդես են գալիս որպես մեկ միավոր (PR = personal + reflexive) և սովորաբար միասին են գործածվում. անգլերեն՝ *I-myself, you-yourself/yourselves, she-herself, he-himself, we-ourselves, they-themselves, հայերեն՝* ես ինքս, դու ինքդ, նա ինքը, մենք ինքներս, դուք ինքներդ, նրանք ինքները: Ինչպես անգլերենում, այնպես էլ հայերենում անձնական դերանվան փոխարեն կարող է գործածվել գոյականը (հատուկ և հասարակ), օր՝

ա) *I myself* felt as badly as he did and could not understand why I had not gone. (Hemingway, 9)

Ես ինքս էլ նույնքան վատ էի զգում դրա համար: Եվ, իսկապես, այնպես էլ չհասկացա, թե ինչու չգնացի: (Հեմինգվուէ, 12)

բ) Half an hour later *Daisy herself* telephoned and seemed relieved to find that I was coming. (Fitzgerald, 99)

Կես ժամ անց **Դեյզին ինքը** զանգահարեց և ուրախացավ, որ գալիս եմ: (Ֆիցերալդ, 93)

Ինչպես անգլերենում, այնպես էլ հայերենում, PR միավորի հարաբերակցվող բաղկացուցիչները նախադասությունում կարող են անջատվել իրարից՝ ընդմիջարկվելով այլ անդամներով, սակայն հայերենում այդ երևույթը այնքան էլ տարածված չէ, օր՝

ա) *I'm on the school board myself*, you know. (Steinbeck, 73)

բ) ...at three o'clock, just as I was feeling safe, along comes a chap with a message from Mrs. Ryan that *I* was to go to confession *myself* on Saturday... (O'Connor, 16)

գ) **Նա** իր տան համար պաշարեղենն **ինքն** է տուն բերում իր ծեռքով առավոտները կանուխ: (ԱՐԵՎԱԿ)

Ինչպես տեսնում ենք օրինակներից, անգլերենում *they-themselves* և *you-yourself* միավորների բաղկացուցիչները /P և R/ նախադասություններում ցրադեցնում են տարբեր դիրքեր: Հայերենում **ինքը** (ինքս, ինքդ, ինքն, ինքներս, ինքներդ, ինքներն կամ իրենք) դերանունը գործածվում է անձ ցուց տվող գոյականների հետ և նախադասությունում հանդես է

գալիս տարբեր շարադասությամբ, ինչը բոլորովին չի փոխում նախադասության իմաստը /Աբրահամյան, 1975: 143/, օր՝

ա) **Հայրս ինքը** մոտեցավ:

բ) **Ինքը որդին** ճանաչեց:

Անգլերենում լեզվաբանների մեծամասնությունը այն կարծիքի են, որ շեշտող դերանվան տեղաշարժը չի հանգեցնում իմաստային փոփոխության /Quirk and Greenbaum, 1987: 8; Leech and Svartvik, 1983: 166-167/: Սակայն, Գ.Վեյխմանը տեսնում է որոշակի իմաստային տարբերություն հետևյալ նախադասությունների միջև /Veihman, 2003: 41/:

ա) *The owner himself* built the house.

բ) *The owner* built the house *himself*.

Ըստ Գ.Վեյխմանի՝ (ա) օրինակում շեշտադրվում է այն միտքը, որ տունը կառուցվել է տիրոջ կողմից, (բ) օրինակում ընդգծվում է այն գաղափարը, որ տանտերը կառուցել է տունը մենակ, առանց որևէ մեկի օգնության: Դժվար է ասել՝ որքանով է նման մեկնաբանումը ընդունելի, քանի որ իմաստները այնքան մոտ են իրար, որ դառնում են գործեաննշմարելի:

2. Ի տարբերություն անգլերենի՝ հայերենում ենթական կարող է արտահայտված լինել միայն անձնական դերանվան սաստկական ենթատեսակով, ինչպես **ինքս**, **ինքներս**, **ինքդ**, **ինքներդ**, ինչը բոլորովին չի փոփոխում նախադասության իմաստը, օր՝

ա) Then *you* must go into management *yourself* and make me your leading lady. (Maugham, 32)

Այդ դեպքում **ինքդ** անտրեպրենյոր դարձիր և ինձ դարձրու քո թատրոնի աստղը: (Մոեմ, 32)

բ) They did not have a maid or anything, and *they* always opened the door *themselves*. (Salinger, 31)

Նրանք սպասավոր չունեն, ընդհանրապես ոչ ոք չունեն, միշտ **իրենք** են բացում դրությունը: (Մելինցեր, 13)

զ) On the other hand if he was shattered and *tongue-tied*, *she*'d be all tremulous **herself**, sobs in her voice and all that ... (Maugham, 69)

Մյուս կողմից, եթե նա հուզված ու կաշկանդված լիներ, **ինքը** ևս կհուզվեր. արտասվալից ձայն ու նման բաներ... (Մոեմ, 80-81)

Անգլերենում, ինչպես տեսնում ենք, անդրադարձ դերանվան այդպիսի կիրառությունն անհնարին է:

3. Հայերենում հնարավոր է *PR* բաղադրիչների դիրքի փոխանակում *RP*, հատկապես եթք *P*-ն արտահայտված է գոյականով: Անգլերենում չի դիտարկվում այդպիսի երևույթ, օր՝

ա) Sometimes in his leisurely movements and the secure position of his feet upon the lawn suggested that it was **Mr. Gatsby himself** come to determine what share was his of our local heavens. (Fitzgerald, 21)

բ) Նրա անկաշկանդ շարժումները, ոտքերի հաստատուն դիրքը խոսի վրա ինձ հուշեցին, որ դա **ինքը պարոն Գեթսին է** դուրս եկել՝ որոշելու իր բաժինը տեղական երկնակամարում: (Ֆիցջերալի, 22)

Անուամենայնիվ, անգլերենի ‘*myself*’ անդրադարձ դերանունը «կարծիք հայտնելու» իմաստով ստանձնում է ‘*Personally*’ եղանակավորող մակրայի գործառույթը և գործածվում նախադասության սկզբում՝ անձնական դերանունից առաջ (R+P) /Brians:2016; Payne 2011:309/: Այս իմաստով երբեմն հանդիպում ենք *me+R+P* կապակցությանը, որն էլ ավելի է շեշտում անձնական տեսակետը տվյալ հարցի շուրջ: Այս իմաստը փոխանցվում է հայերեն «**Ես ինքս (ա)**, **Ես անձամբ (բ)**, **ինչ վերաբերվում է ինձ**» արտահայտություններով, օր.’

ա) *Myself, I can't stand dried parmesan cheese.*

Ես ինքս տանել չեմ կարող չորացրած պարմեզան պանիրը:

Myself, I came when I was eighteen – too young, a hot shot, a shit on a speed trip looking for boomtown pussy and my share of the oil. (COCA)

բ) *Me, myself I'm just looking forward to it.* (COCA)

Ես անձամբ անհամբեր սպասում եմ դրան:

4. Անգլերենին բնորոշ է հետևյալ կապակցությունը՝ *Abs N+itself* (վերացական գոյական+itself) կամ *R+AbsN* (անդրադարձ դերանուն+վերացական գոյական): Նախադասությունում ամբողջ կապակցությունը հանդես է գալիս որպես ստորոգելիական վերադիր, այսինքն բաղադրյալ անվանական ստորոգայի բաղկացուցիչ մաս, օր.’

ա) She would be *sweetness itself*, she would wheedle it all out of her, and never give her an inkling that she was angry. (Maugham, 124)

Ինքը ոչչով զգացնել չի տա, որ բարկացած է, **համակ քնքշություն** կիխի հետը ու այդպիսով դուրս կկորզի ամեն ինչ: (Մոեմ, 151)

բ) There was one photograph of the three of them, Michael very manly and incredibly handsome, **herself all tenderness** looking down at Roger with maternal feeling, and Roger a little boy with a curly head, which had been an enormous success. (Maugham, 19)

Լուսանկարներից մեկը, որը մեծ հաջողություն ունեցավ, պատկերում էր երեքին միասին. Մայքլը խիստ առնական ու նախանձելիորեն գեղեցիկ, **ինքը՝ մարմնացած քնքշություն՝** մայրական սիրով լի հայացք Ռոջերին, որը մի փոքրիկ գանգրահեր տղա էր: (Մոեմ, 15)

Ինչպես տեսնում ենք, անգլերենի անդրադարձ դերանուններին հայերենում համարժեք են այլ խոսքի մասերը՝ ածականը, դերբայը (համակ, մարմնացած), որոնք դրվում են անմիջապես վերացական գոյականից առաջ: Հայերենում վերափոխվում է ամբողջ կառուցվածքը՝ *Abs N+itself* կաղապարը փոխակերպվելով *Adj+AbsN* և *R+AbsN* կաղապարը՝ *Part II+AbsN* կաղապարի: Հարկ է նշել, որ անգլերենում, երբ վերացական դերանունների հետ *itself-ի* փոխարեն գործածվում է ուրիշ անդրադարձ դերանուն, վերջինս գալիս է առաջ՝ *R+AbsN* (օրինակ բ):

5. Անգլերենում PR բաղադրիչները կարող են անջատվել միմյանցից և ստեղծել ենթակա+սպորոզյալ հարաբերություն: Հայերենում այդ կաղապարը արտացոլում չի գտնում և հաղորդվում է բայի դիմավոր ձևերով, օր՝

ա) With the first night before me *I'm not* really *myself* today. (Maugham, 196)

Այսօրվա պրեմիերան է պատճառը, ասես **ինքս ինձ կորցրել եմ:** (Մոեմ, 245)

բ) On the other hand if he was shattered and tongue-tied, *she'd be all tremulous herself*, sobs in her voice and all that ... (Maugham, 69)

Մյուս կողմից, եթե նա հուզված ու կաշկանդված լիներ, **ինքը ևս կհուզվեր.** արտասվալից ձայն ու նման բաներ... (Մոեմ, 80-81)

6. Անգլերենում անձի բացառիկ դերը առավելագույնս ընդգծելու համար գործում է նաև հետևյալ կաղապարը. օբյեկտային հոլովով դրված անձնական դերանուն (*me, him, her, it*) + անդրադարձ դերանուն (*Pobj.+R*): Այս կապակցությունը նախադասության մեջ գործածվում է որպես անուղղակի խնդիր և հաճախակի հանդիպում է 'me' (*me+R*) դերանվան հետ: Օրինակ՝

ա) It seemed no more dangerous to *me myself* than war in the movies. (Hemingway, 27)

Դա **ինձ համար** նույնքան վտանգավոր էր, որքան պատերազմը կինոնկարներում: (Հեմինգվուէ, 34)

բ) Would you mind asking *him himself*? (Lawrence, 136)

Դուք դեմ չե՞ք լինի դա **անձամբ իրենից** հարցնել:

Ինչպես տեսնում ենք, ի տարբերություն (բ) օրինակի, (ա) օրինակում հայերեն թարգմանության մեջ անդրադարձ դերանուն *myself-ը* չի արտացոլվում: Կարծում ենք՝ դրա իմաստը կարելի էր փոխանցել **անձամբ** բառով. դա **ինձ համար** -> **անձամբ ինձ համար**:

Այսպիսով՝ վերոնշյալ օրինակներից պարզ է, թե ում են հասցեագրվում **'myself, himself'** դերանունները՝ **'me->myself', 'him->himself'**: Այնուամենայնիվ, անգլերենում հնարավոր են նաև այնպիսի դեպքեր, երբ բավականին դժվար է տարանջատել, թե ում է վերաբերում սաստկական դերանունը: Այստեղ մեզ օգնության է գալիս համատեքստը: Օրինակ,

She must find out from *Dolly herself*. (Maugham, 124)

Ոչ, պետք է իմանալ հենց **իրենից՝ Դոլլից**: (Մոեմ, 151)

Ի տարբերություն հայերենի, որտեղ հայտնի է, որ հեղինակը *իրենից-ը* վերագրում է **Դոլլիին**, անգլերենում անորոշ է՝ *herself-ը* վերաբերում է 'she' ենթակային, թե՝ 'Dolly' նախդրավոր խնդրին: Համատեքստից պարզ է դառնում, որ այն վերաբերում է 'Dolly' նախդրավոր խնդրին, օր՝

It would not do to ask Michael, that would look as though she attached importance to it; she must find out from *Dolly herself*. (Maugham, 124)

Ամփոփելով հետազոտության այս մասը՝ կարելի է ասել, որ կառուցվածքային տեսակետից անգիրենի և հայերենի սաստկական կառուցները ցուցաբերում են և՝ ընդհանրություններ (1,4,6), և՝ տարբերություններ (2,3,5):

2. Իմաստային-գործաբանական վերլուծություն

Իմաստային առումով անգիրենի և հայերենի սաստկական դերանունները հիմնականում համընկնում են, թեև կան որոշ տարբերակիչ գծեր: Հարկ է նշել, որ հայերենում այդ միավորները չեն եղել հատուկ իմաստաբանական ուսումնասիրության առարկա, և ինչ նշվում է այս հոդվածում դրանց վերաբերյալ, ներկա հետազոտության արդյունք է: Մենք առանձնացրել ենք հետևյալ իմաստները՝

1. Գործողությունը կատարում է ենթական՝ առանց որևէ մեկի օգնության: Երկու լեզուներում էլ առկա է այս իմաստը, օր՝

ա) *I* always design the sets *myself* for our plays. (Maugham, 14)

Որպես կանոն, **ինքս** եմ ծևավորում մեր ներկայացումները: (Մոեմ, 7)

Անգիրենում գործածվում է նաև ‘*by myself*’ կամ ‘*all by myself*’ կապակցությունները՝ էլ ավելի շեշտելով ենթակայի գործողությունը, օր՝

բ) He went off *by himself*, vaguely, in a childish way, seeking for the clue to “luck”. (Lawrence, 134)

Նա **մենակ** դուրս եկավ, անվստահ, երեխայի պես՝ փնտրելով հաջողության բանալին:

գ) I saw one kid about her age, though, sitting on a bench *all by herself*, tightening her skate. (Salinger, 129)

Հանկարծ ես մի աղջնակ տեսա նրա տարիքին, նստարանին նստած՝ չմուշկներն էր ամրացնում: (Սելինջեր, 125)

Ինչպես տեսնում ենք, տվյալ օրինակներից ‘*by myself*’ և ‘*all by myself*’ բառակապակցությունները կամ «**մենակ**» մակրայով, կամ ընդհանրապես չեն թարգմանվում հայերեն:

2. Ենթական մասնակցում է գործողությանը կամ դրա ականատեսն է լինում, օր՝

ա) And *I* wanted to see her *myself*. (Miller, 371)

Ես ինքս ցանկանում էի նրան տեսնել:

բ) I admit...that your wife is not particularly fond of this Miss Fosli.

Is that all? *I* have noticed that *myself*. (Ibsen, 102)

Ես կարծում եմ, որ քո կինը առանձնապես չի սիրում Միս Ֆոսլիին:

Այդքանը: **Ես ինքս** դա նկատեցի:

գ) Here he is now, you can ask him *yourself*. (Coward, 286)

Ահա և նա, **դու ինքդ** կարող ես նրան հարցնել:

դ) Only *she herself*, and her *children themselves*, knew it wasn’t so. (Lawrence, 132)

Հենց միայն նա և իր երեխաները գիտեին, որ դա այդպես չէր:

Ե) Սակայն **կալանավորն ինքը**, դուան բացվելը լսելով, երևաց խցի խորքում և նայեց սպասողական և հետաքրքիր: (ԱՐԵՎԱԿ)

3. Ենթական վկայակոչում է հայտնի, ականավոր և այլ կարևոր մարդկանց բառերը՝ սեփական գործողությունը արդարացնելու նպատակով, օր՝

ա) *You* said *yourself*, only just now, that no one but I ought to be allowed to build. (Ibsen, 140)

Դու ինքդ հենց հիմա ասացիր, որ ինձանից բացի ոչ ոքի չի թուլատրվում այն կառուցել:

բ) *The doctor* said it *himself*. (OALD)

Ինքը բժիշկն ասաց դա:

զ) *Old Solomon himself* couldn't make nothing by 'un. (Lee, 52)

Անգամ ինքը՝ Շեր Սոլոմոնը չէր կարող ոչինչ անել՝ բացի...

դ) - Կարող էր գուցե սխալվել, բայց ոչ ստել կամ զրպարտել, քանզի պիտի խորհեր, որ իր հաղորդածը **ինքը՝ թագավորը** կարող է ստուգել... (ԱՐԵՎԱԿ)

Հայերենում այս իմաստը հաճախակի է հանդիպում և նախադասության մեջ հանդես է գալիս բացահայտչի գործառույթով:

4. Ենթական կատարում մի գործողություն, որը իրեն բնորոշ չէ, անսովոր է, անսպասելի է՝ ելնելով իր հասարակական, բարոյական կամ նյութական նկատառումներից, օր՝

ա) Sometimes in his leisurely movements and the secure position of his feet upon the lawn suggested that it was **Mr. Gatsby himself** come out to determine what share was his of our local heavens. (Fitzgerald, 21)

Նրա անկաշկանդ շարժումները, ոսքերի հաստատուն դիրքը խոսի վրա ինձ հուշեցին, որ դա **ինքը պարոն Գեթսբին է** դուրս եկել՝ որոշելու իր բաժինը տեղական երկնակամարում: (Ֆիցջերալդ, 22)

բ) Part of George's duty was ... to find out what they really thought of Harvard, the seminar and - *even Kissinger himself*. (Segal, 159)

Զորջի պարտականություններից մեկն էլ իմանալն էր, թե ինչ են մտածում նրանք Հարվարդի մասին, սեմինարի, անգամ **հենց Կիսինգերի** մասին:

Հարկ է նշել, որ հայերենում տվյալ իմաստը արտահայտելու համար «ինքը» անձնական դերանունը պետք է նախադաս դիրքում լինի, հակառակ դեպքում՝ այն նոր իմաստ է ստանձնում, որը բացակայում է անգլերենում, օր՝

զ) *Sir Paul McCartney himself* sang the final song. (<https://learnenglish.britishcouncil.org/en>)

Հենց ինքը՝ սեր Պոլ Մակարդնին երգեց վերջին երգը:

Վերոնշյալ օրինակում անհավանական փաստ է, որ տվյալ անձն ինքն է կատարում գործողությունը, այսինքն՝ այստեղ գործում է «անսպասելիության» գործոնը:

Այստեղ կարելի է ընդգրկել նաև որևէ անհավանական վայրում տեղի ունեցող գործողություն: Այս իմաստը հիմնականում արտահայտվում է ‘*itself*’ դերանվամբ, ինչպես՝

Crossing the field, I did not know but that someone would fire on us from the trees near the farmhouse or from *the farmhouse itself*. (Hemingway, 154)

Անցնում էի դաշտի միջով և անընդհատ սպասում, որ ահա ուր վոր է կակսեն կրակել ազարակատան ծառերի ետևից կամ **հենց ազարակապնից:** (Հեմինգվուէ, 34)

Ինչպես տեսնում ենք, հայերենում տվյալ իմաստը ներկայացված է «ինքը» անձնական դերանվամբ, «ինքնին» մակրայով, «հենց» վերաբերականով:

5. Անզերենում ենթական և ստորոգյալը անջատվելով միմյանցից՝ ստանձնում են նոր իմաստ՝ «մնալ հավաքարիմ իրեն, չկորցնել ինքնությունը, չնմանվել մյուսներին»: Այս դեպքում յուրաքանչյուրը կատարում է առանձին գործառույթ նախադասությունում՝ ենթակա և ստորոգելիական վերադիր (հաճախ ժխտական ձևով), օր՝

ա) Unusual for one so young, *she* had the courage to always be *herself*.
(<https://gma.com/Georgia>)

Անսովոր էր, որ այդքան երիտասարդ էր, բայց համարձակություն ուներ միշտ **հավաքարիմ մնալ իր սկզբունքներին:**

բ) *She* didn't seem quite *herself*. (OALD)

Նա, կարծես, **դուրս էր գալիս իր հունից:**

գ) None of these people are Meghan Markle. *She is herself*.
(<https://www.yahoo.com/celebrity/Meghan-markle-family>)

Այս մարդկանցից ոչ ոք Մեգան Մարկլ չէ: Նա **լրաբերվում է մյուսներից:**

դ) *John* needed space *to be himself*. (OALD)

Չոնին մի վայր էր պետք **մյուսներից մեկուսանալու համար:**

Հայերենին այս կաղապարը բնորոշ չէ, և այդ է պատճառը, որ այն թարգմանվում է բառային և շարահյուսական տարբեր միջոցներով:

6. Անզերենին հատկանշական է նաև հետևյալ իմաստը. «որևէ հավկության, որակի արդացոլում, ընդհանրական բնութագիր», որն արտահայտվում է հետևյալ անդրադարձ կառուցով՝ վերացական իմաստով հասարակ գոյականով և ‘*itself*’ շեշտող դերանունով (*abstract noun+itself*): Այս կապակցությունը նախադասության մեջ հանդես է գալիս որպես ստորոգելիական վերադիր: Երբեմն ‘*itself*’ դերանվան փոխարեն կարող է գործածվել ‘*herself*’ և ‘*himself*’ դերանունները, օր՝

ա) Later she remembered all the hours of the afternoon as happy – one of those uneventful times that seem at the moment only a link between past and future pleasure but turn out to have been **the pleasure itself**. (Fitzgerald, 87)

Հետոպայում նա այդ օրվա բոլոր ժամերը վերիիշում էր իբրև երանելի մի ժամանակ, մեկը այն նվազ ուշագրավ ժամերից կամ

օրերից, որոնք տվյալ պահին թվում են սոսկ որպես անցում՝ երեկվա հաճույքից դեպի վաղվա հաճույքը. մինչդեռ պարզվում է, որ այն **հենց ինքնին հաճույք է եղել:** (Ֆիցերալի, 22)

բ) The manager of the hotel is *courtesy itself*. (OALD)

Հյուրանոցի կառավարիչը **քաղաքավարության մարմնացումն է:**

զ) There was one photograph of the three of them, Michael very manly and incredibly handsome, *herself all tenderness* looking down at Roger with maternal feeling, and Roger a little boy with a curly head, which had been an enormous success. (Maugham, 19)

Լուսանկարներից մեկը, որը մեծ հաջողություն ունեցավ, պատկերում էր երեքին միասին. Մայքլը խիստ առնական ու նախանձելիորեն գեղեցիկ, **ինքը՝ մարմնացած քնքություն՝** մայրական սիրով լի հայացք Ռոջերին, որը մի փոքրիկ գանգրահեր տղա էր: (Մուեմ, 15)

Տվյալ անդրադարձ կառուցները թարգմանվում են հայերեն «*հենց*», «*ինքը*, *ինքնին*» կամ ուրիշ լեզվական միջոցներով և հատուկ են միայն գրական լեզվին և բանաստեղծություններին:

7. Թե՛ անգլերենին, թե՛ հայերենին բնորոշ է «մեղադրանք» կամ «հակարանք» արտահայտող իմաստները: Երկու լեզուներում էլ դրանք արտահայտված են երկրորդ և երրորդ դեմքերով (հաճախ ժխտական ձևով), ինչը հաղորդում է խոսույթին «*հակարանք»-ի երանգավորում, ինչպես՝ *you yourself, he himself, she herself, they themselves; ինքը, ինքը, իրենք, օր.*՝*

“*You haven’t acted ethically yourself today*”, observed the captain. (Bradbury, 111)

- Ձեր վարմունքն էլ էսօր բարոյական չէր, - նկատեց նավապետը: (Բրեդբրուի, 111)

She herself doesn’t always know how she reaches her conclusions. (COCA)

...others argued that *she herself* was to blame for the bloodshed in Texas. (COCA)

Նոյնիսկ **դու ինքը** մեզ չխնայեցիր: (ԱՐԵՎԱԿ)

«**Ինքը** լավ գիտի, թե ինչի մասին եմ խոսում և, եթե փորձի շարունակել՝ ես արդեն կվայակոչեմ մարդկանց, որոնց հետ աշխատել է **ինքը**»: (ԱՐԵՎԱԿ)

Ինչպես տեսնում ենք, ի տարբերություն անգլերենի, հայերենում «*ինքը*» անձնական դերանունը էլ ավելի է շեշտում անձի նկատմամբ բացասական վերաբերմունքը:

Այսպիսով, ուսումնասիրության ենթարկելով անգլերենի շեշտող անդրադարձ կառուցները և դրանց հայերեն համարժեքները, մենք հանգում ենք այն եզրակացության, որ երկու լեզուներում սաստկական իմաստն արտահայտող դերանունը առանձին տեսակ չէ, այլ բաղադրյալի երկրորդ բաղկացուցիչ մասը՝ այն տարբերությամբ, որ անգլերենում վերջինս հարաբերակցվում է անդրադարձ դերանվան հետ *I myself, you yourself, he himself* և այլն), մինչդեռ հայերենում՝ անձնականի հետ (**ես**

ինքս, դու ինքդ, նա ինքը և այլն): Զուգադրական վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ երկու լեզուները կառուցվածքային և իմաստային-գործաբանական տեսանկյունից ցուցաբերում են ընդհանրություններ և տարբերություններ, ընդ որում կառուցվածքային տարբերությունները ավելի շատ են՝ ենելով հայերենի շարահյուսական և ծնաբանական հատկություններից: Իմաստային-գործաբանական տեսակետից անգերենի շեշտող կառուցները ավելի բազմաբնույթ են և բազմիմաստ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Արրահամյան Ս. Գ., Առաքելյան Վ. Դ., Քոսյան Վ. Ա. Հայոց լեզու, 2 մաս, շարահյուսություն, Երևան, «Լուս» հրատ., 1975:
2. Ասատրյան Մ. Ե. Ժամանակակից հայոց լեզվի ծնաբանության հարցեր, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 1977:
3. Вейхман Г.А. Новое в грамматике современного английского языка. М.: Издательство ACT, 2002.
4. Кобринна Н. А., Болдырев Н. Н., Худяков А. А. Теоретическая грамматика современного английского языка, учебное пособие. М.: Высшая школа, 2007.
5. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. М.: Прогресс, 1978.
6. Blokh M. A Course in Theoretical English Grammar. M.: Vissaya shkola, 1983.
7. Brians P. 2016 // URL: <https://brians.wsu.edu>>2016/05/19
8. Eastwood J. Oxford Guide to English Grammar. Oxford: Oxford University Press, 1997.
9. Gordon E., Krylova I. A Grammar of Present-day English. Moscow: Higher School Publishing House, 1986.
10. Ilyish B.A. The structure of Modern English. Leningrad: Prosveshchenie, 2012.
11. Jacobs R. English Syntax. A Grammar for English Language Professionals. Oxford: Oxford University Press, 1995.
12. Leech J., Svartvik J.A. Communicative Grammar of English. Moscow: Prosveshcheniye, 1983.
13. Mkhitaryan Y., Bazikyan L. On Structure and Semantics of Reflexive Constructions in English // *Linguistics and Literature Studies, Horizon Research Publishing Corporation*, vol. 4 (Nov. 2016), No 6.
14. OALD = Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, A.S. Hornby, Oxford: Oxford University Press, 2005.
15. Payne Th. Understanding English Grammar. Cambridge: CUP, 2011.
16. Quirk R., Greenbaum S. A University Grammar of English. London: Longman, 1978.
17. Tokmajian H. A Modern English Grammar. Yerevan: Pyunik, 1995.

ԱՐԵՎՈՒՐՆԵՐ

1. Բրեդբրի Ռ. Մարսիան քրոնիկոն, Երևան, «Անտարես», 2015:
2. Հեմինզուեյ Է. Հրամեշտ գենրին, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1972:
3. Մոեմ Ս.Մ. Թատրոն / Անգլ. թարգ. Զ. Հովհաննիսյանը, Երևան, «Սովետ. գրող», 1985:
4. Սելինցեր Զ. Դ. Տարեկանի արտուրմ՝ անդունդի եզրին, Երևան, «Սովետ. գրող» հրատ., 1978:
5. Ֆիցջերալդ Ֆ. Ս. Մեծն Գեթսբին, Երևան, «Սովետ. գրող», 1981:
6. Մօքմ Սիլյամ Ս. Թատր, 2-օ իզդ., Մ.: Վաշինգտոն պատկանական ակադեմիա, 1985.
7. Angelou Maya, Mom & Me & Mom. New York: Random House, 2013.
8. Bradbury R. The Martian chronicals. Санкт-Петербург: Издательство «Каро», 2015.
9. Brown D. Angels and Demons. London: A Random House Group Company, 2009.
10. Carswell D. Count Albany // 24 One-Act Plays selected by J. Hampden. London: J. M. Dent & Sons LTD, 1964.
11. Coward N. Hands Across the Sea // 24 One-Act Plays selected by J. Hampden. London: J. M. Dent & Sons LTD, 1964.
12. Fitzgerald F. Scott. The Great Gatsby. Oxford: Heinemann New Windmills, 1987.
13. Fitzgerald F. Scott. Tender Is the Night. Moscow: Raduga Publishers, 1983.
14. Heller J. Something Happened. New York: Dell Publishing Group, Inc. 1974.
15. Hemingway E. A Farewell to Arms. Ленинград: «Просвещение», 1971.
16. Ibsen H. The Master Builder. Six Great Modern Plays. New York: Dell Publishing Group, Inc. 1967.
17. Kinsella S. The Undomestic Goddess. London: Transworld Publishers, 2006.
18. Lee Ch. Mr. Sampson. 24 One-Act Plays selected by J. Hampden. London: J. M. Dent & Sons LTD, 1964.
19. Mankowitz W. The Bespoke Overcoat. 24 One-Act Plays selected by J. Hampden. London: J. M. Dent & Sons LTD, 1964.
20. Miller A. All My Sons. Six Great Modern Plays. New York: Dell Publishing Group, Inc. 1967.
21. O'Connor F. First Confession // Short Stories for Advanced Learners of English compiled by Badalyan L., Martirosyan S., Hovhannisyanyan S., Sandukhchyan R., Khachatryan L. Երևան, Հինգվա, ԵՊԼՀ, 2008:
22. Steinbeck J. Molly Morgan // Short Stories for Advanced Learners of English compiled by Badalyan L., Martirosyan S., Hovhannisyanyan S., Sandukhchyan R., Khachatryan L. Երևան, Հինգվա, ԵՊԼՀ, 2008:
23. Lawrence D. H. The Rocking Horse Winner // Short Stories for Advanced Learners of English, compiled by Badalyan L., Martirosyan S., Hovhannisyanyan S., Sandukhchyan R., Khachatryan L. Երևան, Հինգվա, ԵՊԼՀ, 2008:

-
- 24. Salinger J. D. *The Catcher in the Rye*. Moscow: Progress Publishers, 1968.
  - 25. Segal E. *The Class*. New York: Bantam Books, 1985.
  - 26. URL: <https://www.yahoo.com/celebrity/Meghan-markle-family/>

Լ. ԲԱԶԻԿՅԱՆ – *Структурные и семантико-прагматические аспекты эмфатических возвратных конструкций в английском языке (в сопоставлении с армянским)*. – Статья посвящена анализу структурных и семантико-прагматических аспектов эмфатических возвратных конструкций в английском и армянском языках. Проведен подробный структурный анализ конструкций с эмфатическими местоимениями в английском и армянском языках с выявлением сходств и различий, обусловленных спецификой морфологического и синтаксического строя исследуемых языков. В работе уделено большое внимание семантико-прагматическому анализу данных эмфатических конструкций как в английском, так и в армянском языке. Выделен ряд различий в употреблении данных конструкций в английском языке.

Ключевые слова: возвратные местоимения, эмфатическое местоимение, усилители, прагматическое значение, структурный анализ, эффект неожиданности, ЛВ (личные и возвратные местоимения) составляющие, семантический анализ

L. BAZIKYAN – *The Structural and Semantic-Pragmatic Aspects of Emphatic Constructions in English (with special reference to Armenian)*. – The present paper refers to the structural and semantic-pragmatic aspects of emphatic constructions in English and Armenian. The paper gives a structural analysis of constructions with emphatic reflexive pronouns in English and their Armenian counterparts with pointing out the similarities and differences preconditioned by the specificity of the morphological and the syntactic structure of the related languages. Much attention is devoted to the analyses of semantic and pragmatic aspects of the constructions under study. The paper focuses on some differences in the use of English emphatic constructions.

Key words: reflexive pronouns, emphatic pronoun, intensifiers, pragmatic meaning, the effect of “unexpectedness”, structural analysis, PR (personal and reflexive pronouns) constituents, semantic analysis

**Հասմիկ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան**

**ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՄԵԿՆՈՂԱԿԱՆ ԵՎ
ՄԵԿՆՈՂԱԿԱՆ-ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՈՐՈՇ
ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ**

Սույն հոդվածում քննության են առնվում արդի թարգմանաբանության առավել հայտնի մեկնողական, մեկնողական-փիլիսոփայական որոշ դեսություններ, որքեղ թարգմանությունը գերազանցապես դիմարկվում է որպես գործընթաց: Հոդվածի նպատակն է արժնորել այդ դեսությունների դերը արդի թարգմանաբանական միջի զարգացման մեջ: Առանձնահարուկ անդրադարձ է կարարվում հայտնի թարգմանաբան Լ. Վենուսիի՝ թարգմանչի «դեսանելիության» մասին զաղափարներին, որն այսօր թարգմանության դեսության մեջ դարձել է բուն քննարկումների առարկա:

Բանալի բառեր. թարգմանաբանություն, մեկնողական դեսություն, մեկնողական-փիլիսոփայական դեսություն, ապակառուցողականություն, համարժեքություն, թիրախ մշակույթ

Արևմտաեվրոպական թարգմանաբանության մեջ անցած դարի 80-ական թվականներին առանձնապես կարևորվում են Զ. Հոլմսի տեսական հիմնարար դրույթները, որը թարգմանության տեսությունը դիտարկում է որպես անկախ գիտակարգ և առանձնացնում երեք ճյուղ՝ տեսական, նկարագրական և կիրառական: Այդ ժամանակներից ի վեր ծևավորվել են նաև թարգմանական ուսումնասիրությունների երեք տարբեր մոտեցումներ՝ թարգմանությունը կարելի է քննել որպես արդյունք, գործառույթ և գործընթաց:

Թարգմանության մեկնողական, մեկնողական-փիլիսոփայական տեսություններում թարգմանությունը գերազանցապես դիմարկվում է որպես գործընթաց (Ժ. Դելիլ, Դ. Սելեսկովիչ, Մ. Լեղերեր, Զ. Սթայներ, Է. Օրտեգա Արխոնիյա, Լ. Վենուսի, Մ. Վիդալ Կլարամոնտե և այլք):

Իր՝ «Խոսքի վերլուծությունը որպես թարգմանական մեթոդ» աշխատության մեջ Ժան Դելիլը թարգմանական գործունեությունը համարում է կրկնակի մեկնաբանության արդյունք: առաջինը հիմնվում է բնագրի լեզվի, իսկ երկրորդը՝ թարգմանող լեզվի նշանների վրա, իսկ իմաստը այս կրկնակի մեկնաբանության միակ նպատակն է: Կարևորելով համեմատական մեթոդի դերը լեզուների համեմատական-տիպաբանական ուսումնասիրություններում Ժ. Դելիլը գտնում է, որ համեմատաբան-ոճաբանի նպատակը գուտ նկարագրական, նորմատիվ է, մինչդեռ թարգմանչինը՝ մեկնողական, հաղորդակցական: Ահա թե ինչու թարգմանության տեսությունը պետք է հիմնվի մի քանի կարևոր սկզբունքների

վրա. թարգմանության հիմնական նպատակը տվյալ ասույթի իմաստի բացահայտումն է և հաղորդումը՝ իմաստի քննությունը կատարելով բացառապես խոսքի, այլ ոչ թե լեզվի մակարդակում և հաշվի առնելով թարգմանական գործունեության դինամիկան, այլ ոչ միայն պարզապես նրա արդյունքը /Delisle, 1980: 84-94/:

Թարգմանության մեկնողական տեսության հայտնի ներկայացուցիչներ Դ. Սելեսկովիչը և Մ. Լեդերերը «Մեկնաբանել՝ թարգմանելու համար» աշխատության մեջ, հիմնվելով բանավոր թարգմանության իրենց մեծ փորձի վրա, քննում են թարգմանության գործընթացը լուսաբանող հիմնարար խնդիրները: Դ. Սելեսկովիչը պնդում է, որ խոսքի ռիթմին համընթաց կատարվող թարգմանությունն ի ցուց է դնում երկու տարբեր տարրերի մշտական փոխազդեցությունը. մեկը՝ բառային ու քերականական, իսկ մյուսը՝ գաղափարային, այսինքն՝ ոչ խոսքային: Ըստ այս հեղինակի՝ իմաստն ու նրա հաղորդումը լեզվի գոյության նախապայմաններն են, հետևաբար խոսքի ակտը պետք է նախորդի նորմի հասկացությանը, որի գոյությունը հաղորդակցության առաջնային պայմանը չէ, այլ նրա գործիքը. այն լեզվի գործածության արդյունքն է, որը ծևավորվել է դարերի ընթացքում՝ ենթարկվելով խոսողի ազդեցությանը: Դ. Սելեսկովիչը սահմանազատում է հաղորդակցության երեք փուլ. 1) իմաստի փուլը, երբ խոսողը ցանկանում է որևէ բան հաղորդել, իսկ ընդունողը լսում է՝ այն ըմբռնելու մտադրությամբ, 2) ծևի փուլը՝ խոսքի և նրա իմաստային հատկանիշների նյութական հենարանը և, վերջապես, 3) մտադրությունների, այսինքն՝ ներգործության փուլը, որ խոսող սուբյեկտը փորձում է առաջ քաշել՝ գիտակցորեն կամ ենթագիտակցորեն, և մեկնաբանության փուլը, որ լսողը հաղորդում է վերջինս դրդապատճառներին ու նպատակներին: Թարգմանիչները սվորաբար իրենց ուշադրությունը ըստում են իմաստային փուլին, որը նախորդում է մտադրությունների վերլուծությանը: Ընդ որում, վերոհիշյալ աշխատության մեջ իմաստը սահմանվում է որպես երկու տարրերի՝ մասնակիորեն իրացված իմակային խմբերի և հիշողության մեջ ներառնված ճանաչողական հավելումների ծովում /Seleskovitch, Lederer, 1984/:

Ըստ վերոհիշյալ ֆրանսիացի թարգմանաբանների՝ մարդկանց միջև հաղորդակցությունը տեղի է ունենում ոչ թե լեզվական միավորների, այլ խոսքային արտահայտությունների՝ որոշակի իմաստ արտահայտող տեքստերի փոխանակմամբ: Թարգմանական այս կաղապարում թարգմանչին վերագրվում է երկու դեր՝ ելակետային տեքստի ընդունող և թարգմանության տեքստի ստեղծող: Այս կաղապարի կարևորագույն օլակն է թարգմանչի կողմից ելակետային ասույթի իմաստի ընկալումը, որն իրականացվում է մեկնաբանության միջոցով: Մեկնաբանությունը տվյալ կաղապարի հիմնական հասկացությունն է, որն առնչվում է ոչ թե լեզվի միավորների, այլ գաղափարների, մտքերի հետ և սովորաբար հաշվի չի առնում միջլեզվական ծևական համապատասխանությունները:

Մեկնաբանությունը ենթադրում է վեր հանել տվյալ իմաստի արտահայտման համապատասխան միջոցը ժամանակի տվյալ պահին և տվյալ համատեքստում, այսինքն՝ բնագիրն ու թարգմանությունը կարող են համընկնել միայն նշված պայմաններում և, իհարկե, պարտադիր չեն, որ դրանք համարժեք լինեն լեզվական ձևի առումով: Իսկ սա նշանակում է, որ թարգմանության ժամանակ թարգմանիչը իմաստն առանձնացնում է իր լեզվական արտահայտությունից, այսինքն՝ տեղի է ունենում հաղորդման ապախոսքայնացում: Դ. Սելեսկովիչի պատկերավոր նկարագրությամբ՝ թարգմանիչը քանդում, առանձին թելերի է վերածում տվյալ լեզվանյութից հյուսված «գործվածքը», իսկ այնուհետև՝ ստացված թելերից հյուսում նոր գործվածքը: Մինչ նոր խոսքային արտահայտություն ստեղծելը թարգմանիչը հեղինակի միտքը վերածում է մի մտքի, որ դեռևս չունի լեզվական արտահայտություն: Ընդ որում, դա տեղի է ունենում վայրկենական ներհայեցմամբ, իսկ թարգմանչի հիշողության մեջ պահպանվում է միայն վերհանված իմաստը, որը նոր լեզվական մարմնավորում է ստանում թարգմանության մեջ /Seleskovitch, 1994: 37; Շմաբեկար, 2006: 245-248/:

Այսպիսով՝ ինչպես տեսնում ենք, թարգմանության մեկնողական տեսության մեջ կամ, ինչպես երբեմն ասվում է՝ իմաստի գործության մեջ թարգմանությունը դիտվում է որպես հաղորդակցական ակտ, որի նպատակն է վերարտադրել տեքստի իմաստը և ոչ թե նրա լեզվական միջոցները: Ըստ այս տեսության՝ թարգմանությունը մի մտավոր գործընթաց է, որը սկսվում է տեքստի ընկալումից՝ մի այլ լեզվում այլ լեզվական միջոցներով այն վերարտադրելու համար: Այս առումով՝ թարգմանական գործընթացն ավելի նման է միալեզվյան հաղորդակցության մեջ ընկալման և արտահայտման գործընթացներին և չի դիտվում որպես զուտ համեմատություն լեզուների միջև: Ընդ որում, այստեղ առանձնացվում է երեք փուլ: Առաջին փուլը լեզվական իմաստների և արտալեզվական գիտելիքների ծովումն է, որից ծագում է իմաստը: Բառի հետ ծովով գիտելիքները անվանվում են ճանաչողական լրացումներ, որոնք որոշակի իմաստ են հաղորդում նախադասություններին և օգնում թարգմանչն՝ խուափելու բառացի վերակողակորման սխալներից: Երկրորդ փուլը ապախոսքայնացումն է, իսկ երրորդը՝ տվյալ իմաստը լեզվական միջոցներով ազատորեն արտահայտելու փուլը:

Իր՝ «Բարելինից հետո» հայտնի աշխատության մեջ Զ. Սթայները նույնպես թարգմանությունը բնութագրում է որպես մեկնողական գործընթաց /Steiner, 1980/: Միջլեզվական թարգմանության մեջ առկա ցանկացած բառ նա վերագրում է ոչ թե լեզուների միջև եղած տարբերություններին, այլ այն փաստին, որ ամեն մի հաղորդակցություն ենթադրում է նաև փոխըմբռնման քիչ թե շատ բացակայություն: Թարգմանության տեսության մեջ Զ. Սթայների գիրքը կարևորվում է թարգմանական գործընթացի ուսումնասիրության առումով, որտեղ արդեն նկատելի է միջգիտակար-

գային մոտեցումը: Այնուամենայնիվ, այսօր՝ թարգմանաբանության բուռն զարգացման ժամանակաշրջանում, այն կարելի է առավելապես դիտարկել որպես մեկնողական-փիլիսոփայական աշխատություն:

Խոսելով թարգմանության մեկնողական-փիլիսոփայական տեսությունների մասին՝ հարկ է անդրադառնալ նաև իսպանացի թարգմանաբան է. Օրտեգա Արխոնիյային: Վերջինս, ելնելով լեզվի մասին փիլիսոփայական խորհրդածություններից, նշում է, որ թագմանիչը բախվում է մի տեքստի, որը ոչ միայն ի ցույց է դնում, այլ նաև լրության մատնում մտադրություններ, ցանկություններ, մշակութային տարրուներ և այլն: Թարգմանության ժամանակ ծագող տարաբնույթ խնդիրներից է, թե արդյոք թարգմանիչը պետք է թիրախ լեզվում հաղորդի այն, ինչ բնագրում հանդես է գալիս «որպես տեքստի ստվեր, որպես քիչ թե շատ պերճախոս լրություն» /Ortega Arjonailla, 1996: 52/:

Թարգմանության մեկնողական տեսություններում կարելի է վիճելի համարել այն միտքը, որ «արտահայտությունը կարող է ծագել ապախոսքայնացված իմաստից և ոչ թե լեզվական տարրերի մանհապովացիայից» /Veyrat Rigat, 1998: 30/: Սա, ինչ խոսք, հնարավորություն է տալիս դիտել լեզվական կողավորման և վերակոդավորման գործընթացները, սակայն ամենսին էլ ակնհայտ չէ, որ մի այլ լեզվում իմաստի վերարտահայտումը ծագում է մի մտքից, որն արդեն անջատվել է իր լեզվական կերպարանքից: Չէ՞ որ իրական խոսքային ստեղծագործության մեջ լեզուն և մտածողությունը ներդաշնակ ամբողջություն են: Վիճելի է նաև թարգմանական գործունեության տեսական հիմքերի փոխարինումը հաղորդակցության տվյալ իրադրության մեջ ծագող ակնթարթային, անկրկնելի, ներհայեցական իմաստի գաղափարով: Չէ՞ որ յուրաքանչյուր ասույթ, ինչպես միալեզվան, այնպես էլ երկլեզվան հաղորդակցության ժամանակ, բացի սուբյեկտիվ և իրադրային իմաստներից, պարունակում է նաև ընդհանուր տեղեկատվություն, որը տվյալ հաղորդակցության ընդհանուր միջուկն է և հնարավոր է դարձնում մարդկային հաղորդակցությունն ընդհանրապես և թարգմանությունը՝ մասնավորապես:

Դրա հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է նշել թարգմանության մեկնողական տեսության որոշ արժանիքներ: Այս տեսությունը կարևորվում է և՛ բանավոր, և՛ գրավոր թարգմանության ժամանակ իմաստաստեղծման գործընթացը ուսումնասիրելիս. լեզվական ծևից «վերանալը», այն է՝ ապախոսքայնացումը, օգնում է նաև հաղթահարել լեզվական փոխներթափանցումները, լեզվական համակարգերի տարբերությունները և թարգմանություններ կատարելիս հիմնվել տվյալ լեզվի նորմերի վրա:

Թարգմանության մեկնողական-փիլիսոփայական տեսություններին է հարում նաև արդի թարգմանաբանության առավել հայտնի ներկայացուցիչներից մեկը՝ Լ. Վենուտին, որը թարգմանությունը քննում է որպես մեկնաբանություն՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ թարգմանելիս արմատապես խզվում է տեքստի կապը տվյալ համա-

տեքստի հետ /Venuti, 2011/: Հաշվի առնելով լեզուների կառուցվածքային տարբերությունները՝ թարգմանիչը կազմաքանդում, վերադասավորում և վերջապես, տեղաշարժում է տեքստակազմից նշանակիչների շղթան: Հեղինակն առանձնացնում է սկզբնաղբյուր լեզվի երեք համատեքստ, որոնք չեն պահպանվում թարգմանելիս: Առաջինը ներտեքստային համատեքստն է՝ սկզբնաղբյուր տեքստի հյուսվածքի, նրա լեզվական նորմերի ու խոսքային կառուցների բաղկացուցիչ տարրը: Երկրորդ համատեքստը միջտեքստային է և միջխոսքային, ու նույնպես բաղկացուցիչ տարր, քանի որ պարունակում է լեզվական այն բոլոր կապերն ու հարաբերությունները, որոնց շնորհիվ ելակետային տեքստը սկզբնաղբյուր լեզվում իմաստ է ձեռք բերում: Երրորդը, որը նույնպես սկզբնաղբյուր տեքստի անբաժանելի մասն է, և միաժամանակ միջտեքստային, միջխոսքային և միջնշանային տարր, հաղորդումն ընդունող համատեքստն է: Սակայն սկզբնաղբյուր տեքստը ոչ միայն խզվում է տվյալ համատեքստից, այլ նաև վերստին տեղակայվում մի նոր համատեքստում այն չափով, որ թարգմանիչը այն նորից վերարտարյում է թարգմանության ընթերցողի համար հասկանալի ձևով՝ այն տեղադրելով այլ լեզվամշակութային արժեքների, այլ գրական ավանդույթների և սոցիալական հաստատությունների համատեքստում:

Ելակետային տեքստը վերստին նոր համատեքստում տեղադրելը ենթադրում է այլ միջտեքստային հարաբերությունների հաստատում թարգմանության մեջ և նրանում «ընդունող միջտեքստի» (intertexto receptor) առկայություն: Թարգմանության ժամանակ սկզբնաղբյուր տեքստը կրում է իմաստի և ձևի կորուատներ, իսկ թարգմանիչը կարող է այնպիսի մեկնաբանություններ զարգացնել, որոնք ավելի ակնհայտ են դարձնում լեզուների միջև մշակութային տարբերությունները: Որպես օրինակ Լ. Վենուտին քննում է մի ստեղծագործության հին հունարենից լատիներեն թարգմանության ժամանակ թիրախ մշակույթում ի հայտ եկած իրակությունները, ինչպես օրինակ՝ *me carpento vehentem (conduciendo carro)* արտահայտության մեջ սայի որոշակի տեսակի հիշատակությունը, որը բնորոշ էր միայն ոռմանական կայսրությանը /Venuti, 2011: 167/: Այսպիսով՝ ոչ միայն թարգմանվում են բառեր և արտահայտություններ, այլ նաև՝ հաստատվում մշակութային առումով յուրահատուկ իմաստներ:

Թարգմանչի մեկնաբանությունը կատարվում է մի մշակութային համատեքստում, որտեղ արժեքները, հավատալիքները, ինչպես նաև սոցիալական խմբերը, որոնց հետ վերջիններս զուգորդվում են, ներկայացված են իշխանության և հեղինակության ստորակարգային հարաբերությունների տեսանկյունից: Իսկ մեկնաբանության շնորհիվ հաստատված միջտեքստային հարաբերությունները ազդում են ինչպես սկզբնաղբյուր, այնպես էլ թիրախ տեքստի վրա:

Ըստ Լ. Վենուտիի՝ էթիկական խորհրդածությունը որպես թարգմանական ընդհանրույթ քննարկելու համար հարկ է որդեգրել պատմական

մոտեցում: Հայտնի է, որ ad sensum ռազմավարությունները շատ ազդեցիկ են և ծնունդ տվեցին թարգմանական այնպիսի ծրագրերի, որոնց արդյունքում ստեղծվեց հսկայական մշակութային ժառանգություն: Սակայն մարդկային սուբյեկտի անհատական՝ ճանաչողական և սոցիալական որակների կարևորման գաղափարը արդի ժամանակներում հարցականի տակ է դնում ad sensum ռազմավարությունները: Որոշ տեսաբաններ և թարգմանիչներ, ինչպես օրինակ՝ Անրի Մեշոնիկը և Անտուան Բերմանը, թարգմանությունը դիտարկում են որպես մշակութային պրակտիկա, որն ունակ է հարգելու օտարալեզու տեքստերի և մշակույթների տարբերությունները, և առաջադրել են խոսքային ռազմավարություններ այս տարբերությունները պահպանելու և արձանագրելու համար /Meschonnic, 2009; Berman, 2014/: Թարգմանությունը զուտ մեկնողական ակտ չէ, այլ նաև ունի տեղայնացնող բնույթ իր մեկնաբանություններում, որը «էթնոկենտրոն բռնություն» կատարելով ոչ միայն կրճատում է օտարալեզու տեքստը, այլ նաև ժամանակավորեալ է հին տեքստերի ժամանակակից փոխադրություններում /Venuti, 2011: 172-173/:

Թարգմանության ապակառուցողական մոտեցումները (Ժ.Դերիդա, Մ. Վիդալ Կլարամոնտե) նույնպես դասվում են մեկնողական-փիլիսոփայական կաղապարների շարքում: Իսպանական թարգմանաբանական դպրոցում այս տեսության ամենահայտնի ներկայացուցիչը Մ. Վիդալ Կլարամոնտեն է, որի կարծիքով թարգմանության վերաբերյալ ամենավիճելի տեսություններից մեկը ծագում է ժակ Դերիդայի՝ թարգմանության ակտի վերաբերյալ ապակառուցողական խորհրդածություններից: Այստեղ առաջադրվում է նորարարական մոտեցում բնագիր/թարգմանություն երկվության վերաբերյալ, որտեղ, ի տարբերություն ավանդական մոտեցումների, բնագիրը ստորադասվում է թարգմանությանը, փորձ է արվում «ի չիք դարձնել» համարժեքության հասկացությունը՝ կարևորելով թարգմանչի մեկնաբանությունները /Vidal Claramonte, 1995: 89/: Այս տեսանկյունից թարգմանությունը սահմանվում է որպես մեկնողական փոխակերպում, որը վեր է հանում բնագրի բազմաթիվ, շատ փոփոխուն, այդ թվում նաև հակասական իմաստները, որի պատճառով թարգմանության հասկացությունը փոխարինվում է փոխակերպում (transformacióն) հասկացությամբ /Vidal Claramonte, 1995: 90-91/: Նման ապակառուցողական տեսություններում թարգմանության խնդիրը դառնում է երկրորդական՝ վերածվելով փիլիսոփայական՝ ապակառուցողական բնույթի խնդիրի պահումը և այնպիսի մշակույթի առաջնային դրամատիկան, ինչպես նաև քիչ նշանակություն է տրվում տեքստի իմաստին՝ առավելապես կարևորելով տեքստի ծնը: Թարգմանության տեքստը գերազանցում է բնագրի տեքստին, աղբյուր տեքստի և թարգմանության տեքստերի միջև սահմաններն այլև նկատելի չեն, իսկ հավատարմության գաղափարը դիտվում է որպես հնացած հասկացություն, քանզի թարգմանությունը, որպես փոխակերպում, մշտապես «քանդվում է և ի չիք դառնում»:

Ապակառուցողականության հիմքերը հարկ է փնտրել հերմենուտիկայում՝ տեքստերի մեկնաբանության մասին ուսմունքում, նրա փիլիսոփայական հիմունքներում, որտեղ ընդունվում է, որ իմաստը յուրահատուկ է ամեն մի մշակույթում, և հնարավոր չէ այն ճգրտորեն վերարտադրել այլ մշակույթում։ Ամեն լեզու պարփակում է ուրույն լեզվական և մշակութային ինքնություն, որն էլ անհնար է դարձնում թարգմանությունը։ Ըստ Օրտեզա ի Գասետի՝ թարգմանությունը ընթերցողին առաջարկում է իր մշակույթին անհարիր և խորթ ինչ-որ բան և «նրան մի պահ զվարճացնում է լինել մի ուրիշը» /Vega, 1994: 308/։ Հերմենուտիկայի տեսանկյունից թարգմանությունը մի միջոց է, որը թույլ է տալիս ընթերցողին հասու լինել բնագրին, բայց այն երբեք չի կարող հավակնել նման լինել բնագրին կամ էլ լինել ինչպես բնագրիր։ Վալտեր Բենիամինը իր հայտնի «Թարգմանչի առաջադրանքը» էսեում նույնպես նշում է, որ իմաստը անքակտելի է տվյալ ստեղծագործությունից, և այն թարգմանությունը, որը փորձում է վերակերտել տվյալ ստեղծագործության բովանդակությունը, նախ և առաջ ձև է /Vega, 1994: 285-296/։ Թարգմանության մեջ որևէ բան հաղորդելու համար թարգմանիչը պետք է շրջանցի իմաստը, քանի որ այն ներհատուկ է միայն տվյալ ստեղծագործությանը։ Այս քառում իմաստը մի այլ՝ նախորդ իմաստի վերստեղծումն է, սա էլ իր հերթին՝ մի այլ նախորդի։ Նշանների միջև հարաբերությունները ստեղծվում են ժամանակի մեջ. չկա սկիզբ, չկա վերջ, սա մի շրջանաձև շարժում է, որտեղ թարգմանված տեքստը երբեք վերջնականը չէ, որովհետև իր գոյությամբ պարտական է նախորդներին և, այսպես, անորոշ և շարունակական ձևով։

Այս տեսությունը ենում է սոսուրյան հայտնի նշանակյալ-նշանակիչ երկանդամությունից, ինչպես նաև լեզվական նշանի կամայականության դրույթից։ Քանդելով նշանակյալ-նշանակիչ հարաբերությունները նոր նշանակյալ առաջարկելու համար՝ թարգմանությունը աղավաղում է իմաստը։ Այս տեսանկյունից թարգմանությունն այլևս վերարտադրություն չէ, այլ վերափոխում։

Այսպիսով, եթե թարգմանության մեկնողական տեսությունները հիմնականում կենտրոնանում են բանվոր թարգմանության ժամանակ իմաստատեղծման գործընթացի վրա, ապա մեկնողական-փիլիսոփայական տեսությունները, հատկապես արդի հայտնի թարգմանաբան Լ. Վենուտիի աշխատությունները մեծ ներդրում ունեն թարգմանության մշակութային հայեցակերպի, հատկապես թիրախ մշակույթի և թարգմանության փոխհարաբերակցության նորովի մեկնաբանման գործում։

Ի հակադրություն թարգմանության տեքստի թափանցիկության, սահունության և թարգմանչի «անտեսանելիության», որը ծեռք է բերվում թարգմանվող տեքստի մշակութային բաղադրիչների կորստի հաշվին՝ Լ. Վենուտին պահանջում է թարգմանչի «տեսանելիություն»՝ վերջինիս աշխատանքը տեսանելի և թափանցիկ դարձնելու նպատակով։ Իսկ սա

Ենթադրում է թարգմանությունը դիտարկել որպես մշակույթի վերակառուցում, որպես տարասեռ մի տեքստ, որտեղ ակնհայտորեն դրսնորվում են գաղափարական հակասությունները ու տարբերությունները, սոցիալ-մշակութային և լեզվական կոնֆլիկտները: Լ. Վենուտին թարգմանությունը քննում է որպես «դիմադրության», ինչպես նաև բանակցության և վերապրումի ծև՝ կարևորելով, որ թարգմանությունը պետք է դիտել որպես թարգմանություն և ոչ թե գերիշխող գաղափարախոսության կամ իշխանության տեսանկյունից բնական և սովորական շարադրանք: Լ. Վենուտին կարծիքով թարգմանության արժեքի և նրա ներունակ ուժի՝ որպես մշակութային և քաղաքական ակտի վերականգնումը, հնարավոր է միայն սահունության և անտեսանելիության գաղափարները հաղթահարելու ճանապարհով, որոնք իրականում մշակութային տարբերությունները միասնականացնում են՝ հիմնվելով թիրախ մշակույթի արժեքների վրա:

Թարգմանության էթիկայի մասին Լ. Վենուտին սկզբունքները սկիզբ են առել Ֆ. Շլյերմախերի գաղափարներից, որը հակված էր տեքստի օտարականացմանը՝ կարևորելով դրան ներհատուկ ուժը թարգմանության մեջ հաղորդելու գաղափարը: Այս խնդրում առավելապես հարում ենք այն թարգմանաբանների կարծիքին, որոնք գտնում են, որ օլորականացնելու և գնայնացնելու երկու հակադիր և միաժամանակ փոխլրացնող դիալեկտիկայի միջև իդեալականը միջակա ուղին է, երբ հարգելով օտարը՝ թարգմանությունը ունակ է նաև այն հաղորդել ընդունող մշակույթում:

Ինչ վերաբերում է թարգմանության ապակառուցողական տեսություններին, ապա վերջիններս կարելի է առավելապես բնութագրել որպես փիլիսոփայական խորհրդածություններ, որոնք գրեթե չեն առնչվում թարգմանական բուն գործընթացին՝ չափազանցելով նաև թարգմանության լեզվական և մշակութային «պատնեշները»:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Berman A. La traducción y la letra o el albergue de lo lejano. Buenos Aires: Dedalus, 2014.
2. Delisle J. L'analyse du discours comme méthode de traduction: initiation à la traduction française de textes pragmatiques anglais: théorie et pratique. Ottawa: Éditions de l'Université d'Ottawa, 1980.
3. Meschonnic H. Ética y Política del Traducir (traducción de Hugo Savino). Buenos Aires: Leviatán, 2009.
4. Ortega Arjonilla E. Apuntes para una teoría hermenéutica de la traducción. Málaga: Universidad de Málaga, Servicio de Publicaciones e Intercambio científico, 1996.
5. Seleskovitch D., Lederer M. Interpréter pour traduire. Paris: Didier Érudition, 1984.

6. Seleskovitch D. Interpreting for international conferences: Problems of language and communication. Washington: Pen and Booth, 1994.
7. Steiner G. Después de Babel: Aspectos del lenguaje y la traducción (traducción de Adolfo Castaño). México: Fondo de Cultura económica, 1980.
8. Vega M. Á. Textos clásicos de teoría de la traducción. Madrid: Cátedra, 1994.
9. Venuti L. “La traducción: entre lo universal y lo local” // Tópicos del seminario (25), Puebla, 2011.
10. Veyrat Rigat M. “Bilingüismo, traducción e interpretación de lenguas: aplicación al lenguaje de signos” // LynX. Cuadernos de Trabajo. Serie Alteraciones comunicativas y lenguas especiales. Volumen 19, Valencia: Universitat, 1998.
11. Vidal Claramonte M. Traducción, manipulación, desconstrucción, Salamanca: Ediciones Colegio de España, 1995.
12. Сдобников В. В., Петрова О. В. Теория перевода. М.: ACT: Восток-Запад, 2006.

А. БАГДАСАРЯН – *О некоторых современных интерпретативных и интерпретативно-философских теориях перевода.* – Статья рассматривает некоторые более известные интерпретативные и интерпретативно-философские теории современного переводоведения, в которых перевод преимущественно воспринимается как процесс. Цель статьи – оценить роль этих теорий в развитии новых подходов исследования в современной науке о переводе. Особое внимание уделяется идеям «заметности» переводчика, выдвинутым Л. Венути, которые сегодня стали предметом бурного обсуждения в теории перевода.

Ключевые слова: переводоведение, интерпретативная теория, интерпретативно-философская теория, деструктивность, эквивалентность, «незаметность переводчика», культура языка перевода

Н. BAGHDASARYAN – *On Some Contemporary Interpretative and Interpretative-Philosophical Translation Theories.* – The present paper examines some prominent interpretative and interpretative-philosophical theories of contemporary translation studies, where translation is mainly viewed as a process. The purpose of the paper is to evaluate the role of those theories in the development of contemporary translation thought. A special reference is made to the ideas of the renowned translation theorist L. Venuti on the translator’s “visibility”, which has nowadays become a source of heated discussions in the theory of translation.

Key words: translation studies, interpretative theory, interpretative-philosophical theory, destructiveness, equivalence, translator’s invisibility, target culture

**Մարիաննա ԵՓՐԵՄՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան**

**ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՄԱԿԴԻՐԻ ՈՐՈՇ
ԱՌԱՋԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ**

Սույն հոդվածում քննության են առնվում փոխաբերական մակդիրի դարրեր մեկնաբանություններն արդի լեզվաբանության մեջ, անդրադարձ է կարարվում փոխաբերական մակդիրի դեսակներին, ներկայացվում են փոխաբերական մակդիրի իմաստային հիմնական առանձնահավկությունները, քննվում են ինչպես դրամաբանական որոշի և փոխաբերական մակդիրի, այնպես էլ փոխաբերության և փոխաբերական մակդիրի դարրերակի հավկանիշները: Փորձ է արվում ներկայացնել փոխաբերական մակդիրի իմաստային, ոճական որոշ առանձնահավկություններ Կամիլ Խոսե Սելայի սպեհծագործություններում:

Բանալի բառեր. մակդիր, փոխաբերություն, փոխաբերական մակդիր, մակադրյալ, դարրերակի հավկանիշներ, նրբարանություն, անձնավորող փոխաբերական մակդիր

Գոյություն ունի մտածողության երկու եղանակ՝ հասկացական-տրամաբանական և պատկերավոր-հուզական: Մտածողությունը կարող է արտահայտվել այնպիսի միջոցներով, որոնք կամ առարկայորեն են արտացոլում օբյեկտիվ իրականության իրերն ու երևույթները կամ պատկերների միջոցով՝ խոսքի հատուկ կառույցներով՝ հագեցած հոյզերով ու զգացմունքներով: Մտածողության հենց երկրորդ եղանակի դեպքում էլ առնչվում ենք փոխաբերական առումով գործածվող մակդիրների հետ՝ բառերի կապակցություններ, որոնք արտահայտում են պատկերավորություն, զգացականություն ու հուզականություն:

Լեզվաբանական գրականության մեջ մակդիրը դարձել է մի շարք ուսումնասիրությունների առարկա: Էդ. Զերայանն, օրինակ, նշում է, որ փոխաբերական մակդիրների մոտ միշտ առկա է բառի որոշակի իմաստափոխություն. որևէ նմանության կամ զուգահետի հիման վրա բառը ծեռք է բերում նոր, անուղղակի իմաստ, որի շնորհիվ բնորոշումը դառնում է ավելի պատկերավոր և տպավորիչ: Գրականագետը, հակադրելով Զարենցի ստեղծած մակդիրները՝ արևահամ բառ, արնանման ծաղկեներ, լուսապսակ ճակար և հեղածկուն պար, ողբածայն երգ, կարուղած սիրու, մուգ երկինք, ջինջ ջրեր, ցուց է տալիս, որ ներկայացված առաջին շարքի մակդիրները ընկալվում են անուղղակի, պատկերավոր առումով /Զբբայան, 1980: 233/: Պ. Պողոսյանը նույնպես հակադրում է իրար փոխաբերական և ոչ փոխաբերական մակդիրները՝ ընդգծելով, որ

մակդիրների ճնշող մեծամասնությունը հենց փոխաբերական են լինում /Պողոսյան, 1990: 46/:

Հատկանշական է Մ. Փոլադյանի մոտեցումը այս խնդրի շուրջ. «Մակդիրների փոխաբերական հատկությունը չի բացառվում, եթե միայն նրանցում առկա է «տեղափոխում ճանաչողական մի տարածքից մտային-ճանաչողական մի ուրիշ տարածք» /Փոլադյան, 2000: 86/:

Ուստի լեզվաբանները նույնպես զատում են փոխաբերական մակդիրները որպես այլաբերության յուրահատուկ տեսակ, որոնք «ոչ միայն բնորոշում են առարկան կամ ընդգծում նրա որևէ կողմը, այլև ուրիշ առարկայից կամ երևությից նրան կցում են նոր, լրացուցիչ որակ» /Словарь литеатуроведческих терминов, 1974: 469-470/: Համաձայն այս բառարանի բնորոշման՝ մակդիրներն անդրադառնում են ոչ միայն առարկայի հատուկ, հիմնական հատկանիշներին, այլ նաև արտահայտում են հավանական, մտացածին, հատկանիշներ, հետևաբար և կարելի է մակդիրներն ընդգրկել դարձույթների մեջ: Փոխաբերական մակդիրների օրինակներով հարուատ է ի. Գոլութի աշխատությունը, որտեղ տրվում է նաև որոշիչների և փոխաբերաբար գործածվող մակդիրների համեմատություն՝

Լимонный сок – Лимонный свет луны

Седой старик – Седой туман

Лакей лениво прислуживал хозяину-Река лениво катит волны /Голуб, 2008: 139/

Վերոնշյալ օրինակների որոշիչները, ընդգծում, առանձնացնում են իրենց որոշյալի որևէ տրամաբանական հատկանիշ, սակայն օժտված չեն այն հուզական նրբերանգներով, որ հատուկ են փոխաբերական մակդիրներին: Վերջիններիս մեջ ակնհայտորեն դրսնորվում է հեղինակային մտածողության անհատականությունը. այս դեպքում հեղինակն օժտում է այս կամ այն առարկան, երևությունը նոր, առանձնահատուկ, երբեմն մտացածին հատկանիշներով, կանխամտածված կերպով վերահիմաստավորում համատեքստը՝ ստեղծելով նվազագույն համատեքստ մակդիր-մակադրյալ կապակցության մեջ: Այս դեպքում անհրաժեշտ է, որ մակդիր-մակադրյալ կապակցության կապն այնքան նեղ լինի, իսկ ստեղծված բանաստեղծական մթնոլորտն այնքան ամբողջական, որ ընկալելի լինի փոխաբերական մակդիրի իմաստը և, առհասարակ, տվյալ մակդիրի ընտրությունը:

Հայտնի լեզվաբան Բ. Տոմաշևսկին մատնանշում է **փոխաբերության** և **փոխաբերական մակդիրների** էական տարբերությունը. փոխաբերական մակդիրը սովորական փոխաբերությունից տարբերվում է համադրման տարրի առկայությամբ: Հեղինակը որպես օրինակ ներկայացնում է «զբյ» և «շեմպչյուն» բառերի համադրումը: Համատեքստում կարելի է «զբյ» բառը փոխարինել «շեմպչյուն» բառով: Այս դեպքում կառնչվենք ամենալայն իմաստով փոխաբերության հետ, որը հաճախ անվանվում է «մաքուր փոխաբերություն» (իսպ. *metáfora pura*), իսկ նրա

ոճական ողջ արդյունավետությունը «զբա» բառը չկիրառելու մեջ է: Այդուհանդերձ, կարելի է նաև ասել «չեմպույս զբա» կամ «զբա - չեմպույս»: որի դեպքում կառնչվենք բառային համադրության հետ՝ անվանելով և՝ առարկան՝ իր ուղիղ իմաստով, և՝ փոխաբերաբար գործածվող բառը /Տոմաշևսկի, 1999: 38/: Իհարկե, ինչ - ինչ առումով փոխաբերական մակդիրը չունի այն ուժգնությունը, որ բնորոշ է փոխաբերությանը, սակայն նրա յուրահատուկ հմայքը հենց ընթերցողի համար ավելի թեթև, մատչելի և ընկալելի լինելու մեջ է: Հեղինակի պնդմամբ՝ մակդիրը քայլ է դեպի փոխաբերական համեմատություն:

Բ. Տոմաշևսկիի հայեցակետն է կիսում նաև հայտնի լեզվաբան-ոճագետ Ի. Գալյաբերինը, որն, անդրադառնալով մակդիրների և փոխաբերությունների հիմնական տարբերությանը, նշում է, որ փոխաբերություններն ավելի սուր են և պարտադրող, մինչդեռ մակդիրներն ավելի մեղմ են ու խորքային: Հեղինակը նաև անդրադառնում է մակդիրների առանձնահատկությանը հոգեբանական տեսանկյունից. դրանց ենթագիտակցական ազդեցությունն ընթերցողի վրա այնքան ուժգին է, որ վերջինս սեփական կամքից անկախ սկսում է գնահատել և արժևորել երևոյթներն այնպես, ինչպես հեղինակն է ցանկանում /Գալյուրին, 1981: 162/:

Հաճախ փոխաբերության ուժգնությունը պահպանելու համար փոխաբերական մակդիրը փոխարինվում է **նրբարանությամբ (օքսիմորոնով)**, այսինքն՝ այնպիսի մակդիրով, որն իր իմաստով հակասում կամ հակադրվում է իր մակադրյալի իմաստին (*horribly beautiful, low skyscraper, pleasantly ugly face*) /Գալյուրին, 1981: 162/: Սակայն ամեն մի միմյանց ժխտող ու հակադիր հասկացությունների պատահական զուգորդում չի կարող դառնալ նրբարանություն: Այն առաջանում է, եթե իմաստով միմյանց ժխտող բառ-հասկացություններն ընտրվում են այնպես, որ դրանց զուգորդումով արտահայտվի իմաստալից գաղափար /Պողոսյան, 1990: 77/: Նրբարանության առանձնահատկություններից մեկը նրա հակիրճությունն է: Նշված յուրահատկությունների պատճառով կարելի է նրբարանությունը դասել այն այլաբերությունների շարքին, որոնք այնքան էլ գործածական չեն գեղարվեստական գրականության մեջ:

Տվյալ հոդվածում մակդիրի առանձնահատկությունները ըննելու համար որպես փաստական նյութ են ծառայել Կամիլո Խոսե Սելայի «Փեթակը» և «Պասկուալ Դուարտեի ընտանիքը» ստեղծագործությունները: Նշված ստեղծագործություններում կարելի է հանդիպել նրբարանության օրինակներ, սակայն մակդիրի այս տեսակն ավելի քիչ գործածական է և քանակային առումով բավականին զիջում է փոխաբերական մակդիրների կիրառությանը: Օրինակ՝

El silencio con su larga campana volvió a llenar el cuarto. (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.48)

A lo mejor, es *una vieja pudibunda*. (C. J. Cela, La colmena, p.10)

Վերոնշյալ օրինակներում առանձնանում են *el silencio con su larga campana (լրությունը երկար զրնգունով)* և *una vieja pudibunda (ծերացած օրիորդ)* նրբարանությունները, որոնք յուրահատուկ հմայք են հաղորդում տվյալ նկարագրություններին՝ դրանք դարձնելով ավելի ամբողջական:

Այլ տեսանկյունից է մոտենում փոխաբերական մակդիրների հետազոտությանը Ա. Ն. Վեսելովսկին իր «Историческая поэтика» հանրահայտ աշխատության մեջ: *Հեղինակը մակդիրների զարգացման շղթայում անդրադարձ է կատարում փոխաբերական մակդիրներին՝ հիմք ընդունելով մակդիրային միավորը* (ըստեղականացության): Ա. Ն. Վեսելովսկին պարզաբանող մակդիրները բաժանում է իմաստային ենթախմբերի, որոնց մեջ որպես առավել հատկանշական ենթախմբեր առանձնացնում է **փոխաբերական և սինկրետիկ մակդիրները**: Առաջին ենթախմբի մակդիրներն ենթադրում են տպավորությունների զուգահեռականություն, համեմատում և տրամաբանական հավասարեցում: Որպես օրինակ բերվում է *չերայա տօսկա կապակցությունը*, որը ցույց է տալիս նախ խավարի և լուսի հակասությունը, զուգահեռներ է անցկացնում լուսի և ուրախ տրամադրության, խավարի և տիբության միջև, ապա ընդհանրացնում տեսողական տպավորությունն ու հոգեբանական նշանակությունը, որտեղ սկզ դառնում է տիբության խորհրդանշիչ /Վեսելովսկի, 1989: 61/: Մինչդեռ երկրորդ տեսակի մակդիրներն ունեն ֆիզիոլոգիական սկզբունքներ: Մարդկային տպավորությունները լրանում են զգայարաններով ու հաճախ խոսքի մեջ արտացոլվում չտարրողշված ձևով: Բնության ու կյանքի մասին հասարակական գիտելիքների խորացումն ընդարձակում է հոգեբանական պատկերացումները զանազան երևույթների վերաբերյալ, որի շնորհիվ մակդիրներին բազմազան բնույթ է հաղորդվում: Սակայն նրանցում դժվար է տարբերել զգայական տպավորություններից առաջացած և «երանգների գիտակցական համադրմամբ» ծագած մակդիրները: Այդ նպատակի համար պահանջվում են բազմազան օրինակներ: Զգայական միակցմամբ առաջացող սինկրետիկ մակդիրներ առանձնացնում են նաև այլ հեղինակներ, օրինակ՝ Վ. Ս. Բանսկին և Վ. Ա. Սապոգովը /Յոլյա սովետական էնցիկլոպեդիա, 1978: 30/:

Վերոնշյալ երկու տիպի մակդիրների հիմնական տարբերությունն այն է, որ փոխաբերական մակդիրները ենթադրում են գիտակցականության որոշակի աստիճան, իսկ միախառնված հատկանիշները բնութագրական են սինկրետիկ տիպին /Վեսելովսկի, 1989: 52/: Այնուամենայնիվ, այս երկուսի միջև մնում են բազմաթիվ ընդհանրություններ:

Այլ տեսանկյունից է անդրադառնում մակդիրների և փոխաբերական մակդիրների բնորոշմանը ոուս լեզվաբան Ի. Գալաքերինը՝ հիմնվելով անգիբերենի լեզվանյութի վրա: Վերջինս մակդիրներն ուսումնասիրում է կառուցվածքային և իմաստային տեսանկյունից: *Հեղինակը իմաստային տեսանկյունից տարբերակում է մակդիրների զուգորդված (associated*

epithets) և չզուգորդված (unassociated epithets) տեսակները: Չուգորդված մակդիրները մատնանշում են այնպիսի հատկանիշ, որ բնորոշ է տվյալ առարկային, անմիջականորեն առնչվում է նրա հետ (*dark forest, careful attention, fantastic terrors*): Մինչդեռ չզուգորդված մակդիրներն (նկատի են առնվում փոխարերական մակդիրները) իրենց մակադրյալին ոչ բնորոշ, հաճախ նոր, անսպասելի հատկանիշ են փոխանցում՝ զանազան հոգեբանական զուգորդումներ առաջացնելով ընթերցողի մոտ իրենց հանկարծակիությամբ (*heart-burning smile, voiceless sands, bootless cries*) /Գալյուրին, 1981: 158/: Այնուամենայնիվ, հարկ է հաշվի առնել, որ չզուգորդված մակդիրները համարյա միշտ համատեքստային են և ազդեցիկ տպավորություն են գործում միայն տվյալ համատեքստի շրջանակներում: Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ նույն դասակարգմանն է հարում նաև հայտնի լեզվարան, ոճագետ հ. Առնոլդը /Արհոլյան, 1973: 69/:

Կ. Վ. Գոլուբինան մակդիրները դասակարգում է ճանաչողական մոտեցումով՝ փորձելով ճանաչողական տեսանկյունից ամրագրել մակդիրներում պարփակված ոճական տեղեկատվությունը: <Եղինակը տարրերակում է մակդիրների մտավոր երեք կաղապար՝ **փոխարերական մակդիրներ** (печальное небо), **փոխանվանական մակդիրներ** (громкий город), **փոխարերական-փոխանվանական մակդիրներ** (печальное глаза) /Գոլյուբինա, 1998: 25/:

Վերջին տիպի մակդիրային կապակցության մեջ հանդիպում ենք միաժամանակ և՝ փոխարերական, և՝ փոխանվանական մակդիրներ՝ մի կողմից՝ փոխարերական մակդիր աչքերի հատկանիշի զուգորդման ընկալումով, մյուս կողմից՝ փոխանվանական մակդիր՝ կառուցվածքային իմաստով (глаза печальноого человека): <Եղինակը պնդում է, որ համատեքստային մակարդակում վերոնշյալ երեք տիպերը փոփոխվում են, իսկ փոխարերական մակդիրները համընդհանուր են և իրենց կաղապարը կազմում են նմանության հատկանիշի հիման վրա:

Իսպանական լեզվարանական աղբյուրներում մակդիրի ուսումնասիրությունները մեծապես զիջում են փոխարերության, փոխանունության և այլ դարձույթների շուրջ իրականացված հետազոտություններին: Առավել ծանրակշիռ կարելի է համարել Գ. Սոբեյանոյի պատմական անդրադարձը այս խնդրի առնչությամբ՝ իմմք ընդունելով անմիջապես մի քանի չափանիշներ (ծնաբանական, շարահյուսական, իմաստային, ոճական), սակայն համապարփակ դասակարգում չի տրվում, և շատ տեղերում ինչպես դասակարգումներն, այնպես էլ համապատասխան օրինակները վիճելի են: <Եղինակն առանձնացնում է փոխարերական մակդիրի երկու տեսակ՝ **նկարագրական (epíteto descriptivo)** (manos níveas) և **ներգործող (epíteto sugestivo)**, որն առնչվում է ընթերցողի երևակայությանը և ստիպում մտածել (caía la nieve, blanca, silenciosa, interminable) /Sobejano, 1970: 150-151/:

Փոխաբերական մակդիրների քննության ժամանակ առաջ են գալիս մի շարք կարևոր հարցադրումներ. ի՞նչ լեզվական միջոցներով և ինչպիսի՞ համանմանությունների հիման վրա է կատարվում փոխաբերական մակդիրների իմաստային առկայացումը և ինչպես են ներազդում այսպիսի կապակցություններն ընթերցողի վրա:

Փոխաբերական մակդիրային կապակցությունների համար մեծամասամբ հիմք են ծառայում **անհատի մարդակերպական պատկերացումները** (անտրոպոմորֆիկական պատկերացումները): Մարդը իրեն շրջապատող աշխարհի վերաբերյալ համեմատություններ է կատարում սուրյեկտիվ հիմունքներով, որով և պայմանավորված է գեղարվեստական երկի սուրյեկտիվ բնույթը: Ուստի, փոխաբերական մակդիրները հեղինակի և ընթերցողի միջև փոխգործունեություն են ստեղծում, ենթադրում վառ ու գունեղ պատկերներով հագեցած մակդիրային կապակցություններ, որոնց հիմքում ընկած են թաքնված համեմատություններ: Այս պարագայում անհրաժեշտ է, որ ընթերցողը կարողանա տեսնել և ընկալել բառիմաստի ետևում թաքնված երկրորդ պլանը: Չե՞ որ փոխաբերությունն ինքնին պահանջում է ընթերցողից երևակայության և մտքի թոփչք, իսկ երբեմն նաև հումորի զգացում:

Իմաստային առումով ավելի ոյուրին կերպով են փոխաբերականացվում բազմիմաստ, հարուստ տեղեկատվությամբ հագեցած այն ածականները, որ ցույց են տալիս, թե ինչից է պատրաստված տվյալ առարկան, ինչ ծև և պարունակություն ունի, ինչ գոյնի է և նմանատիպ այլ բնորոշումներ: Քննենք մի քանի օրինակ Կ. Խոսե Սելայի ստեղծագործություններից:

La tímida, azulencia llama del gas (գազի ամոթխած կապրավուն կրակը) lame, pausadamente, los bordes del puchero. (C. J. Cela, La colmena, p.38)

“O echa Ud. a puntapiés a ese *hombre rojo irrespetuoso y sinvergüenza* ... (բառացի՝ անհարգալից ու անամոթ շիկնած բրդամարդ) (C. J. Cela, La colmena, p.11)

Անկասկած, փոխաբերությունների ստեղծումը անմիջական կապի մեջ է գտնվում լեզվակիրների հասկացությային համակարգի, նրանց աշխարհընկալման, աշխարհայացքի, ինչպես նաև աշխարհի արժևորման հետ /Մասլովա, 2001: 183/: Այսինքն՝ հոգեբանական փոխաբերական մակդիրները ստեղծվում են՝ հիմնվելով այս կամ այն լեզվամշակությային հանրույթում ընդունված լեզվական համընդհանուր կարծրատիպերի, ավանդույթների ընկալման վրա:

La Filo pone la voz cariñosa... (քնքուշ ձայնով է խոսում), Filo pone la voz mimosa... (շոյիշ ձայնով է խոսում) (C. J. Cela, La colmena, p.38)

...noches tranquilas... (խաղաղ գիշերներ) días tristes... (կիսուր օրեր) (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.65)

...el mirar lleno de amargura (դառնությամբ լի հայացքով) (C. J. Cela, La colmena, p.10)

Rosario se sonreía con su sonrisa triste (պիտուր ժպիլով), la sonrisa de los desgraciados de buen fondo... (բարի ներաշխարհ ունեցող դժբախսի ժպիլով) (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.75)

Նշված օրինակներին, որոնք այսօր շատ գործածական են, հակադրվում են հեղինակային փոխաբերական մակդիրները, որոնց փոխաբերական իմաստը հիմնվում է անհատական գուգորդումների վրա, ինչպես և կարելի է նկատել հետևյալ օրինակներում՝

...con su sonrisa amarga y ruin de hembras enfriadas (բառացի՝ սառած էգերի աննշան ու դառը ժպիլով), con su mirar perdido muchas leguas a través de los muros (ցանկապակից շաբար հեռու կողցրած ժպիլով) (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.48)

Un nido de alacranes (կարիճների բույն) սերվուած առաջինում կիրառված փոխաբերական մակդիրով ներկայացվում է Կ. Խ. Սելայի «Պասկուալ Դուարտեի ընտանիքը» վեպի գլխավոր հերոսի մոր արտաքինը, որի դժբախտ կյանքը արտացոլվել է իր դառն ու սառը ժպիտով: Սակայն ինչպես վերոնշյալ մակդիրների (*amarga, ruin, enfriada*), այնպես էլ մակարդյալի (*hembra*) ընտրության մեջ ակնհայտորեն դրսնորվել է հեղինակի բացասական վերաբերմունքը նշված կերպարի նկատմամբ: Խիստ բացասական հարանշանակությամբ օժտված *hembra* (էգ) բարի փոխարեն կարող էր կիրառվել *mujer* (կին) բառը, սակայն վերջինս ընթերցողի մեջ չէր առաջացնի այն բազմաթիվ բացասական գուգորդումներն ու տրամաբանական դատողությունները, որ առկա են առաջին դեպքում: Երկրորդ օրինակում Կ. Խ. Սելայի կողմից օգտագործվել է *nido de alacranes* (կարիճների բույն) կապակցությունը որպես մակդիր, որի ընտրությունը նույնպես պատահական չէ: Ամբողջ նախադասությունը անհագուրդ վրեժի նկարագրություն է, որ տակնուպար էր անում գլխավոր հերոսի հոգին: Այսպիսով, մի քանի օրինակների վերլուծությունն արդեն բավարար է ցուց տալու համար անհատական-հեղինակային փոխաբերական մակդիրների ուժգին հուզաարտահայտչականությունը և ընտրության դիտավորությունը: Բայցևայնպես, չնայած վերոնշյալ փոխաբերական մակդիրների հուզական ու հոգեբանական կողմի առավելություններին՝ դրանք բոլորն էլ հակված են էվոյուցիա ապրելու և մի օր դառնալու իրենց բազմիմաստ մակարդյալի կայուն իմաստներից մեկը, այսինքն՝ լեզվական կամ «մարած» փոխաբերություն /Կարայլով, 1992: 127/:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ շատ մակդիրային կապակցություններ՝ թե՛ ուղղակի, թե՛ փոխաբերական, անմիջականորեն առնչվում են մարդու զգացողություններին (տեսողական, լսողական, շոշափողական, հոտառական, համային): Սրանց մեջ կարելի է առանձնացնել ինչպես հեղինակային, այնպես էլ կայուն, դրոշմված մակդիրներ: Մեծամա-

սամբ այս կարգի մակրիրները Կ. Խ. Սելայի կողմից կիրառվում են հուզական, հոգեբանական, իսկ երբեմն նույնիսկ ճնշող առեղծվածային մթնոլորտ ստեղծելու համար: Օրինակ՝

... *la mirada llena de pesar...* (թախիծով լի հայացք) (C. J. Cela, La colmena, p.13)

... *sonrían con el aroma de su felicidad...* (ժպում են իրենց երջանկության բույրով) (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p. 11)

Doña Rosa pone *la dulce voz, la persuasiva voz de los consejos...* (ընդունում է խորհուրդներին հապուկ քաղցր, համոզիչ ձայն) (C. J. Cela, La colmena, p.14)

Պասան արյունաբերության մասին առաջարկությունները կազմում են առաջարկայի ձայնով էին հնչում (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.48)

La dueña se ríe por lo bajo *con una risita cruel.* (անգութ ժպիրով) (C. J. Cela, La colmena, p.31)

Pasó por *momentos duros, de graves crisis de ánimo.* (քառացի՝ դաժան ակնթարթներ, ծանր հոգեկան ճգնաժամեր) (C. J. Cela, La colmena, p.13)

Կ. Խ. Սելայի ստեղծագործությունների առանձնահատկություններից է նաև մեկ մակադրյալի հետ մի քանի փոխաբերական մակրիրների կիրառությունը (հաճախ երկուսը, որտեղ առաջինի փոխաբերական իմաստը լրացվում կամ մանրամասնությունը): Օրինակ՝

... *teníamos un burrillo matalón y escurrido de carnes* զարդարությունների առաջարկայի ձայնով (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.13)

Los clientes... adoptaban *un aire serio, ecuánime, un poco vergonzante...* (անկողմնակալ, լուրջ ու մի փոքր ամոթիսած լրեաք) (C. J. Cela, La colmena, p.11)

Se oían *unas agrias, agudas, desabridas notas de flamenco callejero...* (քառացի՝ դառը, սուր ու մոայլ փողոցային ֆլամենկոյի նորաներ) (C. J. Cela, La colmena, p.32)

Փոխաբերական մակրիրների մեջ որպես կարևորագույն ենթախումբ կարելի է առանձնացնել **անձնավորում ցույց տվողները:** Անձնավորող փոխաբերական մակրիրներն այնպիսի փոխաբերություններ են, որտեղ բնությանը, իրերին, երևույթներին, կենդանիներին վերագրվում են մարդուն բնորոշ հատկանիշներ, և դրանք ընկալվում են որպես կենդանի էակներ /Զահուկյան, Խլղաթյան, 2007: 94/: Ավելի հազվադեպ կարող ենք հանդիպել հակառակ երևույթին, երբ մարդուն են վերագրվում ոչ մարդկային հատկանիշներ: Խոսե Սելայի ստեղծագործություններն աչքի են ընկնում անձնավորող փոխաբերական մակրիրների յուրահատուկ ընդգծվածությամբ և առատությամբ: Տվյալ հոդվածում փորձ է կատարվել դասակարգել վերջիններս ըստ նյութական և ոչ նյութական աշխարհների անձնավորման տարբեր փոխաբերությունների.

Բնությանը վերագրվող մարդկային հայրկանիշներ

El mal aire traidor (չար ու դավաճան քամին) andaba aún por el campo perdido en los olivos ... (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.48)

... tumbado boca arriba sobre el jergón; viendo pasar *las horas paralíticas* ... (քառացի՝ կաթվածահար եղած ժամեր) (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.53)

Սյութական աշխարհին վերագրվող մարդկային հայրկանիշներ

... llevándose la mano al ala de *su triste y mugriento sombrero gris*... (մույլ ու կեղպով գլխարկ) (C. J. Cela, La colmena, p.30)

Վերացական հասկացություններ (կիլիխոփայական, հուզական և այլն)

Sobre los dos hermanos se cuelgan *unos instantes de silencio, insospechadamente llenos de suavidad.* (անսպասելի լրությամբ լցված քնքանքի ակնթարթներ) (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.37)

Le decía desde dentro del pecho *una vocecita tímida y saltarina* ... (ամորթիած ու երերուն ձայն) (C. J. Cela, La colmena, p.32)

Կենդանիներին վերագրվող մարդկային հայրկանիշներ

La perilla volvió a echarse frente a mí y volvió a mirarme; ... *tenía la mirada de los confesores, escrutadora y fría*... (ապաշխարող գննող ու սառը հայացք ուներ) (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.13)

Անշունչ առարկաներին, երևությներին վերագրվող մարդկային հատկանիշներ

... se le ablandó *la fuerza del bigote* (բեղերի ուժը թուլացավ) y ya para abajo hubo que llevarlo hasta el sepulcro. (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.15)

Մարդուն վերագրվող բնության հայրկանիշներ

...tener *una primera juventud turbulenta, llena de complicaciones y de veleidades...* (կամակորություններով ու դժվարություններով լի, փորորկուն վաղ երիտասարդություն) (C. J. Cela, La colmena, p.13)

Մարդուն վերագրվող կենդանիներին բնորոշ հայրկանիշներ

... *la cara pintado el gesto de la bestia ruin, de la amorosa, suplicante bestia cansada...* (հիվանդ կենդանու մեղմ, հոգնադանջ կենդանու աղերսող դեմքի արդահայլությամբ) (C. J. Cela, La colmena, p. 10)

El niño no tiene *cara de persona, tiene cara de animal doméstico, de sucia bestia, de pervertida bestia de corral.* (Երեխան մարդկային դեմք չունի, ընկանի կենդանու, փարախի կեղպով և արագավոր գազանիկի դեմք ունի) (C. J. Cela, La colmena, p.35)

Կամիլո Խոսե Սելայի ստեղծագործությունների յուրահատկություններից մեկն էլ այն է, որ այստեղ հիմնականում շարահյուսորեն շրջուն և հմաստային առոմենով բարդ փոխաբերություններ են կիրառվում: Նրա վեպերում նկատելի է փոխաբերական մակրիների խրթինություն՝ ծնի և հմաստային առումներով: Անժխտելի է, որ սա համապատասխանում է

գրողի գեղագիտական ճաշակին: Հիմնականում հեղինակի կողմից կիրավող այլաբերական միջոցները դժվարությամբ են ընկալվում:

Seguía de las mismas mañas y de iguales malas artes (Նոյն խորամանկություններին էր դիմում)… (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.77)

... su ademán, siempre hurao y despegado (ինձո՞ւ և անբարեհամբույր շարժուծնով), con su conversación hiriente y siempre intencionada, (չարամիտ, վիրավորական զրոյցներով) con el tonillo de voz (փաղաքշական ձայնով) que usaba para hablarme. (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.77)

Միևնույն մակդիրը կարող է օգտագործվել և՛ ուղիղ, և՛ փոխաբերական իմաստներով:

tener gran aire, aire de gran señor (կիսաքերական իմաստ) (գոռող պեսք ունենալ, ազնվազարմ պարոնի պեսք) – *los aires del campo* (ուղիղ իմաստ) (գլուղական օդը)

se veía que era de una gran familia (փոխարերական իմաստ) (հարուսագը ընկանանիրից) - una pena grande (ուղիղ իմաստ) (մեծ ցավ)

Առանձնահատող է հեղինակի ընտրությունը փոխաբերական մակդիրների խնդրում, երբ ներկայացնում է հերոսների արտաքին նկարագրությունը.

atónitos ojos de un pájaro disecado (ξηρωσμένα ματαία μερικάσια αγράμματα); ... Doña Rosa clava sus ojitos de ratón (μάτιαν αγράμματα) ...; dientecillos renegritos, llenos de basura (κατηγορητικά ψεύτικα ματαία μερικάσια αγράμματα) ...

... con la camisa sucia de un mes (մեկ ամսվա կեղպող վերնաշապիկով)
... (C. J. Cela, La colmena, p.34)

Վերոնշյալ փոխարքերական մակրիների առաջին օրինակներում արտացոլվում է Տիկին Ռոսայի արտաքին նկարագրությունը, որտեղ վերջինս ներկայանում է որպես հսպանիայի տվյալ ժամանակաշրջանին բնորոշ գյուղական, ոչնչով աչքի չընկնող մի կին: Մակրիների ընտրության մեջ նկատելի է հերինակի պարզ հակակրանքը կնոց արտաքինի հանդեպ:

Բազմաթիվ փոխաբերական մակդիրներ կարելի է հանդիպել հատկապես հերոսների հոյզերը և հոգեվիճակները բացահայտող, բնորոշող հատվածներում.

Por su cabeza vuelan las briznas de la conciencia que se le resisten... (զիսակցության փորբիկ պարտություն) (C. J. Cela, La colmena, p.34)

... llorar largamente, hasta caer rendida, con los nervios destrozados (պարտ-պարտ եղած նյարդերով), pero ya más tranquila, más razonable. (C. J. Cela, la familia de Pascual Duarte, p.61)

Դատելով վերոնշյալ օրինակներից, ինչպես նաև քննվող ստեղծագործությունների ընդհանուր հոգեբանական ճնշող մթնոլորտից՝ կարելի է ասել, որ հերոսների հուզական դաշտը որպես կանոն բացասական է՝ միախառնված համապատասխան տիաճ զգացողություններով՝ տիսրություն, մելամաղձոտություն, անտարբերություն, զգվանք, ատելություն, վրեժի անհագուրդ ծարավ: Անշուշտ, նշանակած բոլոր հոգերի հետ կիրառ-

վլում են բացասական զուգորդումներ առաջացնող համապատասխան մակդիրներ՝ *las briznas de la conciencia* (գիտակցության փոքրիկ պատառներ), *con los nervios destrozados* (պատռ-պատռ եղած նյարդերով):

Կարելի է եզրակացնել, որ հեղինակի երևակայությունը սահմաններ չի ճանաչում և չի կարող պարփակվել բարիմաստի սահմանափակ կաղապարով: Մակդիրային կապակցության մեջ կարող են որպես մակադրյալ ծառայել ամենանհավանական առարկաներ ու երևոյթներ, որտեղ մակդիրները բացահայտում են տվյալ առարկաների, երևոյթների ամենանսպասելի, երբեմն նույնիսկ տարօրինակ հատկանիշներ՝ առաջացնելով ընթերցողի գիտակցության մեջ ամենատարբեր զուգորդումներ: Ուստի, մակդիրների, մասնավորապես փոխարերական մակդիրների գործածության բացառիկ նպատակադրումն անվիճելի է՝ հուզել, մեծ տպավորություն գործել, ընթերցողի ուշադրությունը հրավիրել այս կամ այն առարկայի, երևոյթի այն հատկանիշների վրա, որոնք ինչ-ինչ պատճառով դեռևս չեն նկատվել կամ չեն կարևորվել:

Այսպիսով, փոխարերական մակդիրների շուրջ կատարված հետազոտությունը մեզ բերում է այն համոզման, որ որքան ավելի կարևորվի մակդիրի դերը խոսքում, այնքան խոր և լիարժեք հնարավոր կլինի ներկայացնել պատկերաստեղծման գործում նրա հավելյալ՝ մակադրական արժեքը, ինչպես նաև փոխարերական մակդիրների երկրորդական պլանում թարնված տեղեկությունը, որը մեծապես նպաստում է, որ ընթերցանության ընթացքում հեղինակի հաղորդակցական միտումը ընկալվի ամբողջական ձևով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Պողոսյան Մ. Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքները, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 1990:
- Զահուկյան Գ. Բ., Խլդաթյան Ֆ. Հ. Հայոց լեզվի ոճաբանություն, Երևան, «Զանգակ» հրատարակչություն, 2007:
- Զրբաշյան Էդ. Մ. Գրականագիտության տեսություն, Երևան, «Լույս» հրատարակչություն, 1980:
- Փոլայյան Մ. Մտահամակարգային լեզվաբանության և ոճագիտության դասախոսություններ, Երևան, «Մակմիլյան Արմենիա» հրատարակչություն, 2000:
- Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования). Ленинград: «Просвещение», 1973.
- Баевский В. С., Сапогов В. А. Большая советская энциклопедия. М.: Советская энциклопедия, 1978.
- Веселовский А. Н. Историческая поэтика. М.: «Высшая школа», 1989.

8. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. Москва: «Высшая школа», 1981.
9. Голуб И. Б. Стилистика русского языка. М.: Издательство «Айрис- Пресс», 2008.
10. Голубина К. В. Когнитивные основания эпитетов в художественном тексте: Автореферат дисс.... канд. филол. наук. М., 1998.
11. Караулов Ю. Н. Словарь Пушкина и эволюция русской языковой способности. М.: «Наука», 1992.
12. Маслова В. А. Лингвокультурология. М.: Издательский центр «Академия», 2001.
13. Тимофеев Л. И., Тураев С. В. Словарь литературоведческих терминов. М.: «Просвещение», 1974.
14. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика. М.: Изд-во «Аспект Пресс», 1999.
15. Cela J. C. La colmena. Barcelona: Noguer, 1963.
16. Cela J. C. La familia de Pascual Duarte. Barcelona: Ediciones del Zodiaco, 1946.
17. Sobejano G. El epíteto en la lírica española. Madrid: Gredos, 1970.

М. ЕПРЕМЯН – *О некоторых особенностях метафорического эпитета.* – В данной статье рассмотрены различные интерпретации метафорического эпитета в современной лингвистике, затронут вопрос разновидностей метафорического эпитета и основные семантические признаки, рассмотрены как отличительные черты логического определения и метафорического эпитета, так и метафоры и метафорического эпитета. Представлены некоторые семантические и стилистические особенности метафорического эпитета в произведениях Камило Хосе Селы.

Ключевые слова: эпитет, метафора, метафорический эпитет, объект эпитетации, отличительные черты, оксюморон, олицетворительный метафорический эпитет

M. YEPREMYAN – *On Some Characteristics of Metaphoric Epithet.* – The present paper discusses various interpretations of metaphoric epithet in contemporary linguistics. It considers different types of metaphoric epithet and presents its main semantic characteristic features. The paper also studies the distinguishing features between logical attribute and metaphoric epithet, as well as those between metaphor and metaphoric epithet. An attempt is made to reveal some semantic and stylistic aspects of metaphoric epithet in the works of Camilo José Cela.

Key words: epithet, metaphor, metaphoric epithet, object of epithet, distinguishing features, oxymoron, personified metaphoric epithet

**Գուրգեն ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Քրիստինե ՍՈՂԻԿՅԱՆ**

Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական
լեզվահասարակագիրական համալսարան

**ՄՏԱՉԱՀԱՐԿՄԱՆ ԼԵԶՎԱԳՈՐԾԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԱՊԱՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ**

Հոդվածի նպագակն է վերլուծել քաղաքական խոսույթը որպես մդաշահարկման առկայացման հիմնական լեզվական դիրույթ, պարզաբանել ժամանակակից քաղաքական խոսույթում կիրառվող մդաշահարկային ռազմավարությունները և լեզվական միջոցները, ինչպես նաև ներկայացնել դրանց ամենալարրեր մրային, հոգեբանական, հասարակական և մշակութային հայեցակերպերը:

Բանալի բառեր. քաղաքական մդաշահարկում, լեզվական մդաշահարկում, խոսույթ, քաղաքական խոսույթ, քաղաքական հաղորդակցություն, գործարանական առանձնահարկություններ, մդաշահարկային լեզվական միջոցներ

Մերօրյա աշխարհում կյանքի ընթացքի արագացմանը, հաղորդակցության և կապի ծավալների և միջոցների ավելացմանը զուգընթաց միջազգային և միջազնական հարաբերությունները ձեռք են բերել ավելի բազմաշերտ բնույթ: Քաղաքականությունը որպես վերոնշյալ փոխհարաբերությունների առկայացման ասպարեզ, դարձել է դժվար վերլուծելի մի հարթություն, որտեղ միմյանց են բախվում անհատների, ժողովուրդների, իշխանությունների, պետությունների և անզամ ողջ տարածաշրջանների հետաքրքրությունները, շահերն ու տեսլականները:

Տեղեկատվության համատարած և արագ հասանելիության պայմաններում յուրաքանչյուր անձ քաղաքական զարգացումների և վայրիվերումների մասին իր տեղեկացվածությամբ անուղղակիորեն ազդում է քաղաքական որոշումների և քաղաքական իրադարձությունների ընթացքի վրա: Իսկ կապի համատարած հասանելիության շնորհիվ այսօր յուրաքանչյուր ոք կարող է քաղաքականության հարավուների ասպարեզում իր կարծիքն ու կարիքները լսելի դարձնել:

Երկրի իշխանությունը, որի նպատակը միշտ չէ, որ ժողովրդի համար բարենպաստ կյանքի ապահովումն է, պատրաստ է գործարկելու ցանկացած լծակ քաղաքական որոշումներում բացարձակ մենիշխանություն ձեռք բերելու համար: Քաղաքական գործընթացների արդարացիությունն ապահովելու լավագույն միջոցը, իհարկե, մտաշահարկումն է՝ մանիպու-

յացիան, որը ամենավաղ ժամանակներից եղել է քաղաքականության ոլորտի ամենաառանցքային բնորոշումներից մեկը:

Շահադիտական իշխանության բուն նպատակը ժողովրդի տեղեկացվածության մակարդակի նվազեցումը և քաղաքացիների շրջանում տեղի ունեցող գործընթացների, ինչպես նաև դրանց արդյունքում ձևավորված իրականության մասին թյուր պատկերացում ստեղծելն է: Այս կերպ՝ իշխանությունները կխոսափեն ժողովրդի դիմակայությունից և հնարավորություն կունենան անխափան կերպով իրականացնել իրենց շահադիտական կառավարումը: Ինչպես դեռևս անտիկ ժամանակներում, այնպես և այսօր, այս նպատակի իրականացմանը միտված ամենահզոր միջոցը լեզուն է /Chilton, 2004/: Լեզվի հստակ կիրառությամբ՝ նպատակահարմար բառերի և արտահայտությունների ընտրությամբ, կոչական մեծ ներուժ ունեցող ոճական և ճարտասանական հնարների կիրառությամբ, օբյեկտիվ իրականությանը և սեփական գործողություններին հղում չանող շարահյուսական կառուցների գործածությամբ և այլ միջոցներով, բռնատիրական իշխանությունները լեզվականորեն շահարկում են մարդկանց աշխարհընկալումն ու իրականության ըմբռնումը՝ ապահովելու շարունակական հանրային ենթակայություն:

Պայմանավորված լինելով քաղաքականության ոլորտում տեղի ունեցող հանրային մտաշահարկման մեջ լեզվի՝ որպես հիմնական գործիքի շահադիտական կիրառությամբ՝ սույն հոդվածի նպատակն է դիտարկել քաղաքական խոսույթը՝ որպես մտաշահարկման առկայացման լեզվական տիրույթ, վերլուծել քաղաքական խոսույթում առկա մտաշահարկային ռազմավարությունները և դրանց իրականացման նպատակով գործածվող լեզվական կառուցները, ինչպես նաև բացահայտել վերջիններիս գործառության գործաբանական, մտային-հոգեբանական, հասարակական-մշակութային և մի շարք այլ առանձնահատկությունները:

Քաղաքականությունը հասարակական կյանքի այն տիրույթն է, որտեղ առկայանում է քաղաքական խոսույթը: Նմանապես՝ գիտական խոսույթը, կրթական խոսույթը և իրավական խոսույթը համապատասխանաբար նկարագրում են գիտության, կրթության և իրավական տիրույթները: Վան Դիյկը քաղաքական խոսույթը պարզապես սահմանում է որպես քաղաքական գործիչների խոսույթ՝ համարելով, որ «քաղաքականություն» եզրույթին ամեն քաղաքագետ կարող է տալ իր սեփական սահմանումը՝ այս կերպ հանգեցնելով եզրույթի բազմաքանակ մեկնությունների /van Dijk, 2002: 19-20/:

Նա նշում է, որ քաղաքական խոսույթը նախևառաջ բացատրվում է իր դերակատարներով կամ հեղինակներով, այսինքն՝ քաղաքական գործիչներով՝ շեշտելով, որ քաղաքական խոսույթի վերաբերյալ կատարված ուսումնասիրությունների մեծ մասը վերաբերում է քաղաքական գործիչների կամ քաղաքական հաստատությունների փոխփուլմներին, օրինակ՝ նախագահների, վարչապետների, կամ կառավարության այլ անդամնե-

րի, խորհրդարանների և կուսակցությունների միջև հաղորդակցությանը /van Dijk, 1997: 12/:

Հիմնվելով Բառանովի և Շեյգալի քաղաքական հաղորդակցության սահմանումների վրա /Բարանով, 2001, Շեյգալ, 2004/՝ Չուղինովը նկարագրում է այն որպես հաղորդակցություն, որը վերաբերում է քաղաքական խնդիրներին, ինչպես նաև հաղորդակցություն, որի սուբյեկտները քաղաքական գործիչները կամ քաղաքականության մասին գրող լրագրողներն են: Առավել լայն մոտեցմամբ՝ քաղաքական հաղորդակցությունն այն հաղորդակցությունն է, որը նվիրված է քաղաքական խնդիրներին կամ որում քաղաքական սուբյեկտները քաղաքական տեքստի հեղինակը կամ հասցեատերն են զուտ կառավարական, ոչ հանրային շրջանակներում /Վուդինով, 2012, 2006/:

Վաս Դիյկը, սակայն, նշում է, որ չնայած քաղաքական գործընթացներում իրենց խաղացած առանցքային դերին, քաղաքական գործիչները քաղաքականության ոլորտի միակ դերակատարները չեն: Նա կարևոր տեղ է հատկացնում նաև քաղաքական հաղորդակցության վերջնական հասցեատերերին՝ հանրությանը, ժողովրդին, քաղաքացիներին, լայն զանգվածներին և այլն /van Dijk, 1997: 13/:

Ուստի քաղաքական խոսույթի վերլուծության ժամանակ, ըստ Չուղինովի, յուրաքանչյուր առանձին քաղաքական տեքստ հարկ է գնահատել խոսույթի շրջանակներում, այսինքն՝ հաշվի առնել դրա ստեղծման և գործադրման հստակ հանգամանքները: Ըստ նրա՝ առանձնապես կարևոր են տեքստի հեղինակը և հասցեականությունը, դրա ստեղծման ժամանակը, վայրը և նպատակները, ինչպես նաև հեղինակի հաղորդակցական ուազմավարությունն ու մարտավարությունը: Այս մոտեցմամբ քաղաքական հաղորդակցության խոսույթային յուրահատկություններին անդրադառնալիս նա նկատում է, որ քաղաքական հաղորդագրությունը միշտ իր մեջ կրում է ոչ միայն տեղեկատվություն, այլև իրականությանը տրվող գնահատական: Եվ սա բացատրվում է նրանով, որ քաղաքական հաղորդակցության իրական նպատակը ոչ թե իրադրության օբյեկտիվ նկարագրությունն է, այլ հասցեատիրոջը համոզելը և նրան քաղաքական գործողությունների դրդելը /Վուդինով, 2012/: Այս հանգամանքի դիպուկ դրսևորումն ենք տեսնում նաև Սիմֆոնի և Մայերի կողմից դեռևս անտիկ դարաշրջանի հոեստրոների (Պլատոն, Ֆիցերոն, Արիստոտել) այն կարծիքի մեջքերման մեջ, թե քաղաքական գործիչները մշտապես գործածել են համոզիչ և մտաշահարկային ճարտասանությունը հանրությանը խաբելու և մոլորեցնելու համար՝ քաղաքական գործիչների և հաստատությունների նկատմամբ ավանդաբար և անգամ մինչ օրս տիրող հանրային անվստահության պայմաններում /Simpson and Mayr, 2010: 43/:

Քաղաքական հարաբերություններում, գործընթացներում, ինչպես նաև քաղաքական խոսույթում առկա հաղորդակցության մտաշահարկային առանձնահատկություններն էին, որ գրավեցին քաղաքական

խոսութիւն վերլուծության տեսաբանների ուշադրությունը (վան Դիյկ, Մունի և Էվանս, Շեֆներ, Մեյլաթ և Օսվալդ, Ռիգոտի, Շոմաս, Փոլ և Էլետ, Լիսկովսկի, Օրուել և այլն):

Ռիգոտին, օրինակ, հաղորդագրությունը համարում է մտաշահարկային, եթե «այն հասցեատիրոջ մտքում աղավաղում է աշխարհի մասին պատկերացումը՝ խաթարելու որոշում կայացնելու համար նրա ողջամիտ դատողությունը և ստիպելու ծառայել մտաշահարկողի շահին՝ սեփական շահին հետամուտ լինելու թվացյալության ներքո» /Rigotti, 2005: 68/:

Վան Դիյկը, շեշտելով գաղափարախոսության դերը քաղաքական խոսություն, ասում է, որ «Եթե կա հասարակական գործունեության մի տիրությութեան մեջ գաղափարախոսությամբ, դա, իհարկե, քաղաքականությունն է»: «Եվ քանզի գաղափարախոսությունը սահմանվում է որպես կոնկրետ խմբի անդամներին հատուկ հիմնական համոզմունք, սա նաև նշանակում է, որ քաղաքական խոսության այն միջավայրն է, որտեղ վավերացվում է քաղաքական գործիչների գաղափարախոսական ինքնությունը /van Dijk, 2002: 22/:

Խոսելով մտաշահարկման մասին՝ վան Դիյկը սահմանում է այն որպես հաղորդակցական գործելակերպ, որում մտաշահարկողը փորձում է կառավարել այլ մարդկանց, սովորաբար իրենց կամքին և ցանկությանը հակառակ: Ըստ նրա՝ «մտաշահարկումը պայմանավորված է ոչ միայն իշխանական դիրքի առկայությամբ, այլ ենթադրում է նաև վերջինիս չարաշահում»: Նրա կարծիքով, մտաշահարկումը ենթադրում է խոսությի միջոցով իրականացվող ոչ իրավաչափ ներազդում: Այս դեպքում մտաշահարկողները ներազդում են մարդկանց վրա՝ ստիպելով նրանց հավատալ ինչ-որ քանի կամ ծեռնարկել քայլեր, որոնք շահեկան են մտաշահարկողի համար և չեն բխում մտաշահարկվողի շահերից: Նա, հիմնվելով այլ տեսաբանների դիտարկումների վրա /Dillard, Pfau, 2002; O'Keefe, 2002/, նաև շեշտում է, որ մտաշահարկումը կարող էր նաև լինել իրավաչափ համոզական գործողություն, սակայն ընդգծում է, որ մտաշահարկման և համոզման գործելակերպերի միջև գոյություն ունեցող նկատելի տարբերությունն այն է, որ համոզման դեպքում խոսակիցները ազատ են հավատալու կամ գործելու ըստ իրենց ցանկության, անկախ նրանից՝ ընդունում են համոզող կողմի փաստարկները, թե՛ ոչ: Այնինչ մտաշահարկման դեպքում, ըստ վան Դիյկի, հասցեատերերն ավելի պասիվ դեր են խաղում. նրանք դառնում են մտաշահարկման գոհեր /van Dijk, 2006: 360/:

Մտաշահարկման իր ուսումնասիրության մեջ նա որդեգրում է եռաստիճան մոտեցում՝ դիտարկելով այն 1. հասարակական (քանի որ այն կապ ունի հասարակական խմբերի և դերակատարների միջև տեղի ունեցող շփման և իշխանության չարաշահման հետ), 2. իմացական/ճանաչողական (քանի որ մտաշահարկումը ենթադրում է ազդեցություն հաղորդակցման մասնակիցների մտքի վրա), և 3. խոսութային (քանի որ մտա-

շահարկումը գործադրվում է գրավոր և բանավոր խոսքի և տեսողական հաղորդագրությունների միջոցով) /van Dijk, 1998, 2001, 2006/:

Առավել հետաքրքրական է վան Դիյկի կողմից մտաշահարկման ուսումնասիրության իմացական-ճանաչողական հայեցակերպը: Խոսելով մտաշահարկման՝ մարդու մտքի վրա ունեցած ազդեցության մասին, նա գտնում է, որ թե՛ խոսությն առհասարակ, և թե՛ մտաշահարկային խոսությը մասնավորապես, առաջնայնորեն ազդում են մարդու կարճաժամկետ հիշողության վրա, ինչի արդյունքում բառերը, նախադասությունները, արտահայտությունները, ինչպես նաև արտաթեզվական ազդանշանները ընկալվում են որպես պատրաստի տրվող «իմաստներ» կամ «գործողություններ»: Նա շեշտում է, որ իմացական տեսանկյունից մտաշահարկումը որևէ արտառոց և գերբնական գործողություն չի պահանջում, այլ պարզապես կիրառում է խոսությին բնորոշ ամենահիմնական գործընթացները: Եվ քանի որ կարճաժամկետ հիշողության մեջ խոսությի ըմբռնումը ենթադրում է հնչյունային, ձևաբանական, շարահյուսական և բառհմաստային վերլուծության գործընթացներ, տարբեր լեզվական կառույցների միջոցով կարելի է այս կամ այն կերպ ազդել այդ շերտերից յուրաքանչյուրի վրա. օրինակ՝ ավելի հստակ, դանդաղ արտասանությունը, ավելի պարզ շարահյուսությունը և ավելի պարզ բառային միավորների կիրառումը օժանդակում են ըմբռնմանն ու հասկացմանը: Եվ ընդհակառակը. արագ, ոչ հստակ խոսքը, խրթին բառերով կազմված բարդ նախադասությունները, օրինակ՝ բժշկական խոսությում, նպատակ ունեն անհասկանալի մնալու հիվանդների համար: Հետևաբար, այս դեպքերում հասկացմանն ու ըմբռնմանը խոչընդոտելը կրում է հստակ դիտավորություն:

Վան Դիյկը նաև նշում է, որ մտաշահարկումն առավելապես ուղղված է մարդկանց կողմից մտաշահարկողին ձեռնտու արձագանքի շարունականության և տևականության ապահովմանը, և այդ պատճառով էլ մտաշահարկման վերջնական թիրախը, այնուամենայնիվ, երկարաժամկետ հիշողությունն է: Մտաշահարկման իմացանաչողական գործընթացները ենթադրում են, որ երկարաժամկետ հիշողությունը ոչ միայն պահպանում է սուբյեկտիվորեն մեկնաբանված անձնական փորձառությունը՝ որպես մտային կաղապարներ, այլև այնտեղ պահպանվող առավել կայուն, տևական, ընդհանրական և հասարակայնորեն ընդունված համոզմունքները և գաղափարախոսությունները: Ըստ նրա՝ մտաշահարկային խոսությի գլխավոր նպատակն է կառավարել մարդկանց հավաքական հասարակական պատկերացումներն ու համոզմունքները, քանի որ հենց դրանք են կառավարում մարդկանց վարքն ու խոսքը տևականորեն և բազմապիսի իրավիճակներում /van Dijk, 2006/:

Մեյլաթն ու Օսվալդը, տալով նմանատիպ սահմանում, նշում են, որ թեև մտաշահարկման ուսումնասիրության ժամանակակից մոտեցումներն առաջ են քաշել խոսությը մտաշահարկային որակելու մի շարք

չափանիշներ, խնդիրը դեռևս շատ հեռու է լուծված համարվելուց: Ահա այդ չափանիշներից մի քանիսը՝

1. Ծշմարդության խաթարում/պայմանականությունների խախտում,
2. Խոսողի շահի առկայություն,
3. Հաղորդակցական նպատակի ոչ բացահայտ, այլ ծածուկ լինելը,
4. *Unghiaլական անհավասարության նախապայմանը և*
5. *Մրաշահարկման դիրավորությունը* /Maillat, Oswald, 2009: 349/:

Ինչպես արդեն նշել ենք, լեզուն այն հզոր գործիքն է, որը, շահադիտական նկատառումների համաձայն, նպատակային գործածությամբ շրջանառվելով խոսություն, իրականացնում է մտաշահարկային գործառույթ: Չիլթոնն ու Շեֆները գտնում են, որ քաղաքական գործունեության մեջ լեզուն մասնակցություն ունի իր բոլոր մակարդակներով և կողմերով՝ գործարանական մակարդակ (շիումը խոսողի և լսողի միջև), իմաստաբանական մակարդակ (իմաստը, բառապաշարի կառուցվածքը), շարահյուսություն (նախադասությունների ներքին դասավորվածությունը), ինչպես նաև հնչյունական կողմ, որոնց համար դիտարկումն էլ կարևորվում է քաղաքական տեքստերի լեզվաբանական քննության գործում /Chilton, Schäffner, 2011/: Քաղաքական գործունեությունը չի կարող գոյություն ունենալ առանց լեզվի կիրառության, իսկ լեզվի դերը, մասնավորապես՝ դրա գործածությունը բառերի ընտրության ու ծևակերպումների իմաստով, քաղաքական գործիքների համար ունի ուազմավարական նշանակություն, որքան էլ որ վերջիններս ժխտեն այդ փաստը /Chilton, 2004; Chilton, Schäffner, 2011/: Նոյն կարծիքին է նաև Օրուելը: Նա գտնում է, որ սխալ է կարծել, որ «լեզուն պարզապես բնական աճ է, այլ ոչ գործիք, որը մենք ծևակիոխում ենք՝ ըստ մեր սեփական նպատակների» /Orwell, 1946/:

Քաղաքական նպատակներով իրականացվող լեզվական մտաշահարկման մեջ տեսաբանները առանձնացնում են մի շարք ուազմավարական քյլեր, որոնք իրականանում են ամենատարբեր լեզվաբանական կառուցների միջոցով: Վան Դիյկն, օրինակ, առանձնացնում է դրական ինքնաներկայացումը (positive self-presentation) և այլոց բացասական ներկայացումը (negative other-presentation): Որպես հասցեագրողի օգտին փաստերի վերապահորեն և կողմնակալ կերպով ներկայացման և բացասական իրադարձությունների և երևույթների մեջքը հակառակորդի վրա բարդելու տիպիկ միջոց: Այս երևույթը «քաղաքական քեռացում» անվանելով՝ վան Դիյկն այն համարում է մտաշահարկային խոսությի հիմնական ուազմավարություն /տե՛ս նաև Paul, Elder, 2006: 4/, որի շրջանակներում առանձնացնում է այնպիսի լեզվական միջոցներ, ինչպիսիք են.

- խոսքային մակրո ակտերը, որոնք շեշտում են «մեր՝ լավ» և «նրանց՝ վատ» կողմերը, օրինակ՝ մեղադրանք նրանց դեպքում, պաշտպանություն մեր դեպքում,

- բառապաշարի ընտրությունը (դրական բառեր ինքնաներկայացման և բացասական բառեր մյուս կողմին ներկայացնելու համար),
- շարահյուսական կառուցները՝ ներգործական և կրավորական կառուցների կիրառությունը որպես լեզվական միջոցներ, որոնք կիրառվում են համապատասխանաբար մտաշահարկող կողմի դրական գործունեությունը և հակառակ կողմի բացասական գործորդությունը մատնանշելու և պատասխանատվությունը քողարկելու համար,
- ոճական միջոցները և հնարները (չափազանցությունների (hyperbole) և մեղմասությունների (euphemism) գործածությունը դրական և բացասական իմաստներ արտահայտելու համար, ինչպես նաև փոխանունության և փոխաբերության կիրառությունը մտաշահարկող կողմի դրական և հակառակ կողմի բացասական հատկությունները շեշտելու համար),
- ծայնային և տեսողական արտահայտչամիջոցները (բարձր ծայնը կամ խոշոր և բավ գրվածքը դրական կամ բացասական իմաստների շեշտադրման համար) /van Dijk, 2006: 373; 2003/:

Նա առանձնացնում է մտաշահարկային ռազմավարության ևս մի միջոց՝ «մտաշահարկային նախատիպերը»՝ որպես հատուկ տիպի կեղծիքներ (fallacy), (օրինակ՝ հեղինակության կեղծիքը), որոնք դրդում են մարդուն հավատալ կամ կատարել որոշակի քայլեր. օրինակ՝ կաթոլիկներին դիմել, ասելով, որ Հռոմի Պապը հավատում է կամ խորհուրդ է տալիս որևէ գործողություն, կամ մուսուլմաններին դիմելիս շեշտել, որ Ղուրանը խորհուրդ է տալիս կոնկրետ գործողություն /van Dijk, 2006/:

Չիլթոնը՝ դիտարկելով մտաշահարկումը հաղորդակցական ակտերի հիմնական տեսությունների տեսանկյունից, առանձնացնում է քաղաքական ռազմավարության մի քանի օրինակ՝ հարկադրումը/պարտադրումը (coercion), օրինականացումն ու ապօրինականացումը (legitimization and deligitimization), ներկայացումն ու խեղաթյուրումը (representation and misrepresentation) /Chilton 2004; Chilton, Schäffner, 2011, տե՛ս նաև Simpson, Mayr 2010/: Նա, ուշադրություն դարձնելով Գրայսի՝ քանակի, որակի, համապատասխանության և ծնի չորս սկզբունքներին, ինչպես նաև Հաբերմասի իմացարանական շրջանակին ու վավերականության չորս պնդումներին, նշում է, որ վերոնշյալ քաղաքական մտաշահարկային ռազմավարությունները գործնականում փոխկապակցված են և որ ուղղակիորեն ոտնահարում են խոսքային ակտի վերոնշյալ սկզբունքները: Որպես այդ ռազմավարությունների ազդեցության հիմնական ոլորտ՝ նա առանձնացնում է նախ երկարաժամկետ գիտելիքը՝ անվանելով այն «շրջանակ» (frame) և սահմանելով որպես մի կառուց, որը «կապ ունի իրադրությունների ընթոնման (conceptualization) և լեզվում դրանց արտահայտման հետ /Chilton, 2004/:

Մտաշահարկային քաղաքական խոսույթի իր վերլուծության մեջ նա նաև ուշադրություն է դարձնում այնպիսի առանցքային գործոնների, ինչպիսիք են խոսույթի դերակատարները, իրադարձությունները, ժամանակը, տարածությունը և հասարակությունը, իրականությունն ու բարոյականությունը և այլն, որոնք դրսնորվում են լեզվական արտահայտման միջոցով և որոնք առանցքային դեր ունեն իր նշած քաղաքական ռազմավարությունների լեզվական առկայացման գործում /Chilton, 2004/:

Մունիկ և Էվանսը, մեջբերելով Արիստոտելի՝ լսարանին համոզելու երեք հայտնի գործոնները՝ լոգոսը, պաթոսը և էթոսը, որտեղ լոգոսը բառերն են և հենց ինքը՝ փաստարկը, պաթոսը՝ էմոցիաները կամ էմոցիոնալ կազմը կոնկրետ գաղափարի կամ խնդրի հետ, իսկ էթոսը՝ հասցեագրող անձնավորության անձի դերի ազդեցությունը, գտնում են, որ քաղաքական համոզումը, ինչպես համոզման մնացած բոլոր կերպերը, հենվում են վերոնշյալ երեք գործոնների վրա: Քաղաքական մտաշահարկման լեզվական միջոցների՝ նրանց կողմից առաջարկվող ցանկը քիչ է տարբերվում վերոնշյալ տեսաբանների ներկայացրած միջոցներից: Նրանք, ինչպես վան Դիյկը, քաղաքական համոզման ամենակիրառելի գործիքներից են համարում քաղաքական հակադրությունը՝ մեր և նրանց գործելակերպերի, քայլերի, ունեցած դերակատարության և նպատակների դրական և բացասական բևեռացումը: Առանձնացված այլ միջոցներից են եռամաս թվարկումը՝ նույն շարահյուսական կառուցի եռակի կիրառումը նույն նախադասության մեջ, որն, ըստ նրանց, բավականին հաճախ է հանդիպում մտաշահարկային տեքստերում, զուգահեռությունը, կրկնությունը, կրավորական կառուցները՝ որպես քերականության մակարդակի մտաշահարկային միջոց, դերանունների՝ հատկապես առաջին և երկրորդ դեմքերի դերանունների կիրառությունը, ինչպես նաև փոխաբերությունը, միջտեքստայնությունը և այլն /Mooney, Evans, 2015/:

Չոնս ու Պիեչին էլ մտաշահարկային խոսույթին իրենց անդրադարձում երևան են հանում մտաշահարկային լեզվի կիրառության գործաբանական առանձնահատկությունները, ընդգծելով կանխենթադրույթն (presupposition) ու ներիմաստը (implicature) որպես լսարանին համոզելու և վերջինիս վրա ներազդելու միջոց, և վերոնշյալ լեզվական միջոցներին ավելացնում նաև ածականների՝ հատկապես համեմատական աստիճանի ածականների կիրառությունը, սեռական հոլովի կիրառությունը, ստորադասական կառուցները և հարցերը՝ տրված հաստատական կառուցների փոխարեն /տե՛ս Thomas et al, 2005/:

Խոսելով քաղաքական խոսույթում անգլերենի աղավաղված կիրառության մասին՝ Զ. Օրուելն առանձնացնում է այնպիսի լեզվական կառուցներ, ինչպիսիք են «մեռնող» (գործածությունից դուրս եկող) փոխաբերությունները (Dying Metaphors), գործարկիչները կամ բայական «կեղծ վերջույթները (operators or verbal false limbs)», ցուցադրական առոգանությունն ու անհմասսր բառերը: «Մեռնող» փոխաբերությունների

շարքում նա առանձնացնում է այնպիսի բառեր և արտահայտություններ, ինչպիսիք են, օրինակ՝ hotbed, Achille's heel, on the order of the day, stand shoulder to shoulder, ring the changes on արտահայտությունները, որոնք, ըստ հեղինակի, «մաշված փոխարերությունների մի հսկայական կույտ են, որ կորցրել է ողջ գուգորդային ներուժը», և «ապարզապես գործածվում է այն պարզ պատճառով, որ հնարավորություն է տալիս խոսողին խուափել սեփական խոսքը ծևակերպելու համար արտահայտություններ հորինելու անհրաժեշտությունից» /Orwell, 1946: 255/: Նա նաև շեշտում է, որ այս արտահայտությունները հաճախ կիրառվում են առանց խոսողի կողմից դրանց բուն իմաստի գիտակցման: Գործարկիչները կամ «բայական կեղծ վերջույթները» կառուցներ են, որոնք խոսքը լցնում են հավելյալ վանկերով՝ վերջինիս հաղորդելով համաչափ արտահայտություն: Այս դեպքում հստակ իմաստ արտահայտող պարզ բայերը (օրինակ՝ kill, mend, spoil, break, stop) փոխարինվում են գործողության կամ երևոյթի բուն իմաստը մեղմացնող արտահայտություններով, ինչպիսիք են, օրինակ, make contact with, be subjected to, give rise to, give grounds for, have the effect of, play a leading part (role) in, make itself felt, take effect արտահայտությունները: Նմանատիպ լեզվական կառուցները, որպես կանոն, ասվածին լրացնուի կարևորություն են հաղորդում: Մտաշահարկային լեզվական կառուցների այս կարգում Օրուելն անդրադառնում է նաև բայի ներգործական սեռի փոխարեն կրավորական սեռի կառուցների կիրառությանը:

Ցուցադրական առօգանությունը ենթադրում է այնպիսի բառերի կիրառություն, որոնք կանխակալ դատողությանը հաղորդում են գիտական անկողմնակալություն և արդարացնում այն: Հեղինակն անհմաստ բառեր է համարում այն բառերը (հիմնականում որակական ածականները), որոնք ցույց չեն տալիս որևէ հստակ որակական հատկանիշ, այլ երևոյթին տալիս են չեզոք և վերացական որակում: Այս տիպին են պատկանում հատկապես արվեստի քննադատության մեջ կիրառվող խիստ վերացական բառերը, որոնց շարքում առանձնացնում է, օրինակ՝ sentimental, plastic, dead, natural միավորները /Orwell, 1946/:

Քաղաքական ճգրտության (political correctness) ապահովման և քաղաքական մտաշահարկման նպատակով կիրառվող լեզվական հնարների ցանկը չի սահմանափակվում վերոբերյալով: Այստեղ կարելի է ավելացնել այնպիսի ոճական հնարներ, ինչպիսիք են, օրինակ՝ կրկնությունը, բառախաղը, նոյնաբանությունները, բաղաձայնութը, ժարգոնային բառերի գործածումը, ընդհանրացումը, համեմատությունը /Paul, Elder, 2006: 16/ և այլն:

Սահմանափակվելով մտաշահարկման խոսութային-գործաբանական առանձնահատկությունների և դրանք իրականացնող մտաշահարկային լեզվական հնարների վերոնշյալ ուսումնասիրությամբ՝ կարևոր ենք համարում նշել, որ, ինչպես իրավացիորեն փաստում է վան Դիյկը,

Նմանատիպ լեզվական կառույցները ինքնին մտաշահարկային չեն, այլ մտաշահարկային գործառույթ են իրականացնում որոշակի հասարակական/քաղաքական համատեքստում և հստակ գործաքանական հարաշավիերի առկայության դեպքում միայն /van Dijk, 2006/: Իսկ տեքստը մտաշահարկային գործառույթ է իրականացնում իր լեզվական և գործաքանական առանձնահատկությունների փոխազդակցության շնորհիվ: Մտային ներազդման գործում կարևոր է ոչ միայն այն, թե ի՞նչ է ասվում, այլև այն, թե ո՞վ է ասողը և ովքե՞ր են լսողները, ի՞նչ հասարակական դիրք ունեն նրանք, հաղորդակցական ինչպիսի՞ պայմաններում և արտավեզվական ի՞նչ համատեքստում է ասվում խոսքը և այն:

Լեզվական ներազդման այս մեխանիզմը բավականին խրթին կառուց է և անցնում է առկայացման բավականին բարդ ուղի: Լեզուն, լինելով վերացական համակարգ, մարդու մտքի վրա ներազդում է հաղորդակցման մեջ իր կիրառական առկայացման, այսինքն՝ խոսքի միջոցով: Արդյունքում ձևավորվում է այնպիսի մի խոսույթ, որում առկայանալու և գործարկվելու է մտաշահարկումը: <Ետևապես կարելի է ասել, որ մտաշահարկումը (և հատկապես քաղաքական մտաշահարկումը) լեզվագործաքանական երևույթ է, որի իրացման գործում իր լուրջ դերակատարումն ունի ինչպես լեզուն, այնպես էլ վերջինիս կիրառությունը պայմանավորող և կանխորշող խոսութային-գործաքանական միջավայրը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. М.: Эдиториал УРСС, 2001.
2. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. М.: Гнозис, 2004.
3. Чудинов А. П. Дискурсивные характеристики политической коммуникации // Политическая лингвистика. Вып. 2 (40), М., 2012.
4. Чудинов А. П. Политическая лингвистика. М.: Флинта: Наука, 2006.
5. Chilton P. & Schäffner C. Discourse and Politics // *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: Sage Publications, 2011.
6. Chilton P. Analyzing Political Discourse: Theory and Practice. London: Routledge, 2004.
7. Dillard J. P., Pfau M. The Persuasion Handbook: Developments in Theory and Practice. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc., 2002.
8. Maillat D. and Oswald S. Defining Manipulative Discourse: The Pragmatics of Cognitive Illusions // *International Review of Pragmatics*, vol. 1, 2009.
9. Mooney A., Evans B. Language, Society and Power: An introduction (4th edition). New York: Routledge, 2015.
10. O'Keefe D. J. Persuasion: Theory & Research. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2002.

11. Orwell G. Politics and the English Language. London: Horizon, 1946.
12. Paul R., Elder L. Thinker's Guide to Fallacies: The Art of Mental Trickery and Manipulation. USA, Foundation for Critical Thinking Press, 2006.
13. Rigotti E. Towards a typology of manipulative processes // *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2005.
14. Simpson P., Mayr A. Language and Power: A Resource Book for Students. Abingdon: Routledge, 2010.
15. Thomas L., Wareing Sh., Singh I., Peccei J. S., Thornborrow J., Jones J., Language, Society and Power: An Introduction, London: Routledge, 2004.
16. van Dijk T. Discourse and Manipulation // *Discourse and Society*, vol. 17, Issue 3, Sage Publications, 2006.
17. van Dijk T. Ideology: A Multidisciplinary Approach. London: SAGE Publications, 1998.
18. van Dijk T. Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity // *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications, 2001.
19. van Dijk T. Political discourse and Ideology // *Analisi del discurs polític*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. IULA, 2002.
20. van Dijk T. What is political discourse analysis? // *Political Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 1997.

Г. КАРАПЕТЯН, К. СОГИКЯН – *Лингвопрагматические характеристики манипуляции в политическом дискурсе*. – Цель статьи представить политический дискурс как главный языковый домен реализации манипуляции, исследовать разные манипулятивные стратегии, существующие в сегодняшнем политическом дискурсе, разные языковые средства, с помощью которых данные стратегии осуществляются, а также выявить его самые разные психологические и социокультурные особенности.

Ключевые слова: политическая манипуляция, языковая манипуляция, дискурс, политический дискурс, политическая коммуникация, прагматические характеристики, манипуляционные языковые средства

G. KARAPETYAN, K. SOGHIKYAN – *On the Linguo-Pragmatic Specificities of Manipulation in Political Discourse*. – The aim of the paper is to present political discourse as the major linguistic domain wherein manipulation is objectified, to elucidate the various manipulative strategies found in modern-day political discourse and the linguistic means through which public manipulation is instigated, as well as to expound the different mental, psychological, social, cultural aspects thereof.

Key words: political manipulation, linguistic manipulation, discourse, political discourse, political communication, pragmatic characteristics, manipulative lingual structures

Գուրգեն ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Քրիստինե ՍՈՂԻԿՅԱՆ

Երևանի Վ. Բիյուտիքի անվան պետական
լեզվահասարակագիրական համալսարան

ՕՐՈՒԵԼՅԱՆ «ԵՐԿՄԻՏՔԸ» ԵՎ «ՆՈՐԻՆՈՍՔԸ» ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱՇԱՀԱՐԿՄԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

Հոդվածում ներկայացվում է Զ. Օրուելի «1984» վեպում դեռ գրած Երկմիգի և Նորիսուքի՝ որպես քաղաքական մտաշահարկման հղոր խոսութային և լեզվական գործիքների լեզվաբանական վերլուծությունը: Աշխարհանքը նախ դիմումում է լեզուն՝ որպես քաղաքական մտաշահարկման ամենահղոր և ամենաարդյունավել միջոց: Այնուհետև ուսումնասիրվում է Երկմիգը՝ որպես լեզվական մտաշահարկման գրագիրեսակ՝ ներկայացված ճանաչողական աններդաշնակության հետ հակադրության միջոցով: Այս հիմքի վրա այնուհետև պարզաբանվում են դրա ամենապարբեր հոգեբանական, մտային և հասարակական-քաղաքական առանձնահավկությունները: Հոդվածում այնուհետև վերլուծվում է Նորիսուքը՝ որպես քաղաքական մտաշահարկման առավել արդյունավել մրածանաչողական գործիք:

Բանալի բառեր. Օրուել, 1984, Երկմիգը, Նորիսուք, քաղաքական մտաշահարկում, լեզվական մտաշահարկում, քաղաքական խոսույթ, քաղաքական հեղնանք

Զ. Օրուելի «1984» վեպի բովանդակային առանցքը ամբողջատիրական կառավարությունների կողմից բնակչության քաղաքական մտաշահարկումն է: Վեպը, լինելով համաշխարհային գրականության նշանավոր ստեղծագործություն, հեղինակի՝ բռնատիրական հասարակարգերի վարած մտաշահարկային քաղաքականության դեմ տարած գաղափարական և ստեղծագործական պայքարի վերջին ամենահղոր հարվածն է: Վեպում հեղինակը բավականին պատկերավոր կերպով առաջադրում է քաղաքական մտաշահարկման գործընթացի ներակա գործոնները՝ բռնի ուժի գործադրումից մինչև խեղաթյուրված լուսավորություն և մարդկային կյանքների անխսափան ու ամենահաս վերահսկողություն: Սակայն շատ ավելի նշանակալի են քաղաքական մտաշահարկման լեզվական արտահայտման յուրահատկությունները, որոնց վեպում հեղինակը արժանացրել է մանրակրկիտ լեզվագործաբանական մեկնաբանության /Orwell, 2012: 343-355/:

Օրուելը լեզուն դիտում է որպես քաղաքական մտաշահարկման ամենահղոր գործիք և «ի ցուց է դնում, որ լեզուն կարող է գործածվել քաղաքական նպատակներով՝ մարդկանց մոլորեցնելու և մտաշահար-

կելու համար ձևավորելով այնպիսի մի հասարակություն, որում մարդիկ աներկայորեն կինազանդվեն իրենց իշխանությանը և անգիտակցաբար կընդունեն ողջ քաղաքական քարոզությունը որպես փաստացի իրականություն» /Berkes, 2000/: Օրուելն, ըստ Էության, մտաշահարկումը ներկայացնում է «լեզու-միտք-իրականություն» եռամիասնության միջոցով՝ գտնելով, որ մարդն իրականությունն ընկալում, ճանաչում և ըմբռնում է լեզվի միջոցով, և որ լեզվի միջոցով կարելի է խեղաթյուրել ճշմարտությունն ու կատարելապես շահարկել մարդու միտքը, այսինքն՝ լեզվականորեն միջամտել մարդու աշխարհընկալման և իրականության ճանաչման բնականոն գործընթացին մտացածին, ոչ իրական և թյուր մեկնաբանված իրողությունների կանխամտածված և շահադիտական հրամցման միջոցով: «Քաղաքականությունն ու անգլերենը» հոդվածում խոսելով քաղաքական և հասարակական նպատակներով լեզվի միտումնավոր կերպով աղճատված, անհստակ, այլակերպված կիրառության մասին՝ գրողը նշում է, որ «եթե միտքն աղավաղում է լեզուն, լեզուն էլ կարող է միտքն աղավաղել» /Orwell, 1946/: Հենց այս առանցքային փոխազդեցության վրա է հիմնվում Զ. Օրուելը քաղաքական մտաշահարկման իր ուսումնասիրության ժամանակ:

Լեզվի այսպիսի մեկնաբանությամբ Օրուելն, ըստ Էության, հարում է լեզվաբանական հարաբերականության տեսության այն հիմնական գաղափարին, համաձայն որի լեզուն և նրա կառուցները սահմանում են մարդկային մտածողությունը՝ այդպիսով ունենալով նաև մտքի սահմանափակման, այսինքն՝ աշխարհաճանաչման և քննադատական ու վերացարկված մտածողության սահմանափակման ներուժ:

Լեզվի՝ մարդու միտքը և մտածողությունը ձևավորելու և սահմանելու հնարավոր կարողության մասին խոսվել է դեռ 20-րդ դարի 30-ական թվականներից: Էդուարդ Սեպիրի և Բենջամին Լիի Ուորֆի կողմից առաջադրված տեսությունը, որը նաև անվանում են Սեպիր-Ուորֆի հիպոթեզ /Whorf, 1956/, առաջարկում է այն դրույթը, որ լեզվի ներակա կառուցները անմիջականորեն սահմանում և կանխորոշում են մարդկային մտածողությունն ու աշխարհայացքը: Հետևաբար, որքան հագեցած է լեզուն բարդ վերականական կառուցներով (որոնք իրենց հերթին արտացոլում են տարբեր վերացական կարգեր), եղանակավորում և վերաբերմունք արտահայտող միջոցներով (վերաբերականներ, մակրայներ, ինչպես և ոչ նյութական և գագամունք-հույզ արտահայտող բառային միավորներ), այնքան բազմակողմանի և բազմաշերտ է լեզվակրի կողմից աշխարհի և իրողությունների ճանաչումը և դրանց տրվող գնահատականը՝ պայմանավորված այդ երևույթների և հասկացությունների անվանման համար լեզվում առկա ատադով և նյութով: Վերջիններիս բացակայությունը կամ աղավաղումը, հետևաբար, հանգեցնում է իրականության թյուր կամ թերի ընկալման և աղճատված աշխարհայացքի ձևավորման: Ի դեպ, ըստ լեզվաբանական հարաբերա-

կանության տեսության, լեզուն կարող է ազդել մարդկային մտքի և ճանաչողության 3 տարբեր ոլորտների վրա՝

- մարդու ընկալումների ու ճանաչողության վրա, ինչպիսիք են գոյնի, ժամանակի, դարածության, չափի և այլ երևութների ընկալումը,
- անհատի ճանաչողության կառուցվածքի և նրա մոտ ծևավորված աշխարհայացքի վրա,
- բուն տրամաբանության կառուցվածքի և տրամաբանական համարվող ցանկացած երևութիւն ընկալման վրա /Rogers & Steinfatt, 1999/:

Եվ իրոք՝ լեզուն մարդկային ըմբռնողականության և աշխարհընկալման այնպիսի միջոց է, որն ի գորու է կողավորելու, պարունակելու և հաղորդելու թե՛ օբյեկտիվ իրականությունն ու բացարձակ ճշմարտությունը, թե՛ շահադիտական և մտաշահարկային նպատակներով ծևակերպված կեղծիքը: Քանի որ լեզուն մարդկային հաղորդակցության, ինչպես նաև տեղեկատվության պահպանման և փոխանցման թերևս ամենահզոր համակարգն է, դրա միջոցով կարելի է այլափոխել ոչ միայն ներկա իրականությունը, այլ նաև խմբագրել անցյալը, ծևափոխել պատմությունը և «նորաստեղծ իրականությունը» հաղորդել մարդուն իրեւ իրողություն: Եվ քանի որ լեզուն համարվում է մարդկային մտածողության բնատուր և ամենախորը կառուցքը, մարդը մտածում և որպես իրողություն է ընդունում այն, ինչ իրեն հաղորդվում և փոխանցվում է լեզվի միջոցով: Նման լեզվական ներազդման արդյունքում էլ ծևավորվում է որոշակիորեն քարտեզագրված աշխարհայացք և մտածելակերպ, որն էլ կանխորոշում է մարդու սոցիալական վարքագիծն ու գործունեությունը (Տե՛ս Sapir and Whorf, Chilton, Foucault և այլք):

Զ. Օրուելի «1984» վեպում քաղաքական մտաշահարկման ռազմավարությունների նկարագրման հիմքում ընկած է ճշգրիտ և հիմնավորված լեզվական կառուցքը: Այս յուրահատկության շնորհիվ էլ վեպը խոսույթի քննադատական վերլուծության տեսանկյունից մշտապես ունեցել է խոշոր գիտական և տեսական արժեք: Վեպում իրականության խիստ հոռեւտեսական արտապատկերում (նախարարությունների մեծությունը, ավերված շենքերը, կեղտոտ փողոցները), մշտական պատերազմական վիճակը, հասարակության նկատելի շերտավորումը՝ արտահայտված վեպի կերպարների վարքագծային և խոսքային վարվեցողությամբ (ներքին կուսակցության, արտաքին կուսակցություն, պրոլետ (աշխատավոր դասակարգ)), առօրյա կյանքի վերահսկողությունն ու բռնի ուժի կիրառումը մտքի ոստիկանության կողմից, ինչպես նաև կուսակցության տարածած գաղափարախոսությունը հենց այն համատեքստն է, որում առկայանում և իրենց մտային ներազդման գործառությն են իրականացնում մտաշահարկային լեզվական կառույցները: Լեզվական արտահայտման յուրահատկությունների հետ միասին մտաշահարկումը վեպում

Ներկայացնում է փոխներազդող և փոխայմանավորող երկու երևոյթների՝ Երկմտքի (Doublethink) և Նորխոսքի (Newspeak)¹ միջոցով:

Երկմիտքը, ըստ Էության, մտաշահարկային խոսույթի արդյունքում ծևավորված մտավոր կարողություն կամ վիճակ է՝ միաժամանակ հավատալու երկու հակադիր գաղափարների: Ահա թե ինչպես է հեղինակը սահմանում Երկմիտքը վեպում. «Երկմիտքը մղքում միաժամանակ երկու հակադիր համոզմունք ունենալու և դրանց միաժամանակ հավափառությունն է <...> Դիվավորյալ սպեր ասել՝ դրանց անկեղծորեն հավափառվ, մոռանալ ցանկացած փաստ, որն այլևս ծեռնկու չէ, և հետո, երբ դրա կարիքը նորից զգացվի, մոռացության գրկից եկ քաշել այն՝ որքան ժամանակով որ անհրաժեշտ է, ժիստել օրյեկտիվ իրականության գոյությունը՝ շարունակաբար հաշվի նստելով դրա հետ: Այս բոլորը անժիստելիորեն պարփառիր են: Անգամ Երկմիտք բառը գործածելու համար անհրաժեշտ էր Երկմիտքի կիրառություն, քանի որ այս բառը գործածելով՝ մարդն ընդունում է, որ իսաղ է անում իրականության հետ. Երկմիտքի մի նոր ակտով մարդը ջնջում է այս գիրելիքը, և այսպես շարունակ՝ սուսրը ճշմարդությունից միշտ մեկ քայլ առաջ զցելով»² (Orwell, 2012: 244):

«Իմանալ և չիմանալ, գիրակցել ողջ ճշմարդացիությունը, բայց և ասել զգուշորեն մղածված սպեր, միաժամանակ ունենալ երկու իրարամերժ կարծիք՝ գիրակցելով, որ դրանք բացառում են միմյանց, բայց հավափառ երկուսին է, կիրառել դրամարանությունն ընդդեմ դրամարանության, ժիստել բարոյականությունը՝ միաժամանակ ընդունելով այն, հավափառ, որ ժողովրդավարություն չի կարող լինել և որ հենց Կուսակցությունը ժողովրդավարության հովանավորն է, մոռանալ՝ ինչ պարփառվոր են մոռանալ, հետո, անհրաժեշտ պահին վերականգնել այն հիշողությանդ մեջ, և հետո նորից արագ մոռանալ, և որ ամենակարևորն է՝ նոյն գործընթացը կիրառել հենց բուն գործընթացում. սա էր ամենակարևոր նրբությունը՝ գիրակցաբար անգիրակցություն առաջանել, և հետո, կրկին, չճանաչել հիպնոսի այն քայլը, որ հենց նոր կարգարեցիր: Անգամ «Երկմիտք» բառը հասկանալը պահանջում էր Երկմիտքի կիրառում» (Orwell, 2012: 40-41):

Երկմտքի մտային ներազդման մեխանիզմը բավականին բարդ և բազմաչափումային երևոյթ է. կեղծված, մտացածին, իրականությանը չհամապատասխանող տեղեկատվությունը, խոսությային հստակ պայմաններում լեզվական տարբեր կառույցների միջոցով փոխանցվելով մարդուն, վերջինիս գիտակցության մեջ առաջացնում է հակադրություն հիշողության մեջ արդեն իսկ ամրագրված տեղեկույթի հետ: Այնուհետև, իշխանական ուժի ազդեցության տակ, շարունակական քարոզության միջոցով վավերացվելով՝ Երկմիտքն աստիճանաբար արդեն իսկ գոյություն ունեցող տեղեկույթը և սկսում է վերջինիս հետ զբաղեցնել հավասար դիրք՝ աստիճանաբար ներազդելով այնպիսի խորքային մա-

կարդակների վրա, ինչպիսիք են մարդու համոզմունքներն ու արժեհամակարգը: Արդյունքում մարդու մոտ տեղի է ունենում արժեքների փոխվագում (compromization of values), նոր ստացված արժեքը հիմք է դառնում նոր համոզմունքի համար, որի հիման վրա էլ ձևավորվում է հասարակական վարքը և քայլերը կանխորոշող այլափոխված մտածելակերպը:

Երկմիտքը՝ որպես մտածական և ճանաչողական վիճակ, համեմատվել է ճանաչողական աններդաշնակության (cognitive dissonance) հետ, քանի որ վերջինս նույնպես կապված է երկու հակադիր գաղափարների փոխգործակցության հետ: Ճանաչողական աններդաշնակությունը երկու հակադիր գաղափարների ազդեցությամբ ձևավորված ճանաչողական անհամապատասխանությունն է, որի արդյունքում մարդն ունենում է մտավոր լարվածություն և անհարմարության զգացողություն: Երաժշտության համանմանությամբ, միաժամանակ հնչող երկու հնչյունները (ինտերվալ կամ միջակայք), լսողի կողմից կարող են ընկալվել որպես համահունչ և լրարահունչ: Համահնչության (consonance) դեպքում այս միաժամանակյա հնչողությունը դրուեկան է և ընդունելի: Տարահնչության (dissonance) դեպքում միջակայքը լսողի մոտ առաջացնում է լարվածություն և սպասում՝ լսելու տարահունչ հնչյունների լուծումը համահունչ ինտերվալի մեջ: Երկմտքի դեպքում, ի հակադրումն ճանաչողական աններդաշնակության, գաղափարների հակադրության արդյունքում առաջացող լարվածություն կամ որևէ այլ ֆիզիկական-հոգեբանական հակագործություն չի ենթադրվում. գաղափարները համահունչ են, համագոյակցում են և հավասարապես ընդունվում և ըմբռնվում են մարդու կողմից:

Վեպում Երկմիտքը ներկայացվում է նաև որպես անցյալի ու պատմության կեղծման և մարդկային հիշողության այլափոխման հիմնական միջոց: «Եվ ինչպե՞ս կարող ես հասկարել ամենաակներս փասկը, եթե սեփական հիշողությունիցդ դուրս դրա մասին որևէ հիշագույն գոյություն չունի:» (Orwell, 2012: 41): Օվկիանիայում քաղաքական ռեժիմը վերացրել էր տեքստի՝ որպես տեղեկութիւն և հատկապես՝ անցյալի, ժամանակագրության, փաստերի արձանագրման, պահպանման և փոխանցման գործառույթը: Ավելին, լեզուն նոյնպես ամլացված էր այդ նույն գործառույթից: Հետևաբար, այլևս անհնար էր վավերացնել անցյալը և դրա հետ կապված մարդկային հիշողությունը: Անցյալի հիշողության և ներկայացվող այլափոխված իրականության հակադրության արդյունքում նկատվող ճանաչողական աններդաշնակությունը բավականին լավ է պատկերված հենց գլխավոր հերոսի մտավոր-հոգեբանական ապրումների միջոցով. «Կուսակցությունն ասում էր, որ Օվկիանիան երբեք էլ Եվրասիայի հետ դաշինքի մեջ չի եղել: Բայց ինքը՝ Ուինսթոն Սմիթը, գիտեր, որ Օվկիանիան ընդամենը չորս լրարի առաջ Եվրասիայի դաշնակիցն էր: Բայց որդե՞ղ էր այդ գիտելիքը: Միայն իր սեփական գիտակցության մեջ, որն ամեն դեպքում վաղ թե ուշ պետք է

ոչնչացվեր (Orwell, 2012: 40): «Ուինսթոնը չէր կարողանում հսկակ մրգաբերել մի ժամանակահարված, երբ երկիրը պատերազմի մեջ չէր եղել: Բայց ակնհայր էր, որ իր մանկության դարիներին խաղաղության մի բավականին դրական ընթացք է եղել, բանի որ մրգաբերում էր բոլորին ապշահար արած օդային հարձակման դեպք» (Orwell, 2012: 38): «Պահանջվում էին միայն անթիվ հաղթանակներ սեփական հիշողությանդ նկարմամբ: «Իրականության կառավարում» էին ասում դրան, Նորիսուքում՝ «Երկմիտք» (Orwell, 2012: 40):

Գործադրվելով որոշակի մտաշահարկային կառուցների միջոցով՝ Երկմիտքը գործածվում էր նաև ներկա իրականության ընկալումն աղավաղելու նպատակով: Երկմտքի գործադրման լեզվական կառուցների իր դասակարգմամբ նմանվելով Օրուելին՝ Լուտցն, օրինակ, առանձնացնում է չորս հիմնական լեզվական միջոց՝ մեղմասությունները, ժարգոնային բառապաշարի կիրառությունը, «gobbledygook»-ն ու «beurocratese»-ը, որոնք նա պարզապես սահմանում է որպես լսարանին բառերի մեծ քանակով ճնշելը, բառերի մեծ կուտակումով բուն միտքը հստակ չհայտնելը, և ուժնացված լեզուն, որը խոսքին ավելացնում է չափազանցված լրջություն և կարևորություն /Lutz, 1997/:

Օվկիանիայի չորս նախարարությունների անվանումները՝ **Ճշմարտության նախարարությունը**, **Սիրո նախարարությունը**, **Առատության նախարարությունը** և **Խաղաղության նախարարությունը**, լեզվի միջոցով իրականության այլափոխված, հեգնական արտապատկերման տիպիկ օրինակներ են: Դրանցից յուրաքանչյուրն իրականում պատասխանատու էր ամբողջովին հակառակ գործառույթների համար: Սիրո նախարարությունն, օրինակ, զվարկում էր քաղաքական այլախոհների խոշտանգմամբ, ճշմարտության նախարարությունն ապահովում էր քաղաքական քարոզությունը, կառավարում էր լրատվությունը, և զբաղվում էր փաստաթղթերի փոփոխմամբ՝ այդ կերպ խմբագրելով պատմությունը, Առատության նախարարությունը զբաղվում էր սովի և աղքատության միջոցով բնակչության կառավարմամբ, իսկ Խաղաղության նախարարությունն, իհարկե, զբաղված էր պատերազմով: Քաղաքական հեգնանքի (political irony) միջոցով իրականությունն աղճատված կերպով ներկայացնող արտահայտություններ են նաև ճշմարտության նախարարության երեք կարգախոսները՝ «Պատերազմը խաղաղություն է», «Ազատությունը ստրկություն է», «Տգիտությունն ուժ է», ինչպես նաև «Չիմացությունն ուժ է», երկու գումարած երկու հավասար է հինգ» քարոզչական արտահայտությունները:

Վեպում երմիտքը լեզվականորեն արտահայտվում է նաև Նորիսուքի որոշ միավորներում: Այդպիսիք են, օրինակ՝ **goodsex**, **joycamp**, **ownlife**, **goodthinkful** բառերը, որոնցում դրական իմաստ արտահայտող բառերի օգնությամբ հեգնականորեն քողարկվում է իրականում խիստ բացասական իրականությունը: **Joycamp** բառը, որը նշանակում է «ուրա-

խության ճամբար», իրականում վայր էր, որտեղ մարդկանց ստիպում էին զբաղվել տանջալից ֆիզիկական աշխատանքով: Նմանապես՝ **goodthinkful** բառը, որը նշանակում է «բարի կամ լավ բաներ մտածող», որպես որակում տրվում էր այն մարդուն, ով մտածում էր Կուսակցության մտաշահարկային գաղափարախոսությանը համաձայն, այլ ոչ երբեք՝ դրան դեմ:

Ի ամփոփումն, քաղաքական հեգնանքի միջոցով գուգահեռաբար համադրելով հակադիր գաղափարները, իրողություններն ու տեղեկությունները՝ երկմիտքն իր լեզվական կառուցների միջոցով հնարավորություն էր տալիս շահարկելու մարդու աշխարհընկալումն ու օբյեկտիվ իրականության ըմբռնումը՝ պահովելով արդյունավետ, սակայն հակադրության մեջ օբյեկտիվ իրականության մասին գոյություն ունեցող պատկերացման պատճառով վտանգված հարաբերական ենթակայությունը: Սակայն երկմտքին փոխարինելու է գալիս «Նորխոսքը», որը, հիմնված լինելով լեզվի՝ մարդու միտքը և մտածողությունը ձևավորելու բացառիկ կարողության վրա, ապահովում է վերջիններիս բացարձակ ու կատարյալ շահարկում՝ դրա միջոցով ապահովելով նաև մարդու կատարյալ և անխախտ ենթակայությունը:

Մտաշահարկման միջոցով հանրության կատարյալ և անխափան հպատակություն ապահովելու նպատակով (որը երկմտքի գործադրման դեպքում կարող էր կասկածի տակ դրվել մարդու գիտակցության մեջ իրականության արդեն իսկ շահարկված ըմբռնման հետ գուգահեռաբար գոյակցող օբյեկտիվ իրականության պատճառով) Օրուելը վեպում մտաշահարկումը խոսությային մակարդակից տանում է ավելի խորքային, լեզվական մակարդակ՝ ներկայացնելով մտաշահարկումը լեզվի՝ որպես համակարգի միջոցով իրականացվող երևոյթ, որը և անվանում է «*Newsppeak*», մեր թարգմանությամբ՝ «**Նորխոսք**»:

Վեպում Նորխոսքը, ինչպես արդեն նշել ենք, ամբողջատիրական կառավարության կողմից ստեղծված և պարտադրված կերպով հանրային գործածության մեջ դրված կող էր, նշանային համակարգ, լեզու, որն ուղղված էր լեզվական մտաշահարկման միջոցով երաշխավորելու հանրության կողմից «Անգլիական սոցիալիզմի» գաղափարախոսության անխափան ընդունումը: Կառավարության տեսլականն էր կիրառությունից դուրս մղել «հինխոսքը» (*Oldspeak*), այսինքն՝ անգլերենը և մարդկային լյանքի բոլոր ոլորտներում գործածության մեջ մտցնել Նորխոսքը: Այս նախաձեռնության իրականացման հիմնական ներուժը Նորխոսքի կարողությունն է սահմանափակել մարդկային մտածողությունը՝ դարձնելով այն կուսակցության մտաշահարկող գաղափարախոսության գործադրման համար նպաստավոր միջավայր: Հիմնվելով այն գաղափարի վրա, որ լեզուն կարող է կառուցել և ձևավորել մարդկային մտածողությունը, Օրուելը սրանով ուղղակիորեն ի ցույց է դնում լեզվի ներգրավվածությունն իշխանական ուժի չարաշահման և

հանրային մտաշահարկման գործում: Նա կարծում է, որ մտածական և ճանաչողական շրջանակի ընդգրկունությունն ուղիղ համեմատական է լեզվահամակարգի բարդությանը:

Ըստ Չիլթոնի՝ Նորխոսքը «նվազեցված բարդությամբ, քիչ վերացարկումներով ու առանց ինքնահղման (self-reference) լեզու է» /Chilton, 1988: 37/: Այստեղ տեղին է մեջբերել նաև Չիլթոնի կողմից Մ. Էդելմանի՝ «սահմանափակող լեզվի» սահմանման մեկնաբանությունը. «Սահմանափակող հանրային լեզվի հիմնական միտումը խոսութիւ շրջանակի նեղացումն է, երբ թույլ է տրվում քննարկել միայն կոնկրետ թեմաներ (հաճախ այդ թեմաներն առասպելական են իրենց բնույթով)՝ իրական գործընթացին, պատճառականությանը և պատասխանատվությանն արվող աղոտ հղումներով, ինչպես նաև չթույլատրելով որևէ քննադատություն: Այս նպատակին կարելի է հասնել լեզվական միջոցներով՝ կոնկրետ բառապաշտի ընտրության կամ ստեղծման, ոչ հստակ քերականական կառույցների ընտրության, ինչպես նաև այլոց հետ հաղորդակցման ընթացքում որոշակի մարտավարության կիրառության միջոցով» /Chilton, 1988: 37; Edelman, 1977/: Լեզվաբանական հարաբերականության հիմունքից բխող այս գաղափարի հիման վրա էլ Օրուելը մարմանվորել է լեզվագործաբանական սկզբունքների այս միահյուսումը մեկ լեզվական մարմնի՝ Նորխոսքի մեջ՝ փորձելով ցույց տալ, թե ինչպես է լեզուն ծառայում որպես գործիք՝ մտաշահարկելու մարդկանց և ուղղորդելու նրանց մտքերն ու գործողությունները նախասահմանված նպատակին:

Իր գործառույթով Նորխոսքը նման է համակարգչային ծրագրավորման լեզվի, որի օգտագործման հիմքում ընկած են հրամանների շղթաները, օր.՝ «*find somewhere options / tr '' 'n' / sort / uniq -c / sort -k1.1nr / head -10*»: Հետաքրքիր է այն փաստը, որ յուրաքանչյուր հրաման կոչված է կատարելու մեկ հստակ գործողություն և բերելու կոնկրետ արդյունք: Հրամանի կողմից հրահանգված գործողությունից բացի, համակարգչը այլ գործողություն չի կարող իրականացնել: Եվ ինչպես համակարգիչը չի կարող կատարել հրաման, որն իրեն չի տրվել, Նորխոսքով խոսողներն էլ չեն կարող գործել, մտածել կամ ապրել այն ճանաչողական կաղապարից դուրս, որը հաղորդում է նրանց Կուսակցությունը Նորխոսքի միջոցով: Օժտված պարզեցված քերականությամբ, իմաստներով և արտասահմանությամբ՝ Նորխոսքը նախագծված է ներկայացնելու որոշակի հրամաններ՝ հօգուտ Կուսակցության մտաշահարկային գաղափարախոսության՝ երաշխավորելով կատարյալ հպատակություն ու հավատարմություն ոչ միայն խոսքով, այլև գործով:

Որպես միտքը սահմանափակող լեզու՝ Նորխոսքը ստեղծվել է անգլերենի ծևաբանական, քերականական, և արտասահմանական կանոնների զանգվածային վերափոխման միջոցով, և համընդհանուր պարզեցումը կարելի է համարել վերջինիս ստեղծման առանցքային սկզբունքը: Վեաի վերջին՝ «Հավելված» կոչվող գլխում հեղինակը համակարգված

կերպով ներկայացնում է Նորխոսքի լեզվաբանական և մտաշահարկային առանձնահատկությունները:

Նորխոսքի քերականական կառուցվածքն, օրինակ, չափազանց պարզունակ է: Այն ենթադրում է խոսքի մասերի փոխակարգում (conversion) առանց որևէ սահմանափակման, որի համաձայն գոյականն, օրինակ, կարող է գործածվել որպես բայ, ածական, մակրայ և այլն: Բացակայում է բայերի անկանոնությունը. արդյունքում բոլոր բայերի վաղակատար դերբայը (participle II) կազմվում է *-ed* (*goodthinked*) վերջավորությամբ: Նմանապես, բոլոր մակրայները կազմվում են *-wise* (*fullwise*, *constructionwise*, *speedwise*, *goodthinkwise*, *etc.*), իսկ բոլոր ածականները *-ful* (*goodthinkful*, *speedful*, *etc.*) վերջածանցով: Այսպիսով, Նորխոսքում լիովին վերացված է անկանոնության ցանկացած դրսնորում:

Պարզեցման նույն սկզբունքի համաձայն՝ Նորխոսքի բառապաշարը խիստ աղքատիկ է: Այս լեզվում բառերը դասակարգվում են 3 խմբի՝ առօրյա կյանքում կիրառվող բառեր, թագարական նպատակների համար ստեղծված բառեր, և գ) գիտական և տեխնիկական եզրույթներ (Orwell, 2012: 344-355): Բառերը, որոնք արտահայտում էին հակիմաստ, «լնդրիմադիր» իմաստներ, այսինքն՝ իմաստներ, որոնք դեմ էին Կուսակցության գաղափարախոսությանը, անցանկալի էին և դուրս էին հանվում լեզվի բառապաշարից: Մնացած բառերը, ինչպես նաև այն բառերը, որոնք դեռ պետք է ստեղծվեին, բացառապես մենիմաստ էին: Բազմիմաստությունը բացառվում էր՝ լիովին պարզեցնելով լեզվի իմաստային շրջանակը: Յուրաքանչյուր բառ ուներ իր հստակ, ուղիղ իմաստը. «Դրա բառապաշարն այնպես էր կառուցված, որ Կուսակցության անդամի նկատի ունեցած ցանկացած իմաստի հաղորդեր ճշգրիկ և հաճախ նրբագոյն արդարականությունը միևնույն ժամանակ բացառելով բոլոր այլ իմաստները, ինչպես նաև դրանց հանգելու անուղղակի մեթոդները: Սա մասամբ արվում էր նոր բառեր ստեղծելու, բայց առավելապես անցանկալի բառերը հեռացնելու միջոցով, ինչպես նաև այն բառերի բացառմամբ, որոնց իմաստները դեմ էին Կուսակցության գաղափարախոսությանը: Եվ առհասարակ, հնարավորինս վերացվում էին բոլոր երկրորդական իմաստները» (Orwell, 2012: 343-344):

Սակայն իմաստային (semantic) սահմանափակումը, որն արտահայտվում է բացարձակ մենիմաստությամբ, Օրուելի կողմից նախատեսված միակ լեզվաբանական փոփոխությունը չէ: Իմաստային սահմանափակման հիման վրա նա ներկայացնում է նաև Նորխոսքի սահմանափակ գործաբանական առանձնահատկությունները. ««Ազար» բառը դեռ պահպանվում էր Նորխոսքում, բայց այն կարող էր կիրառվել միայն այնպիսի դարրողություններում, ինչպիսիք են «Այս շոնն ազար է ոչիններից» կամ «Այս դաշտն ազար է մոլախովից»: Այն չէր կարող գործածվել իր հին՝ «քաղաքականակես ազար» կամ «մղբով ազար»

իմասդներով, քանի որ քաղաքական և մշակող ազադությունն այլևս գոյություն չունեին անգամ որպես գաղափարներ, այդ իսկ պարճառով անհրաժեշտարար անանուն էին» (Orwell, 2012: 318):

Սա խոսում է այն մասին, որ փաստացիորեն Կուսակցության գաղափարախոսությունից բացի, գոյություն չուներ որևէ այլ համատեքստ, իրադրություն կամ իրականություն, որում բառերը կարող էին այլ բան նշանակել: Ըստ Էության, գոյություն ուներ միայն մեկ բառային, թերականական և արտալեզվական համատեքստ, որում Նորխոսքի բառերն արտահայտում էին բացառապես մեկ իմաստ:

Նորխոսքի վերոնշյալ լեզվական (բառակազմական, թերականական, արտասանական) և գործաբանական առանձնահատկություններն առանձնակի հետաքրքրություն են հաղորդում վերջինիս քննությանը թարգմանության տեսանկյունից այն պատճառով, որ Նորխոսքի թարգմանությունն, ըստ Էության, մի ողջ լեզվահամակարգի թարգմանություն է և ենթադրում է դրա համարժեք վերաստեղծումը թիրախ լեզվի կառուցների և սկզբունքների հիման վրա:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Վեպի հայերեն թարգմանվածքում /Orwell, 2012/ Doublethink և Newspeak բառերը համապատասխանաբար թարգմանվել են «Կրկնամիտք» և «Նորալեզու»: «Երկմիտք» և «Նորխոսք» բառերը բնագրային բառերի թարգմանության մեր առաջարկած տարբերակներն են:

2. Վեպից մեջբերված բոլոր պարբերությունների թարգմանությունը մերն է – Գ. Կ.:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Berkes J. Language as the “Ultimate Weapon” in Nineteen Eighty-Four. Language in George Orwell’s Nineteen Eighty-Four, 2000 // URL: http://www.berkes.ca/archive/berkes_1984_language.html (Retreived February 27, 2000; Modified May 9, 2000)
2. Chilton P. Orwellian language and the media. London: Pluto Press, 1988.
3. Edelman M. Political Language: Words that Succeed and Policies that Fail. New York: Academic Press, 1977.
4. Lutz W. The New Doublespeak. Why No One Knows What Anyone’s Saying Anymore. USA: HarperPerennial, 1997.
5. Orwell G. Politics and the English Language. London: Horizon, 1946.
6. Rogers E., Steinfatt T. Intercultural Communication. USA: Waveland Press Inc., 1999.

7. Whorf B. L. The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language // *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1956.
8. Orwell G. Nineteen Eighty-Four. London: Penguin Books, 2012.

Г. КАРАПЕТИАН, К. СОГИКЯН – «Двоемыслие» и «Новояз» Дж. Оруэлла как инструменты политической манипуляции. – В статье представлены результаты анализа методов лингвистической манипуляции *Двоемыслие* и *Новояз* Дж. Оруэлла как двух дискурсивных инструментов политической манипуляции, отраженных в романе “1984”. Язык представлен в статье как наиболее эффективное средство, применяемое в политической манипуляции. Двоемыслие как метод лингвистической манипуляции рассматривается в противопоставлении с когнитивным диссонансом, служащим основанием для последующих более детальных психологических, умственных и социальных характеристик. В статье представляются также лингвистические особенности Новояза как наиболее эффективного когнитивного средства политической манипуляции.

Ключевые слова: Оруэлл, 1984, Двоемыслие, Новояз, политическая манипуляция, лингвистическая манипуляция, политический дискурс, политическая ирония

G. KARAPETYAN, K. SOGHICKYAN – *The Orwellian “Doublethink” and “Newspeak” as Tools of Political Manipulation.* – The purpose of this paper is the linguistic study of Orwellian Doublethink and Newspeak as powerful discursive and linguistic tools of political manipulation presented in the novel “Nineteen Eighty-Four”. The paper first presents language as the most powerful and effective tool used in political manipulation, elucidates Doublethink as a means of linguistic manipulation viewed in contrast with cognitive dissonance, which then serves as a firm foundation for expounding its more detailed psychological, mental, and social characteristics, and proceeds to the description Newspeak as a cognitively more effective linguistic tool for political manipulation.

Key words: Orwell, 1984, Doublethink, Newspeak, political manipulation, linguistic manipulation, political discourse, political irony

Վարդիթեր ՀԱԿՈԲՅԱՆ

Երևանի Վ. Բյուտովի անվան պետական
լեզվահասարակագիրական համալսարան

ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՄՊԼԻԿԱՏՈՒՐԱՅԻ ՀԱՄԱՏԵՂ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ԵՎ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑՑՆԵՐՈՒՄ ԴՐԱ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

Սույն հոդվածը նվիրված է քաղաքավարության իմպլիկավորուրայի դեսակների դրսնորումների և դրա համարեղ կառուցման բնույթի ուսումնամիրությանը պաշտոնական հարցազրույցներում:

Պաշտոնական հարցազրույցները արդացողում են խոսողի և խոսակցի միջև առկա մեծ սոցիալական գործածությունը, ինչը ենթադրում է քաղաքավարության աստիճանի բարձրացում և պարսպանքի նվազեցում: Այս առումով քաղաքավարության դրսնորումներն ընդգծվում են դիմելածնի հայություկ բառերի և լեզվական միջոցների կիրառությամբ: Պաշտոնական համապետքսկն արդացողում է քաղաքավարության իմպլիկավորուրայի դեսակների առկայացման առանձնահատկությունները, մինչդեռ քաղաքավարության իմպլիկավորուրայի համարեղ կառուցումն ի հայտ է գալիս հաղորդակցվող մասնակիցների ակտիվ խոսքային փոխազդեցության ընթացքում:

Բանալի բառեր. պաշտոնական հարցազրույց, համարեքսվր, գործարանություն, անուղղակի պահկածք, քաղաքավարության, իմպլիկավորուրա, միավորություն, մասնավոր իմպլիկավորուրա, ընդհանրացված իմպլիկավորուրա

Իմպլիկատուրան՝ որպես գործարանական երևոյթ, գրավեց լեզվաբանների ուշադրությունը 1967 թ. Հարվարդի համալսարանում Փ. Գրայսի կողմից դասախոսությունների մի ամբողջ շարք կարդալուց և դրան հետևած մի շարք հրապարակումներից հետո: Գործարանության մեջ իմպլիկատուրա եզրաբառը առաջադրվել է Փ. Գրայսի կողմից: Իմպլիկատուրան ասույթի ենթադրվող իմաստն է, այն կարող է նախադասության իմաստի մաս կազմել կամ հետևել այն համատեքստից, որում առկայացվում է այդ նախադասությունը /Grice, 1967/:

Քաղաքավարություն և իմպլիկատուրա հասկացությունները գործարանության կարևորագույն հասկացություններից են: Մի շարք լեզվաբանների պնդմամբ՝ քաղաքավարության իմպլիկավորուրան ձևավորվում է մասնակիցների անուղղակի վարքագծի արդյունքում /Brown and Levinson, 1987; Leech, 1983; Haugh, 2003/: Համաձայն Ռ. Արունելի հաղորդակցության համագործակցային կառուցողական կաղապարի՝ քաղաքավարության իմպլիկատուրան առաջանում է հաղորդակցվող մասնակից-

ների քաղաքավարի փոխազդեցության ընթացքում, ինչի արդյունքում ի հայտ է գալիս քաղաքավարության իմպլիկատուրայի *համարեղ կառուցումը* /Arundale, 2005/:

Սույն երևույթը և դրա տեսակները՝ *իրախուսող քաղաքավարություն* (enhancement politeness) /Leech, 1983/, *փոխհարուցող քաղաքավարություն* (compensatory politeness) /Brown and Levinson, 1987/, *դիմացինի արժանիքները գնահատելու քաղաքավարություն* (demeanour politeness) /Leech, 1983/, պայմանական քաղաքավարություն (provisional politeness), (քաղաքավարության այս տեսակը բնորոշ է միայն հարցազրոյցի ոչ պաշտոնական ոճին, որտեղ հարցազրոյցավարը հավասարապես կիսվում է զրուցակցի հետ իր կարծիքով և զգացողություններով) /Haugh, 2005/, *քացասական քաղաքավարություն* (negative politeness) (այս տեսակը դրսևորվում է մասնակիցների պաշտոնական հարաբերությունների արդյունքում) /Brown and Levinson, 1987/ ձևավորվում են հաղորդակցվող մասնակիցների քաղաքավարի փոխազդեցության արդյունքում:

Չնայած Փ. Գրայսի, Զ. Սերլի այն պնդմանը, որ այս երկու հասկացությունները սերտորեն կապված են միմյանց հետ /Grice, 1967; Searle, 1975/, չնախաձեռնվեց համապարփակ փորձ դրանց միջև գոյություն ունեցող կապը ուսումնասիրելու համար: Ինչպես պնդում են Փ. Բրաունը և Ս. Լեվինսոնը՝ քաղաքավարությունն ի հայտ է գալիս, եթե հասցեատերը փոխանցում է իր քաղաքավարի մտադրությունների արդյունքում մասնավոր իմպլիկատուրաների տեսքով /Brown and Levinson, 1987: 6, 95; Brown, 1995: 169/: Վերջիններիս պնդմամբ՝ քաղաքավարությունը ձևավորվում է հասցեատիրոջ քաղաքավարի մտադրությունների արդյունքում մասնավոր իմպլիկատուրաների տեսքով /Brown and Levinson, 1987: 6, 95; Brown, 1995: 169; Brown, 2001/: Քաղաքարության սույն տեսության հիմնադիրներից են նաև Զ. Լիչը /Leech, 2003/ և Մ. Տերկուրաֆին /Terkourafi, 2003/, ովքեր պնդում են, որ քաղաքավարությունը կարող է ձևավորվել ինչպես մասնավոր, այնպես էլ ընդհանրացված իմպլիկատուրաների տեսքով: Մ. Տերկուրաֆիի կողմից առաջադրված քաղաքավարության սկզբունքի հիմքում ընկած է այն դրույթը, որ քաղաքավարությունը կարող է ձևավորվել ինչպես կոնկրետ, այնպես էլ ընդհանուր իմպլիկատուրաների տեսքով /Terkourafi, 2003, 2005/:

Զ. Լիչը առանձնացնում է քաղաքավարության հետևյալ սկզբունքները՝ եղիր քաղաքավարի, նրբանկատ, մեծահոգի, գովարանող, համեստ, հաշտ և կարեկցող /Leech, 2005: 17–18/: Օրինակ՝ եթե հյուրին առաջարկում ենք որևէ բան խմել, ավելի քաղաքավարի է ասել “What would you like to drink?” (Ի՞նչ կցանկանաիք խմել), ինչը, համաձայն Լիչի՝ պարունակում է քաղաքավարություն՝ մեծահոգության սկզբունքի համաձայն:

Քաղաքավարության սկզբունքը համընդհանուր է մարդկային հաղորդակցության համար, ինչը թույլ է տալիս խուսափել հաղորդակցական անհամաձայնությունից: Հարկ է նշել, որ համաձայնության հնարա-

վոր է հասնել միայն այն դեպքում, եթե մասնակիցները հետապնդում են միևնույն նպատակները երկխոսության ընթացքում /Leech, 2005: 7/: Ելնելով այս ամենից՝ Լիչը սահմանում է քաղաքավարությունը հետևյալ կերպ. քաղաքավարությունը ծնավորվում է, եթե մասնակիցը մեծ կարևորություն է տալիս այն ամենին, ինչը վերաբերում է լսողին, այլ ոչ իր սեփական անձին /Leech, 2005: 13/:

Ա. Կալիան պնդում է, որ քաղաքավարությունը ծնավորվում է ճիշտ այնպես, ինչպես մասնավոր խոսքային իմպլիկատուրաները քաղաքավարության և համագործակցային սկզբունքի արդյունքում /Kallia, 2004: 145/: Կալիան առաջադրում է քաղաքավարության հետևյալ ծնակերպումը՝ «Եղեք պատշաճ և՛ ծնի, և՛ բովանդակության մեջ».

- Ենթասկզբունք 1՝ Մի եղիր սպասվածից ավելի քաղաքավարի,
- Ենթասկզբունք 2՝ Մի եղիր սպասվածից ավելի քիչ քաղաքավարի /Kallia, 2004: 161/:

Քաղաքավարության մեկ այլ՝ ավելի ընդլայնված մոտեցում է առաջադրում Մ. Տերկուրաֆին /Terkourafi, 2005: 237/: Նրա պնդմամբ՝ քաղաքավարությունը ծնավորվում է խոսողական-ներգործական փոխազդեցության արդյունքում: Կալիայի քաղաքավարության տեսության տարրերությունը Տերկուրաֆիի առաջադրած քաղաքավարության տեսությունից այն է, որ Կալիայի պնդմամբ՝ քաղաքավարության ծնավորումը կախված է խոսողի մտադրությունների իրազեկությունից, մինչդեռ Տերկուրաֆին պնդում է, որ քաղաքավարության իմպլիկատուրայի ծնավորումը կախված է խոսողի մտադրությունների իրազեկությունից միայն կոնկրետ համատեքստում:

Քաղաքավարության տեսության մեկ այլ մեկնաբանություն հիմնվում է այն դրույթի վրա, որ քաղաքավարությունն ակնկալվում է խոսողի կողմից այն դեպքում, եթե վերջինս չի ցուցաբերում բարձր կարծիք իր մասին: Մյուս կողմից, քաղաքավարությունը ենթադրվում է, եթե հասցեատերը չի ակնկալում, որ խոսողը բարձր կարծիքի է հասցեատիրոց և ոչ իր սեփական անձի մասին /Haugh, 2003/:

Հարկ է նշել, որ քաղաքավարության սկզբունքները կարող են իրականացվել տարրեր լեզվական միջոցներով: Հետևյալ օրինակում այն դրսևրվում է բառային միջոցով. “*Could you lend me your electric drill?*” նախադասությունն ավելի քաղաքավարի ծն է, քան “*Could I borrow your electric drill?*” նախադասությունը /Կոջանովա, 2009: 249/:

Խոսելով քաղաքավարության սկզբունքի մասին՝ S. Օգանեզովան նշում է, որ հաղորդակցման սուբյեկտը ոչ միշտ է կարողանում արտահայտել իր սեփական մտքերն ու ցանկությունները կամ զրուցակցի հանդեպ ունեցած իր պահանջները: Զրուցակիցը ձգտում է հասնել մաքսիմալ արդյունավետության հաղորդակցման ընթացքում, ինչի

արդյունքում նա չի կարողանում ուղղակի կերպով արտահայտել իր մտքերը /Օգանզովա, 2011: 187/:

Ըստ S. Ֆուլմենկովայի՝ քաղաքավարությունն այն սոցիալական երևույթներից է, որի շնորհիվ միջանձնային հաղորդակցությունը դառնում է հարթ, արդյունավետ և առանց կոնֆլիկտների /Փորմենկովա, 2005: 10/:

Հարկ է նշել, որ քաղաքավարության իմպլիկատուրայի համատեղ կառուցման բնույթը հիմնվում է Ռ. Արունդելի հաղորդակցության համագործակցային կառուցողական կաղապարի վրա /Arundale, 1999/: Համաձայն Արունդելի հաղորդակցության համագործակցային կառուցողական կաղապարի՝ քաղաքավարության իմպլիկատուրան առաջանում է հաղորդակցվող մասնակիցների քաղաքավարի փոխազդեցության ընթացքում, ինչի արդյունքում ի հայտ է գալիս քաղաքավարության իմպլիկատուրայի համատեղ կառուցումը: Հետևաբես, քաղաքավարության իմպլիկատուրան ի հայտ է գալիս մասնակիցների ակտիվ խոսքի փոխանակման ընթացքում: Այսպիսով, քաղաքավարության իմպլիկատուրան հիմնվում է այն դիտարկման վրա, որ ինչ որ բան ակնարկելու արդյունքում ձևավորվում է քաղաքավարություն /Brown and Levinson, 1987; Leech, 1983; Haugh, 2002/:

Այժմ դիտարկենք ԱՄՆ նախակին նախագահ Բարաք Օբամայի հետ պաշտոնական հարցազրույթից մի հատված, հյուսիսամերիկան խմբագիր Ջոն Սոփելի հետ, որտեղ բազահատվում են քաղաքավարության իմպլիկատուրայի տեսակների դրույտումներ, ինպես նաև քաղաքավարության իմպլիկատուրայի համատեղ կառուցումը պաշտոնական երկխոսության ընթացքում:

SOPEL: "Mr. President, you're about to fly to Kenya, to your ancestral home. Given the al-Shabaab attacks on the West Gate mall and Garissa University, I'm sure your secret service could've suggested other countries for you to visit. But you wanted to go to Kenya".

Ակնհայտ է, որ Սոփելն արտահայտում է իր բարձր կարծիքը նախագահի մասին՝ ձևավորելով իրախուսող քաղաքավարություն. “Given the al-Shabaab attacks on the West Gate mall and Garissa University, I'm sure your secret service could've suggested other countries for you to visit. But you wanted to go to Kenya”:

Վերլուծենք հետևյալ հատվածը, որտեղ նախագահի բառերը պարունակում են իմպլիկատուրա այն մասին, որ նա առաջին նախագահն է, ով պայքարում է ազգերի և ժողովուրդների անհամախմբվածության դեմ: Օբամայի բառերը հիմք են դառնում նաև իրախուսող քաղաքավարության, եթե նախագահն արտահայտում է իր հարգանքը Քենիայի և Էթիոպիայի մասին. “So I'll be the first US president to not only visit Kenya and Ethiopia, but also to address the continent as a whole, building off

the African summit that we did here which was historic and has, I think, deepened the kinds of already strong relationships that we have across the continent”:

Վերլուծենք հետևյալ հատվածը, որտեղ նախագահի խոսքը հիմք է դառնում մեկից ավել քաղաքավարության իմպլիկատուրայի տեսակների.

“The more we can encourage entrepreneurship, particularly for young people, the more they have hope. Now that requires some reforms in these governments that we continue to emphasise. Rooting out corruption, increased transparency and how government operates, making sure that regulations are not designed just to advantage elites, but are allowing people who have a good idea to get out there and get things done”.

Ակնհայտորեն, Օբաման արտահայտում է իր մեծ հարգանքը երիտասարդների վերաբերյալ և ծևավորում է իրախոսող քաղաքավարությունը. Նախագահի խոսքից պարզ է դառնում, որ Վերջինս արտահայտում է իր մեծ հարգանքը հասարակ ամերիկացու նկատմամբ՝ ցուց տալով, որ բարձր կարծիքի չէ իր մասին չնայած իր բարձր սոցիալական դիրքին: Այսախով, Օբաման ծևավորում է դիմացինի արժանիքները գնահատելու քաղաքավարություն:

Դիտարկենք հետևյալ հատվածը, որը հիմք է դառնում իմպլիկատուրաների և փոխհատուցող քաղաքավարության ծևավորման համար.

1. SOPEL: *Well, haven't the Chinese got there first in Africa? You're going to go to the African Union Building, which was built with Chinese money, you're going to travel along Chinese-built roads, you're going to go past endless Chinese traders on those roads.*

2. OBAMA: *Well, the - what is true is that China has - over the last several years, because of the surplus that they've accumulated in global trade and the fact that they're not accountable to their constituencies, have been able to funnel an awful lot of money into Africa, basically in exchange for raw materials that are being extracted from Africa.*

And what is certainly true is that the United States has to have a presence to promote the values that we care about. We welcome Chinese aid into Africa. I think we think that's a good thing. We don't want to discourage it.

Ինչպես պարզ է դառնում Սովետի 1-ին մուտքից, ժխտական հարցական օժանդակի կիրառությունից հետևում է այն իմպլիկատուրան, որ նաև թե հարց է ուղղում նախագահին, այլ արտահայտում է իր կարծիքը. “Well, haven't the Chinese got there first in Africa?”:

Այնուհետև, Օբամայի 2-րդ մուտքից ակնհայտ է դառնում, որ իմպլիկատուրան ճիշտ է ընկալվել Օբամայի կողմից, քանի որ նախագահը նշում է այն փաստը, որ Չինաստանի ներդրումները Աֆրիկայում կատարվել են փոխանակման հիմքի վրա. “Well, the - what is true is that China has - over the last several years, because of the surplus that they've accumulated in global trade and the fact that they're not accountable to their

constituencies, have been able to funnel an awful lot of money into Africa, basically in exchange for raw materials that are being extracted from Africa”:

Նախագահը ողջունում է Զինաստանի տրամադրած օգնությունը Աֆրիկայում՝ կիրառելով “I think we think” կառուցք, որն, անշուշտ, անորոշություն է փոխանցում իր կարծիքին. “I think we think that's a good thing”: Ակնհայտորեն, “We don't want to discourage it” նախագահը ևս մեկ անգամ ի հայտ է գալիս այն իմացիկատուրան, որ նախագահը հավանություն չի տալիս Զինաստանի այդ քայլին և ողջունում է նրանց ընդամենը չիհասթափեցնելու համար՝ քաղաքավարությունից դրդված: Նախագահն այնուամենայնիվ իր հարգանքն է արտահայտում Զինաստանի հանդեպ և ձևավորում է փոփոխակուցող քաղաքավարություն:

Դիտարկենք հետևյալ հատվածը, որը պարունակում է իմացիկատուրաներ, այդ թվում քաղաքավարության իմացիկատուրաներ.

1. SOPEL: I'm going to suggest there may be one other difficult issue when you're there. And that's the issue of homosexuality, gay marriage, after the Supreme Court ruling. I mean, the deputy president in Kenya, who you're going to meet, Mr Ruto, he said - "We have heard that in the US they have allowed gay relations and other dirty things."

2. OBAMA: Yeah. Well, I disagree with him on that, don't I? And I've had this experience before when we've visited Senegal in my last trip to Africa. But in a press conference, I was very blunt about my belief that everybody deserves fair treatment, equal treatment in the eyes of the law and the state. And that includes gays, lesbians, transgender persons. I am not a fan of discrimination and bullying of anybody on the basis of race, on the basis of religion, on the basis of sexual orientation or gender. And I think that this is actually part and parcel of the agenda that's also going to be front and centre, and that is how are we treating women and girls.

Ակնհայտ է, որ Սոփելը խոսում է քննարկվելիք խնդիրների մասին քենհայում “may” մոդալ բայի կիրառության միջոցով, ինչը նվազեցնում է կարծիքի սաստկությունը և հիմք է դառնում քաղաքավարության: Սա, անշուշտ, ընդգծում է Սոփելի և Օբամայի պաշտոնական հարաբերությունները: Հարկ է նշել, որ իմացիկատուրան չէր ձևավորվի “is” օժանդակ բայի նախընտրության դեպքում:

Ինչպես պարզ է դառնում, Սոփելը մեջբերում է փոխնախագահ պարուն Ռութերի խոսքերը ԱՄՆ-ում տիրող իրավիճակի և օրենքների մասին, որտեղ նկատում ենք “they” հոգնակի դերանվան կիրառությունը: Ակնհայտորեն, հոգնակի դերանվան դիտավորյալ կիրառությունը հասցեագրված է նախագահ Օբամային: Այսպիսով, դերանվան կիրառությունը թույլ է տալիս նվազեցնել պարուն Ռութերի կարծիքի սաստկությունը և հիմք է դառնում քաղաքական քաղաքավարության. “I mean, the deputy president in Kenya, who you're going to meet, Mr Ruto, he said - "We have heard that in the US they have allowed gay relations and other dirty things”:

Ակնհայտորեն, Սովելի խոսքից ծևավորված իմպլիկատուրան ճիշտ է ընկալվում Օբամայի կողմից, քանի որ վերջինս 2-րդ մուտքում կիրառում է անջատական՝ “*don't I*” հարցը, որը պարունակում է իմպլիկատուրա այն մասին, որ նախագահ Օբաման համաձայն չէ պարոն Ռութերի քննադատական կարծիքի հետ. “*Well, I disagree with him on that, don't I?*”: Օբամայի խոսքից հետևում է այն իմպլիկատուրան, որ վերջինս անհիմն է համարում պարոն Ռութերի քննադատությունը՝ մեկնաբանելով, որ բոլորն այդ թվում և փոքրամասնությունները պետք է ունենան հավասար իրավունքներ, և հենց այդ նույն մարտավարությամբ է նա առաջնորդվում թույլ սերի ներկայացուցիչների հարցում: Նախագահը մեծ կարևորություն է տալիս կանանց իրավունքների պաշտպանության խնդրին, ինչը ենթադրվում է շրջման կիրառությունից, որտեղ օժանդակ բայց դրվում է ենթակայի առաջ. “*and that is how how are we treating women and girls*”:

Վերլուծենք հետևյալ հատվածը, որտեղ հարցազրուցավարը քաղաքավարի թույլատվություն է փորձում ստանալ “*can*” մոդալ բայի կիրառության միջոցով, ինչը բնորոշում է հարցազրուցի պաշտոնական թույլթը: Այսպիսով, Սովելը թույլտվություն է հարցնում նախագահից անցնելու հաջորդ թեմային՝ ստանալով վերջինիս համաձայնությունը:

1. *SOPEL: Can we just move from difficult conversations that you're about to have in Kenya and the excruciatingly difficult conversations that you had in getting the Iran nuclear deal? I'm sure some people would say that yes, you've set out the case where there is no pathway to a nuclear bomb now for Iran.*

2. *OBAMA: Yes.*

Դիտարկենք հետևյալ հատվածը, որտեղ ծևավորվում են իմպլիկատուրաներ, ինչպես նաև ի հայտ է գալիս քաղաքավարության իմպլիկատուրայի համատեղ կառուցումը.

1. *SOPEL: You talk about the 2% defence spending in Britain. I'm right in thinking that there was quite a bit of pressure put on from here, saying it would be very bad if you didn't.*

2. *OBAMA: I wouldn't say pressure. I think I had an honest conversation with David that Great Britain has always been our best partner. Well, you know, I guess you could go back to 1812 and that would you know, that*

3. *SOPEL: When we tried to burn this place down?*

4. *OBAMA: Yeah, right, right. But that's ancient history*

5. *SOPEL: History.*

Ակնհայտ է դառնում, որ Սովելի հարցից հետևում է այն իմպլիկատուրան, թե ինչպիսին է նախագահի արձագանքը և մեկնաբանությունը բրիտանիայի վարչապետ Դևիդ Քեմերոնի լարված դիրքորոշման վերաբերյալ: Ինչպես նկատում ենք, Սովելը նախընտրում է իրականությունը ներկայացնել անդեմ ծևով՝ հնարավորություն տալով նախագահին անդրադառնալ կամ չանդրադառնալ իր և Քեմերոնի լարված հարաբե-

բովածուներին: Անշուշտ, Սովելը ձևավորում է բացասական քաղաքավարություն:

Ակնհայտորեն, 2-րդ մուտքում նախագահի խոսքից պարզ է դառնում, որ իմպիկատուրան ճիշտ է ընկալվել Օբամայի կողմից, քանի որ վերջինս մեկնարանում է Քեմերոնի դիրքորոշումը: Ուշադրության է արժանի այն, որ նախագահը փորձում է չհամաձայնել Սովելի այն մտքի հետ, որ իրավիճակը լարված է “would” օժանադակ բայի օգնությամբ: Ակնհայտորեն, Օբաման ձևավորում է քաղաքավարություն. “I wouldn’t say pressure”: Նախագահի բառերից ձևավորվում է մեկ այլ իմպիկատուրա այն մասին, որ նախագահը Քեմերոնին չի համարում լավ գործընկեր՝ ի տարբերություն Մեծ Բրիտանիայի: Ինչպես նկատում ենք, նախագահը դիմում է Բրիտանիայի վարչապետին անվամբ, ինչը պարունակում է իմպիկատուրա այն մասին, որ նախագահն անլուր է վերաբերում Քեմերոնին. “I think I had an honest conversation with David that Great Britain has always been our best partner”:

Միաժամանակ նախագահը ձևավորում է փոխհարուցող քաղաքավարություն՝ արտահայտելով իր բարձր կարծիքը Մեծ Բրիտանիայի մասին՝ չնայած նրան, որ Օբաման իր խոսքում ակնարկում է 1812-ի աններելի դեպքերի մասին. “Great Britain has always been our best partner”. Well, you know, I guess you could go back to 1812 and that would you know, that”: Ինչպես նկատում ենք, նախագահն անուղղակի կերպով է անդրադառնում այդ դեպքերին, որտեղ ուշադրության են արժանի “could” մոդալ բայի անցյալ ձևը և “would” անցյալ պայմանականի կիրառությունը: Այս կերպ նախագահը ձևավորում է քաղաքավարություն:

3-րդ մուտքից պարզ է դառնում, որ նախագահի խոսքից ձևավորված իմպիկատուրան ճիշտ է ընկալվում Սովելի կողմից, քանի որ նա նշում է բրիտանացիների՝ Սպիտակ Տունը այրելու փորձի մասին: 4-րդ մուտքից ևս մեկ անգամ ակնհայտ է դառնում, որ իմպիկատուրան ճիշտ է ընկալվում, քանի որ հաստատելով Սովելի խոսքերը՝ Օբաման ձևավորում է մեկ այլ քաղաքավարության իմպիկարուրա՝ վերագրելով այդ իրադարձությունները անցյալին. “but that’s ancient history”: Այնուհետև, 5-րդ մուտքից պարզ է դառնում, որ քաղաքավարության իմպիկարուրան համարեղ կառուցված է, քանի որ Սովելը չի վերագրում այդ ամենը անցյալին՝ համարելով դա կարևորագույն պատմական փաստ:

Դիտարկենք հետևյալ հատվածը, որտեղ, պաշտոնական հարաբերություններից ենելով, հարցազրուցավարը փորձում է ակնարկել նախագահին, որ անհարմար է զգում ուղղել տվյալ հարցը և միայն երկխոսության ընթացքում ի հայտ է գալիս քաղաքավարության իմպիկարուրայի համարեղ կառուցումը.

1. SOPEL: Except that you've kind of got this deal, you've got Cuba, diplomatic relations, healthcare reform embedded, major trade deal with Asia. It's not a question of journalist.

2. OBAMA: *Climate change agenda with China.*
3. SOPEL: *Okay, so it's not*
4. OBAMA: *I've got a pretty long list.*
5. SOPEL: *Okay, so it's not a question that a journalist often asks, what's gone right?*

Ակնհայտորեն, Սոփելը նշում է նախագահի ներգրավվածության մասին մի շարք նախագծերում, որն ուղեկցվում է հերթական հարցի անուղղակի թույլտվությամբ: Այս կերպ, Սոփելը ցույց է տալիս, որ անհարմար է զգում ուղել այդ հարցը, սակայն ստիպված է դա անել հարցազրուցավարի՝ իր դերից ելնելով: Այսպիսով, Սոփելը ծևավորում է *քաղաքավարության իմայիկավորության*. “*Except that you've kind of got this deal, you've got Cuba, diplomatic relations, healthcare reform embedded, major trade deal with Asia. It's not a question of journalist*”:

Ակնհայտորեն, նախագահն ընկալում է Սոփելի հարցի իմայիկատուրան՝ հարցի անցանկալի լինելու մասին, այնուամենայնիվ, Օբաման չի փորձում շրջանցել ենթադրվող հարցը՝ ժամանակ տալով Սոփելին ուղել ենթադրվող հարցը. “*Climate change agenda with China*”:

3-րդ մուտքում Սոփելը, չստանալով նախագահից մերժման ակնարկ, նորից փորձում է հայցել նախագահի ներողամտությունը և վերջնականապես համոզվել, որ նա չի ցանկանում փոխել թեման և հետո միայն ուղել իր հարցը. “*Okay, so it's not*”:

4-րդ մուտքում, նախագահը չի փորձում թեման փոխելու մասին ակնարկ անել՝ ազատություն տալով Սոփելին ուղել այն, եթե ցանկանում է. “*I've got a pretty long list*”:

5-րդ մուտքում Սոփելը, վերջնականապես համոզվելով, որ նախագահը դեմ չէ ենթադրվող հարցին, վերջապես Օբամային ուղղում է հարցը. “*Okay, so it's not a question that a journalist often asks, what's gone right?*”: Այսպիսով, կարող ենք նշել, որ քաղաքավարության իմայիկատուրան համատեղ կառուցված է, քանի որ նախագահն, ընկալելով Սոփելի քաղաքավարի ակնարկը, նրան հնարավորություն է տալիս ուղել հարցը՝ չնայած հարցի ենթադրվող անցանկալի բովանդակությանը:

Այսպիսով, կարեի է եզրակացնել, որ քաղաքավարության իմայիկատուրան գործարանության նորագույն հասկացություններից է, որն ի հայտ է գալիս հաղորդակցվող մասնակիցների անուղղակի պահվածքից: Քաղաքավարության իմայիկատուրայի համատեղ կառուցման բնույթը ի հայտ է գալիս հաղորդակցական հոսքի դնթացքում՝ կախված տարբեր արտավեզվական գործոններից:

REFERENCE

1. Arundale R. Pragmatics, Conversational Implicature and Conversation // *Handbook of Language and Social Interaction*, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005.
2. Arundale R. An Alternative Model and Ideology of Communication for an Alternative to Politeness Theory // *Pragmatics*, N 9, 1999.
3. Brown P., Levinson S. Politeness. Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
4. Brown P. Politeness Strategies and the Attribution of Intentions: the Case of Tzeltal Irony // *Social Intelligence and Interaction*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
5. Grice P. Studies in the Way of Words, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1967.
6. Kallia A. Linguistic politeness: The Implicature Approach // *Multilingua* 23, 2004.
7. Haugh M. The Intuitive Basis of Implicature: Relevance Theoretic Implicitness versus Gricean Implying // *Pragmatics*, N 12, 2002.
8. Haugh M. Anticipated versus Inferred Politeness // *Multilingua*, N 22, 2003.
9. Haugh M. The importance of 'Place' in Japanese Politeness: Implications for Cross-Cultural and Intercultural Analyses // *Intercultural Pragmatics*, 2-1, 2005.
10. Leech G. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983.
11. Leech G. Towards an Anatomy of Politeness in Communication // *International Journal of Pragmatics*, N 14, 2003.
12. Leech G. Politeness: Is There an East-West Divide? // *Journal of Foreign Languages* (Shanghai International Studies University), N 6, 2005.
13. Searle J. Indirect Speech Acts // *Syntax and Semantics*, vol. 3, New York: Academic Press, 1975.
14. Terkourafi M. Generalised and Particularised Implicatures of linguistic politeness // *Perspectives on Dialogue in the New Millennium*, Amsterdam: John Benjamins, 2003.
15. Terkourafi M. Beyond the Micro-level in Politeness Research // *Journal of Politeness Research*, N 1, 2005.
16. Кожанова А. В. Концепции языковой вежливости (краткий теоретический обзор) Вестник МГЛУ. Выпуск 557, 2009.
17. Оганезова Т. С. Причины имплицирования информации в процессе коммуникации // Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина, 2011.
18. Фурменкова Т. В. Средства реализации принципа вежливости в американском варианте современного английского языка (на примере речевых актов общения, просьбы, приветствия). Калининград, 2005.

В. АКОПЯН – *О формировании импликатуры вежливости и ее представлении в официальных интервью.* – Цель статьи – исследовать характер и свойства импликатуры вежливости в официальных интервью. Импликатура вежливости – это сравнительно новая концепция в области прагматики. Для достижения успешной коммуникации интерактантам необходимо использовать определенные стратегии, позволяющие создать максимально комфортные условия общения. В целом, при анализе материала, в статье рассматриваются особенности формирования импликатуры вежливости, способы ее проявления, а также лексические и синтаксические средства, которыми выражается вежливость в официальных интервью.

Ключевые слова: официальное интервью, контекст, прагматика, непрямое поведение, импликатура вежливости, намерение, частная импликатура, обобщенная импликатура

V. HAKOBYAN – *On the Co-Constitutive Nature of Politeness Implicature and its Reflection in Formal Interviews.* – The paper analyses the nature of politeness implicature in formal interviews. Politeness implicature is a comparatively new concept in the field of pragmatics. Notably, politeness arises by virtue of implying something from the interaction of participants in particular contexts to maintain desired social relationships. Overall, the analysis carried out reveal the co-constitutive nature of politeness implicature, the ways of its manifestation, as well as the lexical, syntactic means which trigger politeness implicatures in official interviews.

Key words: formal interview, context, pragmatics, indirect behavior, politeness implicature, intention, particularized implicature, generalized implicature

Նարինե ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ԿԱՆԿԱՎԱՐԿԱԾԸ ՈՐՊԵՍ
ՎԵՐԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ
ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ՆԵՐԻՄԱՍ**

Սույն հոդվածում քննության են առնվում երկխոսության մեջ կանխավարկածի դիրքավորյալ և ոչ դիրքավորյալ դրսորման առանձնահավելությունները: Ուսումնասիրության հիմքում ընկած են վերանվանական հարաբերությունները՝ որպես կանխավարկածի դարբերակման հիմնական չափորոշիչներ: Կանխավարկածն ամրագրված է լեզվի կառուցվածքում, ուստի առնչվում է զույր բառային միավորների ոլորտին և հայտնի է յուրաքանչյուրին: Հարուկ ուշադրություն է դարձվում նախադասության որևէ անդամի՝ որոշակի ընգծումն՝ շեշտադրմամբ կամ առողջանությամբ արդասանությանը, ըստ այդմ էլ դրվագը անդամը կարելի է համարել նախադասության դիրքավորություն արդահայրող կանխավարկած: Այսինքն, խոսողի սույն կարգիվ մուշեցման միջոցով է նախադասության այս կամ այն անդամը որակավորվում որպես դրվագը կանխավարկած և արդահայրում կանխամշակած ներիմասը:

Բանայի բառեր. Կանխավարկած, վերանունություն, վերանվանական հարաբերություններ, երկխոսություն, կանխամշածված ներիմասը, ոչ կանխամշածված ներիմասը, խոսքային մշտադրություններ, բառային միավոր, լեզվական միավոր

Կանխավարկածը (entailment) ներակայման տեսակ է, իմաստային միավորների և երկու իրողությունների միջև եղած հարաբերություն, որն ընկալվում է տրամաբանությամբ: Հարաբերությունները վերագրվում են նախադասությունների միջև այնպիսի պայմանականություններին, երբ երկրորդ նախադասության ճշմարտացիությունը անմիջականորեն բխում է առաջինից /Lyons, 1977: 85; Crystal, 1998: 136; Renkema, 2004: 136; Meyer, 2005: 174; Denham & Lobeck, 2009: 325; Verschueren & Ostman, 2009: 141/: Այսինքն, երկրորդ նախադասությունը բխում է առաջինից և, ինչպես կտեսնենք օրինակում, ինքնըստինքյան ընկալվում է որպես «դասակարգում»:

- A. If fifteen *cows* are browsing on a hillside, how many of them eats with their heads pointed the same direction?
- B. The whole fifteen.
- A. You have lived in the country. (Twain, 78)

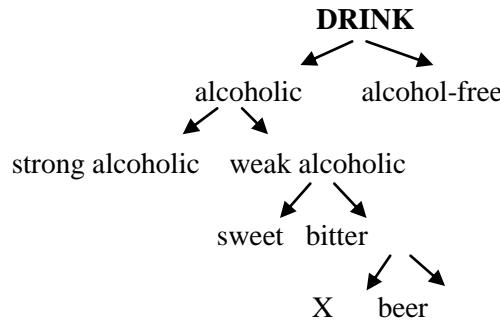
Վերոնշյալ օրինակում դասնիհնգ կովեր արածում են՝ fifteen *cows* are browsing արտահայտությունը ենթադրում է, որ դասնիհնգ կենդանիներ են արածում՝ fifteen *animals* are browsing, ուստի առաջին նախադասության ժխտման դեպքում ինքնաբերաբար ժխտվում է նաև երկրորդը՝ If fifteen *cows* are not browsing, it means fifteen *animals* are not browsing either:

Բացի այդ, օրինակում գործածված յուրաքանչյուր բառ ինքնին ենթադրում է որևէ դասակարգում: Եթե կանխամտածված շեշտը դրվի միայն արտահայտության վրա, նույն սկզբունքով կարելի է ենթադրել, որ fifteen *cows* are browsing կամ fifteen *cows* are eating, կամ fifteen *cows* are not browsing, հետևաբար՝ fifteen *cows* are not eating: Վերանվանական դասակարգումը շարունակելով՝ կարելի է անդրադառնալ նաև animal-browsing և man-eating իմաստային դաշտի ճանաչմանը:

Հարկ է նշել, որ վերանունությունը (հյորում) համարվում է կանխավարկածի տարբերակման հիմնական չափորոշիչը: Յուրաքանչյուր բառ լսելիս կամ արտաքերելիս՝ առաջին պատկերացումները, որ անցնում են խոսակիցների մտքով, առնչվում են այդ բառի՝ համապատասխան բառաշարում ունեցած տեղին, դիրքին և տարբերակիչ առանձնահատկություններին, որոնց շնորհիվ յուրաքանչյուր լեզվական միավոր իր ուրույն տեղն ունի տեսակային խմբում: Այսինքն, կանխավարկածի ընկալումն անմիջական կապ ունի այն իմաստային դաշտի ճանաչման և ընկալման հետ, որտեղ գործում է տվյալ բառը: Եթե առաջնորդվենք այս սկզբունքով, կանխավարկածի հարաբերությունն ամրագրված է լեզվի կառուցվածքում, այսինքն, այն առնչվում է զուտ բառային միավորների ոլորտին և հայտնի է յուրաքանչյուրին: Ուստի, կարելի է ասել, որ կանխավարկածի հիմնական աղբյուրը լեզվական միավորների միջև վերանվանական հարաբերություններն են /Palmer, 1981: 87; Cruse, 1986: 91; Lyons, 1995: 127; Croft & Cruse, 2004: 143; Meyer, 2005: 174; Denham & Lobeck, 2009: 325/, որոնք ամրագրված են յուրաքանչյուրիս գիտակցության մեջ:

- A. Can I have some more *beer*?
- B. You know where it is. (Baldwin, 28)

Գարեջուր՝ *beer* բառի ցանկացած կիրառում յուրաքանչյուրս ընկալում ենք ընդհանուր առմամբ որպես սննդային միավոր, որն ըմաելիք է, հետևաբար հեղուկ է, ալկոհոլ, ոչ քաղցր և այլն: Մեր ընկալումը տվյալ լեզվական միավորի արտահայտած կանխավարկածն է, որը նույնանում է նրա վերանվանական հասկացույթի հետ:

Ֆ. Ո. Պալմերը առաջ է քաշում որոշակի անհերքելի լեզվական միավորների առկայության մասին փաստարկը, ըստ որի, եթե կանխավարկածի դեպքում մի դրույթը պայմանավորված է մյուսով, ապա բոլոր հնարավոր դեպքերում, եթե այդ դրույթը ճիշտ է, ապա հետևաբար նաև մյուսն է ճիշտ /Palmer, 1988: 203/: Այսինքն, կանխավարկածի առկայությունն անմիջականորեն կապված է լեզվական միավորների՝ անձի գիտակցության մեջ ամրագրված կարծրատիպային բովանդակություններով, եթե բարիմաստն արդեն իսկ ներառում է տվյալ վերաբերյալի էության մասին որոշակի տեղեկություն: Այն անձի գիտելիքի և տրամաբանության առանցքային կարգն է, քանի որ հանդիսանում է իրեն շախկապված և իրենից բխող մյուս գիտելիքների և տրամաբանական հարաբերությունների՝ համարժեքության և հակասության հիմքը: Նման լեզվական միավորները ենթադրում են կանխավարկած, որի իսկությունը փոփոխության ենթակա չէ բոլոր այն դեպքերի համար, եթե բառն օգտագործվում է առանց փոխաբերությունների, իր ուղղակի բառարանային իմաստով:

A. You think I am some kind of unnatural **mother**?

B. What? No, wait a minute.

A. You are not going to give me another thought, are you, now you know I've **got a kid**. (Tyler, 116)

Ցանկացած իրականության մեջ mother լեզվական միավորը, գործածվելով իր ուղղակի իմաստով, արտահայտում է այն հասկացությունը, որ մայր կարող է կոչվել նա, ով երեխա է լուս աշխարհ բերել, ով պետք է բացառապես իգական սեռի ներկայացուցիչ լինի, ով իր կենսաբանական կարգավիճակով կին է, և որ մայրանալու համար մոտավոր հավանական սահմանափակ տարիք և ֆիզիոլոգիական հասունացման և զարգացման շրջան գոյություն ունի: Այսպիսով, mother բառը կրում է միևնույն կանխավարկածը՝ Mother is a female, who is a woman, an adult, who has given or is going to give a birth to someone և այլն: Ուստի, ցանկացած համատեքստում, որտեղ այն կիրավում է ուղղակի իմաստով, այն անձը, ում մայր են կոչում, պետք է համապատասխանի վերոնշյալ բնութագրիչներին: Չենք

կարող ասել, որ որևէ մեկը մայր է, սակայն չունի երեխա, տղամարդ է, տարիքային առումով որևէ սահմանափակում չունի և այն:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ յուրաքանչյուր լեզվական միավոր ունի իրեն հատուկ բնութագրիչներ և որոշակի վերանվանական դասակարգում լեզվի բառաշարային համակարգում՝ կարծում ենք, որ միևնույն նախադասությունը կարող է ունենալ ավելի քան մեկ կանխավարկած, քանի որ նախադասության յուրաքանչյուր անդամ, որպես լեզվական միավոր, ունի իր կանխավարկածը: Այսինքն, նախադասության գլխավոր և երկրորդական անդամներից ցանկացածը, որպես որոշակի գործառույթ ունեցող բառ կամ խոսքի մաս, կարող է հանդես գալ որպես կանխավարկած, քանի որ յուրաքանչյուր լեզվական միավոր ունի տարբերակիչ բնութագրիչներ, որոնք ամրագրված են տվյալ լեզվին ծանոթ յուրաքանչյուրի գիտակցության մեջ:

Մեր կատարած դիտարկումների արդյունքում եկել ենք այն հետևողայն, որ կանխավարկածը ներիմաստի այն տեսակն է, որտեղ համեմատաբար քիչ են դիտավորությունները, իսկ նախադասության այն անդամը, որը տվյալ կառուցում «աչքի է ընկնում» որպես կանխամտածված կանխավարկած, սովորաբար արտաքերվում է որոշակի շեշտադրմամբ և առողանությամբ: Այսպիսի դիտավորությունը հուշում է խոսողի այնպիսի խոսքային մտադրությունների մասին, որոնք արտակարուցին ներակա միջոցներով լրացնուիչ իմաստային նրբերանգներ են հաղորդում:

Զ. Յովը կանխավարկածը տեսակների է բաժանում՝ ըստ նախադասության մեջ իրենց ունեցած դիրքերի /Yule, 1996: 33/: Այսինքն, հաշվի են առնվում տվյալ լեզվի կառուցվածքային առանձնահատկությունները՝ նախադասության անդամների կանոնակարգված հաջորդականությունը: Այս սկզբունքի հիման վրա էլ Զ. Յովը տարբերակում է կանխավարկածի երկու տեսակներ՝

1. Ետնահենքային կանխավարկած (background entailment)

- A. Let's see the *heel*.
- B. What? What do you call it. (Tyler 108)

Վերոնշյալ օրինակում, և առհասարակ անգլերեն լեզվում, նախադասության խնդիրը սովորաբար գտնվում է ստորոգյալից հետո: Ուստի, եթե խնդիրն ընդունենք որպես կանխավարկած, այն կիամարվի ետնահենքային կանխավարկած:

2. Առաջնահենքային կանխավարկած (foreground entailment)

- A. Did *you* ever see me?
- B. *Muriel* did. (Tyler, 100)

Անգլերենում առաջնահենքային կանխավարկածի օրինակ է նախադասության ենթական, որը հիմնականում տեղակայվում է ասույթի

սկզբում՝ այսպիսով՝ որպես կանխավարկած համարվելով առաջնահենքային:

Զ. Ֆինքն իրավացիորեն նկատում է, որ Զ. Յուլը, կանխավարկածները խմբավորելով ըստ նախադասության մեջ նրանց ունեցած դիրքի, չի անդրադառնում նախադասության շարահյուսական կառուցվածքի որոշ առանձնահատկությունների, քանի որ կրավորական կառուցների դեպքում առաջարկված հերթակայությունը խախտվում է /Finch, 2000: 164/:

- A. There is one thing good about all this. The wood in front of us is likely clear.
- B. The ebb has made a good while; **our stores should be uncovered.** Volunteers to go and bring in pork. (Stevenson, 113)

Տվյալ կրավորական կառուցը ներգործական կառուց դարձնելու դեպքում նախադասության ենթական՝ stores, կդառնա նախադասության խնդիրը՝ They/We should uncover the stores:

Կարծում ենք, դիտավորության առկայության դեպքում կրավորական կառուցների ընտրությունը պատահական չէ: Այս կերպ օրինակում ավելի շատ կարևորվում է այն փաստը, որ տարածքները պետք է մաքրվեն անտառածածկութից, քան այն, թե ովքեր դա կանեն: Այսինքն, երկխոսության ժամանակ, ըստ հաղորդվող տեղեկատվության կարևորության և խոսքի օգտագործման նպատակի, խոսողն է որոշում, նախադասության որ անդամն ընդգծել որպես տվյալ նախադասության կանխավարկած, ուստի, կարելի է ասել, որ նման դեպքերում կարևորվում է խոսքն արտաքերողի գործոնը և նրա խոսքային մտադրություններն ու դիտավորությունները:

Կանխավարկածի դիտարկման շրջանակներում, կարևոր է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ նախադասությունների միջև կանխավարկածի հարաբերությունը միակողմանի է: Եթե մի դրույթ յուրաքանչյուր գործածման դեպքում ենթադրում է մեկ այլ դրույթ, դա չի նշանակում, որ երկրորդ դրույթի յուրաքանչյուր կիրառություն նույնպես ենթադրում է առաջինի առկայությունը /Lyons, 1977: 180/: Այսինքն, եթե որևէ չերևույթ հանդիսանում է մյուսի՝ յ-ի հետևանքը, ամենայն էլ չի նշանակում, որ տվյալ հետևանքի՝ չ-ի առկայության պատճառը հենց յ-ն է:

- A. It weren't the grounding that didn't keep us back but a little. We blowed out a cylinder head.
- B. Good gracious! Anybody hurt?
- A. No'm. **Killed a nigger.** (Twain, 282)

Ուղղակի իմաստով ցանկացած գործածման ժամանակ սպանել՝ kill բառն իր մեջ ամփոփում է այն կանխավարկածը, որ նա, ում սպանել են, մահացել է՝ If a nigger was killed, he died: Այնուամենայնիվ, սա չի նշանակում, որ սկականը մահացել է՝ a nigger died ասույթը համապատասխա-

նաբար ենթադրում է, որ սևականի մահվան պատճառն անպայման պետք է սպանությունը լինի՝ If a nigger died, he was killed: Տվյալ օրինակում նաև ո՞մ, killed a nigger պատասխանն ունի ներիմաստ, քանի որ ցոյց է տալիս խոսողի անմարդկային և խորական վերաբերմունքը սևական-ների նկատմամբ, ինչն էլ, վերանվանական տեսանկյունից դիտարկելիս, ենթադրում է խոսողի կողմից այլ՝ սուբյեկտիվ դասակարգում ներիմաստից ընկալելի, սակայն փոխաբերություն արտահայտող վերանվանական խմբում:

Այսպիսով, կանխավարկածները դիտարկելով խոսքում դիտավորյալ և ոչ դիտավորյալ արտահայտման տեսանկյունից, կարծում ենք, որ միայն խոսողի սուբյեկտիվ մոտեցումն է նախադասության այս կամ այն անդամը «դարձնում» տվյալ ասույթի կանխամտածված կամ ոչ կանխամտածված կանխավարկածը: Այսինքն, եթե խոսողը նախադասության ցանկացած անդամ միտումնավոր արտասանում է որոշակի ընգծումով՝ շեշտադրմամբ կամ առողանությամբ, տվյալ անդամը կարելի է համարել նախադասության դիտավորություն արտահայտող կանխավարկած, որը պայմանականորեն կանվանենք կանխամրցածված կանխավարկած, իսկ նախադասության մյուս անդամների այն բնութագրիչները, որոնք լսելով՝ խոսակիցները դրանց լեզվական նշաններից ընկալում են որոշակի հասկացություններ և պատկերացնում դրանց տեղն ու դերը շրջակա միջավայրում, կարելի է անվանել բառիմասկային կամ ոչ կանխամրցածված կանխավարկածներ: Քանի որ յուրաքանչյուր խոսք ունի որոշակի ուղերձ, հիմնական իմաստն արտահայտելու համար գործածված առանցքային բառն էլ յուրաքանչյուր արտաբերված նախադասության կանխամտածված կանխավարկածն է:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Croft W., Cruse D. A. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
2. Cruse D. A. Lexical Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
3. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
4. Denham K., Lobeck A. C. Linguistics for Everyone: an Introduction. Boston: Cengage Learning, 2009.
5. Finch G. Linguistic Terms and Concepts. London: Palgrave Macmillan, 2000.
6. Lyons J. Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
7. Lyons J. Linguistic Semantics: an Introduction. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
8. Meyer P.G. Synchronic English Linguistics: an Introduction. 3rd edition. Berlin: Gunter Narr Verlag, 2005.

9. Palmer F.R. Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
10. Palmer F.R. Semantics (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
11. Renkema J. Introduction to Discourse Studies. USA: John Benjamins Publishing, 2004.
12. Verschueren J., Ostman J.O. Key Notions for Pragmatics. USA: John Benjamins Publishing, 2009.
13. Yule G. Pragmatics. Oxford: Oxford University Press, 1996.
14. Baldwin J. Another Country. New York: Dell Publishing Co., 1962.
15. Stevenson R.L. Treasure Island. USA: A Signet Classic, 1981.
16. Twain M. The Adventures of Huckleberry Finn. New York: An Apple Paperback, 1989.
17. Tyler A. The Accidental Tourist. New York: Berkley Books, 1978.

Н. МАНУКЯН – «Логическое следование» как гипонимическое выявление имплицитности. – Целью данной статьи является изучение гипонимии как способа выявления имплицитности в английском диалоге. «Логическое следование» рассматривается как один из видов имплицитности, которая имеет разные способы выражения. В статье также выявляются методы выявления имплицитности в диалоге, где важную роль играют ударение, интонация и фактор субъективности в речи.

Ключевые слова: логическое следование, гипонимия, гипонимические отношения, диалог, преднамеренная имплицитность, непреднамеренная имплицитность, вербальное намерение, лексема, лингвистическая единица

N. MANUKYAN – *Entailment as a Hyponymy-Based Type Implicitness.* – The aim of the present paper is the study of expressive features of entailments from the point of view of intentionality and unintentionality in dialogue. Entailment refers to the sphere of lexical units and its hyponymic classification is known to everyone. Hyponymic relations are considered to be the main criteria for identification of entailment. Special attention is paid to intonation and emphasis that make a lexeme/lexemes intentionally expressed entailment of a sentence. Also an attempt is made to comprehend and point out the motives of the speaker for expressing intentional implicitness in speech.

Key words: entailment, hyponymy, hyponymic relations, dialogue, intentional implicitness, unintentional implicitness, verbal intentions, lexeme, linguistic unit

Ոռղա ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ
Կարինե ՇԱՀԲԱԶՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ԱԶԳԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՆՎԱՆԱՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ
ՀՈՒԶԱԱՐՏԱՀԱՅՏՅԱԿԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՖՐԱՆՍԵՐԵՆՈՒՄ

Սույն հոդվածը նվիրված է արյունակցական ազգակցություն արդարակայողություն գոյականների հուզական դրսնորումների վերլուծությանը: Կիրառվելով հաճախ ընդունելիան փոխհարաբերությունների ոլորտից դուրս՝ ազգակցության անվանահամակարգի գոյականները մատնանշում են սոցիալ-մշակութային, տնտեսական, քաղաքական, էթնիկական և այլ կապեր: Հոդվածի նպագրակն է ցոյց տալ, թե ինչպես են ազգակցություն արդարակայող գոյականները գործածվում որպես խոսակցի մեջ զգացմունքներ առաջացնելու մարդավարություն՝ լեզվական այլ միջոցների հետ համակցվելով:

Բանալի բառեր. ազգակցության անվանումներ, սոցիալական գործառույթ, խոսքային ակտ, հուզական դրսնորումներ, ցուցաբառեր (դեհկողիկ), խոսքային մարդավարություն

Ազգակցության անվանահամակարգի միավորները (գոյականները) միշտ չեն, որ կիրառվում են նոյն ընտանիքի անդամների նկատմամբ: Այդ գործածությունը երբեմն դուրս է գալիս ընտանելիան փոխհարաբերությունների ոլորտից և տեղափոխվում այլ հարաբերությունների ոլորտ՝ մատնանշելով սոցիալ-մշակութային, տնտեսական, քաղաքական, էթնիկական և այլ կապեր: Ազգակցության այս բազմաթիվ ընկալումների գոյությամբ է բացատրվում ազգակցության գոյականների «հեղեղը» պաշտոնական և առօրյա երկխոսություններում, որոնց մեջ արդիական են համարվում երկու գլխավոր գործառույթ՝ ազգակցական կապերը և դրանց հուզարտահայտչական դրսնորումները՝ վատ կամ լավ արարքների արժևորումով:

Սույն հոդվածում մենք փորձում ենք կատարել արյունակցական ազգակցություն արտահայտող գոյականների հուզաարտահայտչական դրսնորումների վերլուծություն և ցոյց տալ, թե ինչպես են դրանք գործածվում որպես խոսակցի մեջ զգացմունքներ առաջացնելու մարդավարություն՝ լեզվական այլ միջոցների հետ համակցվելով:

Ազգակցական հարաբերություններ արտահայտող գոյականների տարատեսակ գործածությունները և դրանց հուզաարտահայտչական դրսնորումները հաստատում են ոչ միայն խոսակցի հետ յուրահատուկ կապ հաստատելու մտադրությունը, այլ նաև ընդգծում են խոսողի կողմից մատնանշված ազգակցությունը այնպիսի մի շահեկան փաստար-

կի վերածելու նպատակը, որն ընդունակ է թուլացնելու կամ ուժեղացնելու խոսքային մյուս ակտերը:

Դիտարկվելով որպես բազմատեսակ ազգակցական հարաբերությունների արտահայտման միջոց՝ ազգակցության տերմինների կիրառությունն ընկալվում է որպես քաղաքավարական ակտ այնքանով, որքանով այն թույլ է տալիս ստեղծել և պահպանել սոցիալական կապեր և հետևել հասարակության մեջ գործող նորմերին: Միջանձնային պլանում ազգակցության անվանումների գործածությունն ընդունվում է որպես քաղաքավարական ակտ, որովհետև նրանք ծառայում են արժևորելու խոսողի և խոսակցի փոխհարաբերությունները /Kerbrat-Orecchioni, 1992: 168/: Մնացած դեպքերում «ազգակցության անվանումները ծառայում են որպես մեղմացուցիչներ, որոնցով խոսողը ցուցաբերում է զգուշավորություն այն ամենի նկատմամբ, ինչը վերաբերում է խոսակցի կյանքին, ինչպես նաև ձգտում է, որ իր անձնական տիրուպթը (մարմնական, տարածական կամ ժամանակային) հասանելի չլինի խոսակցի համար առանց իր թույլտվության» /Kerbrat-Orecchioni, 1992: 167/: Լսինսոնը և Բրաունը կատարել են քաղաքավարական մարտավարության շատ հետաքրքիր դասակարգում, որտեղ դիմելածները ներկայացված են որպես դրական քաղաքավարության մարտավարություններ /տե՛ս՝ Kerbrat-Orecchioni, 1992: 167/: Մեր նպատակից դուրս համարելով լեզվական քաղաքավարության տեսության վերլուծությունը՝ նշենք միայն, որ ըստ բրաուն-լսինսոնյան դասակարգման՝ ազգակցության անվանահամակարգի միավորները պատկանում են վերը նշված դիմելածների շարքին՝ արտահայտելով խոսակցի հանդեպ յուրատեսակ ուշադրություն: Այսինքն՝ ազգակցության անվանումները բազմաթիվ արժեքների կրողներն են (գրույցի ճիշտ կազմակերպում, միջանձնային հարաբերությունների դեկավարում) և կիրառվում են իբրև լեզվական ակտի կարգավորողներ: Մեր կողմից ընտրված օրինակները վերցված են տարբեր բնագավառներին պատկանող երկխոսություններից, ինչպես օրինակ՝ խոսակցություններ ընտանիքում, խաղահրապարակում, հասարակական տրանսպորտում, դպրոցական, ակադեմիական միջավայրում, գեղարվեստական գրականության մեջ և այլն: Այդ օրինակները վկայում են ազգակցության անվանումների բազմաթեքության մասին: Գործածելով հատկապես ազգակցության տերմիններ՝ խոսակիցները ձգտում են մեղմացնել սպառնալից, վտանգավոր արարքները, կամ էլ փորձում են ընդգծել ցանկացած գնահատելի արարք:

Ազգակցության տերմինների բազմաթիվ ընկալումները և դրանց հուզարտահայտչական արժեքները և՝ ֆրանսերենում, և՝ հայերենում իրենց ազդեցությունն են թողնում դրանց ասելու ձևի, ինչպես նաև՝ ազգակցության անվանահամակարգի միավորներով ստեղծված քերականական կառույցների վրա: Օգտագործվելով որպես նախադասության տարբեր անդամներ և կոչականներ՝ այդ գոյականները ենթարկվում են ձևաբանական և իմաստաբանական տարբեր փոփոխությունների, ինչ-

ախսիք են բառերի միացումը, ածանցումը և իմաստի ընդլայնումը կամ նեղացումը: Առօրյա խոսքում ազգակցության անվանահամակարգի միավորների՝ որպես կոչական գործածության բազմաթիվ ծերերից կարելի է թվարկել.

1. գրավոր խոսքի ոճ՝ գրական լեզվի մակարդակ

ա) ֆրանսերենի ստանդարտ բառապաշարը ներկայացնող ազգակցության անվանումները՝ *fils, père (papa), mère (maman), cousin, frère, oncle* և այլն,

բ) ստացական դերանվանական ածական+ԱՏ (adj. possessif+TP)՝ *mon frère, mes frères, mon père, mon cousin, ma sœur, mon enfant* և այլն,

2. բանավոր խոսքի ոճ՝ խոսակցական մակարդակում՝ *tonton, fiston, tata, grand-pa, grandma* և այլն,

3. արգոյի ոճ՝ վերլան (verlan), խոսակցական մակարդակում՝ *sita* (անգլերեն *sister* բառից առաջացած), *répé (père), rémé (mère), réfré (frère), résé (soeur)* և այլն,

4. ազգակցության փոխառյալ անվանումներ՝ *byg-mamy (grand-mère), pater (père), mater (mère)* և այլն:

Ազգակցության անվանահամակարգի միավորները ստանում են որոշ հուզական-արտահայտչական արժեքներ հետևյալ դեպքերում՝

1. խնդրանքի խոսքային ակտում,

2. ներողություն խնդրելու խոսքային ակտում,

3. հանդիսավոր ողջունների և ելույթների ժամանակ,

4. ողջամտության կոչ անելիս,

5. ոչ կոչական գործածության դեպքում:

1. **Խնդրանքը** գլխավորապես կամային ակտ է և մշտապես գտնվում է լեզվաբանների ուշադրության կենտրոնում: Լեզվական քաղաքավարության շրջանակներում խնդրանքի ուսումնասիրության նկատմամբ հետաքրքրությունը բխում է այն փաստից, որ այն համարվում է «ներխոժում» ուրիշի տարածք, ուսնագույն վերջինիս գործելու ազատության նկատմամբ, այսինքն՝ ակտ, որով խոսողը դրդում է խոսակցին չմերժել իրեն: Ներդաշնակ շիման ձգտող խոսակիցների համար խնդրանքը ծառայում է հաղորդակցման ակտը մեղմացնելուն, մյուսի «դեմքը» պաշտպանելուն: Այդ նպատակով խոսակիցներն օգտագործում են տարբեր միջոցներ, ինչպիսիք են անուղղակի ծևակերպումները, բառային մեղմացուցիչները և այլն: Բառային մեղմացուցիչների ցանկին են պատկանում նաև ազգակցության անվանահամակարգի միավորները: Այսպիսով, խնդրանքը կարող է «մեղմացվել», եթե խոսողը այդ ընթացքում գործածում է ազգակցության որևէ տերմին՝ ցույց տալու համար խոսակցին, թե ինչպես է նրան ընդունում: Այլ կերպ ասած՝ որևէ ազգակցության տերմինի միջոցով խոսողը կառուցում է հատակ հարաբերության տիպ և ցույց է տալիս, որ խնդրանքը չի կարող դիտվել որպես հարկադրանք, այլ

ավելի շուտ որպես մի ակտ, որն արժեքավորում է և հաստատում է, օրինակ՝ եղբայրների միջև եղած հարաբերությունը: Երբեմն մերժումը դրա շնորհիվ դառնում է անհնար. լսողը ենթարկվում է այսպես կոչված բարոյական ճնշման, ինչպես հետևյալ օրինակում: Գործողություն կատարողը մի տարեց կին է, որը չի կարողանում օգտվել նոր սարքից և խնդրում է երիտասարդ ծառայողին օգնել իրեն.

- Ecoutez-moi, mon fils, j'aimerais que vous me veniez en aide. Je ne peux pas me servir de cet appareil.

Ուղեկցվելով քաղաքավարական այլ ցուցիչներով (vous անձնական դերանունը, պայմանական եղանակի գործածությունը) *mon fils* ազգակցության գոյականն այստեղ օգտագործված է շահարկային նպատակով, որի հուզական ենթատեքստը երիտասարդի մեջ արթնացնում է որդիական զգացումներ: Ստացվում է, որ գործնական, պաշտոնական հարաբերությունը տեղափոխվում է «ընտանեկան դաշտ» և երիտասարդը պատկերացնում է իր մորը, որն օգնության կարիք ունի: Այսպիսով, անձանոթ երիտասարդի նկատմամբ *mon fils* բառի հիմնավորված գործածությունը դրական ազդեցություն է թողնում և տարեց կինը հեռանում է գոհ:

2. **Ներողությունը** խոսքային ակտ է, որն ունի սոցիալական գործառույթ: Ինչպես նշում է Գոֆմանը, ներողությունը խոսքում կատարում է «վերականգնող դեր»: Խոսողը միաժամանակ կատարում է թե՝ վիրավորելու, թե՝ ներողություն խնդրելու գործողություն: Ներողության խոսքային ակտով նա ձգտում է «փոխել վիրավորական համարվող որևէ գործողության նշանակությունը, այն դարձնել առավել ընդունելի» /Goffman, 1973: 113/: Կերբրատ-Օրեքիոնին նշում է, որ ներողություն խնդրելիս «վիրավորողը ցուց է տալիս վիրավորվածին, որ չնայած հասցրած վիրավորանքին (այս կամ այն պատճառով), անկախ ամեն ինչից ցանկանում է, որ խոսակցությունն ընթանա հարաբերականորեն ներդաշնակ ձևով» /Kerbrat-Orecchioni, 1992: 167/:

Ներողություն խնդրել խոսողի համար ինքնարերաբար նշանակում է նվաստանալ, քանի որ վերջինս ստիպված է ընդունել և ափսոսալ, որ վիրավորել է խոսակցին: Մյուս կողմից, ներողությունն իրավիճակը շտկող ակտ է, որի նպատակն է վերաարժեքավորել վիրավորված խոսակցի տիրությունը և վերականգնել խաթարված հարաբերությունները: Ներողությունը ներկայանում է իբրև «խոսակիցների տիրությունների հավասարակշռության վերականգնման բարդ գործողություն»: Ազգակցության տերմինները նույնպես կարող են հաղես գալ որպես սպառնալիքի մեջմացուցիչներ և արժևորման (հարգանքի ընդգծման) միջոցներ: Ազգակցության տերմինների՝ իբրև վիրավորանքի մեջմացուցիչների գործածությանը հաճախ կարելի է հանդիպել ինչպես առօրյա կենցաղային խոսակցություններում, այնպես էլ գրական տեքստերում: Ահա մի օրինակ՝ վերցված առօրյա կյանքից: Խոսակցությունը տեղի է ունենում ուղևորի (Client: Cl.) և տաքսու վարորդի (Chauffeur: Ch) միջև.

Cl: Moi, **mon frère**, j'ai oublié de te dire que j'avais un billet de 500 euros.

Ch: **Vous les gens-ci** vous entrez d'abord, parce que tu savais qu'en me disant que tu n'avais pas la monnaie, j'allais te laisser...

Cl: Mon ami je t'en supplie ne dis pas ça, je suis quand même un vieux, tu penses que... je ne prends pas ton taxi sans payer.

Ուղևորը մեքենա նստելուց առաջ մոռացել է վարորդին ասել, որ ինքն ունի միայն 500 եվրո արժողությամբ թղթադրամ: Ընդունված կարգ է, որ հասարակական տրանսպորտ նստելուց առաջ ուղևորները նման դեպքերում նախօրոք պետք է տեղեկացնեն վարորդին, որ մանր գումար չունեն: Տաքսի նստելուց անմիջապես հետո նա տեղեկացնում է վարորդին և միաժամանակ ներողություն է խնդրում: Այստեղ հետաքրքիր է այն փաստը, որ խոսողն ընտրում է մի խոսքային (մակրո)մարտավարություն, որը բարկացած է երկու միկրո-գործողություններից: 1. ներողություն խնդրելը՝ ներիր ինձ, որն ուղեկցվում է եղբայր (եղբայրս) բառով և 2. իր սխալի մեկնաբանումը՝ ես մոռացս քեզ ասել, որ ունեմ միայն 500 եվրո արժողությամբ թղթադրամ: Այս վերջին հատվածը նշանակում է, որ խոսողն ընդունում է իր մեղքը, ներողություն է խնդրում: *Mon frère* արտահայտությունն այստեղ ունի երկու շահարկային նպատակ: Մի կողմից այն ծառայում է հոգական եղանակով իրավիճակը շտկող խոսակցություն սկսելուն, որի նպատակն է ստեղծել ընկերական, բարեկամական մթնոլորտ, մյուս կողմից՝ փոքրագույնի հասցնել վիրավորանքի աստիճանը: Այդպիսով մենք ներկա ենք դիմելածնի (կոչականի) «պրագմատիզմիայի», որը պարզ դիմելածնից դառնում է այսպես ասած «զինաթափող» միջոց, որով հաճախորդը առաջինն է սկսում խոսակցությունը՝ փորձելով միաժամանակ մեղմացնել խոսակցի հնարավոր բացասական արձագանքը: *Mon frère* արտահայտությունը ծառայում է արժևությունու խոսակցի անձը, նրա նկատմամբ հարգանք ցուցաբերելով, ինչը դուրս է գալիս ծառայությունների պատկերացումների շրջանակից: Այլ կերպ ասած՝ վարորդ-ուղևոր հարաբերությունը վերածվում է առավել լայն և արժեքավոր սոցիալական հարաբերության՝ եղբայրության: Հարաբերությունների այսպիսի ընդգծումը, որն ավելի հոգական է, քան գործնական, նշանակում է սխալի ուղղում, կամ գոնե վիրավորանքի մեղմացում:

3. Ազգակցության գոյականների հոգաարտահայտչական գործածության մենք հանդիպում ենք նաև առօրյա և հանդիսավոր **ողջույնի խոսքերում**, երկրի ղեկավարի, թագավորի, հոգևոր հովվի, կամ պարզապես որևէ ձեռնարկության ղեկավարի ելույթներում, երբ վերջիններս դիմում են ժողովրդին և հանդես գալիս որևէ կոչով: Այստեղ ազգակցության տերմինների գործածությունն ունի երկու գործառույթ: Նախ և առաջ այն թույլ է տալիս լսարանը դարձնել թիրախ, այնուհետև շիման մեջ մտնել նրա հետ: Ողջույնի խոսքերում և ելույթներում

գործածվում են հիմնականում ազգակցության այնպիսի անվանումներ, ինչպիսիք են *chers frères, mes enfants* և այլ հավաքական կոչականներ, որոնցով խոսողները ծգում են ուշադրության գրավել՝ հիշատակելով լսարանի անդամների ընդհանուր ծագումը, և փորձում նրանց ներքաշել գործողության մեջ: Այլ կերպ ասած, դա լսարանի «կարծրատիպի» մարտավարություն է /Amossy, 2006: 45/:

Ահա ողջույնի մի խոսք.

- *Fils de mes ancêtres, je vous salue !*

Այսուել թագավորը դիմում է իր ժողովորդին: *Fils de mes ancêtres* արտահայտությունը, որով սկսվում է նրա ճառը, կոլեկտիվ կոչական է, որը կիրառվում է այնպիսի լսարանի նկատմամբ, որտեղ կան և կանայք, և՝ տղամարդիկ:

Ազգակցություն արտահայտող գոյականի գործածությամբ ստեղծված իրական կամ կեղծ ազգակցական հարաբերությունն անհրաժեշտ է, որպեսզի վնասազերծվի խոսակիցներից մեկի նկատմամբ սպառնալիք համարվող ցանկացած խոսակցական ակտ: Այդ գործածությամբ ազգակցության անվանումները ընդգծում են համագործակցության կոչ անող *écouте, écouтеz-moi* արտահայտությունների հաղորդակցական գործառույթը:

4. **Ողջամտության կոչը** հաճախ նախորդվում է այնպիսի մասնիկներով, ինչպիսիք են *écouте, νογος, νον* և այլն: Այն սովորաբար ծառայում է մեղմացնելու խոսակիցների միջև եղած տարածայնությունները՝ կոչ անելով խոսակցին լինել ողջամիտ և ըմբռնումով մոտենալ իրավիճակին, խոսքի բովանդակությանը և խոսքային ակտին: Այն դիմելածները, որոնք ուղեկցում են ողջամտության կոչին, ամենից առաջ ծառայում են մեղմացնելու խոսակցի «դեմքին» ուղղված սպառնալիքը: Ահա մի խոսակցություն, որը տեղի է ունենում միևնույն թագավորի երկու կանանց՝ երիտասարդ թագուհի Մարի-Լուիզ Մանգվայի և տարեց թագուհի Յանի միջև (վերցված Դ.Նդաշի-Տանի «La reine captive» վեպից): Այս խոսակցության մեջ, Մանգվան, այլ թեմաների հետ, ի միջի այլոց, տեղեկացնում է իր ճնշվածության, տիրության, թագավորական պալատը լքելու և նոյնիսկ մեռնելու ցանկության մասին: Նրա խոսակիցը փորձում է նրան հակառակը համոզել: Կարդանք օրինակը.

- *Mère, il y a mille pensées qui m'accablent depuis ce soir. Et puis... Tout me donne envie de disparaître, de me donner la mort ou bien de partir d'ici, par une nuit obscure.*

- *Non, ma fille. Sois sérieuse. Tu sais bien qu'à cause du serment de fidélité qui te lie au roi, tu ne dois connaître d'autre homme que lui. Il y a quelques années, une de nos cœrpouses mourait ici, parce qu'elle avait osé... Et tu parles de te donner la mort ! Tu sais bien que les cadavres de ceux qui se donnent la mort sont*

laissés aux corbeaux, maudits. Finalement, tu ne peux que supporter ... (Ndachi-Tagne, 1986, p. 89).

Այս տխուր խոսակցության շարունակության մեջ, որտեղ երիտասարդ թագուհին հայտարարում է, թե չգիտի այլևս որ սրբին նվիրվի, տարեց թագուհին ողջամտության կոչ է անում իր ամուսնու երիտասարդ կանանցից մեկին խոսքային բարդ մարտավարության միջոցով, որը բնորոշվում է հատկապես *ma fille* տերմինի առկայությամբ: Այդ տերմինը նախորդված է *now* մասնիկով, որի նպատակն է բացահայտորեն ընդգծել Յառուի անհամաձայնությունը, որն առավել բացահայտ է դառնոմ *sois sérieuse* արտահայտության մեջ: Ողջամտության այս կոչը առավել ընդգծվում է հաջորդ օրինակում, որը կարող է որակվել որպես դաստիարակչական: Թագուհի Յառուն հիշեցնում է սոցիալական տարրուները, որպեսզի ազդի երիտասարդ թագուհու զգացմունքների վրա և բացահայտի նախնիների ավանդույթների օտարման անհնարինությունը: Այդ նպատակով նա հիշատակում է նախնիների որոշ ավանդույթներ, որոնք Մանգվան (ինչպես նաև մնացած բոլոր թագուհիները) պարտավոր է հստակորեն հարգել և պահպանել՝ հավատարմություն, հնազանդություն, հակառակ դեպքում նա հիշեցնում է սպասվելիք վլունգները և այն դաժան վերաբերմունքը նրանց հանդեպ, ովքեր ինքնասպան են լինում: *Ma fille* արտահայտության միջոցով Յառու թագուհին շեշտը դնում է *mère - fille* հարաբերության վրա՝ մոռանալով իրենց մեջ գոյություն ունեցող այլ հարաբերության (այն է՝ միևնույն ամուսնու երկու կանայք) մասին: Երկխոսության մեջ առկա մայր-դուստր հարաբերությունը նպատակ ունի հաստատելու խոսողի հեղինակավոր դիրքը և զգացմունքային վերաբերմունքը երիտասարդ թագուհու նկատմամբ, դիրք, որի հիման վրա ողջամտության կոչը դառնում է հիմնավորված: *Ma fille* բառակապակցությունը, իբրև քնքշանքի ցուցիչ, Յառու թագուհուց ստեղծում է խորիրդատուի կերպար, որը ցանկանում է ոչ թե վախեցնել իր խոսակցին, այլ ստիպել նրան գիտակցել այն վտանգները, որոնք կրիւն երիտասարդ թագուհու ընդունած որոշումներից: Հետևյալ օրինակում ողջամտության կոչը իրականացվում է *tu es folle, ma fille* արտահայտության միջոցով: Ազգակցության գոյականը այստեղ խաղում է առաջնային, հիմնական դեր:

- *Tu veux alors dire que la femme doit demeurer toujours l'ordure qu'elle est dans ce village ? [...] Les temps doivent changer. Vous devez vous dire que celui qui veut traverser une rivière à gué ne doit pas avoir peur de se mouiller. Les temps changent.*

- *Tu es folle, ma fille. Qui a jamais eu l'audace de changer le cours d'une rivière ?* (Ndachi-Tagne, 1986, p. 127-128).

Տարեց թագուհու՝ ինչպես վերը նշված, այնպես էլ հետագա խորհուրդների նպատակը պարզ է՝ համոզել Մանգվային հրաժարվել իր հեղափոխական գաղափարներից: Այդ խոսքը իրականացվում է լեզվական բազմաթիվ միջոցների համակցմամբ, որոնց մեջ կան *ma chère fille* և *ma fille Mangwa* արտահայտությունները: Այս կոչականների միջոցով Յայու թագուհին իրականում կառուցում է հարաբերությունների երկու տիպ, որոնք ունակ են մեծացնել ողջամտության իր կոչի ազդեցության ուժը՝ հորիզոնական հարաբերություն (զգացմունք, հուզականություն և համերաշխություն) և ուղղահայաց հարաբերություն (կենտրոնացած այնպիսի տարրերի վրա, ինչպիսիք են տարիքի տարբերությունը, խելամտությունը և հեղինակությունը):

5. Ազգակցություն արտահայտող գոյականները պահպանում են իրենց հուզական հարանշանակությունը նաև **ոչ իբրև կոչական գործածվելու** դեպքում: Խոսակցական լեզվին բնորոշ ազգակցության որոշ անվանումներ, ինչպիսիք են *maman, papa, papi, péré, mamie, témé, tonton, tati* ունեն հուզական մեծ հարանշանակություն և տարբերվում են ընտանիքի նույն անդամներին մատնանշող գրական բառերից, ինչպիսիք են՝ *mère, père, grand-mère, grand-père, oncle, tante*: Այս երկու ոճերին պատկանող բառերը հավասարապես օգտագործվում են և՝ կոչական, և՝ ոչ կոչական գործառություններով, որպես նախադասության տարրեր անդամներ՝ ենթակա, հատկացնուցիչ, խնդիր և այլն: Օրինակ՝ *maman* բառը հուզականություն արտահայտող նշան է, որը ջերմության և մտերմության տպավորություն է թողնում: Հույզի ազդեցությունը իրականում գալիս է այդ բառի նշույթավորված բնույթից: *Maman* և *mère* բառերի ունեցած հուզական ազդեցության տարբերությունը երևում է հետևյալ օրինակներում՝

1. *Aujourd’hui, maman est morte.* (A. Camus, *L’Etranger*, p.7)

2. *Aujourd’hui, ma mère est morte.*

Առաջին նախադասության մեջ կա հուզական ենթատեքստ, որը չի զգացվում երկրորդում:

Ահա ևս մեկ օրինակ, որտեղ առկա են ընտանեկան հարաբերություններ արտահայտող երկու տեսակ գոյականներ (գրական և խոսակական ոճի):

... *Dans le petit salon gisaient les corps de nos deux cousins morts. Les militaires nous firent descendre et le cauchemar continua. Au bas de l’escalier se trouvait le corps d’un des gardes, le corps de papa, le sergent Badje. Plus loin le corps d’un oncle maternel, Moussa Kao, celui d’une tante de maman et d’autres... C’était vraiment une vision cauchemardesque et nous avions tous l’impression d’un cauchemar et que nous allions nous réveiller, mais hélas... /www. koinai. net / sur-le-vif / niger-1974-ce-qui-n-a-pas-été-dit /*

Այստեղ մենք հանդիպում ենք և՝ խոսակցալան ոճի, և՝ գրական ոճի ազգակցության տերմինների: Ի տարբերություն վերջինների (*cousins, oncle, tante*)՝ որպես կոչական հանդես եկող խոսակցական ոճի ազգակցության գոյականները (*papa, maman*) առանց որոշակիչների, ինքնաբերաբար մատնացոց են անում պատմողի ազգականներին, որը տեքստում հայտնվում է առաջին դեմքով: Եթե մենք փորձենք դրանք փոխարինել տու քեր և մա մեր ձևերով, պատմությունը կընդունի առավել չեղոք երանգ, մինչդեռ *papa* և *maman* ձևերով ընթերցողն իրեն ավելի կապված է զգում տեքստին (ինչպես A. Camus-ից վերցված օրինակում, որտեղ մտերմության զգացողություն կա):

Ազգակցության անվանահամակարգի միավորների գործածությունը ոչ իբրև կոչական (ինչպես վերը նշված օրինակներում) ունի մի շարք լեզվաբանական առանձնահատկություններ: Ահա դրանցից երկուսը.

1. Ինչպես նկատում է Պերրետը /Perret 1970: 112-118/, ազգակցության անվանում-կոչականներն ունեն դեհկտիկ բնույթ, երբ նրանք օգտագործվում են առանց որոշակիչի, նրանք հողում են կատարում խոսողի ընտանիքի անդամներին: *Maman* բառը, որն անհրաժեշտաբար նշանակում է *ma mère*, հանդես է գալիս որպես դեհկտիկ: Հաջորդ օրինակում հանդիպում ենք *maman* բառի երկու տեսակ.

Tous les ans, c'est-à-dire le dernier et l'autre, Papa et Maman se disputent beaucoup pour savoir où aller en vacances, et Maman se met à pleurer et elle dit qu'elle va aller chez sa maman, et moi, je pleure aussi parce que j'aime bien Mémé, mais chez elle il n'y a pas de plage, et à la fin on va où veut Maman et ce n'est pas chez Mémé. (Jean-Jacques Sempé et René Goscinny, Les Vacances du petit Nicolas)

Maman բառը *sa maman* արտահայտության մեջ սովորական ազգակցության տերմին է, *mère* բառի հոմանիշը: Մինդեռ *maman* բառի մյուս երեք գործածությունները (մեծատառով, առանց որոշակիչի) բոլորն էլ մատնանշում են խոսողի մորը: Այլ կերպ ասած, այդ երեք *maman*-ները հանդես են գալիս որպես դեհկտիկ: Այդ առանձնահատկությունը նկատվում է նաև իբրև կոչական գործածվող ազգակցության տերմիններում:

Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ ազգակցության տերմինները միշտ չեն, որ հանդես են գալիս դեհկտիկների նման որպես «մաքուր» ցուցային բառեր՝ *je, ici, maintenant* բառերի նման. Երբ նրանք օգտագործվում են որոշակիչի հետ, նրանք հանդես են գալիս որպես «սովորական» բառեր:

2. *Papa* և *maman* ասել չի նշանակում միայն դիմել ինչ-որ մեկին, այլև նրան ասել, թե ինչպիսին ես իրեն ընդունում: Այդ իմաստով, ինչպես նկատում է Պերրետը, դիմելու գործողությունը ներառում է ստորոգում, որն առկա է նույնիսկ ազգակցության տերմինների ոչ կոչական գոր-

ծածության մեջ: Ազգակցական բնույթի բառի օգնությամբ պատմողը բացահայտ կերպով ներկայացնում է իր ընտանեկան հարաբերությունը:

Որպես եզրակացություն նշենք, որ ազգակցության տերմինները ներկայացնում են տարբեր արժեքներ՝ ունակ փոխակերպվելու այնպիսի «գործիքների», որոնք ուղղված են հաղորդակցական լարվածությունը մեղմացնելուն կամ ընդգծելուն: Սոյն հոդվածում մենք փորձեցինք ցույց տալ, որ ազգակցության տերմինների հուզական գործածությունն ի հայտ է գալիս հաղորդակցական առավել լայն շրջանակներում, որոնցում խոսակցական այլ մարտավարությունները թույլ են տալիս առավել ընդգծել գործածվող տերմինների հուզական բնույթը և դրանց օգնությամբ խոսակցի վրա ներգործելու հնարավորությունները:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Դեմք հասկացությունը լեզվական քաղաքավարության տեսության մեջ առաջ է քաշվել է. Գոֆֆմանի կողմից 1973թ. *La présentation de soi* աշխատության մեջ: Մի փոքր ավելի ուշ՝ 1978թ., նույն հասկացությանն անդրադարձել են Բրաունը և Լսինսոնը, որոնք լեզվական քաղաքավարության տեսության շրջանակներում յուրաքանչյուր անհատի համար սահմանում են երկու դեմք՝ «դրական դեմք» (որը համապատասխանում է ինքնասիրահարվածությանը) և «բացասական դեմք» (յուրաքանչյուրի տարածքը) /տե՛ս Kerbrat-Orecchioni, 1992: 167/: Նշենք, որ ներխուժումը այդ տարածք կարող է դիտվել որպես ոսնձգություն: Այսպիսով՝ փոխգործակցության ընթացքում մասնակիցներն անում են ամեն բան, որպեսզի պաշտպանեն իրենց և խնայեն խոսակցի և՝ դրական, և՝ բացասական դեմքերը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Amossy R. L'argumentation dans le discours. Paris: Armand Colin, 2006.
2. Goffman E. La présentation de soi (traduit de l'anglais). Paris: Les Editions de Minuit, 1973.
3. Kerbrat-Orecchioni C. Pour une approche contrastive des formes nominales d'adresse // *French Language Studies*, N 20, 2010.
4. Kerbrat-Orecchioni C. Les Interactions verbales, vol. 2. Paris: Armand Colin, 1992.
5. Kerbrat-Orecchioni C. Les Interactions verbales, vol. 3. Paris: Armand Colin, 1998.
6. Mulo Farenkia B. Exploitations argumentatives des termes de parenté au Cameroun // *Philologie im Netz*, 53, 2010.

-
7. Perret D. Les appellatifs: analyse lexicale des actes de parole // *Langages*, N 17. 1970.
  8. Camus A. *L'Etranger*. Paris: Gallimard, 1957.
  9. Sempé J.J., Goscinny R. *Les Vacances du petit Nicolas*. Paris: Éditions Gallimard, 1994.
  10. [www. koinai. net / sur-le-vif / niger-1974-ce-qui-n-a-pas-été-dit / l'article / Moussa est blessé//](http://www.koinai.net/sur-le-vif/niger-1974-ce-qui-n-a-pas-ete-dit/l-article/Moussa-est-blesse/)

Р. МЕЛИКСЕТЯН, К. ШАХБАЗЯН – Эмоциональные выражения компонентов системы терминов родства. – Данная статья посвящена анализу эмоциональных выражений терминов кровного родства. Отмечено, что система терминов родства не всегда применяется только для обозначения кровного родства и часто выходит за рамки родственных отношений, обозначая социально-культурные, экономические, политические, этнические и другие отношения. Цель статьи – показать, как термины родства в сочетании с другими лингвистическими средствами используются как стратегические способы пробуждения чувств в собеседнике.

Ключевые слова: термины родства, социальная функция, речевой акт, эмоциональные выражения, дейктические слова, речевая стратегия

R. MELIKSETYAN, K. SHAHBAZYAN – *Emotional Expressions of the Components of Kinship Terminological System*. – The present paper is devoted to the analysis of emotional expressions of blood kinship terms. The kinship terminology system is not always applied only to family members. Its application often goes beyond the scope of family relations thus denoting socio-cultural, economical, political, ethnic and other relations. The paper aims at showing how kinship terms are used as a strategy of evoking feelings in the interlocutor in combination with other linguistic means.

Key words: kinship terms, social function, speech act, emotional expressions, deictic words, speech strategy

Լիլիթ ՍԱՐՈՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ԻՍՊԱՆԵՐԵՆՈՒՄ ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԻԶՈՑՈՎ
ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՑՈՒՑԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՄԱՆ
ԱՌԱՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՋ**

Սույն հոդվածի նպագակն է ուսումնասիրել խապաներենում ժամանակի ցուցայնություն արտահայտող գոյականների իմաստակառուցվածքային առանձնահատկությունները: Այն նվիրված է գոյականների՝ որպես անվանման միջոցների դիրքարկմանը, որդեղ, սակայն, վեր են հանվում և վերլուծության են ենթարկվում դրանց ոչ միայն, անվանողական, այլև ցուցայնական դրսնորումները: Լեզվի զարգացման արդի փուլում գոյականները՝ որպես ժամանակի արտահայտման բառային միջոցներ, հագլաւագես կարևորվում են հաղորդակցական գործընթացում առավել հակիրճ ծևով ժամանակային ցուցում իրականացնելու դեսանկյունից:

Բանալի բառեր. Ժամանակ, գոյական անուն, հաղորդակցական ակդ, ցուցայնություն, ցուցայնական բառեր, ժամանակի ցուցայնություն, անվանողական գործառույթ, ցուցայնական գործառույթ

Ժամանակի բարդ հասկացությունը կապված է մարդկային գոյի և նրա աշխարհընկալման հետ, որն անմիջականորեն կապվում է մեզ շրջապատող իրականության և լեզվի մեջ այդ իրականության արտացոլման ժամանակային տեղայնացման և կողմնորոշման հետ:

Ժամանակի կարգն արտացոլման որոշակի ոլորտ չունի, և դրա մասին ցանկացած պատկերացում ծևավորվել է գիտակցական այլ ոլորտների ու կարգերի հարաբերությամբ:

Հաղորդակցական ցանկացած ակտի ժամանակ խոսքային իրադրության կարևոր նախապայմաններ են մասնակիցների, տեղի և ժամանակի առկայությունը և դրանց վերաբերյալ ցուցումն է, իենց ցանկացած լեզվում ապահովում է հաղորդակցման գործընթացը: Հետևաբար՝ յուրաքանչյուր լեզվում կան հատուկ միջոցներ, որոնք իրականացնում են այդ ցուցումը և լեզվաբանության մեջ համարվում են ընդհանրույթ, իսկ ցուցայնությունը՝ ընդհանրույթային կարգ:

Խոսքային գործառույթի հիմնական տարրերի մասին խոսելիս Ռ. Յակոբսոնը կիրառել է Օ. Յեսպերսենի եզրը՝ ցուցայնական տարրերը շիֆտերներ (shifters) անվանելով: Նա ծևակերպել է այս կարգը որպես լեզվի կողի տարրեր, որոնք պարտադիր հղում են պարունակում ցանկացած տեղեկության վերաբերյալ: Ըստ նրա՝ տիպիկ շիֆտերներ են անձնական դերանունները, Զ. Պիրսը կիրառել է «փնդեքս» եզրը, Ռասմուն անվանել է դրանք «եսակենտրոն բառեր», Սմիրնիցին այդ բառե-

ոի ցուցայնական հատկությունն անվանել է «դերանվանականություն»: Ավելի ուշ ցուցայնությունն ուսումնասիրել են Զ. Ֆիլմորը, Զ. Լայոնզը, Խ. Կ. Պերեսը, Ա. Ի. Սմիրնիցկին, Ս.Դ. Կացնելսոնը, Գ. Զահուլյանը, Է. Աթայանը, Ե. Լ. Երգնկյանը և ուրիշներ:

Ցուցայնությունը բարդ հասկացություն է: Ցուցայնությունը՝ որպես անվանման միջոց, ի հայտ է գալիս հենց հաղորդակցման գործընթացում և դրա կարևորագույն տարրերից ու նախապայմաններից է: Պարզագույն հաղորդակցման գործընթացն անգամ իր մեջ ներառում է անվանում և ենթադրում է դրա առկայություն, քանի որ անվանումն ինքնին հենց առարկաների և երևույթների առաջնային ճանաչողական գործընթաց է:

Ցուցայնական բառային նշաններին բնորոշ առանձնահատկություններն ու դրանց կիրառման ուրույն նախապայմաններն առաջ են բերում ցուցայնական բառերի իմաստային բնութագրերի վերաբերյալ բազմազան դատողություններ:

Ցուցայնական բառերի իմաստների տարրերակումը մինչ օրս համարվում է վիճահարուց խնդիր, քանի որ դեռևս վերջնականորեն սահմանված չէ, թե բարիմաստի որ տարրերն են ծևավորում լեզվամիավորի ցուցայնությունը, որն է դրանց հարաբերական վերաբերությունը, ինչպես են կապակցվում հասկացության հետ, և թե ինչպես է ցուցայնությունը կապվում նշանակության հետ:

Ժամանակային հարաբերականության արտահայտչամիջոցների բազմակողմանի բնույթը թույլ է տալիս դիտարկել ցուցայնությունը՝ որպես գործառական-իմաստային կարգ, որը ենթադրում է լեզվակարգերի կազմավորման դաշտային սկզբունքի վերաբերյալ դրույթների բացահայտում: Այս առումով կարևորվում և խիստ արժենորվում է Ա.Վ.Բոնդարկոյի կատարած ուսումնասիրությունը, որը հիմնվելով Ի. Ի. Մեշչանինովի հասկացական կարգերի տեսության վրա, զարգացրել է լեզվի այսպես կոչված «դաշտային» կառուցվածքի գաղափարը և ներմուծել է գործառական-իմաստային կարգի հասկացությունը: Ինչպես գրում է Բոնդարկոն. «Գործառական-իմաստային կարգը արտահայտվում է լեզվում առկա ծևաբանական, շարականական, բառակազմական և բառային միջոցներով, համատեքստային բազմազան միջոցների ընդհանրությամբ» /Յոնդարկո, 1967: 21/:

Բոնդարկոյի ծևակերպմամբ՝ գործառական-իմաստային կարգի դասակարգման համար հիմք է ծառայում լեզվի տարրեր մակարդակների փոխազդող տարրերի իմաստային գործառույթի ընդհանրությունը, որոնք պատկանում են հասկացական միևնույն ոլորտին:

Ինչպես արդեն նշել ենք, խոսքի մեջ խիստ կարևորվում է ցուցայնության հիմնական կարգերից մեկը՝ ժամանակը, որը մեզ տեղեկություն է հաղորդում արտալեզվական որևէ գործողության, առարկայի, իրադարձության կամ իրողության ժամանակային տեղայնացման վերաբեր-

յալ: Ժամանակի ցուցայնությունը սովորաբար կողմնորոշվում է որոշակի պահի նկատմամբ, որը ժամանակային համակարգման կենտրոնն է. այն կարող է ցուցել ժամանակը խոսքային գործառույթի, խոսողի և խոսելու պահի հարաբերությամբ (ahora; hoy; hace tres días) կամ որոշակի տեքստի շրջանակներում ելակետի որևէ պահի հարաբերությամբ (el día siguiente; el día anterior):

Քերականական ժամանակաձևերը որոշակիացնում են ընդհանուր ժամանակային պլանը, որպես՝ անցյալ, ներկա, ապառնի գործողությունների ընդհանուր հարաբերություն: Ժամանակային հարաբերականություն արտահայտող բառային ցուցիչները, ի տարբերություն բայական միջոցների, ինչպես նշում են Գովիգան և Շենդելսը, կոնկրետացնում են ժամանակային պլանը և գործողությունների հարաբերակցությունը: Դրանք, ուղեկցելով բային, որոշակիացնում են ժամանակի իմաստը: Ժամանակային հարաբերականության բառային ցուցիչները կարող են իմաստային առումով նոյնիսկ ավելի ուժեղ լինել ժամանակային ծնից՝ չեզոքացնելով դրա իմաստը և տեղափոխելով այն մի ժամանակային ոլորտից՝ այլ ոլորտ /Գուլյաց, Շենդելս, 1969: 42/:

Բառը՝ որպես օբյեկտիվ իրականության ազդանշան, ոչ միայն զուտ հասարակ անվանում է, այլ հոգեֆիզիոլոգիական իրողություն, որը մարդու համար ունի կարևոր նշանակություն: Այն առարկայական աշխարհից, տեսանելիից, շոշափելիից երկրորդ կարգի հեռացվածության, ապանյութականացման միջոց է /Միքայել Մարտիրոսյան, 1980: 48/:

Բառերի միջոցով է իրականանում արտահայտման և հաղորդակցման գործընթացը: Յուրաքանչյուր բառ ունի միայն իրեն հատուկ իմաստ և կոչված է արտահայտելու որոշակի իրավիճակ, գործողություն, երևոյթ կամ առարկա: Առանց բառի լեզու չկա: Բառերն ինքնին առանց քերականության լեզու չեն կազմում, սակայն, բառը լեզվական այն միակ միավորն է, լեզվական միակ կարգը, որը մարդկային գիտակցության մեջ գոյություն ունի անկախ նախադասությունից և այդ գոյությունը ոչ թե վերացական է, այլ իրական ու կոնկրետ, որպես առարկայի, հատկանիշի և այլնի անկախ հասկացություն ու դրա նյութականացած ձև: Բառը ինքնուրույն միավոր է և, որպես այդպիսին, ունի իր անկախ ձևը, որը միասնություն է կազմում դրա քերականական ծների հետ:

Բառի բացարձակ ձևն, ըստ Էդ. Աղայանի, միաժամանակ նաև բառաձևերի հարացուցային շարքի առաջին կամ ելակետային ձևն է: Այս դեպքում բառը լեզվաբանության մեջ կոչում են բառությութեան: Դրանով տարբերակվում են բառի բացարձակ ձևը, որպես բառի անկախ ձև, և այդ նոյն ձևը, որպես հարացուցային շարքի անդամ, որ արդեն հանդես է գալիս իբրև բառաձև: Իրենց նյութական ձևով բառերը հասկացությունների անվանումներ են: Հասկացությունների անվանումը բառի անվանողական դերն է և յուրաքանչյուր բառ, որը արտահայտում է հասկացություն ունի իր անվանողական դերը: Անվանողական դերը

պայմանավորված է նրանով, որ բառային տվյալ ձևը, ամրանալով այս կամ այն հասկացությանը, անվանում է այդ հասկացությամբ միավորված բազմաթիվ միատեսակ առարկաների կամ դրանց տեսակների, սեռերի և այլնի ամբողջ դասեր, և ոչ թե ամեն մի առարկա առանձին /Աղայան, 1984: 4-6/:

Ինչպես նշում է Շմելյովը. «Բառը և՝ իրականության նշան է, և՝ լեզվամիավոր, որն արտահայտում է ինչ-որ արտալեզվական մի երևոյթ: Միևնույն ժամանակ այն կապված է լեզվի մյուս տարրերի հետ՝ որոշակի հարաբերություններով» /Շմելյով, 1973: 16/:

Լեզվական նշանի մասին խոսելիս սովորաբար, բացահայտ կամ ոչ բացահայտ, նկատի է առնվում բառը, քանի որ, ինչպես նշել է Է. Աթայանը. «Լեզվական միավորներից գիտակցության մեջ ամենից ավելի ամրակայվածը բառն է: Հասկացության և լսողական պատկերի մեկնաբանությունը իբրև նշանի նշանակվող ու նշանակող կողմեր, ստատիզմը, օբյեկտիվիզմը՝ սոսյուրյան համակարգը բնորոշող այդ բոլոր գծերը, ոչ թե խոսքային կամ լեզվախոսքային, այլ գուտ լեզվական նշանի գծեր են, որպիսին է, առաջին հերթին, առանձին վերցրած բառը» /Աղայան, 1981: 78/:

Ինչպես հայտնի է, լեզվի մեջ բառերը դասակարգվում են որոշակի խմբերի մեջ՝ ըստ դրանց քերականական ընդհանրությունների, ըստ ձևաբանական ընդհանրությունների և, վերջապես, ըստ իմաստային ընդհարությունների:

Որոշ լեզուներում ցուցայնական բառերի իմաստային կառուցվածքում «ազգային» առանձնահատկությունների առկայությունը կախված է այն հանգամանքից, որ բառը ոչ թե մեկուսացված է, այլ հակառակը, այլ բառերի հետ մտնում է որոշակի իմաստային խմբերի մեջ /Երզնիկյան, 1995: 66/:

Գոյական անունն ավանդական քերականության մեջ առաջին հերթին բնութագրվում է հենց իր առարկայական նշանակությամբ, որը դրա անվանողական գործառությունն է և համարվում է առաջնային:

Բառութերի մեկնաբանմամբ, գոյականները պատկանում են անվանական բառերի դասին այն պատճառով, որ իրենց մեջ պարունակում են իրական աշխարհի առարկան կամ երևոյթն անվանելու տարրը: Գոյականները, սակայն, ըստ Բառութերի, հիմնականում բազմանշանակ են, և միայն որոշակի համատեքստում կարող է դրանուրվել դրանց այս կամ այն իմաստը /Բայդեր, 1982: 34/: Ինչպես նշում է Կացնելսոնը, խոսքի մասերի այդ առաջնային նշանակությանը զուգահեռ բացահայտվում են նաև դրանց երկրորդական նշանակությունները, որոնք նույնքան կիրառելի են և կարևոր, որքան՝ առաջնայինները /Կապուտ, 1965: 155/:

Գոյականներն ունեն առարկայական նշանակություն, որն անժխտելի է, սակայն, բավականին մեծ թվով գոյականներ արտահայտում են ժամանակի իմաստ: Գոյականներն ունեն առարկայական նշանա-

կություն, որն անժխտելի է, սակայն, բավականին մեծ թվով գոյական-ներ արտահայտում են ժամանակի իմաստ:

Գոյականների անվանման գործառույթի առանձնահատկությունն այն է, որ դրանցում առկա է ինչպես ժամանակի ցուցայնության տարրը, այնպես էլ անվանման իմաստային տարրը.

preexistencia	existencia anterior con alguna de las prioridades de naturaleza u origen.
prerrafaelismo	arte y estilo pintóricos anteriores a Rafael de Urbino.
víspera	día que antecede inmediatamente a otro determinado especialmente si es fiesta.
actualidad	1. tiempo presente. 2. caso o suceso que atrae y ocupa la atención del común de las gentes en un momento dado.

Նշված բառերն անվանում են որոշակի երևոյթ կամ իրադարձություն, ինչպես նաև ցուցում են դրանց ժամանակային պատկանելությունը: Իսպաններենում ժամանակային հարաբերականության իմաստային տարրը ներառող գոյականների գերակշիռ մասը կազմում են օրյեկտիվ կողմնորոշում: Այսինքն, դրանք կողմնորոշվում են մի այլ ելակետի հարաբերությամբ, որը խոսելու պահը չէ՝

antelación	anticipación con que, en orden al tiempo, sucede algo respecto a otra cosa.
propartida	tiempo que antecede inmediatamente a la partida.
antevíspera	día inmediatamente anterior al de la víspera.
preselección	selección previa.

Ուշագրավ է, այն որ իսպաններենում գերակշռում են կոնկրետ ցուցում իրականացնող գոյականները, ինչպես օրինակ.

antetítulo	titular secundario de un periódico que precede al principio.
prehistoria	período de la vida de la humanidad anterior a todo documento escrito y que solo se conoce por determinados vestigios.

Վերացական ցուցում իրականացնող գոյականները շատ քիչ են իսպաններենում, դրանց թվին են դասվում հետևյալ բառերը.

antelación	anticipación con que, en orden al tiempo, sucede algo respecto a otra cosa.
------------	---

predecesor, ra

1. persona que precedió a otra en una dignidad, empleo o encargo.
2. antecesor, ascendiente de una persona.

Ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ գոյական-ների մեջ գերակշռում են կոնկրետ ցուցում իրականացնող բառերը, մինչդեռ, ինչպես գիտենք, ցուցայնության բարձր աստիճան ունեն վերացական ցուցում արտահայտող բառերը: Թեև վերացական ցուցում արտահայտող բառերը նույնպես փոքր թիվ չեն կազմում, այդուհանդերձ, դա չի վկայում գոյականների ցուցայնության բարձր աստիճանի մասին, քանի որ դրանք հիմնականում ածականակերտ, մակրայակերտ, բայերից ածանցված գոյականներն են:

Կոնկրետ ցուցում արտահայտող գոյականները կազմվում են ածանցման միջոցով, բառակազմական հետևյալ եղանակով՝ pre- + s → S (preistoria, prenatal):

Ուսումնասիրության հաջորդ փուլում քննության ենք առել իսպաներենում ժամանակային հարաբերականություն արտահայտող բառերի կառուցվածքում ժամանակի ցուցայնության տարրի դրսւորման և արտահայտման ծևերը: Ժամանակի ցուցայնության իմաստ արտահայտող գոյականների խմբի ծևաբանական քննությունն ակնհայտորեն ցույց է տալիս, որ բառային այդ միավորներում առկա է կառուցվածքային բազմազանություն, քանի որ դրանցում առանձնանում են պարզ, ածանցավոր և բարդ բառեր:

Պարզ բառերում ժամանակի իմաստը (նախորդում, համընկնում, հաջորդում) արտահայտվում է հենց բառարմատի միջոցով, ներակա՝ առանց ծևային ցուցիչների՝ tarde, mañana, noche: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ իսպաներենում ամենամեծ խումբը կազմում են ածանցավոր բառերը, որոնք կազմված են նախածանցներով: Ածանցավոր բառերն արտահայտում են ժամանակային հարաբերականության իմաստը արտակա ծևով՝ ցույց տալով բառի իմաստային կապը ելակետի հետ: Ածանցման միջոցով կազմված բառերը իրենց կառուցվածքով արդեն իսկ արտացոլում են համապատասխան ժամանակային ցուցայնության իմաստը, այսինքն՝ դրանք փոխանցում են ցուցայնության իմաստն արտակա ծևով: Ինչպես, օրինակ՝ prenupcial, postguerra, prehistoria, ex- amante, coeditor, predecir և այլն:

Կան բառեր, որոնցում ժամանակայն հարաբերականության իմաստն արտահայտվում է նախածանցի իմաստի միջոցով՝ precautorio(ria), իսկ որոշ բառերում ցուցայնությունը ներառում է բառակազմական մոդելի իմաստը՝ posbélico:

Այսպիսով, իսպաներենում ուսումնասիրության արդյունքում առանձնացրել ենք ժամանակի ցուցայնության նախածանցների որոշակի խումբ:

ante- (denota anterioridad en el tiempo y en el espacio), co- (con-), con- (significa reunión, cooperación o agregación), ex- (significa “fuera” o “más allá” con relación al espacio o al tiempo), pos- (post-), post- (significa “detrás de” o “después de”), pre- (significa anterioridad local o temporal, prioridad o encarecimiento), pro- (“ante” o “delante de”), proto- (significa “prioridad, preeminencia o superioridad”):

Նշված նախածանցները, համադրվելով բառերի հիմքի հետ, դրանց ցուցայնական բնույթ են տալիս: Այստեղ հարկ է նշել, որ դրանցում նույնպես դիտարկվում է իմաստային հակադրություն ժամանակային երեք հարթություններով: Օրինակ՝ ante-, ex-, pre-, pro-, proto- նախածանցներով (anteislámico, ex-estudiante, prematrimonial, progenitura, protomártir) արտահայտում են ժամանակային նախորդում: Այն բառերը, որ կազմվում են ոչ-, ունակածանցներով (costar, coagente, concanónigo) արտահայտում են ժամանակային համընկնում, իսկ ոչ-, ունախածանցներով կազմված բառերը (postdiluviano, postoperatorio, postmeridiano) ցույց են տալիս ժամանակային հաջորդում:

Այստեղ հարկ է նշել, որ ոչ- նախածանցը բառարանում ներկայացված է որպես ժամանակի նախորդման իմաստ արտահայտող նախածանց, սակայն, օրինակներ գրեթե տրված չեն: Իրականում այն շատ արդյունավետ բառակազմական միջոց է, քանի որ բավականին մեծ թիվ են կազմում դրանով կազմված բառերը, որոնք խիստ կիրառելի են: Նախածանցների իմաստն առավել ընդհանուրական բնույթ ունի, ի տարբերություն արմատ ծևույթների, քանի որ այն միայն որոշակիացնում է ելակետային հիմքի նշանակությունը: Նախածանցն, այդուհանդերձ, որոշակի հարաբերականություն է մտցնում, որը և ենթադրում է որոշակի ելակետ, ինչը խիստ կարևոր է ուսումնասիրվող բառերի համար:

Ժամանակի ցուցայնություն արտահայտող գոյականների քննությունը հնարավորություն է տալիս դիտարկել իսպաներենի նախածանցներն ըստ դրանց արտահայտած ժամանակային երեք իմաստների՝ նախորդում, համընկնում, հաջորդում:

Նախածանցների իմաստներ	
Նախորդում	ante-, ex-, pre-, pro-, proto-
Համընկնում	co-, con-
Հաջորդում	pos-, post-

Ինչպես կարելի է նկատել, տրված այլուսակում նախորդման իմաստ պարունակող նախածանցների քանակից, գերակշռում են հենց նախորդման իմաստի գոյականները: Համընկնում արտահայտելու համար իսպաներենում արդյունավետ են ոչ- և ունակածանցները:

Հաջորդման իմաստն իսպաներենում արտահայտվում է *post-* և *post-* նախածանցների միջոցով:

Հարկ է նշել, որ իսպաներենում վերջածանցները որևէ դեր չեն խաղում ժամանակային հարաբերականության կարգի արտահայտման տեսանկյունից: Վերը նշվածը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ վերջածանցներով կազմված բառերում ժամանակի իմաստը բացահայտվում է ոչ թե ածանցի, այլ արմատ ձևով միջոցով, իսկ վերջածանցները գուտ խոսքիմասային բնույթ են կրում, ինչպես օրինակ՝ *anticipación, antelación, precaución* և այլն:

Ինչպես փաստում է մեր ուսումնասիրությունը, թեև ժամանակի արտահայտման մենաշնորհը ավանդաբար վերագրվել է բային, այդուհանդերձ, գոյականները նոյնպես կարող են արտահայտել ժամանակ: Ցուցանության տեսանկյունից դրանք համեմատաբար թույլ են, քանի որ ցուցում են կոնկրետ ժամանակ և նախածանցների միջոցով, այդուհանդերձ, ժամանակի արտահայտման արդյունավետ միջոցներ են: Վերջիններս հնարավորություն են ընծեռում առանց ժամանակաձևեր և թերականական կառույցներ կիրառելու, հակիրճ ներկայացնել որևէ երևոյթ կամ առարկա՝ միաժամանակ ցուցելով դրանց համապատասխան ժամանակը: Վերոհիշյալը հատկապես կարևորվում է էվոլյուցիոն ներկայիս փուլում, եթե տեխնոլոգիաների զարգացումն ու կյանքի ոիթմը թելադրում են առավել հակիրճ բովանդակային արտացոլում, որն իր անուղղակի ազդեցությունն է թռողնում լեզվի վրա, որն իբրև իրականության անքակտելի մաս, դրան համընթաց գտնվում է մշտական փոփոխման և զարգացման մեջ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աթայան Է. Ռ. Լեզվական աշխարհի ներքին կերպավորումը և արտաքին վերաբերությունը, Երևան, 1981:
2. Աղայան Էդ. Բ. Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 1984:
3. Баудер А. Я. Части речи – структурно-семантические классы слов в современном русском языке. Таллин: Валтус, 1982.
4. Бондарко А. В. К проблематике функционально-семантических категорий // *Вопросы языкоznания*, N 2, 1967.
5. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. М.: Просвещение, 1969.
6. Ерзинкян Е. Л. Дейксис как объект сопоставительного изучения языков // *Օդար լեզուները բարձրագույն դպրոցում*, N 1, գիտական աշխատությունների ժողովածու: Երևան, 1995:

7. Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение. М.-Л.: Наука, 1965.
8. Уфимцева А.А. Семантика слова // *Аспекты семантических исследований*. М., 1980.
9. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. М.: Наука, 1973.
10. Diccionario de la Lengua Española, Madrid, Real Academia Española, 1994, (tomo I y II).
11. Diccionario de la Lengua Española, Madrid, Real Academia Española, 2001, (tomo I y II).

Л. САРОЯН – *Об особенностях выражения временного дейкссиса в системе имени существительного в испанском языке*. – Целью данной статьи является изучение существительных как лексических средств выражения временной относительности в испанском языке. В результате исследования были выявлены структурные особенности и дейктические свойства существительных, которые указывают на временную локализацию предмета, действия, события и выявляются наряду с назывными компонентами слова.

Ключевые слова: время, имя существительное, коммуникативный акт, дейкссис, дейктические слова, временной дейкссис, номинативная функция, дейктическая функция

L. SAROYAN – *On Typical Features of Time-Deictic Nouns in Spanish*. – The paper goes along some peculiarities of nouns that denote temporal relations. It mainly aims at studying nouns as lexical means of expressing time deixis in Spanish. The research has revealed structural peculiarities and deictic characteristics of nouns indicating time localization. These peculiarities are revealed alongside with the naming functions of the abovementioned lexical units.

Key words: time, noun, communicative act, deixis, deictic words, time deixis, nominative function, deictic function

Самвел АБРАМЯН

Ереванский государственный университет

ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье рассматриваются особенности речевых стратегий и тактик в англоязычном политическом дискурсе, анализируются лингвостилистические средства их реализации. На основании результатов исследования делается вывод о том, что языковые единицы содержат существенный персонализированный потенциал, который реализуется в речевых стратегиях и тактиках, активно используемых в политическом дискурсе.

Ключевые слова: речевые стратегии, речевые тактики, политический дискурс, речевое воздействие, pragматический аспект речевой коммуникации

Коммуникативная стратегия включает в себя планирование процесса речевой коммуникации в зависимости от конкретных условий общения и личностей коммуникантов, а также реализацию этого плана. Иными словами, речевая стратегия представляет собой комплекс речевых действий, направленных на достижение коммуникативной цели. Речевые тактики и коммуникативные ходы выступают в качестве способа реализации речевых стратегий, что обеспечивает гибкость последних. Именно в этом заключается отличие речевой стратегии от правил и принципов (максим) общения, которые требуют безоговорочного выполнения и действуют одинаково на всех этапах коммуникации /Иссерс, 2008: 54/.

В политическом дискурсе применяется целый ряд речевых стратегий, однако исходя из логики политической борьбы за власть в качестве главных стратегий можно выделить стратегию направленную на дискредитацию оппонента (стратегия на понижение) и стратегию самопрезентации, характеризующуюся желанием говорящего представить себя в выгодном свете (стратегия на повышение). Каждая из этих стратегий реализуется посредством соответствующих тактик, которые могут меняться в зависимости от условий коммуникации. Так, для стратегии на понижение характерно использование таких тактик как тактика отрицательного представления оппонента, события, ситуации; тактика обвинения для представления оппонента в негативном свете; тактики оскорблений и угрозы. Стратегия на повышение реализуется тактикой самопрезентации, положительного отношения к рассматриваемой ситуации, тактикой представления какого-либо лица в положительном свете с использованием лексических единиц с положительной коннотацией /Акопова, 2013: 403-409/. Дискурсивная стратегия позитивной репрезентации «себя» и негативной репрезентации

«других» включает частое использование дейктических слов с инклюзивным и эксклюзивным значениями /Wodak, 2009: 585-586/.

В политических выступлениях и особенно в предвыборных речах и дебатах важное место занимает стратегия театральности, основная цель которой является оказание воздействия не на оппонента, с которым ведется очная или заочная дискуссия, а на аудиторию и потенциального избирателя. Данная стратегия реализуется посредством тактики побуждения, которая преследует цель побудить адресата к совершению того или иного действия. Для данной тактики характерно использование инклюзивного «мы» (we), что позволяет представить аудиторию, граждан в роли активного субъекта. Данная тактика зачастую сочетается с тактикой самопрезентации, необходимой для внушения доверия аудитории. Другими характерными тактиками являются тактика размежевания, заключающаяся в построении оппозиции «свои–чужие», а также тактика обещания, посредством которой политик обязуется осуществить какое-то действие /Акопова, 2013: 407/.

В английском языке способом реализации тактики обещания является использование глагола в простом будущем времени со вспомогательным глаголом *will* в перформативном значении. Например, в своей первой речи в качестве кандидата на пост президента США Д. Трамп, обещая вернуть рабочие места в Америку, говорил: *“I will be the greatest jobs president that God ever created. I tell you that. I'll bring back our jobs from China, from Mexico, from Japan, from so many places. I'll bring back our jobs, and I'll bring back our money”*. Критикуя заключенное США и другими странами соглашение по ядерной программе Ирана, он говорил: *“I will stop Iran from getting nuclear weapons. And we won't be using a man like Secretary Kerry that has absolutely no concept of negotiation, who's making a horrible and laughable deal, who's just being tapped along as they make weapons right now, and then goes into a bicycle race at 72 years old, and falls and breaks his leg. I won't be doing that. And I promise I will never be in a bicycle race. That I can tell you”*. Для усиления воздействующей силы в политической речи используются и чисто перформативные глаголы, например: *“And I promise you that I will not let you down”* (D. Trump, 2016).

Стратегия воздействия (убеждения) является важнейшей для политической коммуникации, она реализуется разными способами, например, оценочной лексикой, разными стилистическими и риторическими приемами. С языковой точки зрения персуазивность возможно рассматривать как потенциальный прагматический смысл отдельных языковых единиц. Это означает, что существует целый ряд лингвистических явлений как лексического, грамматического, так и стилистического уровней языка, обладающих сильным воздействующим потенциалом и способных выдвигать те или иные связанные с ними смыслы в центр внимания. Это такие языковые единицы, в семантике которых заключена положительная оценочность: например,

patriotism, progressive, fight for freedom, unique, new, effective и др. Усилинию позитивного признака способствуют относительные местоимения, типа *the most*, наречия, как, например, *very, rather* и др. Также это средства семантической гиперболизации оценки, как позитивной, так и негативной (*marvelously, awfully*) интенсификации признака, типа *super, ultra, extra, mega* и т.п. Потенциальной действующей силой обладают все риторические фигуры, тропы, средства образности. Именно поэтому они являются распространенным, типичным средством реализации персуазивной стратегии в политике /Чернявская, 2006: 33/.

С целью оказания воздействия на аудиторию политики весьма часто используют в своих речах прагматические факторы. Здесь, говоря о прагматическом аспекте речевой коммуникации, мы имеем в виду в первую очередь выбор таких языковых средств, которые оказывают наиболее оптимальное воздействие с целью достижения коммуникативной цели в конкретной ситуации общения. При этом речь идет не о прямом выражении мысли, а косвенном, требующим от реципиента дополнительных усилий для обработки информации на когнитивном уровне и выведения из буквального смысла эксплицитно невыраженного, подразумеваемого смысла. К прагматическим фактограм речевой коммуникации мы относим разные виды имплицитной информации, в том числе пресуппозиции, логические импликации и импликатуры, которые особенно часто используются в политическом дискурсе в качестве средств воздействия на аудиторию.

С точки зрения речевого воздействия пресуппозиция обладает большим персуазивным потенциалом, так как в отличие от импликатуры, пресуппозиция является неотъемлемой частью высказывания, без принятия которой, данное высказывание не будет иметь смысла, а следовательно, пресуппозиция является контекстуально неустранимой /Чернявская, Молодыченко, 2014: 51/. Например, из предложения “*We all know that the key to our economic future is to ensure that America continues as an economic leader of the world*” (G.H.W. Bush 1992) следует, что США и прежде являлись мировым экономическим лидером.

Пресуппозиция часто используется в качестве манипулятивного средства, реализуемого в так называемом приеме навязывания пресуппозиции, суть которого состоит в том, что в качестве пресуппозиции подается некоторое спорное или субъективное утверждение, которое представляется как само собой разумеющееся. Так, в предложении “*From this day forward, any nation that continues to harbor or support terrorism will be regarded by the United States as a hostile regime*” (G.W. Bush 2001) проводится мысль о том, что в мире существуют страны, которые поддерживают терроризм.

Зачастую в целях навязывания адресату имеющегося у адресанта восприятия действительности используется прием маскировки ассерции под пресуппозицию. Если первая требует обоснования и доказательств, то вторая

доказательств не требует, поскольку без неё высказывание потеряло бы смысла. Так, в предложении “*I will continue pushing to eliminate tariffs and subsidies that damage America's farmers and workers*” (G.H.W. Bush, 1992) в качестве бесспорной проводится мысль о том, что в стране существуют тарифы и субсидии, которые вредят американским фермерам и рабочим.

Как уже отмечалось, импликатуры отличаются от пресуппозиций тем, что внушаемая мысль прямо не содержится в тексте, но вытекает из содержащихся в нём утверждений, что дает возможность для ее манипулятивного использования. Так, Б. Клинтон, выступая перед членами Государственной Думы в Москве 5 июня 2000г., сказал, что борьба в Белграде ведется не между Сербией и НАТО, а между сербским народом и его лидерами и что сербский народ просит мир защитить демократию и свободу: “*The struggle in Belgrade now is not between Serbia and NATO, it is between the Serbian people and their leaders. The Serbian people are asking the world to back democracy and freedom*” (W.J. Clinton, 2000). Здесь имплицируется мысль о том, что режим в Сербии является антидемократическим и что бомбардировки Сербии силами НАТО были необходимы для оказания помощи народу в его борьбе за демократию и свободу.

Логические импликации грамматически соответствует условному предложению (if A happens, then B will happen) и представляет собой отношение между двумя суждениями, при котором второе является неоходимым следствием первого (если А, то В). Причем, при такой логической связке, если первое суждение истинно, истинно и второе. Обоснование одного суждения путем ссылки на другое дает возможность говорящему путем установления причинно-следственных связей подчеркивать логичность и обоснованность своих высказываний, например, “*If Iraq violates these terms, coalition forces will be free to resume military operations*” (G.W.H. Bush).

Если рассматривать pragматические факторы коммуникации более широко, то к ним можно отнести также метафорические и метонимические переносы. В политическом дискурсе их можно рассматривать не только в качестве одного из средств аргументативного воздействия (пафос), но и как способа моделирования действительности в соответствии с теми или иными идеально-ценностными установками. Так, согласно исследованию Дж. Чартерис-Блэка, для британского политического дискурса наиболее характерны такие метафорические модели, которые в качестве их источника используют понятийные сферы “conflict” (54%), “buildings” (24%), “journeys” (11%). Для американского политического дискурса соответствующие показатели по указанным сферам составили 36%, 14% и 16%. В обоих дискурсах имеются сферы, которые не используются в качестве источника метафорической модели. В британском политическом дискурсе таковыми являются понятийные сферы “fire & light”, “physical environment”, “body part”. В американском политическом дискурсе невостребованной понятийной сферой является сфера “plants”. Наиболее используемой понятийной

сферой в обоих дискурсах является сфера “conflict”. Далее по частотности в британском политическом дискурсе следует сфера “buildings”, а в американском политическом дискурсе сфера “journeys”, Симптоматично, что в американском политическом дискурсе сфера “fire & light” является достаточно частотной (13%), в то время как в британском политическом дискурсе она не используется (0%) /См.: Charteris-Black, 2004/.

О степени востребованности метафор в политическом дискурсе может служить пример первой инаугурационной речи Б. Обамы, в которой он использовал целый ряд метафор из самых разных понятийных сфер: “economy is badly weakened” (human); “our journey has never been one of short-cuts or settling for less”, It has not been the path for the faint-hearted (journey and motion); “we have chosen hope over fear” (religion and ethics); “vision of those in high office” (sight); “rising tides of prosperity”, “still waters of peace”, “gathering clouds” (weather/sea) и др. /Charteris-Black 2014: 189/.

Важное место в стратегии воздействия принадлежит аргументации. По мнению А.Н. Баранова, аргументация может рассматриваться как особый вид коммуникации, суть которой заключается в специфическом воздействии на сознание адресата языковых выражений, организованных говорящим в соответствии с принятыми в данной культуре принципами убеждения /См.: Баранов, 1990/, причем аргументация может осуществляться как на рациональном, так и иррациональном уровнях.

В аргументативном дискурсе используются выделены еще Аристотелем три метода речевого воздействия - ethos, который преследует цель доказать авторитет говорящего, логос, обеспечивающий содержательно-логическое построение речи, и пафос, апеллирующий к эмоциям аудитории. Стратегия перезуазивности включает в себя все указанные методы речевого воздействия, которые составляют основу таких субстратегий, как стратегию позитивной самопрезентации, стратегию по дискредитации оппонента, стратегию по выбору ценностей, стратегию солидарности, стратегию по созданию образа чужих и др. Для их осуществления говорящий использует разные аргументативные техники и тактики.

Так в рамках стратегии самопрезентации Д. Трамп в ходе предвыборной кампании постоянно подчеркивал, что он является именно тем политиком, кто мог бы решить стоящие перед страной проблемы. Для этого использовались такие лексемы как “best” (*Additionally, I would be the best jobs President that God ever created*), “smart” (*...if I ran as a liberal Democrat, they would say I'm one of the smartest people anywhere in the world. It's true. But when you're a conservative Republican, they try - oh, do they do a number...*), “very nice” (*I think that number one, I am a nice person. I give a lot of money away to charities and other things. I think I'm actually a very nice person*) и др.

На этом фоне активно использовалась тактика акцентирования отрицательной информации касательно политики действующей администрации: “*I*

will present the facts plainly and honestly. We cannot afford to be so politically correct anymore... Decades of progress made in bringing down crime are now being reversed by this Administration's rollback of criminal enforcement. Homicides last year increased by 17% in America's fifty largest cities. That's the largest increase in 25 years. In our nation's capital, killings have risen by 50 percent. They are up nearly 60% in nearby Baltimore. In the President's hometown of Chicago, more than 2,000 have been the victims of shootings this year alone. And almost 4,000 have been killed in the Chicago area since he took office. The number of police officers killed in the line of duty has risen by almost 50% compared to this point last year. Nearly 180,000 illegal immigrants with criminal records, ordered deported from our country, are tonight roaming free to threaten peaceful citizens".

Используя такой метод воздействия как логос, Д. Трамп в рамках аргументативной стратегии апеллировал к разуму избирателей, применяя **тактику иллюстрирования** (*We've defended other nations' borders while refusing to defend our own*), **тактику контрастивного анализа** (*Washington flourished – but the people did not share in its wealth. Politicians prospered – but the jobs left, and the factories closed. The establishment protected itself, but not the citizens of our country*); **тактику перспективы** (*Together, we will determine the course of America and the world for years to come*) и др. Все они преследовали цель убедить избирателей в неэффективности политики демократов и вызвать у них желание избрать его президентом страны.

Как уже отмечалось, в контексте воздействия на эмоции аудитории в политическом дискурсе используются разные риторические фигуры и тропы, которые на эмоциональном уровне выполняют аргументативную функцию. Так, Д. Трамп в своей инаугурационной речи использовал целый ряд метафор, в том числе такие как *mothers and children trapped in poverty in our inner cities; rusted out factories scattered like tombstones across the landscape of our nation; an education system flush with cash*. Они создавали картину безысходного и бедственного положения в стране, которое было результатом правления предыдущих администраций и которое необходимо было менять.

Тактика солидаризации, применяемая за счет использования местоимения «we» в инклюзивном значении, позволяла Д. Трампу отождествлять себя с народом и создавать впечатление совместных действий: *"Together, We Will Make America Strong Again. We Will Make America Wealthy Again. We Will Make America Proud Again. We Will Make America Safe Again. And, Yes, Together, We Will Make America Great Again"*.

Следует заметить, что стиль инаугурационной речи Д. Трампа контрастировал с его предвыборными речами, поскольку они преследовали иные коммуникативные цели и задачи. Потенциальный избирательный электорат Д. Трампа состоял из простых, средних американцев, поэтому его речи отличались простотой изложения, использованием неформальной лексики, простых, кратких предложений, характерных для твиттеровского стиля, лексических и

синтаксических повторов, способствующих запоминанию основных идей, всевозможных парцелляций, представляющих собой намеренное членение связной мысли на составляющие её части, что позволяло обеспечивать большее эмоциональное воздействие. Все эти характеристики отчетливо проявились уже в первой речи Д. Трампа по поводу выдвижения своей кандидатуры на пост президента страны: “*Wow. Whoa. That is some group of people. Thousands. So nice, thank you very much. That's really nice. Thank you. It's great to be at Trump Tower. It's great to be in a wonderful city, New York. And it's an honor to have everybody here. This is beyond anybody's expectations. There's been no crowd like this. And, I can tell, some of the candidates, they went in. They didn't know the air-conditioner didn't work. They sweated like dogs. They didn't know the room was too big, because they didn't have anybody there. How are they going to beat ISIS? I don't think it's gonna happen. Our country is in serious trouble. We don't have victories anymore. We used to have victories, but we don't have them. When was the last time anybody saw us beating, let's say, China in a trade deal? They kill us. I beat China all the time. All the time*”.

Широкое использование таких лингвостилистических средств, как эпитет, часто используемый в контексте противопоставления «своих» и «чужих» (*smart - stupid*), гипербola (*I will build a great, great wall on our southern border. And I will have Mexico pay for that wall*), краткие оценочные суждения (*Not good*), парцелляции, выражения и обороты, характерные для разговорного стиля, позволяло обеспечивать необходимый пафос и динамичность речи, уменьшало дистанцию между оратором и аудиторией, делало речь Трампа понятной рядовому избирателю.

Говоря о персуазивном потенциале языковых единиц В.Е. Чернявская подчеркивает, что этот потенциал реализуется только и именно в условиях текстового целого, объединенного коммуникативной интенцией убедить, побудить адресата к принятию какого-либо решения или к какому-либо действию. Сами по себе, отдельно взятые, эти языковые средства не обладают персуазивным значением. Они только обладают персуазивным потенциалом, который может раскрыться в соответствии с мотивом – коммуникативной интенцией – отправителя сообщения, т.е. в системе текста. И уже в своей совокупности единицы, получающие персуазивное значение, участвуют в выдвижении нужного смысла в рамках текстового целого /Чернявская, 2006: 33/.

Таким образом проведенное исследование показывает, что языковые средства не являются нейтральными /Zarefsky, 2005: 50/, они содержат в себе персуазивный потенциал, который может реализовываться в ходе речевой коммуникации. Воздействующая функция языка реализуется через применение речевых стратегий и тактик, активно используемых в политической коммуникации и обеспечивающих ее эффективность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Акопова Д.Р. Стратегии и тактики политического дискурса // Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. 2013, № 6 (1).
2. Баранов А.Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход). Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. М., 1990.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. М.: Изд-во ЛКИ, 2008.
4. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия. М.: Флинта: Наука, 2006.
5. Чернявская В.Е., Молодыченко Е.Н. История в дискурсе политики: лингвистический образ «своих» и «чужих». М.: ЛЕНАНД, 2014.
6. Charteris-Black J. Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor. New York: Palgrave MacMillan, 2014.
7. Charteris-Black J. Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis. Basingstoke. New York: Palgrave MacMillan, 2004.
8. Wodak R. Language and Politics // English Language: Description, Variation and Context. London: Palgrave Macmillan, 2009.
9. Zarefsky D. Argumentation: The Study of Effective Reasoning. Chantilly, Virginia: The Teaching Company, 2005.

Ս. ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ – Հաղորդակցական ռազմավարության առանձնահարկությունները անգլալեզու քաղաքական դիսկուրսում. – Հոդվածում ըննարկվում են հաղորդակցական ռազմավարության առանձնահատկությունները անգլալեզու քաղաքական դիսկուրսում, վերլուծվում են նրանց իրականացման լեզվաբնական միջոցները: Հետազոտության արդյունքների հիման վրա արված է այն եզրակացությունը, որ լեզվական միավորները պարունակում են զգայի պերսուազիվ ներուժ, որն իրագործվում է քաղաքական դիսկուրսում ակտիվ կերպով օգտագործվող խոսքային ռազմավարության և մարտավարության մեջ:

Բանալի բառեր. խոսքային ռազմավարություն, խոսքային մարտավարություն, քաղաքական դիսկուրս, խոսքային ներազդում, խոսքային հաղորդակցության գործաբանական ասպեկտ

S. ABRAHAMYAN – Peculiarities of Communicative Strategies in English Political Discourse. – The present paper studies the peculiarities of speech strategies and tactics in English political discourse, analyses the linguostylistic means of their realization. On the basis of the analysis carried out a conclusion is drawn that language units possess considerable persuasive potential which is realized in speech strategies and tactics actively used in political discourse.

Key words: speech strategies, speech tactics, political discourse, speech influence, pragmatic aspect of speech communication

Гаяне ГАСПАРЯН
ЕГУЯСН им. В.Я.Брюсова

МЕЖТЕКСТОВАЯ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК ФОРМА ВЫРАЖЕНИЯ КАТЕГОРИИ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ

В статье рассматривается проблема концептуализации надтекстовой информации и ее соотнесенность с внутритекстовой фактической и концептуальной информацией. Информативность текста, являясь проявлением категории коммуникативности, обеспечивает диалогические взаимоотношения между автором речевого высказывания и его адресатом, в связи с чем последний становится активным соучастником коммуникативного акта и принимает на себя функции интерпретатора как внутритекстовой информации, так и информации за его пределами. Одновременно через категорию информативности выявляются также интертекстуальные и интердискурсивные способности текстового механизма.

Ключевые слова: категория информативности, фактическая информация, концептуальная информация, интертекстуальность, интердискурсивность, интертекстуальное сознание, интердискурсивное пространство

Для начала попытаемся ответить на два важных вопроса: что такое концептуальная информация и как она соотносится с категорией интертекстуальности. Любой анализ на уровне текста прежде всего выявляет тип информации, заключенной в данном тексте, ибо любой текст, как составляющая коммуникативного акта, несет в себе определенную информацию, предусмотренную для передачи автором речевого произведения соответственно его адресату. Иными словами, любой текст обладает информативностью, которая является проявлением категории коммуникативности.

Как лингвистическая категория, информативность трактуется по-разному. Так, Толковый переводоведческий словарь Л. Л. Нелюбина предлагает следующее определение категории информативности текста: «Информативность текста заключается в том, что в нем имеется определенным образом организованная совокупность сведений, данных, информации, вложенных в него отправителем для адресата с тем, чтобы адресат совершил при освоении этих сведений определенную совокупность действий» /См.: Толковый переводоведческий словарь, 2003/. В словаре лингвистических терминов Т. В. Жеребило информативность определяется как «признак (категория) текста, связанный со свойством текста фиксировать знания о мире, отражающие авторское мировосприятие, выраженное в конкретной речевой форме» /См.: Словарь лингвистических терминов, 2010/. Н. С. Валгина рассматривает информативность как «относительный показатель, связанный с тем, что степень информа-

тивности сообщения зависит от потенциального читателя» (См.: Термины и понятия: Методы исследования и анализа текста: Словарь-справочник, 2011).

Выделяются также типы информации: логическая и эстетическая (А. Моль); предтекстовая, надлинеарная (притекстовая), подтекстовая (А. Ф. Папина); главная, уточняющая, дополнительная, повторная, нулевая (К. М. Накорякова); содержательно-фактуальная, содержательно-концептуальная, содержательно-подтекстовая (И.Р. Гальперин) /См.: Словарь лингвистических терминов, 2010/.

Таким образом, как бы не определялась категория информативности текста, очевидно, что любое речевое высказывание несет в себе информацию о мировосприятии и мироощущении ее автора, направленную на соучастника конкретного коммуникативного акта в зависимости от pragматической установки самого текста. Очевидно и то, что любой из отмеченных выше типов информации может быть наглядно обозримым благодаря языковым средствам выражения, с помощью которых она (информация) репродуцируется автором речи. Для настоящей статьи особый интерес представляет категория концептуальной информации, извлекаемой в ходе художественной коммуникации, ибо любой художественный текст несет в себе индивидуально-авторское понимание явлений, описанных в произведении и содержит в себе творческое переосмысление «фактов, событий, процессов, происходящих в обществе и представленных писателем в созданном им воображаемом мире» /Гальперин, 1981: 28/.

Что же касается категории интертекстуальности, то следует отметить, что сам термин был введен в научный «обиход» известным теоретиком постструктурализма Ю. Кристевой в 1967 г. для обозначения тех свойств текстов, благодаря которым последние могут явно или неявно ссылаться друг на друга. Дать абсолютно однозначное определение интертекстуальности сегодня невозможно, так как неоднозначны подходы ученых к интерпретации данной категории, хотя все они восходят к теории М. М. Бахтина о диалогичности художественного текста, где всегда присутствуют определенного рода отсылки на предшествующие тексты /См.: Бахтин, 1976/. Данная теория легла в основу исследований многих культурологов, литературоведов, лингвистов /Kristeva J., 1969; Beaugrande, Dressler, 1981; Барт, 1989; Лотман, 1981; Ильин, 1999; Кузьмина, 1999; Чернявская, 1999 и др./.

В рамках настоящей статьи интертекстуальность будет рассматриваться в ее классическом понимании как диалогические отношения, при которых один текст содержит конкретные и явные отсылки к другим текстам. Более того интертекстуальность в данном случае будет также рассматриваться в одном из предложенных В. Е. Чернявской качеств, а именно как идейная и тематическая открытость друг другу текстов одного автора /См.: Чернявская, 1999/.

Материалом для изучения данного типа интертекстуальности послужили два рассказа выдающегося американского прозаика У. Сарояна **“The Armenian and the Armenian”** и **“Antranik of Armenia”**, где категория информативности определяет когнитивную базу знаний, необходимых для

наиболее адекватного восприятия и осознания информации, существующей как внутри, так и вокруг текста. Именно в этих двух рассказах происходит концептуализация вокруг текстовой реальной информации о трагических событиях 1915 года, являющейся той закодированной и хранящейся в памяти в виде когнитивной структуры информацией, которая лежит в основе «картины мира» целого народа, подвергшегося гонениям и массовому истреблению. И благодаря ярко выраженной в рассказах категории интертекстуальности, они создают своеобразное единение микро- и макроконтекста, когда повтор ряда языковых конструкций обеспечивает определенную когерентность как внутри, так и между текстами, с одной стороны, и формирует их единение в менタルном представлении описываемой ситуации при наличии необходимого информационного блока знаний у воспринимающего субъекта – с другой.

Оба рассказа по сути повествуют о результатах событий 1915 года. В рассказе "*The Armenian and the Armenian*" встречаются два армянина, которые оказались в разных концах света в результате геноцида западноармянского населения 1915 года. Рассказ "*Antranik of Armenia*" повествует о национальном герое, о предводителе армянского национально-освободительного движения начала XX века, о том как в результате совершившегося, в мирное время эта личность теряет свое величие и становится простым, скромным, застенчивым человеком. Нет войны – нет героя.

Оба рассказа перекликаются не только на уровне исторического содержания в пределах фактической информации, но и на уровне авторской концептуализации конкретных исторических событий, эксплицитно представленной в нескольких абзацах двух произведений. При этом для верного, адекватного декодирования вложенной в них информации читателю необходимо обладать той вокругтекстовой реальной информацией, которая легла в основу обоих рассказов. Так, буквально во втором абзаце рассказа "*The Armenian and the Armenian*" происходит наложение информационного и эмоционального полей и создается единое когнитивное пространство, в рамках которого автор, с одной стороны, вводит фактическую информацию об Армении, с другой – посредством той же информации передает свою скорбь и тоску по тем краям, которые сегодня уже не называются Арменией.

There is a small area of land in Asia Minor that is called Armenia, but it is not so. It is not Armenia. It is a place. There are plains and mountains and rivers and lakes and cities in this place, and it is all fine, it is all no less fine than all the other places of the world, but it is not Armenia. There are only Armenians, and these inhabit the earth, not Armenia, since there is no Armenia, gentlemen, there is no America and there is no England, and no France, and no Italy, there is only the earth, gentlemen.

Есть территория в Малой Азии, которая называется Арменией, однако это только земля с такими же долинами, горами, реками, озерами и городами как везде. Этот отрезок земли называется Арменией только благодаря людям,

которые там живут, однако сегодня они уже разбрелись по всему свету, и Армении как таковой уже нет. Однако автор убежден, что не только Армении не существует, не существуют и все остальные страны. Есть только земля **earth**, а делают ее страной люди, проживающие на ней.

Повествование в рассказе строится в виде диалога с адресатом за пределами текста. При этом адресат на протяжении всего текста актуализируется не только императивными и вопросительными конструкциями ряда предложений, нацеленных на читателя, но и конкретным обращением к определенному адресату: в одном случае это – существительное **gentlemen**, в другом – личное местоимение **you**, наконец в третьем – выражение **you sons of bitches**.

Существительное **gentlemen** в данном случае получает значение «сильных мира сего», благодаря тому контексту, в котором оно использовано: когда автор говорит о том, что нет Армении, как нет остальных стран без их жителей, он называет те государства, которые не могут исчезнуть с лица земли только благодаря тому, что никто не посмеет посягнуть на их права (**America, England, France, Italy**). Одновременно – это те «сильные мира сего», которые как маленькие зверьки спрятались в своих норках (другое значение слова **earth**) и остались равнодушными к судьбам людей, которых пытались уничтожить, истребить.

Последние два абзаца рассказа являются его логическим завершением. Они образуют тот смысловой отрезок текста, который, с одной стороны, способствует выявлению позиции автора, его личной оценки описываемой действительности, с другой – выводят ее за рамки текста в то надтекстовое, реально существующее пространство, где автор непосредственно обращается к внетекстовому адресату и доводит до кульминации развитие темы судьбы.

I should like to see any power of the world destroy this race, this small tribe of unimportant people, whose history is ended, whose wars have all been fought and lost, whose structures have crumbled, whose literature is unread, whose music is unheard, whose prayers are no longer uttered.

Go ahead, destroy this race. Let us say that it is again 1915. There is war in the world. Destroy Armenia. See if you can do it. Send them from their homes into the desert. Let them have neither bread nor water. Burn their houses and their churches. See if they will not laugh again. See if the race will not live again when two of them meet in a beer parlor twenty years after, and laugh, and speak in their tongue. Go ahead, see if you can do anything about it. See if you can stop them from mocking the big ideas of the world, you sons of bitches, a couple of Armenians talking in the world, go ahead and try to destroy them.

В первом абзаце существительное **power** в словосочетании **any power of the world** перекликается с использованным ранее существительным **gentlemen** («сильные мира сего»), то есть те государства, которые равнодушно наблюдали за тем, как один народ пытается уничтожить другой, истребить его, стереть с лица земли. Само по себе сочетание **any power of the world** становится

своеборазным смысловым скрепом между существительным **earth** и концовкой рассказа, когда автор, вступая в диалог непосредственно с упомянутыми им государствами («сильными мира сего»), призывает их обратить внимание на незначительный по своей численности народ, который несмотря ни на что, возрождается из пепла и продолжает удивлять своей стойкостью и силой.

В данном отрезке текста происходит авторская концептуализация фактической информации, когда автор перемещает реальную действительность в плоскость такого когнитивного пространства, где чувство тоски и скорби об утерянном формируют в человеческом сознании такие представления как судьба, доля, удел. Отрицательные конструкции **unread, unheard, no longer uttered** в форме пассива способствуют созданию модального накала с определенным отношением автора к тем, кто добивался этого, к тем, кого он не называет (конструкция страдательного залога), ибо, по его мнению, они не имеют права даже на это. При этом фактическая информация переходит в категорию концептуальной, благодаря актуализации сложившейся в сознании нашего народа и сохранившейся в его генетическом менталитете картины мира отличной от других.

Для полного понимания и осмыслиения последнего, завершающего отрезка текста, читателю необходимо владеть как информацией о событиях, на которые ссылается автор, так и информацией о когнитивных пресуппозициях. Информация о событиях актуализируется упоминанием конкретной даты – 1915 год, когда имело место массовое уничтожение и депортация армянского населения из всех провинций Османской Империи, тогда как информация о когнитивных пресуппозициях – существительным **desert** (пустыня). Предполагается, что читатель осведомлен о тех исторических фактах, согласно которым с целью полного искоренения армян, они были сосланы в пустыни Сирии и Месопотамии, в частности лагерь Дейр-эл-Зор (одноименная пустыня в Сирии), автор никак не разъясняет читателю, что он имеет в виду, когда говорит: *Send them from their homes into the desert. Let them have neither bread nor water.*

Однако, вполне осознавая, что в многомиллионной аудитории читателей очень многие могут не владеть данной информацией, автор называет своего адресата, тем самым обращаясь к людям, которые пытались уничтожить его народ, но так и не смогли. И доказательством тому является рассказ о двух армянах, которые двадцать лет спустя встречаются далеко от родины в маленькой, грязной российской «пивнушке». Авторская оценка людей и содеянного ими дана более чем образно **you sons of bitches** (сукины дети). Именно так У.Сароян характеризует всех тех, кто не только пытался погубить, как он называет, маленькое племя незначительных людей **this small tribe of unimportant people**, но и тех, кто не воспрепятствовал этому.

Весь абзац, имеющий императивную конструкцию обращением к вне-текстовому, но конкретному адресату, на первый взгляд, выпадает из общего

повествовательного корпуса. В силу своей автосемантической независимости он становится тем микроотступлением, которое, будучи связанным с сюжетной линией, выполняет функцию модификатора авторской концепции и, доходя до уровня сентеции, может существовать отдельно от текста, в виде небольшого памфлета. Именно в силу данного качества он занимает сильную позицию, ибо, с одной стороны, он способствует более глубокому осмыслинию всего повествования, с другой – поднимает факты, описанные в рамках текста, на ступень обобщения, что и выводит их осмысливание во внеконтекстовое пространство, обеспечивающее имплицитные связи между происходящим внутри текста и реальными событиями за его пределами.

В рассказе "*Antranik of Armenia*" как фактическая, так и концептуальная информация, уходящие корнями в надтекстовое пространство, конструируют ту ситуацию исторического и социального характера, понимание которой полностью зависит от читателя. Здесь категория информативности с одной стороны формирует когнитивную модель мира, существующую как внутри, так и вокруг текста, с другой – обеспечивает реализацию категорий текстуальности и интердискурсивности в самом тексте и за его пределами.

Буквально в экспозиции рассказа появляется внеконтекстовое действующее лицо. Это обобщенный образ всех тех, кто не только сотворил весь ужас, сохранившийся в генетической памяти армянского народа, но и тех, кто этому содействовал (хотя бы даже своим бездействием). Этих людей У.Сароян называет **bastards**. В предложении **God damn the bastards who were making the trouble** существительное **bastards** относится к людям, которые реально существуют и являются причиной создавшегося в «мире» хаоса. В рамках текста они конкретизируются, хотя и довольно обобщенно, с помощью относительного местоимения **who**, уточняющего, что это именно те «ублюдки», которые сотворили беду.

В идейно-смысловом отношении оба рассказа "*The Armenian and the Armenian*" и "*Antranik of Armenia*", как уже отмечалось выше, взаимосвязаны и взаимодополнимы. Некоторые мысли, высказанные в рассказе "*The Armenian and the Armenian*", раскрываются и дополняются новыми идеями в рассказе "*Antranik of Armenia*" и наоборот. И информация, заключенная в скобках в рассказе "*Antranik of Armenia*", представляется тем смысловым скрепом, который не только устанавливает связь между двумя рассказами, но и вносит определенные уточнения идейно-тематического характера.

Так, если завершающий отрезок текста в рассказе "*The Armenian and the Armenian*" является тем концептуальным звеном, где окончательно раскрывается позиция автора, его оценка к описываемой ситуации и доходит до кульминации развитие темы «судьба», в рассказе "*Antranik of Armenia*", как авторское видение происходящего, так и тема судьбы приобретают новые оттенки и новую оценку.

(That is the way it is when you are an Armenian, and it is wrong. There are no bastards... Everybody in the world knows there is no such thing as nationality, but

look at them. Look at Germany, Italy, France, England. Look at Russia even. Look at Poland. Just look at all the crazy maniacs. I can't figure out why they won't learn to use their strength for life instead of death, but it looks as if they won't. My grandmother is too old to learn, but how about all the people in the world who were born less than thirty years ago? How about all those people? Are they too young? Or is it proper to work only for death?)

Как и в первом случае ("The Armenian and the Armenian"), данный отрезок, ввиду своей автосемантической независимости, становится таким же микроотступлением, которое, хотя и непосредственно связано с сюжетной линией и выполняет функцию модификатора авторской концепции, может существовать самостоятельно, как авторские рассуждения о судьбе армян и об отношении к ним окружающего мира.

Смысловым скрепом между двумя текстами становится предложение **There are no bastards**. Оно выполняет функцию сопряжения двух текстов, обеспечивая категорию интертекстуальности и интердискурсивности в общем внутри- и вокругтекстовом когнитивном пространстве. Существительное **bastards** в рассказе "Antranik of Armenia" вступает в семантическое поле с выражением **sons of bitches** в рассказе "The Armenian and the Armenian" благодаря синонимичности значения.

В экспозиции рассказа "Antranik of Armenia" появляются также названия тех стран, которые автор видит в пределах того «мира» **world**, о котором он говорит. Это названия стран, о которых он пишет и в рассказе "The Armenian and the Armenian" – Германия, Италия, Франция, Англия, символизирующих «сильных мира сего». Хотя здесь исчезает Америка и вместо нее появляются Россия и Польша. Не означает ли это, что не только «сильные мира сего», но и все остальные проявили равнодушие по отношению к маленькой нации, которую уничтожали у них на глазах? Однако, если в рассказе "The Armenian and the Armenian" индикатором их силы и моци является существительное **gentlemen**, то в этом случае они определяются как **crazy maniacs** – более чем образное выражение авторского отношения, где модальная оценка формируется с помощью существительного **maniacs**, эмоционально-экспрессивная значимость которого усиливается прилагательным **crazy**, которое в данном контексте передает несколько своих значений – «безумный», «помешанный на чем-либо», «разваливающийся, распадающийся». При этом, если первые два значения раскрываются в следующем предложении, то последнее значение становится актуализатором мысли, высказанной еще в предшествующем повествовании. Так, страстное увлечение, перерастающее в безумство, приводит к тому, что эти страны как в азартной игре занимают позицию наблюдателя «состязания» между двумя народами и используют свою силу и возможности не на жизнь, а на смерть, потому и кажутся «маньяками» **I can't figure out why they won't learn to use their strength for life instead of death, but it looks as if they won't**. В данном предложении

смысловая наполняемость существительных **strength**, **life** и **death**, которые сами по себе выражают одновременно как поверхностную так и глубинную семантику всего высказывания, усиливается двумя отрицательными конструкциями – **can't** и дважды повторяющимся **won't**. При этом конструкция **can't** является своего рода индикатором пострадавшей стороны, которая не в состоянии понять причину произошедшего, а конструкция **won't** – индикатором «стороннего наблюдателя», не желающего понять, что смысл «силы» не в смерти, а в жизни. Что же касается последнего значения прилагательного **crazy** «разваливающийся, распадающийся», то оно прежде всего актуализирует результат сказанного, то есть в результате такого отношения эти страны морально «распадаются» и «разваливаются», что в свою очередь доводит до кульминации идею о том, что не существует национальностей, есть только люди, умеющие или не умеющие увидеть, понять, осознать **Everybody in the world knows there is no such thing as nationality...**. Существительное **nationality** в данном случае становится также своеобразным смысловым скрепом между двумя рассказами, и не столько благодаря своей семантике – два взаимообусловленных и взаимодополняющих понятия «национальность» и «страна» находятся в едином семантическом и когнитивном пространстве – сколько благодаря конструкции **there is**, в сочетании с которой оно использовано. Такое же сочетание конструкции **there is** и названий стран встречается в идентичном по своему идеино-содержательному значению отрезке в рассказе "**The Armenian and the Armenian**", когда автор говорит о том, что не существует этих стран, есть только «мир» или земля, имея ввиду скорее всего людей, заселяющих эту землю ...**there is no Armenia, gentlemen, there is no America and there is no England, and no France, and no Italy, there is only the earth...**. Именно данная конструкция устанавливает связь между существительными **world** и **nationality** в одном рассказе и **earth** и названиями стран – в другом, и все они являются элементами единого когнитивно обусловленного идеиного содержания, смысл которого заключается в том, что «мир» – это люди, которые делают его правильным или неправильным, жизнеспособным или распадающимся, все зависит только от их желания.

Принимая за основу высказывание В. Е. Чернявской о том, что «любые, всякие межтекстовые отношения и связи называются интертекстуальными» /Чернявская, 2007: 10/, можно с полной уверенностью утверждать, что оба рассказа находятся в диалогической, интертекстуальной взаимосвязи. Данному явлению способствует не только их тематическое взаимодействие, но и определенные формальные средства, преднамеренно используемые автором для формирования общего когнитивного пространства. При этом важным фактором для взаимопонимания автора и адресата является так называемое «интертекстуальное сознание» обоих партнеров, когда со стороны первого в тексте обеспечивается наличие конкретных сигналов, а со стороны второго возникает желание найти интертекстуальные связи между обоими расска-

зами. К числу таких сигналов относятся повторяющиеся в обоих случаях лексические элементы, существительное **race**, выражение **sons of bitches** и его синонимичный эквивалент **bastards**, глагол **destroy**, названия государств, имеющих непосредственное отношение к описываемым событиям, ряд конструкций (вопросительных и императивных), общность которых устанавливается обращенностью во вне, к адресату за пределами текста. Иными словами, как сходство сюжетов и мотивов, так и повтор конкретных языковых элементов формируют своеобразный диалог обоих текстов, что лишний раз подтверждает выдвинутый В. Е. Чернявской тезис о том, что «феномен текстовой открытости рассматривается традиционно в связи с категорией интертекстуальности, отражающей процесс «разгерметизации» текстового целого через особую стратегию соотнесения одного текста с другими текстовыми/смысловыми системами и их диалогическое взаимодействие в плане и содержания, и выражения» /Чернявская, 2007: 7/.

Именно поэтому категория интертекстуальности, обеспечивающая как диалог между текстами, так и диалог между коммуникантами (автором и читателем), формирует также внутри- и внеtekстовое интердискурсивное пространство, где интертекст, как «текст в голове» диктует адресату определенные правила поведения в виде оценки, интерпретации, умозаключений. Последние в свою очередь основываются на общности ментальных принципов и культурных кодов.

Таким образом, восприятие и осознание описываемых явлений и оценки (их концептуализации), данной автором может быть наиболее адекватным когда автор и его адресат являются носителями единой национально обусловленной концептосферы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. М.: Наука, 2003.
  2. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. Назрань: Пилигрим, 2010.
  3. Жеребило Т.В. Термины и понятия: Методы исследования и анализа текста: Словарь-справочник. Назрань: Пилигрим, 2011.
  4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981.
  5. Бахтин М.М. Проблема текста: Опыт философского анализа // Вопросы литературы, 1976, № 10.
  6. Kristeva J. Sémiotiké: Recherches pour une sémanalyse. Paris, 1969.
  7. Beaugrande R., Dressler W.U. Introduction to text linguistics. London; New York: Longman, 1981.
  8. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. М.: Прогресс, 1989.

9. Лотман Ю.М. Текст в тексте // Труды по знаковым системам, вып. 14. Учен. зап. Тарт. гос. ун-та. Тарту, 1981.
10. Ильин И.Т. Стилистика интертекстуальности:теоретические аспекты // Проблемы современной стилистики: Сб. науч.аналит. обзоров ИНИОН АН СССР. СПб., 1999.
11. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. Омск: Омск. гос. унт, 1999.
12. Чернявская В.Е. Интертекстуальное взаимодействие как основа научной коммуникации. СПб.: СПбГУЭФ, 1999.
13. Чернявская В.Е. Открытый текст и открытый дискурс: интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы. СПб: СПбГУЭФ, 2007.

Գ. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ – Միջպերսուպային հայեցակարգային տեղեկավոլոյունը որպես միջպերսուպայնության կարգի արդահայպման միջոց. – Հոդվածում քննության է առնվել հայեցակարգային տեղեկատվության կարգը, նրա դերը ներտեքստային և արտատեքստային փաստացի տեղեկատվության հայեցակարգման գործնթացում: Այն դիտարկվում է որպես հաղորդակցման կարգի դրսեվորման միջոց, որի արդյունքում տեքստի հասցեատիրոջ վրա դրվում է թե՛ ներտեքստային և թե՛ արտատեքստային տեղեկատվության մեկնության գործառույթը: Միևնույն ժամանակ այն դիտարկվում է որպես միջտեքստայնության կարգի ձևավորման միջոց: Վերլուծության ենթարկված պատմվացքներում միջտեքստայնության կարգը իրականացվում է թե՛ ներ- և արտատեքստային տեղեկատվության և թե՛ ներտեքստային լեզվական միջոցների մակարդակում:

Բանալի բառեր. Ներտեքստային և արտատեքստային փաստացի տեղեկատվություն, ներտեքստային և արտատեքստային հայեցակարգային տեղեկատվություն, միջտեքստայնություն, բաց տեքստ, բաց խոսույթ

G. GASPARYAN – *Inter-Textual Conceptual Information as a Means of Formation of Intertextuality.* – The paper touches upon the issues concerning intra- and extra-textual information, types of information (factual and conceptual) and the category of intertextuality that is revealed within the course of the interpretation of any type of information (both factual and conceptual). The stories under analysis are cohesive and interrelated due to the similar historical information (socio-historical actual facts) and identical language means used in both of them. They create a type of intra- and extra-textual conceptual information that brings to the structuring of the category of intertextuality in between them.

Key words: category of information, intra-textual and extra-textual information, factual information, conceptual information, category of intertextuality, open text, open discourse

Елена ЕРЗИНКЯН

Ереванский государственный университет

ЛИЧНЫЕ МЕСТОИМЕНИЯ КАК ИНДИКАТОРЫ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье обосновывается положение о том, что личные местоимения содержат в себе информацию о социальном статусе референтов. Местоимения, являясь основным средством выражения личного дейкса, т.е. основным классом слов, отражающим указание на лицо, в том числе их социальные характеристики и статусные отношения, играют значительную роль в когнитивной системе языка и реализации им коммуникативно-прагматической функции. Рассмотрение местоимений с точки зрения их отражательной специфики подтверждает обоснованность вывода о том, что они образуют особую группу языковых знаков, выполняющих в высказывании индивидуализирующие функции, реализующиеся на базе указательности/действичности.

Ключевые слова: личные местоимения, прагматическая функция, социальный дейксис, регулирование межличностных отношений, персональная идентичность, социальная идентичность

Известно, что поведение человека представляет собой социально значимые действия. В своих поступках человек всегда руководствуется своими взглядами, убеждениями, привычками, в них отражается его отношение к другим людям, социальным группам, обществу в целом. Общество, в свою очередь, через моральные социальные нормы оказывает давление на человека, предъявляя определенные требования к его поведению. Эти нормы определяют содержание поведения человека, то, как принято поступать в той или иной ситуации. Поэтому можно говорить о том, что повседневная деятельность людей воспроизводится силой традиции, общественным мнением, определяя социальные модели поведения, в том числе и речевого.

Отношения между участниками коммуникации кодируются в языке и индексируются в речи через различные средства, в том числе и систему местоимений, точнее через адекватный выбор говорящим и слушающим личных местоимений, которые играют важную социально-дейктическую роль. Поскольку на выбор дейктической рамки высказывания влияет ряд социальных факторов, параметров, таких как ролевые и социальные отношения коммуникантов, общая векторная направленность коммуникации, официальность / неофициальность обстановки общения, размеры/величина персонального (личного) пространства, степень знакомства коммуникантов и т.п., через личные местоимения можно «контролировать» межличностные

отношения коммуникантов и регулировать поведение партнера по коммуникации.

Личные местоимения – самый универсальный класс местоименных слов. Микросистема личных местоимений занимает в структуре любого языка, английского в том числе, особое место. Личные местоимения характеризуются «неопределенностью», они обладают такой субъективной рас-тяжимостью своего содержания, которая делает их лексическое значение условным, всеобщим, как бы «беспредметным» /Виноградов, 1972: 270/. Так, личное местоимение *I* в зависимости от ситуации речи может относиться к ребенку, к взрослому человеку, к мужчине, к женщине, т.е. к каждому индивиду, который в данный момент является говорящим лицом. Аналогично местоимение *you* может обозначать любого человека (человека любого пола, возраста, профессии, статуса и т.д.), который в данный момент является слушающим и воспринимает речь говорящего. Вместе с тем местоимения *I* и *you* в любой ситуации речи указывают на говорящего и слушающего, отвлекаясь от всех других признаков, характеризующих человека.

В большинстве языков личные местоимения представлены формально трехчленной системой. Такова система личных местоимений и в английском языке. Ряд других языков имеет более развитую систему местоимений, где релевантными оказываются пол, социальный статус, степень знакомства, близости собеседников и т.д. В рамках местоименной парадигмы концептуализируются и категоризуются знания человека об участии в речевой ситуации, одушевленности/неодушевленности объектов, об их вхождении/невхождении в личную сферу говорящего/наблюдателя и т.п.

В современной лингвистике давно уже утверждилось положение о том, что передаваемое личными местоимениями *I* и *you* значение связано с выражением понятий «индивидуальности», «субъективности», «индивидуализации». Как известно, впервые это положение было представлено в работах В. Гумбольдта, который связывал понятие «я» с осознанием личности, осознанием индивида /Гумбольдт, 1984/. Аналогичную точку зрения находим у Э. Бенвениста, для которого личные местоимения явились той опорной точкой, на которой основывалась развиваемая им теория субъективности в языке. Один из основных постулатов этой теории выражается в следующем: «Идентифицируя себя как единственное лицо, произносящее «я», каждый из говорящих поочередно становится «субъектом». Это свойство и лежит в основе индивидуальной речи, когда каждый говорящий как бы берет язык для личного пользования» /Бенвенист, 1974: 288/. По определению Ю.С. Степанова, «Я» – это высшая степень индивидуализации, которая может быть достигнута средствами языка» /Степанов, 1981/. Характеристика участника коммуникации как *индивидуальности, личности*, взятой в ее единственности, и составляет главное отличие местоимения «я» от такого синонимичного выражения, как «произносящий данные слова», а местоимений «ты» и «вы» – от «моя

собеседница», значение которых сводится к указанию на отношение участников события к тому акту речи, в котором это событие описывается. Значения местоимений «я» и «ты», самым общим образом характеризуя участника события как индивидуальность, личность, лишь указывают на то, *кто* получает данную «характеристику»: в случае с «я» – это говорящий, в случае с «ты» – это слушающий /Селиверстова, 2004: 410-411/.

Семантический компонент «отнесенность к говорящему лицу» является категориальной (обязательной и центральной) семой в содержательной структуре всех личных местоимений, это означает, что все личные местоимения соотносятся с точкой «я» (эго), поэтому смысловое содержание этих знаков может быть установлено исключительно прагматически, то есть из ситуации речевого акта, которая выявляет точку отсчета, относительно которой выделяются обозначаемые лица /Ерзинкян, 2013/. Личные местоимения 1-го и 2-го лица, являясь «устойчиво дейктическими элементами», отсылают к единственному референту, личность которого при каждой отсылке определяется прагматическими факторами: местоимение 1-го лица указывает на того, кто в данный момент производит данный акт речи, местоимение 2-го лица – на того, к которому обращаются в данном речевом акте, на адресата высказывания. Как пишет Э. Бенвенист, «Личное местоимение «я» имеет референтную соотнесенность с актом индивидуальной речи, в котором оно произносится и в котором оно обозначает говорящего. Каждое «я» имеет свою собственную референцию и соответствует каждый раз единственному индивиду, взятыму именно в его единственности. «Я» не может быть идентифицировано иначе как посредством речевого акта, который его содержит, и только посредством него» /Бенвенист, 1974: 285/.

Значимость местоимения второго лица *you* в реализации фатической (контактоустанавливающей) функции языка трудно переоценить. Средства выражения фатического значения разнообразны, они имеются на всех уровнях языка, реализуют в речи значение адресованности речи другому лицу и образуют постоянно действующую систему, состоящую из различных средств обозначения адресата или средств, говорящих о направленности ему речи. Адресованность понимается как отнесенность данного высказывания к субъектной сфере слушающего с целью оказания на него определенного воздействия и побуждения к определенным ответным действиям. В английском языке, как и во многих других, существуют специализированные средства выражения адресованности речи, маркеры направленности ее конкретному или обобщенному адресату. Организующим центром при этом является личное местоимение *you*: общий показатель адресованности речи выражается указанием на 2-е лицо. Эта категория 2-го лица выполняет несколько функций, из которых следующие две представляют особый интерес 1) собственно семантическая дейктическая функция соотнесения участников обозначаемой ситуации с участниками речевого акта); 2) семантико-

прагматические функции, связанные с передачей точки зрения говорящего на соотношение обозначенной ситуации и ситуации речи /Бондарко, 1990: 7/. Вот эта точка зрения говорящего и является определяющей при выборе им адекватных ситуации речи средств выражения своего намерения.

Специфика личных местоимений объясняется также и наличием у них особой личностной сферы: местоимение *I* обладает рефлексивной персональной сферой, указывает на лицо говорящего; местоимение *you* имеет переходный статус в том смысле, что для него характерна сфера и субъекта (*you* рефлексивно указывает в акте речи на адресата), и объекта по отношению к личному местоимению *I*.

Способность личных местоимений и всей дейктической лексики «транслировать» прагматические особенности общения, делает их главным фактором, организующим высказывание, как и весь дискурс в целом.

Как показывают современные психолингвистические исследования, общение следует рассматривать как знаковую «активность *сотрудничающих личностей* /выделено нами. – Е.Е./, конечная цель которой – организация совместной деятельности» /Тарасов, 1996: 20/. Опираясь на такие важные координаты речевой ситуации, как лицо, место и время, говорящий своими речевыми действиями, соответствующими его коммуникативным намерениям и цели, а также выбранной общей коммуникативной стратегии и тактике, управляет деятельностью (действиями) слушающего.

Прагматические отношения, возникающие при речевой коммуникации у адресата (слушавшего), не менее сложны, и последний, в некоторой степени, определяет деятельность говорящего. Принимающий сообщение занимает определенную интеллектуально-эмоциональную позицию по отношению к адресанту (говорящему), а также воспринимаемому высказыванию и сообщаемой информации, результатом чего может быть какая-то реакция или ответные действия. Весьма принципиально в этом отношении адекватное видение прагматической ситуации *обоими* участниками коммуникативного акта, соотнесение точек зрения говорящего и слушающего с помощью развитой системы дейктических языковых средств и, в первую очередь, личных местоимений как «социальных» дейктиков.

Показатели социального статуса коммуникантов – их служебное положение, статус, личностные характеристики, возраст, пол и т.п. – так или иначе находят свое отражение в процессе коммуникации. Все они учитываются говорящим при выборе адекватных ситуации общения языковых средств, в значение которых включена информация о социальной роли и статусе референтов – участников коммуникации.

Поэтому правила построения высказываний «выполняются» во многом благодаря правильному выбору говорящим дейктических элементов, в которых кодируется разнообразная информация, способствующая идентификации коммуникантов, социального статуса и социальной роли говорящего

и адресата, их взаимоотношений, личной и групповой идентичности, т.е. всех тех элементов, которые определяют степень вежливости высказывания и в конечном итоге обеспечивают успех коммуникации.

Исходя из того, что помимо дейксиса лица, места и времени, существует и дейктическая маркированность социальных параметров коммуникации, некоторыми лингвистами, кроме традиционных и общепризнанных типов дейксиса (личный, пространственный, темпоральный), выделяется также и социальный дейксис как один из его видов. Впервые понятие социального дейксиса было введено в лингвистический обиход Ч. Филлмором /Fillmore, 1975/. Впоследствии находим эту мысль и у других авторов. По их определению, социальный дейксис охватывает «те аспекты предложений, которые отражают или обусловлены какими-то реальностями социальной ситуации, где совершается речевой акт»; он связан с кодированием социальных различий между участниками коммуникации и, в первую очередь, отношений между говорящим и адресатом /см.: Fillmore, 1975: 76; Bean, 1978: 9; Levinson, 1983: 89-94/. Заметим, что во многих языках (особенно это характерно для языков Юго-Восточной Азии) градация отношений между коммуникантами кодируется через морфологическую систему, включающую так называемые онорифики “honorifics”, которые можно описательно выразить как слова, выражающие почтение. Отсутствие таких систем в некоторых европейских языках отражает разницу в способах «кодирования» социальной информации и восполняется использованием иных средств.

Следует отметить, что далеко не все исследователи сходятся во мнении относительно выделения социального дейксиса как *отдельной* категории, хотя и признают, что взаимоотношения участников речевого акта определенным образом индексируются в речи через языковые элементы, обозначающие степень социальной дистанции и характер общения между коммуникантами, тем самым выделяя социальный дейксис как компонент, дополняющий традиционную триаду дейктических категорий.

Социальный дейксис, включающий дейктические формы вежливости, перекликается с личным дейксисом, поскольку оба вида дейксиса имеют одни и те же средства выражения, а именно личные местоимения: последние, кроме указания на ролевые отношения в акте коммуникации, несут в себе также и указание на социальные факторы, такие как степень близости, дистанции в отношениях между коммуникантами, коррелирующие с отношениями солидарности, власти и подчинения и т.п.

В литературе встречаем попытку «разведения» категорий личного и социального дейксиса через различие двух типов контекстов – ситуативного и социального. Ситуативный контекст актуализирует непосредственных участников коммуникации (адресанта и адресата) в контрасте с третьим лицом, не участвующим в коммуникации, а также локализацию участников коммуникации в пространстве и времени (личный, пространственный и

временной дейксис). Социальный контекст актуализирует взаимоотношения между коммуникантами и их отношение к окружающей действительности через референцию к социальной стратификации и дистанции (социальный дейксис) /Колобова, 2008/.

Как бы то ни было, любой дискурс, каждое высказывание маркировано с точки зрения кодирования социальных различий между участниками коммуникации, и рассмотрение этого факта как проявления личного дейксиса или дейксиса социального не меняет сути дела. Очевидным и не вызывающим сомнения является способность личных местоимений как дейктических единиц кодировать социальные различия между говорящим и слушающим: ПОСКОЛЬКУ личные местоимения содержат в себе информацию о социальном статусе коммуникантов, указывают на «характер общения и на степень социальной дистанции между говорящим и адресатом или говорящим и теми, о ком идет речь» /Head, 1978; Rauch, 1983: 38; Leech, 1983: 126, 137; Holmes, 1992: 12; Thomas, 1995: 129; Макаров, 2003/.

Как пишет С.С. Дрига, «ассиметричные социальные отношения позволяют собеседнику с более высоким социальным статусом «регламентировать», то есть осуществлять «мониторинг» мены коммуникативных ролей в дискурсе. Необходимо отметить, что в подобных речевых ходах по способу инициации мены коммуникативных ролей часто манифестируются элементы социального дейксиса. С одной стороны, в речевых сигналах мены коммуникативных ролей может содержаться относительная информация социально-дейктического характера, символически обозначающая степени социальной дистанции. С другой стороны, в регуляции мены коммуникативных ролей участвует абсолютная информация социально-дейктического характера, в том числе и символы социальных ролей коммуникантов, имеющих в данном институте особый статус или особые полномочия» /Дрига, 2010/.

Уместное и правильное, соответствующее ситуации речевого акта употребление личных местоимений дает возможность говорящему наиболее точно передать партнеру по коммуникации свою интенцию и добиться желаемого результата, а слушающему, находящемуся в той же ситуации общения и имеющему с говорящим общий язык, культуру, традиции, т.е. общий фонд знаний, понять, воспринять и адекватно среагировать.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М.: Прогресс, 1974.
2. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. М.–Л.: Высшая школа, 1972.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984.
4. Дрига С.С. Социальный дейксис дискурса массовой коммуникации (на материале ток-шоу). Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Тверь, 2008.

5. Ерзинкян Е.Л. Дейксис слова: семантика и pragmatika. Ереван: Изд-во Ереванск. ун-та, 2013.
6. Колобова А.А. Социон pragmatika корпоративного дискурса (на примере текстов корпоративных кодексов американских компаний). Дис. ... канд. филол. наук. Хабаровск, 2008.
7. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. М.: Гнозис, 2003.
8. Степанов Ю.С. В поисках pragmatики (проблема субъекта) // Известия АН СССР, Сер. литературы и языка, т. 40, 1981, № 4.
9. Селиверстова О.Н. Труды по семантике. М.: Языки славянской культуры, 2004.
10. Тарасов Е.Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания // Энтокультурная специфика языкового сознания. М.: 1996.
11. Bean S.S. Symbolic and Pragmatic Semantics: A Kannada System of Address. Chicago, 1978.
12. Fillmore Ch. Santa Cruz lectures on Deixis 1971. Bloomington, Indiana University Linguistic Club, 1975.
13. Head B. F. Respect Degrees in Pronominal Reference // J. H. Greenberg (ed.) Universals in Human Language, 3: Wordstructure. Stanford (CA.): Stanford University Press, 1978.
14. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. London; New York: Longman, 1992.
15. Leech G. Principles of pragmatics. London and New York: Longman, 1983.
16. Levinson S. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
17. Rauch G. Aspects of Deixis // G. Rauch (ed.) Essays on Deixis. Tübingen: Narr, 1983.
18. Renkema J. Discourse Studies: An Introductory Textbook. Amsterdam, 1993.
19. Thomas J. Meaning in interaction: An introduction to pragmatics. London: Longman, 1995.
20. Yule G. Pragmatics. Oxford: Oxford University Press, 1996.

Y. YERZNKYAN – *Personal Pronouns as Indicators of Social Relations.* – The present paper is an attempt to consider personal pronouns as a special type of linguistic expressions that reflect and encode types of interpersonal relations thus conveying information about interlocutors' personal and social identity as well as indicating social distance between people.

Key words: personal pronoun, pragmatic function, referential expressions, social deixis, regulation of interpersonal relations, personal identity, social identity

Лилит САРГСЯН

Ереванский государственный университет

ТИПОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЧИ В АРМЯНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматривается проблема степени частеречной дифференциации в языках различных типов, таких, как армянский и английский. Выделение разрядов слов основывается на различиях в их семантике, морфологическом строении слова и синтаксической роли слова в предложении. В обоих языках, несмотря на типологическое различие, обнаруживаются различия различных классов слов по частоте встречаемости, что свидетельствует об универсальности основных частеречных различий в языках различной морфологической структуры.

Ключевые слова: лексико-грамматические классы слов, частеречная дифференциация, морфологическое строение, типологическая характеристика

В последнее время изучение взаимосвязей фонологических и морфологических единиц языка приобретает особое значение в рамках сопоставительно-типологического языкознания. Сопоставление любых языков, таких, как например английский и армянский, дает возможность проверки лингвистических универсалий и общих структурных законов, определяющих внутренние взаимоотношения разных элементов языка. Специфическое выражение структуры языка и является его типом, а дифференциация различных способов выражения – типологическим различием между языками.

По степени выраженности типологических различий частей речи внутри системы одного языка можно судить и о степени самой частеречной дифференциации в языках различных типов. Выделение разрядов слов основывается на различиях в их семантике, синтаксической роли в предложении и морфологическом строении слова.

Необходимость учета этих разноуровневых признаков при установлении и различиях частей речи была признана лингвистической теорией не сразу. Но сама эта необходимость указывает на факт системной значимости частеречных различий в общей структуре языка. Иначе говоря, части речи – это не только явление грамматики, они играют большую роль и в категоризации словарного состава языка, а, кроме того, различаются типами фонологических структур образующих их корневых и аффиксальных морфем.

Вопрос о количестве и составе частей речи по-разному решался в истории языкознания в зависимости от теоретических принципов, положенных в основу грамматического описания языка и критериев выделения частей речи.

Существованию частей речи авторы «Грамматики» Пор-Рояля А. Арно и Кл. Лансло дают рациональное объяснение. Человек нуждается в знаках для

обозначения мыслительных актов, такими знаками являются слова. Слова подразделяются на классы, причем наиболее существенное различие между словами должно заключаться в том, что одни из них обозначают предметы мысли, а другие – способ, форму мысли. Все типы слов «возникли в необходимой последовательности из естественного способа выражения мыслей» /Арно, Лансло, 1998: 93/. Они также указывали, что при делении слов на типы решающую роль играет не столько значение, сколько способ обозначения.

По В. Гумбольдту, «мощь языкотворческой силы полнее всего раскрывается в соотношении внутреннего языкового сознания со звуком, в степени их синтеза и как следствие в степени согласия мысли с языком. От мощи синтеза зависят категоризация понятий и единство слова, с одной стороны, грамматический метод построения предложения и его единство – с другой» /Зубкова, 1989: 68/.

В. фон Гумбольдт, рассматривая языки мира в их развитии, ставил вопрос о совершенстве языка и полагал, что «совершенство языка требует, чтобы каждое слово было оформлено, как определенная часть речи и несло в себе те свойства, какие выделяет в категории данной части речи философский анализ языка» /Гумбольдт, 1984: 155/. При этом Гумбольдт указывает, что необходимой предпосылкой частеречной оформленности слов является флексия.

Гумбольдт, как и авторы «Грамматики» Пор-Рояля, особо выделяет глагол. По его мнению, глагол отличается от других частей речи тем, что ему одному придан акт синтетического полагания в качестве грамматической функции.

Л. Блумфилд в вопросе о частях речи придерживался того мнения, что формальный класс той или иной лексической формы обусловлен для говорящего (а, следовательно, и для адекватного описания языка) структурой и составом этой формы, наличием в ней особого составляющего – показателя (marker) – или идентичностью самой формы. Блумфилд опасается ошибочно-го принятия категорий своего языка за универсальные формы речи или мышления и считает, что задача лингвистов – сравнение категорий различных языков и выяснение того, какие из них представляют собой явления универсальные или, по крайней мере, широко распространенные /Блумфилд, 1968: 299/.

И. И. Мещанинов считал, что части речи в зависимости от строя языка или более аморфны, или в той или иной степени богаты морфологическими изменениями. Аморфное слово менее связано с определенным членом предложения. В этом отношении оно более свободно. Слово же, имеющее морфологическое оформление, ограничено возможностями своего постоянного выступления в роли различных членов предложения. И. И. Мещанинов особо подчеркивает роль сопоставительно-типологических исследований в решении проблемы частей речи и морфологического анализа слова: «Богатство языковых возможностей внешнего выражения частей речи вскрывается только сравнительным сопоставлением в расширенных границах изучаемых языковых систем». Он также считал, что семантическая сторона, не дающая фор-

мального выражения грамматического понятия, недостаточна для выделения особой лексической группы /Мещанинов, 1978: 251/.

Э. Сепир отрицал существование единой универсальной системы частей речи, ибо «у каждого языка своя схема» /Сепир, 1993: 116/. Сепир отмечал, что части речи тесно примыкают одна к другой, демонстрируя асимметрию функции и формы, когда одну и ту же идею можно выразить с помощью разных частей речи. Сепир уверен, что часть речи отражает не столько наш интуитивный анализ действительности, сколько нашу способность упорядочивать эту действительность в многообразные формальные шаблоны.

В истории языкознания концепции частей речи строились на разных принципах: на семантических, формально-морфологических синтаксических, синтактико-морфологических, комплексных критериях. Зачастую лингвистам не удавалось последовательно придерживаться избранного критерия и приходилось учитывать другие принципы. Сами части речи при этом понимались по-разному: как грамматические, лексико-грамматические, семантические, функционально-семантические или же семантико-грамматические классы слов, универсальные либо специфические для разных языков.

Если понимать части речи как морфологические классы слов, то, конечно, они не универсальны, поскольку языки различного морфологического строя по-разному оформляют даже семантически однородные классы слов.

Если исходить из примата содержания над формой, а не наоборот, то при определении частей речи следует отдать предпочтение функционально-семантическому критерию, и тогда части речи как функционально-семантические разряды слов должны быть признаны языковыми универсалиями. Об этом справедливо писал Б.А. Серебренников: «Наличие категориального значения и определенных функций вполне обеспечивает существование функционально-семантических разрядов в языке. Степень «обрастания» этих разрядов морфологическими показателями в разных языках сильно варьирует» /Серебренников, 1990: 579/. Аналогичное мнение высказывает В.М. Солнцев, при этом отмечая, что принадлежность слов к части речи есть проявление их грамматических свойств /Солнцев, 1995: 219/.

Семантическая трактовка частей речи ценна для типологического языкознания тем, что она создает базу сопоставимости для структурно неодинаковых единиц сопоставляемых языков.

И в английском, и в армянском языке, при значительных расхождениях в грамматическом строем, состав частей речи оказывается сходным, если при их выделении опираться на функционально-семантические критерии.

Различия частей речи английского и армянского языков касаются функциональной нагрузки в контексте, их словообразовательной структуры и морфемного строения, что, в свою очередь отражается, с одной стороны, на значениях индексов, характеризующих по, Дж. Гринбергу, морфологическую сторону слова, а с другой – на величине индексов, показы-

вающих распределение разных видов морфем.

Для типологической характеристики языка весьма важно соотношение отдельных частей речи и, в частности, степень развитости глагольной и именной морфологии, служебных слов и т.п.

Рассматривая все языки индоевропейской семьи как флексивные, В. фон Гумбольдт исследует различия между языками этой семьи и причины стирания флексий. Гумбольдт указывает, что в языках со временем значение элементов все более затемняется и приобретенная привычность употребления приводит к небрежному отвлечению от точного сохранения звуков. Гумбольдт отмечает, что удобство понимания разлагает формы на вспомогательные глаголы и предлоги, и делает вывод, что «употребление подобных вспомогательных грамматических слов приводит к меньшей потребности во флексиях» /Гумбольдт, 1994: 219/. Это подтверждается результатами анализа армянского материала, где низкий индекс флексивности знаменательного глагола компенсируется самым высоким показателем флексивности вспомогательного глагола. Гумбольдт считал, что уменьшение потребности во флексиях при употреблении вспомогательных слов постепенно приводит к утрате важности флексий для языкового сознания и может усилить агглютинативные тенденции в языке. Таким путем чисто флексивные языки становятся беднее формами, часто заменяют последние грамматическими словами и тем самым в отдельных моментах могут сближаться с теми языками, в основе которых лежит совсем иной и несовершенный принцип. Современный английский язык содержит многочисленные примеры подобного развития. Хотя развитие аналитизма не лишает язык принадлежности к флексивному типу, если сохраняется основной его принцип – четкое разграничение частей речи, в первую очередь четкое различие понятий предмета и отношения.

Э. Сепир определяет английский язык как сложный смешанно-реляционный аналитический язык с фузионной техникой. Под фузией Сепир понимает технику «сплавления» морфем в слове, а по поводу аналитизма английского языка пишет, что тот прибегает к этому в скромных размерах. В аналитическом языке главенствующую роль играет предложение, слово же представляет меньший интерес» /Сепир, 1993: 122-130/. Армянский язык, с позиций Сепира, может быть квалифицирован также как сложный смешанно-реляционный с агглютинативно-фузионной техникой, но не аналитический, а скорее синтетический.

В соответствии с аналитизмом английского языка и синтетизмом армянского для выражения идентичного смыслового содержания в английском языке требуется больше слов, чем в армянском (примерно на 10%).

В обоих языках, несмотря на типологическое различие, обнаруживается разграничение разных классов слов по частоте встречаемости, что говорит в пользу универсальности основных частеречных различий в языках различной морфологической структуры.

Сами принципы данного разграничения частей речи также обнаруживают

определенное сходство. В случае идентичности смыслового содержания контекстов это сходство, прежде всего, касается назывных, характеризующих знаков, т.е. собственно-назывных частей речи. Порядок их следования по частоте употребления в исследуемых языках оказывается один и тот же: существительное – глагол – прилагательное – наречие, хотя не только относительная, но и абсолютная их частота несколько выше в армянском.

Вряд ли случайно, что в обоих языках самые высокие ранги занимают существительное и глагол, образующие базовое частеречное противоположение, которым так или иначе не может пренебречь ни один язык, в особенности, как показал В. Гумбольдт, флексивный /Гумбольдт, 1984: 222/. При этом возглавляет список самая лексичная и, следовательно, самая информативная в смысловом отношении часть речи – существительное. То, что среди признаковых слов явно лидирует глагол, очевидно, связано с событийной детерминантой флексивного типа и указывает на важную роль глагола в системе флексивного языка, хотя и ослабленную в английском сильно действующей аналитической тенденцией. Эту особую роль глагола отмечал еще Гумбольдт, писавший, что «лишь глагол является связующим звеном, содержащим в себе и распространяющим жизнь... ». Глагол, по мысли ученого, как моментально протекающее действие есть не что иное, как сама сущность связей, и язык представляет дело именно так.

С собственно-назывательными глаголами конкурируют несобственно-назывательные слова – местоимения, причем в армянском эта конкуренция проходит «на равных», а в английском местоимения даже превосходят по частоте употребления назывательные глаголы, что может быть объяснено аналитизмом английского языка. Впрочем, по относительной частоте местоимений существенных различий между армянским и английским не наблюдается.

По суммарной частоте собственно-назывательных слов синтетический армянский более заметно отличается от аналитического английского: в армянском языке собственно-назывательные слова более частотны и составляют 60%, в английском их частота ниже – 51,9%. В результате и по общей относительной частоте назывательных слов армянский превосходит английский, несмотря на близость абсолютных показателей.

Однако в наибольшей степени аналитизм английского и синтетизм армянского отражается на частоте служебных слов. Именно с разницей в нагрузке служебных слов преимущественно связано указанное выше расхождение в общем количестве слов в контекстах идентичных по смыслу. В английском языке вследствие более развитого аналитизма доля служебных слов значительно выше, чем в армянском: в английском материале служебные слова составляют 1/3 всех слов, в армянском при высоком индексе флексивности потребность в служебных словах снижается, соответственно их доля уменьшается до 1/4 от общего числа всех слов.

В наибольшей степени аналитизм английского и синтетизм армянского

отражается на частоте служебных слов. В английском языке вследствие более развитого аналитизма доля служебных слов значительно выше, чем в армянском.

Специфика грамматического строя исследуемых языков ярко проявляется и в иерархии отдельных служебных частей речи по частоте встречаемости.

В армянском языке самыми частотными служебными словами являются союзы, далее следуют вспомогательные глаголы, с помощью которых выражаются важнейшие грамматические значения (лицо, число, время), замыкают ряд предлоги. Довольно низкая частота предлогов и отсутствие артиклей, как отдельных слов, явно коррелируют с синтетическим строем армянского существительного, в частности с синтетическим выражением категории определенности – неопределенности.

В английском языке в отсутствие категории падежа частота предлогов возрастает по сравнению с армянским в 3 раза, и они выходят на первое место среди служебных слов по частоте употребления. На втором месте оказываются союзы, употребляющихся в английском языке реже, чем в армянском. Далее следуют артикли и служебные глаголы. Высокая частота предлогов и артиклей сопряжена с действием аналитической тенденции в английском существительном. Высокая частота служебных глаголов в обоих материалах свидетельствуют о том, что глагол охвачен аналитической тенденцией, как в английском, так и в армянском языках.

Сопоставление показывает, что частота встречаемости частей речи, в особенности служебных, – признак, релевантный для типологической оценки грамматического строя языка.

Анализ частей речи в английском и армянском языках подводит к выводу о системно одинаковом положении числительных, местоимений и вспомогательных глаголов в этих двух языках, о сходной нагрузке собственно-значимательных частей речи. Среди них числительные, а также местоимения имеют очень близкую относительную частоту встречаемости, в то время как существительные и глаголы расходятся более существенно по этому показателю. Анализ также подводит к выводу о преобладании предлогов среди других разрядов служебных слов в английском и союзов в армянском.

Еще один вывод о различиях в области служебных частей речи: преобладание вспомогательных глаголов над предлогами в армянском языке и противоположная картина в английском. Самое существенное типологико-структурное различие двух языков, как отмечалось выше, касается общей частоты служебных слов в языке. Это объясняется аналитическим характером английского артикля, в основном отсутствием падежных форм у существительного в английском языке, что вызывает высокую частотность предлогов.

Таким образом, в обоих языках, несмотря на типологическое различие, обнаруживается разграничение разных классов слов по частоте встречаемости. Порядок следования частей речи по частоте употребления в исследуемых языках оказывается один и тот же: существительное – глагол –

прилагательное – наречие, хотя не только относительная, но и абсолютная их частота несколько выше в армянском.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арно А., Лансло Кл. Грамматика общая и рациональная Пор-Рояля. М., 1998.
2. Блумфилд Л. Язык. М., 1968.
3. Гринберг Дж. Квантитативный подход к морфологической типологии языков // Новое в лингвистике, вып. 3. М., 1963.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкоznанию. М., 1984.
5. Зубкова Л. Г. Лингвистические учения конца XVIII-начала XX в. М., 1989.
6. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. Л., 1978.
7. Сепир Э. Избранные труды по языкоznанию и культурологии. М., 1993.
8. Серебренников Б. А. Части речи // Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.
9. Солнцев В. М. Морфема и слово // Языки Юго-Восточной Азии: Вопросы морфологии, фонетики и фонологии. М., 1970.

Լ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ – Խոսքի մասերի տիպարանական հավկանիշները հայերենում և անգլերենում. – Սույն հոդվածում քննարկվում է խոսքիմասային տարբերակման աստիճանի խնդիրը այնպիսի տարարնույթ լեզուներում, ինչպիսիք են հայերենն ու անգլերենը: Խոսքիմասային տարբերակումը իրականացվում է բառերի իմաստային, ձևաբանական և շարահյուսական կառուցվածքի հիման վրա: Անկախ երկու լեզուների տիպարանական տարբերություններից տարբեր դասի բառերի տարբերակում է նկատվում ըստ նրանց արտահայտման հաճախականության: Վերջինս վկայում է տարբեր ձևաբանական կառուցվածք ունեցող լեզուներում հիմնական խոսքիմասային տարբերությունների միասնականության մասին:

Բանայի բառեր. Խոսքիմասային տարբերակում, ձևաբանական կառուցվածք, տիպարանական բնութագիր

Լ. SARGSYAN – On Typological Characteristics of Parts of Speech in the Armenian and English Languages. – The paper explores the extent of part of speech differentiation in such typologically different languages like Armenian and English. Word classes are identified on the basis of their semantic, morphological and syntactic peculiarities. Irrespective of the typological differences, the differentiation of word classes is observed in accordance to frequency of their occurrence in the language. The latter constitutes the universals of the main differences of parts of speech in languages under study.

Key words: lexico-grammatical classes of words, part of speech differentiation, morphological structure, typological characteristics

Анна ХИЗАНЦЯН

Ереванский государственный университет

РУССКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК В ПЕТРОВСКУЮ ЭПОХУ (НА МАТЕРИАЛЕ ПИСЕМ И.Т. ПОСОШКОВА СТЕФАНУ ЯВОРСКОМУ)

В статье анализируется язык ранее не исследованных с лингвистической точки зрения 3 писем публициста, общественного деятеля Петровской эпохи И.Т. Посошкова митрополиту Стефану Яворскому. В частности, рассматриваются морфологические, синтаксические и лексические особенности писем. В результате исследования было установлено, что автор использует элементы и церковнославянского языка, и делового (приказного) языка, и живой речи.

Ключевые слова: Петровская эпоха, язык первой трети XVIII века, приказный язык, живая речь, церковнославянский язык, диглоссия, двуязычие

XVIII век – «век Просвещения», время, когда во всем мире стремительно развивались наука и техника, общественная, политическая и культурная жизнь. В России XVIII век был революционным периодом в истории становления сильной Российской империи. Проведенные Петром реформы (реформа государственного правления, реформа армии и флота, административная, областная, судебная, налоговая, финансовая, церковная, социальные реформы и т.д.) не просто изменили страну, усовершенствовали военное и морское дело, реорганизовали структуру государственного правления, но и полностью поменяли мировоззрение жителей страны, совершили переворот в их сознании.

Цель реформаторской деятельности Петра Великого – создать могучую Российскую империю, сильнейшее, богатейшее и самое просвещенное европейское государство.

Масштабная деятельность Петра, изменение статуса страны, просвещение народа, развитие науки и техники, торговли, установление дипломатических отношений с новыми странами – все это требовало новых средств передачи информации: новых переводов, новых книг, содержание которых нельзя было передать языковыми средствами церковнославянского языка.

Как справедливо заметил П.И. Житецкий, Петр, будучи реформатором русской государственной жизни, понимал важность языка, способного служить «органом правительской власти» и «символом государственного единства» для всей страны /Житецкий 1903: 17/.

Предметом исследования в данной статье является национальный русский литературный язык Петровской эпохи. Объектом исследования являются основные грамматические и лексические особенности русского литературного языка первой трети XVIII века. Материалом для иллюстраций послужили ранее не исследованные с лингвистической точки зрения 3 письма публициста, общественного деятеля первой трети XVIII века И.Т. Посошкова русскому церковному и государственному деятелю, крупнейшему представителю западнорусской философской школы митрополиту Стефану Яворскому.

Необходимо заметить, что предпосылки для формирования национального русского языка, единого для всех слоев населения страны, появились еще во второй половине XVII века. Как отмечает А.А. Алексеев, грамматическая система национального русского языка сформировалась в XVI-XVII веках, а в XVIII век этот язык пришел уже в готовом виде /Алексеев, 2013: 66/.

Формирование нового литературного языка непосредственно является результатом реформы русской азбуки, проведение которой Петр I считал принципиально важным пунктом в процессе европеизации России. Преобразованная азбука разделила церковную и гражданскую письменность, каждая из которых выполняла свою функцию. О функциональном разделении церковнославянского языка и делового написал сам Петр I на переплете гражданской азбуки: «Сими литеры печатать исторические и мануфактурные книги, а которые подчернены, тех в вышеописанных книгах не употреблять» /цит. по Житецкий, 1903: 18/.

Реформа азбуки привела к дальнейшему развитию и созданию русско-гражданского шрифта. Реформа в области языка отразилась и на судьбе церковнославянского литературного языка книжно-славянского типа: сфера его применения ограничилась богослужебными текстами, частично он употребляется в научных и учебных текстах, в художественной литературе (торжественная ораторская проза, панегирическая поэзия).

Уже в начале реформаторской деятельности Петра I возникла необходимость формирования нового русского литературного языка. Известно, что в XV-XVII веках в Московском государстве существовало два языка, противопоставленных друг другу. Однако в начале XVIII века, как отмечает Б.А. Успенский, происходит переход от церковнославянско-русской диглоссии, когда два языка конкурируют друг с другом, к церковнославянско-русскому двуязычию, при котором каждый язык обслуживает определенную сферу /см.: Успенский, 1994: 6/. Но еще долгое время элементы двух языковых систем встречаются в пределах одного произведения: различные по тематике отрывки одного сочинения могли быть написаны тем языком, которым было продиктовано содержание этого отрывка – либо церковнославянским, либо живым русским языком и элементами делового языка.

Как отмечают многие исследователи рассматриваемого периода, основой нового русского национального языка стал «средневеликорусский, переходный говор Москвы», московское койне, в которое через церковнославянский язык проникали южнославянские элементы. Говор Москвы, который был понятен всем жителям страны, был лишен резких диалектных особенностей. И это стало причиной того, что язык постепенно расширял свои территориальные границы.

Государственный же язык Московской Руси опирался на административную деятельность столицы, следовательно, вернее будет называть русский язык XVI-XVII веков «московский приказный язык», или «московский деловой язык» (термин «московский» в данном случае – это синоним слов «русский», «государственный»). Приказный язык стал своего рода инструментом для объединения русских земель и укрепления русского централизованного государства /см.: Ремнева, 2003: 271/.

Главная функция приказного языка – оформление деловых документов, с чем связаны бедность и односторонность его лексического состава, однообразие, невыразительность синтаксиса. Для того чтобы обслуживать все сферы деятельности носителей языка, приказный язык стал пополняться новыми словами и оборотами, синтаксическими средствами.

Изучив научную литературу и собрав воедино точки зрения некоторых исследователей, мы пришли к выводу, что приказный язык был государственно-административным языком, отражал язык древнерусской народности, нормы приказного языка были нестабильными, открытыми для заимствований, о чем свидетельствует вариантность форм слов.

Далее представим наиболее яркие особенности языка (грамматические и лексические), выявленные при анализе писем И.Т. Порошкова Стефану Яворскому:

• **морфологические особенности:**

- перфект без связки как основная форма прошедшего времени, например, «*Нынѣ Государь видѣлъ я на печатномъ дворѣ строящіяся новые требники, и зря ихъ возбудилась ми мысль...*» (Первое письмо, с. 309); «...самъ ты, государь, вѣси, еже апостоль Павелъ написаль, яко и діаконамъ достоить таинство вѣры знать...» (Второе письмо, с. 21); параллельно спорадически употребляется аорист как реликт старой системы форм прошедшего времени, например, «*Ей неученый есмъ человѣкъ, къ сему же еще и земледѣлецъ есмъ, токмо отъ вложенные ми отъ Бога ревности возжелахъ о сиихъ статтяхъ донести...*» (Первое письмо, с. 316); «... и къ прежнему своему писанію умыслихъ къ вяищему скорененію расколовъ и къ созиданію святыя восточныя церкви и къ соединенію развратившіяся нашея христіанскія вѣры второе писаніе предъ святость твою предложити» (Второе письмо, с. 19); «...иже тако подави пишициу, яко и слѣда ея тамо не оста, рѣку, нѣсть бо въ томъ народъ ни единаго человѣка...» (Третье письмо, с. 33);

- глагольные формы на *-ыва/-ива* как специфическая особенность приказного языка, служившие средством выражения плюсквамперфектного значения, что также является реликтом сложной системы глагольного времени, например, «*Подобнъ егда станеть презвитель и своего брата презвитера жъ исповѣдывать...*» (Первое письмо, с. 311); «... и буде кой право разсуждаетъ, того бъ имя памятоваль и записываль въ тетратъ...» (Второе письмо, с. 23);
- новые формы инфинитива на *-ть* и старые формы с исходом на *-ти*, например, «... нужную нуждоу всенародную разсмотрити»; «... да и разоумѣть емоу непочему...» (Первое письмо, с. 308); «... и аще кои хотя едину орфографию выучать и правописаніе познаютъ, то въ новоисправленныхъ книгахъ могутъ исправленные речи разумѣти, кои право исправлены или кои и неправо, и раскольникамъ, упирающимъся о новоисправныхъ речахъ, будутъ разсуждать, и мало по малу станутъ и раскольники правость въ книгахъ познавать...» (Второе письмо, с. 22); «...аще восхощетъ того человѣка въ паству свою прияти, то о всемъ у него противо вышеписанного изложениія разспросить подлинно и записать тѣ рѣчи въ черную записку...» (Третье письмо, с. 37). В количественном отношении в письмах И.Т. Посошкова преобладают новые формы с исходом на *-ть*;
- вариантные флексии падежно-предложных форм:
  - окончание *-омъ/-емъ//-амъ/-ямъ* в дательном падеже множественного числа, например, «... и положить бы такое вѣльмъ презвитетамъ повеленіе...» (Первое письмо, с. 309); «*И аще, государь, сего старого обыкновенія всего не отринуть и порядковъ прежнихъ не изменить, то никогда намъ rossianомъ добра не видать...*» (Второе письмо, с. 21); «*И сего ради надлѣжитъ намъ вѣльмъ православнымъ христіаномъ о семъ потщатися...*» (Третье письмо, с. 33);
  - окончание *-ами/-ями* для существительных II склонения с древней основой на *о в творительном падеже множественного числа вместо старых флексий *-ы/-и*, например, «... и единою вѣрою безъ дѣлъ, ни дѣлами добрыми безъ вѣры знаменія никакова человѣкъ соторвти не можетъ» (Второе письмо, с. 29);
  - новая флексия *-ахъ/-яхъ* для слов мужского и среднего рода во множественном числе, параллельно использовалась и церковнославянская форма на *-ехъ*, например, «...А естьли въ посѣлянехъ посмотреть, то истинно не чаю изъ десяти тысячи обрѣсти человѣка...» (Первое письмо, с. 309); «*Я аще и не бываль во иныхъ окрестныхъ Государьствахъ, обаче не чаю никогда безоумѣстоу обрѣстися*» (Первое письмо, с. 313); «*Такожде бъ и въ городѣхъ во всехъ епархияхъ построить училища и въ те училища разослать бы те напечатанные грамматики и изъ московскаго училища учениковъ...*»

(Второе письмо, с. 22); «... а ходять они чрезъ передней дворъ, то на тѣхъ же воротъхъ подписьвать ...» (Третье письмо, с. 44);

- флексии *-ый/-ий* (характерные для книжного языка) и *-ой/-ей* (свойственные деловому языку) у прилагательных мужского и среднего рода в именительном падеже единственного числа, например, «*Великій Архіпастырю восточные Христовы церкве и нашъ великий свѣтильниче Всероссійскій!*...» (Первое письмо, с. 308); «*Толь мы просты, что не токмо бъ кто ученой иновѣрецъ, но хотя бы самой послѣдней земледѣлецъ иновѣрной о чесомъ вопросиль насъ Москвичъ...*» (Там же); «... инъ отповѣди дать не умѣеть и московской священникъ...» (Второе письмо, с. 28); «*И буде не въ томъ приходѣ преставился, въ коемъ отецъ его духовной...*» (Третье письмо, с. 40);
- окончания *-аго/-яго* для прилагательных мужского и среднего рода в родительном падеже единственного числа вместо церковнославянских *-аго/-яго*. В языке постепенно стали устанавливаться окончания *-ого/-его*, произносительной нормой которых позже стали окончания *-ово/-ева/-ова/-ева*, однако в изучаемых нами письмах автор в основном использует формы на *-аго/-яго*, например, «*И о прочихъ Христіанскихъ добродѣтелейхъ всякаго сына доуховнаго, богатаго и убогаго, наказывал бы с великимъ прилъжаніемъ, не торопясь*» (Первое письмо, с. 311); «*И для совершеннаго отсечения прежняго буиства достоитъ предѣль положить недвижимыи...*» (Второе письмо, с. 23); «... и естли ради соседей и понесуть раскольницы болнаго своего младенца, яко бы причастить, и, вынесши изъ двора, за угломъ постоить да и принесеть домой и скажеть сосѣдямъ, яко причащала, и таковым образомъ сокрываютъ свое росколничество» (Третье письмо, с. 38);
- параллельное использование местоимения *я* и церковнославянского *аз*, галантной формы *вы*, *ваши* и *ты*, *твой* при обращении к собеседнику, например, «Я мню, что и на Москвѣ развѣ сотой человѣкъ знает, что то есть православная Христіанская вѣра...» (Первое письмо, с. 308); «*Ей, Государь! Вамъ* непочесому знать, какое въ народѣ нашемъ обыклое и застарѣлое безумство содѣвается» (Первое письмо, с. 312); «*И отъ всея души своея души святость твою молю...*» (Первое письмо, с. 316); «*Того ради и главу свою убогую къ ногамъ твоимъ честнымъ подносить*» (Второе письмо, с. 32); «*И того ради азъ сице умыслихъ, аще по вашему святительскому соизволенію великий государь по всѣмъ приходскимъ и неприходскимъ церквамъ...*» (Третье письмо, с. 33);
- энклитические формы личных местоимений *ми*, *ти*, утраченные в XVII веке и выполняющие в сочинениях XVIII века роль архаизмов, однако в письмах Погошкова они не являются стилистически маркированными, например, «*Вѣмъ бо, яко не вся наша Христіанская нужда суть ти извѣстна; тогоже бо ради и дерзноухъ ти тоу нашу доуховную нуждуоу чрезъ*

сие писаніе изъявити» (Первое письмо, с. 308); «... и вельми ми заболъно, что в праздничные дни свѧщами церковь ... наполняютъ...» (Первое письмо, с. 315); «...вѣруя в мя дела, яже азъ творю и той створить и болша сихъ створить» (Второе письмо, с. 28);

– новая глагольная форма – деепричастие как элемент нового языка, например, «... и научиль бы его и тому съ каковыимъ намъреніемъ въ церковь входить и въ ней стоять, и о всемъ доуховномъ управлениі наказавъ и утвердя, начать по обучаю исправлять исповѣдъ» (Первое письмо, с. 310); «И о чемъ вся разъясня, хорошо бъ намъ показать и бусурманскихъ вѣръ уставы...» (Второе письмо, с. 25); «... и, записавъ въ книгу, списавъ съ книги списокъ въ слово въ слово и заруча тотъ списокъ, презвитеру своею рукою отдать для крещения младенца ...» (Третье письмо, с. 34);

– именительный падеж вместо звательного при обращении, например, «Азъ истинно, государь, чаю, что вашии святыни о піяныхъ священникахъ подлинно не известно...» (Второе письмо, с. 28); «И есть ли, государь святый архіерею Божію, сицевое повелѣніе великаго государя и ваше святительское изволеніе состоялось...» (Третье письмо, с. 47); однако иногда встречается и форма звательного падежа, например, «Великій Архипастырю восточные Христовы церкви и нашъ великій свѣтильниче Всероссійскій!...» (Первое письмо, с. 308); «И сицѣвымъ образомъ, если ты, великий Архіерею Божій!...» (Первое письмо, с. 312);

• **синтаксические особенности:**

– характерные для старого приказного языка присоединительные цепочечные конструкции, например, «Я мню, что и на Москвѣ развѣ сотой человѣкъ знаетъ, что то есть православная Христіанская вѣра, или кто Богъ, или что есть воля его, или какъ ему молитися, и какъ молитва приносить, и какъ воля его творить? или какъ Пресвятую Богородицу почитать, и какъ Ангеловъ и угодниковъ Божіихъ чтить, и какъ ихъ въ помошь себѣ призывасть, или о ходатайстве молить...» (Первое письмо, с. 309);

– сложные конструкции с придаточными предложениями, присоединяющимися к главным различными архаическими союзами (понеже, поелику, егда, дондеже, аще и т. п.), свойственными церковнославянскому языку, и параллельное использование союзных средств языка нового типа (буде, кой, который), например, «Буде кой младенец въ грозѣ возрастеть, той будетъ и до старости боязливъ, понеже страхъ въ немъ заростеть и не изыдеть, изъ него даже и до старости, и тако чесого ни навыкнетъ изъ младенчества, съ тѣмъ и пребудетъ» (Первое письмо, с. 314); «... и аще кои хотя едину орфографию выучать и правописаніе познаютъ, то въ новоисправленныхъ книгахъ могутъ исправленные речи разумѣти, кои право исправлены или кои и неправо...» (Второе письмо, с. 22); «И егда кои человѣкъ восхощетъ исповѣдыватися у коего презвитера

впервые, то ему притти до исповѣдыванія дни за три или за четыре принять благословеніе и свое къ нему лъжащее намѣреніе возвѣстить...» (Третье письмо, с. 37);

• **лексические особенности.** Экстралингвистические факторы (сотрудничество с новыми государствами, интенсивные языковые контакты и т.д.) способствовали серьезному изменению лексики русского языка. Этот период также характеризуется как время формирования многих терминологических систем.

Анализ текстов сочинений первой трети XVIII века показал, что лексику составляют три группы языковых элементов:

- русские книжные слова, формы и выражения:
  - слова, образованные при помощи аффиксов старославянского происхождения *-ение, -ание, -ние, -ие, -ство, -ость, -тель, -тельство*, например, «*И того ради вельми ... надлежитъ о семъ дать знать чрезъ нововыданное вашемъ благоразоуміемъ изъявленіе...*» (Первое письмо, с. 309); «... и ради подлиннаго свидѣтельства носить съ собою исповѣдѣльную книгу...» (Третье письмо, с. 45);
  - церковнославянизмы, искусственно созданные слова, не свойственные живой речи: новые канцеляризмы и композиты, например, «... не искуся и не утверя въ новоположенныхъ отъ высокоразоуменія твоего статъяхъ дѣтей своихъ духовныхъ не исповѣдывали» (Первое письмо, с. 312); «*Истинно, государь, я истинствую вышеписанныхъ порядках...*» (Второе письмо, с. 32); «*И для такой многодѣльной описи дать изъ приказовъ подъячихъ...*» (Третье письмо, с. 41); «... но воздасть и со излишествомъ за насажденіе сего малаго дѣтъорасльного древа...» (Первое письмо, с. 316); «...въ градѣ Москвѣ состоить бы академию великую патриаршу и въ нїе собрать учителей благочестивыхъ, высокоученныхъ отъ различныхъ стран» (Второе письмо, с. 22);
- иноязычная лексика. Слова иностранного происхождения, вошедшие в русский язык в первой трети XVIII века, в изучаемых нами письмах не были обнаружены: их отсутствие связано с их тематической направленностью.

Таким образом, проведенный нами анализ 3 писем публициста И.Т. Посошкова митрополиту Стефану Яворскому показал, что автор использует и элементы церковнославянского языка, и слова и конструкции делового, приказного языка, и элементы живой разговорной речи. Полученные результаты свидетельствуют о том, что язык первой трети XVIII века был подвижен и изменчив, в нем смешивались новые и старые языковые средства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеев А. А. Очерки и этюды по истории литературного языка в России. СПб.: Петербургское лингвистическое общество, 2013.
2. Винокур Г. О. История русского литературного языка: Русский литературный язык в первой половине XVIII века // *Избранные работы по русскому языку*. М., 1959.
3. Войлова К. А., Леденева В. В. История русского литературного языка: учебник для вузов, М., Дрофа, 2009.
4. Житецкий П. И. К истории литературной русской речи в XVIII веке // *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, 1903, Т. 8, Кн. 2.
5. Ремнева М. Л. Пути развития русского литературного языка XI-XVII вв.: Учебное пособие по курсу «История русского литературного языка». М.: Изд-во Моск. ун-та, 2003.

Ա. ԽԻՉԱՆՑՅԱՆ – Ոռու գրական լեզուն Պետրոս I ժամանակաշրջանում (Ի.Տ. Պոսոշկովի՝ Սպեֆան Յավորսկուն ուղղված նամակների նյութի հիման վրա)։ – Հոդվածում վերլուծվում են նախկինում լեզվական տեսանկյունից չուսումնասիրված Պետրոս I ժամանակաշրջանի հրապարակախոս Ի.Տ. Պոսոշկովի 3 նամակները՝ ուղղված մետրոպոլիտ Ստեֆան Յավորսկուն։ Մասնավորապես ուսումնասիրվում են ծևաբանական, շարահյուսական և բառագիտական առանձնահատկությունները։ Ուսումնասիրության արդյունքում հեղինակը հանգել է այն եզրակացության, որ նամակներում Պոսոշկովը օգտագործում է ինչպես եկեղեցա-սլավոնական, այնպես էլ գործնական և խոսակցական լեզուներին հատուկ տարրեր։

Բանալի բառեր. Պետրոս I-ի դարաշրջան, XVIII դարի առաջին կես, եկեղեցա-սլավոնական լեզու, գործնական լեզու, խոսակցական լեզու, երկլեզվություն

A. KHIZANTSYAN – Russian Literary Language in the Petrine Epoch (on the Basis of the Letters of I.T. Pososhkov to Stephan Yavorsky). – The paper analyzes the language of three letters from a publicist, public figure of the Petrine epoch I.T. Pososhkov to Metropolitan Stephan Yavorsky. In particular, the morphological, syntactic and lexical features of letters are considered. The main observation made is that the author uses elements of the Church Slavonic language, business (command) language, live speech.

Key words: the Petrine epoch, language of the first third of the XVIII century, command language, live speech, Church Slavonic language, diglossia, bilingualism

ՄԵԹՈԴԻԿԱ

Lilit SARGSYAN
Yerevan State University

STUDENT PRODUCTIVITY IN THE ENGLISH LANGUAGE LEARNING PROCESS

Nowadays in the world of endless technological advancements, the rate of student productivity in language learning process has not kept pace. The investigation of factors, which have made student productivity remain stagnant is of great importance. The paper explores the opportunities of increasing student productivity through implementing Communicative Language teaching method, along with preferential Student-Centered approach. The paper also elaborates on the advantages of group work, which is used to develop students' communicative skills, as well as raise their motivation in L2 learning process.

Key words: productivity, Communicative Language Teaching, Student-Centered approach, communicative purpose, 'hands-on' approach

The economic downturn of Armenia has had its adverse effect on the index of happiness of people /Helliwell, Layard, Sachs, 2007/ living in the territory of Armenia and probably their compatriots in other countries too. A recent study at the University of Warwick revealed that in developed countries happiness led to a 12% spike in productivity, as for the countries with less economic stability, productivity level went down in compliance with the downward change of their index of happiness. Jamie Doward confirms the results of the study in his article published in the *Guardian* noting: 'Positive emotions appear to invigorate human beings, while negative emotions have the opposite effect' /Doward, 2010/.

The set of traditional values and perceptions previously cultivated in countries with economic and geopolitical issues like Armenia have been substituted with the ones that determine the lifestyle of people nowadays. Unfortunately, the platforms where the representatives of the younger generation are allowed to speak up, exchange ideas, brainstorm, in other words communicate effectively, and have been but few. This has led to diminishing their trust; i.e. trust in institutions, trust in being the shaper of their own tomorrow. Partial or even worse, complete loss of trust inevitably leads to demotivation and loss of productivity; productivity in work environment, but first and foremost productivity in learning process. Demotivation has been one of the greatest problems of education in Armenia since the last decade of the 20th century. It came to the focus of researchers during the chaotic years of 1990s, because education that had traditionally been a top priority for Armenians lost much of its former significance. However, the researchers found that in the field of second language learning learners were less demotivated.

Since the approval of the pilot project for the reform of the general education system by Decision No 377 of June 1999 Armenia's educational system has seen series of shakeups. As a replacement to centralized system, decentralization presupposed autonomy of management of educational institutions. A new enchantment with the idea of experimenting with novice teaching methods occurred, that led to their implementation as a "quick fix" under a strong top-down pressure. However, the techniques, approaches designed by some leading education schools did not give the anticipated results locally, because their implementation was carried out either directly, without any consideration of local cultural idiosyncrasies, or, which is worse, with some lame adaptations, that had not gone through any testing period.

The situation was nearly the same almost everywhere, and Richards actually claimed that ever since "studies of the effectiveness of specific methods have had a hard time demonstrating that the method itself, rather than other factors, such as the teacher's enthusiasm, or the novelty of the new method, was the crucial variable" /Richards, 1990: 36/. Moreover, recognition of the huge range of variables affected the growing dissatisfaction with the notion of a "quick fix", or in other words the "technical-rational approach", i.e. the notion that social change and improvement can be effected through the strict application of scientific method. This had very much been the mind-set that impelled the spread of audiolingualism, which was highly criticized for its "scientism" in the last decade of the twentieth century. Further developments of the mentioned trend gave way to the rejection of the idea of Universalist, objective knowledge. Accordingly, Pennycook argued that methods are never "disinterested", but serve the dominant power structures in society, leading to "a de-skilling of the role of teachers, and greater institutional control over classroom practice" /Pennycook, 1989: 610/.

Nevertheless, the determination of teachers, specifically language teachers to embrace new methods despite any constructive criticism is largely conditioned with the belief that brush new methods like fancy Earworms mbt method, Biki approach, or Dynamic Immersion will help them achieve new heights in language teaching. Moreover, the method concept has gained new popularity among English language teachers in Armenia and Block's claim seems more than actual. According to Block at an etic level, i.e. in the thinking and nomenclature of scholars, the method concept retains great deal of vitality despite so many attempts to discredit it /Block, 2001: 72/.

Today availability of workshops conducted by popular TESOL or DELTA language experts within the framework of a continuous professional development program or just as a promotion of a successful language textbook is turning some language teachers to passionate adherents of this or that approach. These new developments are probably better than the ones when language teachers acknowledged only authoritarian approach to language teaching, which unfortunately is not just a bitter reminder of the past.

Take Communicative Language Teaching, despite its obvious advantages it is still competing with the ineffective, translation-based language teaching approach. The situation is mostly conditioned by teachers' poor training. Communicative Language Teaching dates back to 1960s and challenged the dominating Situational Language Teaching, which was basically characterized with Audio-Lingualism. The idea, that the main goal of the Communicative Approach is to develop communicative competence /Richards & Rodgers, 2001: 159/, is yet alone alluring for language teachers. The followers of the given approach accept the role of a facilitator of the communication process, along with the role of an independent participant who should be ready to analyze, counsel and manage communication processes. Student-Centered Approach, which is being acknowledged by large circles of activists of the English language teaching, inevitably leads to productivity growth. Unfortunately, the approach is rarely used in academic environment in Armenia, thus all the “acknowledgement thing”, mentioned at different workshops, has proved to be nothing but a “lip service”.

Moreover, the so-much-spoken-about notion of 'establishing students' needs' has hardly become feasible either; lecturers often assume that students are only capable of establishing their “wants” rather than their “needs”, but it seems that they are just clueless about the ways of implementing the above-mentioned concepts in the academic environment. Teachers sometimes feel lost when they are faced with the daunting challenge of adapting teaching strategies to students' needs. According to NTC California multiple research studies from the past decade teachers who manage to communicate with student before and during the actual course on subjects pertaining to language learners' academic, social and personal issues, adapt those strategies more successfully to the learners' needs. Teachers address the individual and diverse needs of language learners in both academic skills and second language acquisition. Their methods target the development of English language learners' content knowledge, as well as use of academic language associated with the subjects of their interest or research. Teachers focus on vocabulary and language development through which teachers introduce new concepts by discussing vocabulary words key to the concept. The given strategy aims at developing not only students' language competence, but also their knowledge background in the field of their interest. Then they make a guided interaction for students to work together to understand the proposed materials that have direct reference either to their life or to the area of their interest. Rather than simply memorizing information, teachers model and explicitly teach thinking skills (metacognition) crucial to learning new concepts.

Another important strategy is the use of meaning-based context and universal themes, associated with something meaningful from students' everyday lives and using it as springboard to interest them in academic concepts. Research shows that when students are interested in something and can connect it to their lives or cultural backgrounds they are more motivated and learn at better rate.

Though the concept of interaction of students, be it guided, semi-guided or unguided, is viewed by many methodologists from different spectra, they are all unanimous about the importance of teamwork /McCann, 2012/. Frequent use of teamwork in teaching process provides a beneficial platform for incremental implementation of the above-mentioned approaches in the academic environment. For example, previously futile attempts to conduct Student-Centered lessons gain feasibility with the enrollment of students in teamwork. Moreover, the teacher is able to delegate effortlessly some procedures to students of higher competence who then act as coordinators when, for example, preparing a group presentation or a case study role-play, etc... Teamwork allows teachers to provide the learners limited guidance in reference to the performance of the task or to the details of the chosen project. The only thing teachers have to do in that case is to instruct students on the deadlines for the task.

In the course of their group work, students communicate effortlessly because they get a communicative purpose /Jim Scrivener, 2010/, they brainstorm, feel empowered when making decisions on the choice of the material, layout or performance of the selected project/task. They also get a better understanding of their capabilities, hence are more likely to establish their "needs" rather than their "wants". The sense of accomplishment in students leads to the development of trust in its broader sense; trust towards their own abilities, the abilities of (at least) some of the group members and the validation and appreciation of the accumulative knowledge of the whole group. Thus, trust directly leads to productivity growth in class, which is one of the most important targets of language teaching.

According to Merriam-Webster's dictionary, "Productivity" means:

- a) the quality or state of being productive, i.e. having the quality or power of producing (offering to view, causing to have existence);
- b) the rate of something being produced.

On the other hand, Business Dictionary defines it as a measure of the efficiency of a person, system, etc., in converting inputs into useful outputs. Thus, it can be assumed that productivity in academic environment is possible only when the teacher provides sufficient amount of inputs (any type of guidance, materials, visual aids, etc.) to students for them to convert the "inputs" into USEFUL "outputs"; i.e. presentations, any type of role-playing, letters, term papers and reports.

The concept of productivity was defined by Lyons in the end of 1970s as "... that property of the language-system which enables native speakers to construct and understand an indefinitely large number of utterances, including utterances that they never previously encountered" /Lyons, 1977: 78/. To motivate non-natives to produce, and what is more, to produce "an indefinitely large number of utterances" teachers should acknowledge that in the process of language teaching it is fundamental to grasp the width and the depth of the concept of productivity. In the process of teamwork there are infinite opportunities to produce at the lesson and

afterwards too if the task proposed to the students has the potential to create momentum for students.

The level of productivity is directly bound to the approach the teacher chooses to use. In case of Student-Centered approach, average student has the opportunity of producing average every 2-5 minutes, which is far more than in case of Teacher-Centered approach due to pair and group work. Pair and group work contribute to lifting interaction barriers that are commonly major obstacles for almost 80% of students. Because of certain cultural and historical reasons (for example, most carry a subconscious burden of being a representative of a nation of smart, talented people who have but been ravaged for centuries), learners feel inhibited to communicate. The majority has also certain awe for “authority”, and probably to some extent, it is because of their 12-year learning experience of Teacher-Centered approach that has subdued any initiative, any sparkle, which may stir up in a student. The other reason for communication problems is the ubiquitous Internet with its social networks that has transformed the young into major extroverts, as they have become used to living in a virtual world, and this results in diminishing all their “offline” abilities of interaction.

Teamwork mitigates the pressure of being “smart”, as students perform in a less formal environment during the group work. Learners easily show initiative, make suggestion. They take peer correction with less frustration or in some cases with gratitude; hence it proves to be more effective than corrections made by the teachers. Thus the act of teacher correction is sometimes plain useless. The assumption is confirmed with a broadband research on this matter /Jacobs&Zhang, 1989/, though in high power culture countries the situation is to a certain extent different /Jalafarhani, 2012: 88/. The results based on the analysis of the effectiveness of teacher versus peer feedback on language accuracy of high versus low proficiency EFL learners revealed that peer feedback did not affect grammatical accuracy improvement for both high and low proficient students, but teacher feedback was found to be effective for grammatical accuracy especially for low proficient learners. In terms of overall performance, both feedback types were significantly effective, irrespective of the proficiency level. The study also showed that learners favoured teacher feedback and saw the teacher as figure of authority that guaranteed quality.

As for the learners of elder generation, who are used to a more conventional method of teaching, they perceive correction as a must. It often helps the teacher to gain their trust, on the one hand because of the learners' hidden preference for authoritarian teaching approach, and on the other hand, it is taken in as a demonstration of the teacher's “competence”, as well as the teacher's alertness or the inner radar for mistakes, is thought to be “professionalism”. The “demonstration” in such case is usually useful by the end of the learners' performance specifically in the beginning of the course. To increase learners' productivity the teacher should create a comfort zone for the learners, for them to be able to make much of the teacher's initial input.

The level of productivity is directly affected with the set of communicative activities that the teacher considers most effective for this or that group of students. Before experimenting with the activity in the class the teacher has to do some prior work; i.e.

- create a realistic context and set a scene for the activity;
- clearly understand the purpose of the task;
- get prepared for “information gap” or “opinion gap”;
- think of scheduling some time for students to prepare for the activity;
- think of the relevance of the activity to the learners' life;
- think of ways of generating interest in the activity;
- decide on the type of groupings appropriate for the learners;
- think of ways of involving students in self-correction of errors;
- think of the type of exchanges anticipated for students to produce
- think of providing students with a sense of conclusion.

The type of activity, that is traditionally considered as a productivity booster, is role-playing. As it is believed to be a very effective tool for developing the learners' L2 speaking skills, it has therefore become a constant activity in most language teaching course books. However, the role-playing activity can have an adverse effect on productivity if the task is propositioned as directly as it is in most textbooks, with no consideration of the learners' age, culture, field of interest. In that case role-playing can even become a real put-off for learners.

Moreover, language learners of a more mature age may think of a proposed activity as ridiculous, as they are hardly ever able to abstract themselves from their daily chores and responsibilities. They normally come to language classes motivated not by the urge of self-development or possible job promotion, but by something negative; either it is the urge to gain some credits at their workplace or they do it because they have a language test to face. In this respect, it is more sensible to adapt the role-playing task to the reality of the learners' lives.

Today highly respected language teaching experts (Jeremy Harmer and Scott Thornbury) agree that teaching is more about “management rather than methods”. With the influx of Business and Management terms and concepts modern English Language Teaching is viewed in relation to Management too. Moreover, University of Sterling has designed a Management and English Language Teaching course (MELT). MELT experts see the future of language teaching in a new light. They constructively reject the ominous end of language teaching and claim that the English Language Teaching will have a guaranteed future, once it is perceived from the spectrum of business or management. Before designing a language teaching course teachers should think of such concepts as “demand”, “target audience”, “promotional tools”, assess the level of feasibility of the “goal” or view “communication” in relation to “trust and productivity”. They claim that productivity is directly dependent on “demand”, which in case of language teaching is when learners feel that there is some interest in their experience on

behalf of their interlocutors, and they get a compelling feeling to share when they are engaged in a communicative. Teachers should repeat in the back of their mind the cliché that “language is a means of communication”, and respectively that L2 should serve as a tool for the learners to communicate, built trust to share their experiences.

Methodologists often speak about providing learners with “communicative purpose”, which in reality means that the learners should feel that there is a genuine interest in their experiences, their opinion. All these should provide a solid ground for learners to develop trust in their own capabilities, in the skills of their peers, in their teacher's competence and eventually in the course as a whole. The “demand” inspires them to push their own boundaries, to take in more to eventually “produce” more. Thus, only on this term the so-called “provision of communicative purpose” may actually work and raise the productivity level in class.

The next important contributor to productivity in class is “empowerment”. In case of a total “hands-on” style, the teacher misses the opportunity of inspiring the learners to the point that they would produce at the top of their skills. For example, in case of the brainstorming activity the productivity level goes down, when it is conducted by the teacher in the “hands-on” manner, because only the more or less extrovert students contribute to the performance of the task. Sometimes the unpleasant outcome is when the brainstorming, which was supposed to be, fun for students, who endlessly generate ideas without any language inhibitions, turns into a “monologue”, basically performed by ... the teacher. All the learners gradually lose their interest in the course of the discussion, as the use of the given style demotivates them. The learners do not feel empowered to show initiative and generate ideas at this kind of tightly orchestrated brainstorming activity.

In case of “delegating” style the teacher gives a task to the class dividing it into pairs or/and groups. They are “empowered” to make their own decisions on the way they would choose to complete the task. The productivity level rises, once the students are empowered to make their own creation, be it just a short role-playing or a presentation or even an idea that was developed in consensus process,. It gains momentum and is anticipated to see even higher rise in the nearest future because the learners eventually built up trust, trust towards their own abilities, as well as the efficacy of the approach implemented in their learning process.

Nevertheless, all the efforts to raise the productivity level usually prove to be futile if the targets, that the learners are supposed to achieve, remain obscure. Even in case of slightest ambiguity in the task students fail to complete it. Students should clearly understand why they are doing it and what they are going to achieve personally, as well as what impact would it have on their plans of self-development, and probably how useful the given experience may turn to be in future.

To sum it all up briefly, teachers argue that the 21st century students are more focused on their “wants”. They also claim that the instability of the current economic and political life has made it pointless for them to have long-term plans,

or some even suggest that young adults have developed a fragmental thinking and do not go beyond their tactical goals. The best way to approach this is not to look for some reverse arguments and provide the learners clear targets. Teachers should trust their students to find the benefit of the task for themselves without killing the fun of the process. Teachers should take the rewarding but humble role of allowing learners to feel that they are the ones who take the lead at the lesson, which will make them feel proud and help them produce more.

REFERENCE

1. Helliwell J. F., Layard R., Sachs J. World Happiness Report, 2007.
2. McCann M. Team Management Profile. University of Oxford, 2012.
3. Richards J. The Language Teaching Matrix. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
4. Afrough T. & Zarafshan M. Foreign Language Learning Demotivation // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. V. 136, 9 July 2014.
5. Pennycook A. The Concept of Method, Interested Knowledge, and the Politics of Language Teaching // *TESOL Quarterly*, 23, 1998.
6. World Data on Education. 6th Edition. Compiled be UNESCO-IBE, 2006/07.
7. Block D. An Exploration of the Art and Science Debate in Language Education. Amsterdam, 2001.
8. Richards J.C. & Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching: UK: Cambridge University Press, 2001.
9. New Teacher Center Six Key Strategies for Teachers of English Learners, UC Santa Cruz, 2005.
10. Jacobs G.M. & Zhang S. Peer Feedback in Second Language writing Instruction: Boon or bane. Proc. The American Educational Research Association, San Francisco. ERIC Document Reproduction Service No. ED 306 766. April 1989.
11. Scrivener J. The Essential Guide to English Language Teachin. Pearson Education, 2010.
12. Lyons J. Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
13. Bauer L. Morphological Productivity. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
14. Cotton D., Falvey D., Kent S. Market Leader Upper-Intermediate Teacher's Book. Pearson Longman, 2007.
15. Maier-Fairclough J., Butzphal G. Career Express Teacher's Book. Garnet Education, 2011.
16. Dictionary of Merriam-Webster, online dictionary // URL: <https://www.marriam-webster.com>.
17. Business Dictionary, online dictionary // URL: www.businessdictionary.com.

-
18. Sgroi D. Happiness and Productivity: Understanding the Happy-Productive Worker, SWF-CAGE Global Perspectives Series, October 2015.
  19. Doward J. Happy people really do work harder. Science. The Guardian, UK, 2010 // URL: <https://www.theguardian.com>.>jul>

Լ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ – Ուսանողների «արտադրողականության» բարելավումը անգլերեն լեզվի ուսուցման գործընթացում. – Մեր օրերում տեխնոլոգիական առաջընթացի պայմաններում ուսանողների «արտադրողականությունը» լեզվի ուսուցման գործընթացում ոչ մի աճ չի տեսել: Սույն հոդվածում ուսումնասիրվում են այն գործուները, որոնց պատճառով ուսանողների «արտադրողականությունը» չի բարելավվում: Հոդվածում փորձ է արվում ուղիներ գտնել ուսանողների «արտադրողականությունը» բարձրացնելու ուղղությամբ, որի համար առաջարկվում է կիրառել լեզվի ուսուցման հաղորդակցային մեթոդը (CLT): Հեշտը դնելով ուսանողակենտրոն ուսուցման վրա (Student-Centered approach): Հոդվածում ուսումնասիրվում է նաև այն, թե ինչպես են խմբակային աշխատանքները խթանում ուսանողի ներգրավվածությունը:

Բանալի բառեր. արտադրողականություն, լեզվի դասավանդման հաղորդակցային մոտեցում, ուսանողակենտրոն ուսուցում, հաղորդակցային նպատակ, ուսուցման «ուղղակի» ներգրավման մոտեցում

Լ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ – Повышение «производительности» у студентов при изучении английского языка. – При всей доступности технологических достижений в процессе изучения английского языка, роста «производительности» у студентов не наблюдается. Выявление первопричин стагнации «производительности» у студентов является важнейшим фактором при обучении иностранного языка. Данная статья посвящена проблеме оптимизации процесса обучения иностранному языку путем интенсивного применения коммуникативного подхода в обучении иностранным языкам (CLT), а также подхода, ориентированного на потребности студентов (Student-Centered Approach). В статье в частности, рассматривается преимущество групповых работ, направленных на развитие коммуникативных навыков и умений студентов, а также пути повышения мотивации у изучающих иностранные языки.

Ключевые слова: производительность, коммуникативный подход преподавания языка, подход, ориентированный на потребности студентов, коммуникативная цель, «активный» подход

Գայանե ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Խ. Արովյանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարան

ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՓՈԽՆԵՐԹԱՓԱՆՑՄԱՆ ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Հոդվածի նպատակն է բացահայտել ու վերլուծել գերմաներենի՝ որպես երկրորդ օրար լեզվի քերականական այնպիսի երևոյթներ, որոնք կարելի է իրրև պրանսպողիցիա (վերադաշնակում) կիրառել գերմաներենի դասավանդման գործընթացում այն ուսանողների համար, որոնք ունեն ոռուսերենի կամ անգլերենի՝ որպես առաջին օրար լեզվի լեզվական ուսակություններ ու հմտություններ: Հոդվածում հանգամանալից ներկայացված են քերականական փոխներթափականցման ի հայր գալու մեխանիզմները: Ներկայացված են լեզվական այն մակարդակները, որուելու դրսուրվում է քերականական փոխներթափականցումը: Հոդվածում դիմարկված են քերականական այն երևոյթները, որոնք բովանդակում են գերմաներենի հետ հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի համընկնումները:

Բանալի բառեր. փոխներթափականցում, երկլեզվություն, ձևաբանական փոխներթափականցում, շարահյուսական փոխներթափականցում, պրանսպողիցիա, թարգմանության ուազմավարություն, լեզվական նյութի ներմուծում

Գիտատեխնիկական առաջընթացը ու գլոբալացումը որակապես փոխել են հարաբերությունները մարդկանց ու պետությունների միջև: Այդ պայմաններում ընդլայնվում ու ամրապնդվում են կապերը բիզնես գործընկերների, պետական պաշտոնյաների, կառավարության և գործարար ընկերությունների միջև, փորձ է արվում պահպանել միջմշակութային համագործակցությունը, շփումները երկրների միջև, նպաստել այլ մշակույթների ուսումնասիրությանը: Այս բոլոր գործընթացները սերտորեն կապված են հաղորդակցման հիմնական միջոցի՝ լեզվի հետ: Այս գործընթացում առանձնահատուկ դեր ունի երկլեզվությունը: Երկլեզվությունը և լեզուների շփումը բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում լեզվական փոխներթափականցման դրսուրման համար:

Ըստ Վ. Վաֆեևի, լեզուների դասավանդման մեթոդիկայում փոխներթափականցումը (ինստերֆերենցիա) դիտարկվում է իրրև սովորողի կողմից «նրա նախկին լեզվական փորձի չգիտակցված փոխանցման արդյունք, իրրև մայրենի լեզվի արգելակող ազդեցություն ուսումնասիրվող երկրորդ լեզվի վրա, որը դժվարացնում է օտարալեզու համակարգի հաջող տիրապետումը» /Վաֆեև, 1988: 101/: Այս տեսակետից ցանկացած օրար լեզվի

ուսուցման գործնթաց անխուսափելիորեն բախվում է օտար լեզուն սովորողի կողմից նրա նախկին լեզվական փորձի փոխանցման արդյունքում առաջացած սխալների ու նոր լեզվի լեզվական կառուցները յուրացնելու գործնթացում առաջացած խոչնդուների հաղթահարման խնդրին: Դրանք առաջանում են լեզվական տարբեր բնագավառներում՝ քերականական, հնչյունաբանական, բառային (հմաստաբանական), ուղղագրական և այլն: Երկրորդ օտար լեզվի ակտիվ քերականական երևոյթները ուսուցանելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել առաջին օտար լեզվի և մայրենի լեզվի միջամտության և՝ դրական (տրանսպոզիցիա), և՝ բացասական (հնտերֆերենցիա) ազդեցությունները (Hufiesen, Neuner, 2003: 180/: Այդ նպատակին է ծառայում տարբեր լեզուների համապատասխան երևոյթների զուգադրումը, որը սովորաբար կատարվում է երեք մակարդակներում՝ ծկի, բովանդակության և գործառության (Tak, 1979: 58/:

Բովանդակության մակարդակում՝ քերականական երևոյթները զուգադրվում են տարբեր լեզուներում նրանց նմանությունների ու տարբերությունների տեսանկյունից: Եթե որոշ քերականական երևոյթներ համընկնում են որևէ մակարդակում, ապա կարելի է ակնկալել դրական փոխանցում (տրանսպոզիցիա), ինչը կիշտացնի նոր խոսքային կարողությունների ու հմտությունների ծևավորումը: Նման երևոյթների հատուկ մատուցման ու մշակման անհրաժեշտություն չկա, քանի որ այս քերականական երևոյթին ուսանողները բավականաչափ տիրապետում են առաջին օտար լեզվից (Мусланова, 1973: 128/: Չհամընկնող տարբերը կարող են լինել խնդրահարույց լեզվի դասավանդման գործնթացում ու դառնալ փոխներթափանցման (հնտերֆերենցիայի) պատճառ, որը անհրաժեշտ է հաղթահարել հատուկ վարժությունների միջոցով:

Լեզուների միջև առկա համընկնող քերականական երևոյթների մեկնաբանումը օգնում է ակնհայտ դարձնել այն երևոյթները, որոնք անգերենի կամ նաև ռուսերենի /իբրև 1-ին օտար լեզու/ քերականությանը տիրապետելու դեպքում հեշտությամբ կյուրացվեն հայ ուսանողների կողմից՝ գերմաներենը սովորելիս: Տրանսպոզիցիայի երևոյթը հատկապես մեծ է ազգակից լեզուների ուսումնասիրության ժամանակ: Նրանց կառուցվածքատիպաբանական նմանությունները և ուսուցման գործնթացում դրանց օգտագործումը հեշտացնում են նոր լեզվի յուրացման գործնթացը: Ուսուցանվող օտար լեզուների վրա մայրենի դրական ազդեցության մասին իրենց աշխատություններում ընգծել են բազմաթիվ լեզվաբաններ, ինպես Լ.Ս. Վիգոսովին /Ենցուական աշխատությունների մասին համընկնում ու ունեն միմյանցից շեղումներ, բավականին խնդրահարույց են ու կարող են սխալների պատճառ դառնալ: Ուստի այդ քերականական խոչնդունները հաղթահարելու ու յուրացնելու համար պահանջվում են հատուկ վարժություններ ու մատուցման ծևեր:

Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ օտար լեզուների բաժնի ուսանողները, նույնիսկ օտար լեզվի լավ իմացության դեպքում, երբեմն սխալներ են թույլ տալիս, որոնց պատճառը հաճախ լեզվական փոխներթափանցումն է: Դրա դրսևորումներից մեկը՝ քերականական փոխներթափանցումը լեզվաբանության մեջ ամենից հաճախ բանավեճերի թեմա դարձած երևոյթներից է: Բազմաթիվ հայտնի լեզվաբաններ, ովքեր զբաղվել են փոխներթափանցման երևոյթով, սկզբում կասկածի տակ են դրել այն տեսակետը, թե մի լեզվի քերականական որևէ կառուց կարող է ազդել մեկ այլ լեզվի վրա: Այդ կարծիքն է ժամանակին հայտնել օրինակ Է. Սեպիրը. «Մենք ոչ մի տեղ չենք հանդիպում ծևաբանական փոխազդեցության, բացի մակերեսային ծևերից» /Սեպիր, 1993: 233/: Սակայն եղել են նաև լրիվ հակառակ կարծիքներ: Գ. Շուխարդտը պնդում էր. «Նոյնիսկ այդքան սերտ կապված ծևոյթները, ինչպիսիք են հոլովիչները, երաշխավորված չեն օտարալեզու նյութի ազդեցությունից» /Schuchardt, 1928: 195/:

Քերականական փոխներթափանցումը ի հայտ է գալիս այն դեպքերում, երբ մի լեզվի քերականական միավորների կազմությունը, փոփոխություններն (խոնարհում, հոլովում և այլն) ու համաձայնությունները (ենթակա-ստորոգյալ, հատկացուցիչ-հատկացյալ, որոշիչ-որոշյալ և այլն) օտար լեզուն սովորողի կողմից փոխանցվում են նոր յուրացվող լեզվում գոյություն ունեցող նմանատիպ տարրերի վրա: Այսպիսով, փոխներթափանցումը առաջանում է այնտեղ, որտեղ միմյանց են հանդիպում երկու լեզուների անհամապատասխանությունները: Ընդ որում, քերականական փոխներթափանցումը առավել հաճախ է ի հայտ գալիս ոչ ազգակից լեզուների փոփոխարաբերության ժամանակ /Եցանա, 2010: 127/: Ներկայումս լեզվաբանության մեջ տարրերակվում են քերականական փոխներթափանցման ծևաբանական ու շարահյուսական տեսակները:

Ըևաբանական փոխներթափանցումը վերաբերում է լեզվի ծևոյթների ու խոսքի մասերի մակարդակներին: Մայրենի լեզվի բառակազմական տարրեր միջոցներն ու դրանց փոփոխությունների համակարգը կարող են փոխանցվել նոր յուրացվող լեզվի նորմերի վրա: Փոխներթափանցման կարող են ենթարկվել գրեթե բոլոր խոսքի մասերը:

Շարահյուսության հիմնական խնդիրը լեզվի շարահյուսական միավորների և դրանք պայմանավորող քերականական հարաբերությունների ըննությունն է: Շարահյուսական միավորներն են՝ նախադասության անդամները, բառակապակցությունները և նախադասությունները: Այս միավորների մակարդակում է ի ենթ ի հայտ է գալիս շարահյուսական փոխներթափանցումը: Քանի որ նոր լեզուն սովորողների խոսքը դեռևս կատարյալ է, ուստի օտար լեզվով հաղորդակցման ընթացքում մարենի լեզուն այս կամ այն ժամանությունը «հենարան» օգտագործելու անխուսակելի է, ուստի անխուսափելի է նաև լեզվական փոխներթափանցումը: Օտար լեզվի դասավանդման գործընթացում փոխներթափանցման հաղթահար-

ման ուղիներից մեկը շիվոյ լեզուների քերականական համընկնող ձևերի տեղին ու հմուտ կիրառումն է: Եթե սովորողները հայ ուսնողներ են, այդ համընկնումները կարելի է դիտարկել ուսերենի կամ անգլերենի հետ համեմատության մեջ, քանի որ այդ լեզուները նրանց համար կարող են համարվել իբրև 1-ին օտար լեզու:

Այս առումով առանձին դիտարկման են արժանի քերականական այն երևոյթները, որոնք համընկնում են գերմաներենում ու անգլերենում՝ իբրև առաջին օտար լեզու, ու մասնակիորեն նաև հայերենում՝ իբրև մայրենի լեզու: Դրանց առկայությանը անշուշտ մեծապես նպաստում է այդ լեզուների ծագումնաբանական ընդհանրությունը: Այս դեպքում արդեն գործ ունենք **տրասպողիցիայի** հետ: Ըստ խոսքի մասերի դրանց դրսևորումները բավականին ակնհայտ են:

Անձնանունների պատկանելության արտահայտումը այդպիսի օրինակներից մեկն է, որտեղ անգլերենի ու գերմաներենի կառուցները համընկնում են ձևի ու բովանդակային մակարդակներում: Օրինակ՝ Karl's bag (անգլ.), Karls Tasche (գերմ.): Սակայն գործառական մակարդակում նրանք համընկնում են միայն մասնակիորեն: Անգլերենի Karl's bag ձևին համապատասխանում են գերմաներենի երկու հոմանիշային ձևեր՝ Karls Tasche և die Tasche von Karl: Նշենք, որ գերմաներենում նախընտրելի է անգլերենին համընկնող -s մասնիկով կազմված ձևը: Սակայն անգլերենում կան գերմաներենի von նախդիրով կազմվող ձևերին համապատասխանող of նախդիրով կազմված ձևեր՝ the museums of Moscow, գերմ.՝ die Museen von Moskau:

Որոշյալ հոդի օգտագործումը գերմաներենում ու անգլերենում ներքոհիշյալ դեպքերում համընկնում է ինչպես բովանդակային այնպես էլ գործառական մակարդակներում /Բերբերյան, 2010: 442/: Համընկնման այս դեպքերը գերմաներենի դասավանդման գործընթացքում տրանսպողիցիայի լավագույն օրինակներ են, եթե սովորողը տիրապետում է անգլերենին՝ իբրև 1-ին օտար լեզվի:

– Գոյականներից առաջ, որոնք միակն են իրենց տեսակի մեջ և անգլերենում, և՝ գերմաներենում գործածվում է որոշյալ հոդ (անգլ. the Sun, the Earth, գերմ. Die Sonne, die Erde):

– Աշխարհի չորս կողմերի հետ (անգլ. the north, the south, գերմ. der Norden, der Süden...):

– Աշխարհագրական անունների հետ՝ գետերի, ծովերի, օվկիանոսների, լեռնաշղթաների անունների հետ. (անգլ. the Thames, գերմ. die Elbe, die Alpen....):

Հոդի բացակայության դեպքերի համրնկնումները նույնպես քիչ չեն, ու դրանց ճշգրիտ կիրառումը գերմաներենի դասավանդման գործում, անհամեմատ կիեշտացնի հայալեզու սովորողի համար գերմաներենի յուրացումը: Օրինակ՝ անորոշ հոդի կիրառումը (գերմաներենում ու անգլերենում) և հոդի բացակայությունը (հայերենում), երբ առարկայի

մասին խոսվում է առաջին անգամ, ինչպես նաև նրա գործածումը հաջորդող համատեքստում, եթե առարկան արդեն ծանոթ է, լեզուների համեմատությամբ մատուցելը կարելի է համարել լավագույն մեթոդը այս քերականական երևույթը հաջորդությամբ ուսուցանելու համար (Սա գիրք է: Գիրքը նոր է: (անգլ.) This is a book. **The** book is new. (գերմ.) Das ist **ein** Buch. **Das** Buch ist neu):

Ինչպես վերը նշվեց՝ քերականական համընկնումներ կարելի է տեսնել գրեթե բոլոր խոսքի մասերի մոտ: **Ածականների** դեպքում, օրինակ, ամենաշատ համընկնումներ տեսնում ենք ածականի համեմատության աստիճանների կազմման մեջ: Ածականի բաղդատական աստիճանի կազմելու համար և՝ գերմաններենում, և՝ անգլերենում օգտագործվում է **-er** վերջածանցը: Իսկ գերադրական աստիճանի համար օգտագործվում է **-est** վերջածանցը անգլերենում, ու **-st** գերմաններենում (**-est** գործածվում է, եթե ածականը վերջանում է **-d**, **-t**, **-s**, **-ß**, **-x**, **-tz**, **-z**, **-st** վերջավորություններով) /Բերբերյան, 2010: 235/: Օրինակ՝ անգլ. **deep – deeper – deepest**, գերմ. **heiß – heißer – heißest**: Ե՛վ անգլերենում, և՝ գերմաններենում կան անկանոն ածականներ, որոնք իհարկե ոչ բոլորն են հոմանիշներ: Հոմանիշ բառերի առկայության հիշատակումն ու դրանց մատնանշումը կօգնի քերականական այս առանձնահատկության մտապահումն ու յուրացումը: Անշուշտ կան նաև տարբերություններ: Օրինակ՝ գերմաններենում միավանկ բառերը բաղդատական ու գերադրական աստիճաններում ստանում են **ումլաութ** /ձայնակիրխություն/: Սակայն արդեն առկա նմանությունները քերականական այս երևույթում օգտակար են լեզուն և հեշտությամբ սովորեցնելու, և՝ յուրացնելու համար ու այս գործում կարող են ստանձնել տրանսպորտայի դեր:

Առանձնանում են նաև այնպիսի քերականական երևույթներ, որոնք ունեն համապատասխանություններ ոուսերենում և գերմաններենում: Իհարկե, ոուսերենի քերականության մեջ այնպիսի երևույթները, որոնք կարելի է օգտագործել գերմաններենի ուսուցման գործընթացում, իբրև դրական փոխներթափականցում, զգայիրեն քիչ են: Հենվելով ոուսերենի վրա նոյնպես կարելի է մշակել մի շարք մոտեցումներ: Դրանցից է, օրինակ՝ ածականի **վերջավորությունների** միջոցով գոյականի սերի դրսւորման ձևը և ածականի հոլովումը ոուսերենում ու գերմաններենում (ռուս. новая книга, большое ведро, старый дом, գերմ. neues Buch, schöne Frau, alter Tisch):

Փոխներթափականցման հաղթահարման **ուղիներգ** մեկն էլ մալրենի ու առաջին օտար լեզուի հնարավոր բազասական ազդեցության օրիենտիվ գնահատումն, ու շփվող լեզուների գուգադրման միջոցով մատուցելն է:

Գերմաններենի ու հալերենի համադրման պարագայում ամենահաճախ հանդիպող բազասական ազդեցությունը ի հայտ է գալիս նախադասության մեջ ստորոգլայի դիրքի հետ կապված: Գերմաններենում ստորոգլայի երկրորդ ամրագրված դիրքը նախադասության մեջ հաճախ է խախտվում հայերենի նախադասության ու բառակապակցությունների

ազատ կառուզի ազդեցությամբ: Բայի հետ կապված փոխներթափանցման հաճախ հանդիպող դեպքեր են նաև ստորադասական նախադասությունները: Այս պարագալում հաճախ հայալեզու ուսանողները երկրորդական նախադասության ստորոգլայր օգտագործում են ազատ դիրքով՝ գերմաներենում ամրագրված վերջին դիրքի փոխարեն:

Օրինակ՝ Ինձ ասագին,որ նա **գայու է** եռկու օրից:

Man hat mir gesagt, dass er in zwei Tagen **kommt**.

Գերմաներունում ենթակայի ու ստորոգլայի համաձայնության ըերականական կատեգորիան լուրացնելիս ստվորողները նույնպես կարող են բախվել գերմաներենի համապատասխան կատեգորիայի վրա մայրենի լեզվի ունեցած բացասական ազդեցությանը: Օրինակ՝ Եթե 2 ենթակաները մեկ միասնություն են կազմում, ապա ստորոգյալը գերմաներենում դրվում է եզակի թվով: Մինչդեռ հայերենում նման դեպքում ստորոգյալը հոգնակի է գործածվում:

Alt und jung **arbeitet** im Feld.

Ահել ու ջահել **աշխատում են** դաշտում:

Ինտերֆերենցի խնդիրը կա նաև մեկից բարձր թվականի հետ գոյականի օգտագործման ժամանակ: Հայերենում այն դրվում է եզակի թվով, իսկ գերմաներենում՝ հոգնակի:

Օրինակ՝ Ես գնում եմ **երեք խնձոր** իմ աղցանի համար:

Ich kaufe **drei Äpfel** für meinen Salat.

Ուստերենի՝ իբրև 1-ին օտար լեզվի տիրապետման պայմաններում գերմաներեն սովորողների մոտ փոխներթափանցման պատճառով ամենահաճախ հանդիպող սխալը ուստերեն գոյականների սեռերի նույնականացումն է գերմաներենի հետ: Սա վերաբերում է հատկապես անշունչ առարկաներին, որոնց դեպքում կենսաբանական սեռը ոչնչով չի կարող օգնել: Օրինակ՝ Եթե ստվորողը գիտի ուստերենում գրենական պիտույքների սեռերը (ռուս. քնից, տերած, րոշկա-իգական սեռ), ապա կարող է մեխանիկորեն սխալմամբ դրանք վերագրել գերմաներեն համապատասխան գոյականներին (das Buch-չեզոք սեռ, das Heft-չեզոք սեռ, der Kugelschreiber- արական սեռ), ինչը հանգեցնում է քերականական սխալի: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է գերմաներեն գոյականները սկզբից ի վեր ուսուցանել իրենց հատկանշական որոշիչ հոդերով ու գիտելիքների որոշակի մակարդակից սկսած ներկայացնել նաև սեռերի տարբերակմանը նպաստող կանոններ:

Փոխներթափանցման համար մեծ ասպարեզ է հաղիսանում նաև թարգմանությունը, որը լեզվի ուսուցման ու յուրացման գործընթացի անբաժանելի մասն է: Համարժեքության ու համապատասխանության հասնելու նպատակով թարգմանիչը յուրաքանչյուր դեպքում հենվում է որոշակի գործիքակազմի վրա և փորձում է հավատարիմ մնալ թարգմանվող տեքստի ժանրին ու բնագրի լեզվի նորմերին:

Հ. Քրինգսը թարգմանության ռազմավարությունները սահմանում է որպես թարգմանչի «պոտենցիալ գիտակցված ծրագրեր, որոնք ուղղված են կոնկրետ թարգմանության խնդրի լուծմանը՝ որոշակի թարգմանական գործի սահմաններում» (Kring, 1986: 18/։ Միևնույն ժամանակ, Քրինգսը առանձնացնում է մակրոռազմավարություններ՝ թարգմանության խնդիրների լայն շրջանակի լուծման ընդհանուր մեթոդներ, և միկրոռազմավարություններ՝ կոնկրետ խնդրի լուծման հատուկ մեթոդներ։ Մակրոռազմավարության շրջանակներում Վ. Ն. Կոմիսարովը դիտարկում է թարգմանության երեք փուլեր. բնօրինակի նախաթարգմանական վերլուծություն, տեքստի բուն թարգմանությունն ու հետթարգմանական վերլուծությունը, այսինքն՝ տեքստի վերամշակումը և ստուգումը։ Նշվում է, որ շատ դեպքերում թարգմանիչը անտեսում է առաջին և երրորդ փուլերը (Комиссаров, 2000: 92/։

Շատ հաճախ թարգմանվող տեքստերում հանդիպում են թարգմանական միավորներ, որոնց ճգրիտ թարգմանված ձևին հասնելու համար անհրաժեշտ է շրջանցել քերականական փոխներթափանցման թակարդները։ Այդ միավորները կարող են լինել բառեր, արտահայտություններ կամ էլ քերականական կառույցներ, որոնք գերմաներենից հայերեն ու հակառակը որպես բոլորվին այլ կառույցներ են թարգմանվում։ Օրինակ՝ (գերմ.) «Zurückbleiben, bitte!» արտահայտությունը, որը հնչում է տրանսլիպտային միջոցում, հայերենում թարգմանվում է որպես նախադասություն։ «Զգուշացե՛ք, դոները փակվում են»։

Արտահայտության ու նախադասության անհամապատասխանություններ ու փոխներթափանցման աղբյուր են նաև ասույթները, ասացվածքներն ու կոչերը։ Օրինակ՝ (գերմ.) Hals und Beinbruch!- Հաջողություն: (գերմ.) Ohne Fleiß, kein Preis! - Ով աշխատի, նա կուտի: Գերմաներենից հայերեն թարգմանության գործընթացին հաճախ հատկանշական է կրավիրական (Passiv) կառույցի փոխարինումը ներգործական (Aktiv) կամ չեզոք սեռի կառույցով։ Այսպես օրինակ, Er wurde von einem Wagen angefahren. Նրան հարվածեց մեքենան։ Կամ, նա վրաերթի ենթարկվեց։ Շարահյուսական փոխարինումները (ինչպես օրինակ պարզ նախադասությունները բարդով) նույնպես քիչ չեն գերմաներենից հայերեն թարգմանելիս (Ich sah ihn kommen. Ես տեսա, թե ինչպես էր նա գալիս)։

Փոխներթափանցման վերը նշված դեպքերից խուսափելու համար անհրաժեշտ է դրանք ուսուցանել համապերսպերի միջոցով, կամ հենց սկզբից ներկայացնել արդահայտության համապատասխան թարգմանությունը։ Նույնպիսի անհամապատասխանություն հաճախ հանդիպում ենք նաև «kein - οչ մի» ժխտական մասնիկի գործածման դեպքում։ Գերմաներենում kein մասնիկով ժխտվում են գոյականները։ Մինչդեռ հայերեն թարգմանությունը ճիշտ է, եթե կազմվում է որպես բայի ժխտում։

Ich habe kein Buch. (գերմ.) - Ես գիրք չունեմ։

Այսպիսով, մեկ լեզվի՝ մյուսի վրա ազդեցության սկզբունքները հատկապես կարևոր են ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր թարգմանիչների համար, քանի որ մի լեզվից մյուսը թարգմանություն կատարելը պահանջում է էլ առավել հմտություններ, քան պարզապես տարբեր լեզուներով հաղորդակցվելը:

Օտար լեզվի ուսուցման ընթացքում լեզվական նյութի վրա աշխատանքը անհրաժեշտ է այնպես կազմակերպել, որ սովորողը քայլ առ քայլ հաղթահարելով նյութի հետ կապված տարբեր բնույթի դժվարությունները, կարողանա այն օգտագործել խոսքային գործունեության տարբեր տեսակներում: Քանի որ լեզուն ինֆորմացիա հաղորդելու և ընդունելու միջոց է, ուստի ուսուցման յուրաքանչյուր աստիճան և օղակ պետք է ուղղված լինի լեզուն կիրառելու ունակության ձևավորմանը:

Օտար լեզվի՝ իբրև լեզվական նյութի հետ աշխատանքի գլխավոր խնդիրն է դրա ներմուծումը՝ բացատրությունը, յուրացված լինելու մակարդակի ստուգումը և սովորողի մոտ մատուցված նյութի կիրառման նախնական ունակությունների ձևավորումը: Իսկ ինչպես հայտնի է լեզվաբանության մեջ ներմուծման կարևորագույն օղակներն են բացահայտումը, ձևը և օգտագործումը /Փոլոմկին, Լիւաս, 1975: 73/:

Նշանակության բացահայտման եղանակները երկուսն են՝ լեզվական ու արտալեզվական, որոնք իրենց հերթին ունեն ենթաեղանակներ:

Ձև ասելով նկատի է առնվուած տվյալ լեզվական միավորի արտասանությունը, գրությունը, կառուցվածքը և քերականական ձևը: Իսկ օգտագործման առանձնահատկությունները ներկայացնելու համար, անհրաժեշտ է հաշվի առնել մայրենի ու օտար լեզուներում դրանց իմաստային ծավալների համապատասխանությունն ու անհամապատասխանությունը, որոնց հիման վրա էլ սովորողին ցուց տալ դրանց օգտագործման ոլորտները: *Օգտագործման* առանձնահատկությունները մայրենիում /Երբեմն նաև առաջին օտար լեզվում/ ու նոր ուսուցանվող օտար լեզվում և դրանց անհամապատասխանությունը ինտերֆերենցիայի հիմնական պատճառներից մեկն է: Իսկ ինտերֆերենցիայի պատճառով առաջացող դժվարությունները պետք է հաղթահարվեն մեթոդական տեսակափորման հիման վրա կառուցված վարժությունների միջոցով: *Օգտագործման* առանձնահատկություններից է նաև տվյալ լեզվական միավորի այլ միավորների հետ կապակցելու օրինաչափությունները, որոնք չպետք է վրիպեն դասավանդողի ուշադրությունից:

Օտար լեզվի դասավանդման գործընթացը սկսվում է դասավանդողի կողմից լեզվական նյութի մանրակրկիտ ուսումնասիրությամբ: Այդ ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս նրան ճիշտ ընտրելու ուսուցման եղանակները՝ անշուշտ հաշվի առնելով թիրախային խմբի լեզվական նախկին փորձն ու հմտությունները: Հաջորդ քայլը լեզվական նյութի /մեր դեպքում քերականական նյութի/ նշանակության բացահայտումն է, որը իրագործվում է լեզվական /թարգմանական ու ոչ թարգմա-

նական/ ու արտալեզվական /գործողության կամ առարկաների ցուցադրում, միմիկա/ եղանակներով: Հաջորդ քայլով դասավանդողը պետք է տարբեր եղանակներով ստուգի, թե որքանով է նոր նյութը յուրացվել սովորողների կողմից: Այս աշխատանքի ընթացքում անհրաժեշտ է լուրջ ուշադրություն դարձնել նոր քերականական նյութի հետ մայրենի կամ առաջին օտար լեզվում հավանական առկա համընկնումներին:

Քերականական ձևերի ճշգրիտ ուսուցումը կայուն հիմք է հաղորդակցական ունակության ձևավորման համար:

Լեզվական փոխներթափանցումը (ինտերֆերենցիա) ամենահետաքրքիր երևոյթներից մեկն է, որը ի հայտ է գալիս տարբեր լեզուների փոխադարձ շփումների արդյունքում: Փոխներթափանցման հայթահարումը օտար լեզվի յուրացման գործընթացում գլխավոր նպատակներից մեկն է, այդ պատճառով դրա ուսումնասիրությունն ու գործնական վերլուծությունը շատ կարևոր են: Փոխներթափանցման ուսումնասիրությունները չեն կրոցնում իրենց արդիականությունը միջազգային շփումների աճող ինտենսիվության պատճառով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Բերբերյան Ն., Եղիազարյան Է. Գերմաներեն, բուհական դասագիրք, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն 2010:
2. Багана Ж., Хапилина Е. В. Контактная лингвистика: Взаимодействие языков и билингвизм. М.: Флинта, Наука, 2010.
3. Белякова Г.А. Восприятие назализации в условиях разных фонологических систем: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Л., 1981.
4. Вафеев Р.А. Выражение причинно-следственных отношений в русском и татарском языках, учеб. пособие. Югорск: ЮГУ, 1988.
5. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1995.
6. Гак В.Г. Межъязыковое сопоставление и преподавание иностранного языка // *Иностранные языки в школе*, 1979, № 3.
7. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. М.: ЧеРо, совместно с «Юрайт», 2000.
8. Мусланова Л. Г. К экспериментальному исследованию взаимодействия фонем трех языков при обучении говорению на втором иностранном языке // *Научные труды по методике преподавания иностранных языков*, № 80. М., 1973.
9. Сэпир Э. Язык // Сэпир Э. Избранные труды по языкоznанию и культурологии. М., 1993.
10. Фоломкина С.К., Лившиц О.Я. Ознакомление учащихся с новым языковым материалом при обучении устной речи. Обучение устной речи и чтению. М., 1975.

-
11. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л., 1974.
  12. Drosdowski G., Müller W. ua. Duden Rechtschreibung der deutschen Sprache, Band 1, Manheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1996.
  13. Hufeisen B., Neuner G.. Mehrsprachigkeitskonzept. Tertiärsprachenlernen. Deutsch nach Englisch. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003.
  14. Krings H.P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern. Tübingen: Narr, 1986.
  15. Schuchardt H. Hugo Schuhardt-Brevier/ ed. L. Spitzer. Halle, 1928

Г. ОГАННЕСЯН – Пути преодоления грамматической интерференции в процессе преподавания немецкого языка. – Цель настоящей статьи – выявить и проанализировать такие грамматические явления немецкого языка, которые могут быть использованы в процессе обучения немецкого как второго иностранного студентов, у которых есть языковые навыки русского или английского как первого иностранного языка. В статье подробно рассмотрены механизмы возникновения грамматической интерференции. Изучены и представлены те лингвистические уровни, в которых она проявляется ярче всего.

Ключевые слова: интерференция, двуязычие, морфологическая интерференция, синтаксическая интерференция, транспозиция, стратегия перевода, введение учебного материала

G. HOVHANNISYAN – Ways of Overcoming Grammatical Interference in the Process of Teaching German. – The aim of the present paper is to analyze and reveal some grammatical phenomena in the German language which can cause cross-linguistic transfer during foreign language acquisition, namely German, taught to the students who already have linguistic experience in English or Russian. The paper covers the mechanisms that bring about grammatical interference in detail, thus considering language transfer (both positive and negative) to support the acquisition of the German language.

Key words: interference, bilingualism, morphological interference, syntactic interference, transposition, translation strategy, introduction of training material

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Համեստ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ՄՈԴ ԳՈՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇՆԵՐԸ ՈՒ.Բ. ԵՅԹՍԻ ՊՈԵԶԻԱՅՈՒՄ

20-րդ դարի իոլանդացի բանասրեղծ, դրամագործ Ուիլյամ Բաթեր Եյթսի մուսան, նրա Բեագրիշեն, նրա Հալլուան հայրնի նացիոնալիստ Մոդ Գոնն էր, որի ներկայությունն ակներև է գրողի՝ սիրո թեմայով գրված բանասրեղծություններում: Անընդհակը հեռանալով ու հեռացվելով իր մուսայից՝ Եյթսը նրան նոյնացնում էր վարդի, ասդվածուիիների և հոմերոսյան հերոսիների հետ: Այս հոդվածում քննարկվում են մուսա Մոդ Գոնի բազմաթիվ խորհրդանշները, որոնք արդացուում են նրա կերպարի առանձնահավկությունները՝ ամփոփված գրողի սրեղծագործության մեջ:

Բանալի բառեր. մուսա, Մոդ Գոն, վարդ, հոմերոսյան խորհրդանշներ,
Հեղինե

«Երևակայությունն ավելի շատ ապրում է նվաճված կնոջ, թե կորցրած կնոջ վիա». իր «Աշտարակը» բանատեղծության մեջ հենց այսպես է Եյթսը ծևակերպում պոետական սիրո և դրա ներշնչանքից ծնվող պոեզիայի գլխավոր հարցադրումը /Yeats, 2000: 132-133/: Օլիվիա Շեքսպիրին ուղղված իր նամակում հետազայում Եյթսը կգրեր, որ սարսափելի է ցանկանալն ու չտիրանալը, ինչպես սարսափելի է ունենալն ու չցանկանալը /Yeats, 1954: 810-811/: Հենց այս փուլերով էլ զարգացել են Եյթսի ու իր կյանքի մուսայի՝ Մոդ Գոնի հարաբերությունները: 1889 թվականին է գրողը Լոնդոնում հանդիպել իոլանդացի նացիոնալիստ Գոնին, որը մեծ ազդեցություն է ունեցել Եյթսի կյանքի, գաղափարների և ստեղծագործության վրա: Յեյսթի անպատճախան սերը գեղեցիկ հեղափոխականի հանդեպ դառնում է գրողի պոեզիայի շարժիչ ուժը: Զորս անգամ Եյթսին մերժելուց հետո Մոդ Գոնը 1903 թվականին ամուսնանում է կաթոլիկ նացիոնալիստ Զոն Մաքրայի հետ: Եյթսի երևակայությունն արարելու էր կորցրած կնոջ շնորհիվ:

Ոհմանտիկական ավանդույթի համաձայն, պոետը սիրահարվում է մուսային, որը ներշնչում է նրան և խթանում պոեզիայի արարման ընթացքը: Ինչպես ասպետական գրականության ժամանակներում, ասպետ-պոետը ծառայում է մուսա-դամային՝ աստվածացնելով նրան. «Դա-

ման, որին 12-րդ դարի Պրովանսի տրուբադուրները կոչում էին դոննա, ըստ էության, իր մեջ արտացոլում է Աստվածամոր պատկերը, որին ասպետը պաշտում էր» /Էդոյան, 2009: 38/: Տրուբադուրների լիրիկային Եյթսն ամենայն հավանականությամբ ծանոթացել է Գվինիցելիի և Կավալկանտիի բանաստեղծությունների թարգմանություններով՝ կատարված Ռոսսետտիի կողմից, որը նոյնպես, ինչպես Շելլին և Բլեյքը, բանաստեղծի գրական հիմնական հետաքրքրությունների շարքում է եղել:

Դանտեի սերը անհասանելի մուսայի հանդեպ Եյթսն իր ինքնակենսագրություններում որակել է որպես «տենչանքի տառապանք» /Hassett, 2010: 67/, որն էլ, ըստ Եյթսի, ոգեշնչել է Դանտեին դառնալ քրիստոնեության գիշավոր հանճարը, ինչպես նա նրան անվանում է «Ego Dominus Tuus» բանաստեղծության տասնութերորդ տողում /Yeats, 1966: 70/: Դանտեի համար պաշտամունքի առարկան Բեատրիչեն էր, Պետրարկայի համար՝ Լաուրան: Պոետ-մուսա հարաբերության այս մոդելը հետագայում արտապատկերվում է հետմիջնադարյան գրականության մեջ՝ պահպանելով ամենակարևոր առանձնահատկությունը. դաման պիտի անհասանելի լիներ, որովհետև մուսան հենց իր ֆիզիկական բացակայության շնորհիկ է ոգեշնչում պետին:

Եյթսի խորհրդանշային համակարգը Ուիշարդ Էլմանը՝ գրողի ամենահայտնի ուսումնասիրողներից մեկը, իր “The Identity of Yeats” աշխատության մեջ բաժնում է երկու շրջանի՝ մինչև 1900 և 1915-1929 թվականները: «Վաղ համակարգը՝ գրում է նա, - մեծամասամբ կազմված էր ծանոթ խորհրդանշիչներից՝ օգտագործված անսովոր կերպով, մինչդեռ ուշ շրջանի համակարգը ներառում էր ավելի քիչ հայտնի խորհրդանշիչներ, որոնք Եյթսի շնորհիկ սկսում էին ծանոթ թվալ» /Ellmann, 1964: 63-34/: Հենց այս սկզբունքով էլ Եյթսը ընտրում էր Մոդ Գոնի խորհրդանշիչները՝ նրան իր վաղ շրջանի պոեզիայում նոյնացնելով ընթերցողին ծանոթ վարդի, աստվածութինների, հոմերոսյան հերոսութինների հետ:

Մոդ Գոնի ներշնչանքով գրված ամենակարևոր ժողովածուներից մեկը՝ «Վարդը», բաղկացած է քսաներկու բանաստեղծություններից: Այն տպագրվել է 1893 թվականին՝ մի շրջանում, երբ Եյթսը դեռ հովս ուներ Գոնի հետ հարաբերություններ ձևավորելու: Դրա շնորհիկ էլ այս ժողովածուի բանաստեղծություններին հատուկ չէ ուշ շրջանի ստեղծագործություններին բնորոշ տիրությունը: Ժողովածուի գիշավոր խորհրդանշն էլ հենց դարձել է դրա վերնագիրը: Վարդն այստեղ բազմիմաստ է, բայց բոլոր դեպքերում էլ խորհրդանշիչ երկու հիմքերը իոլանդիան և Մոդ Գոնն են, որոնք շատ հաճախ նոյնանում են Եյթսի պոեզիայում:

Իոլանդական առասպելների մեջ երկիրը շատ հաճախ անվանվում է “Roisin Dubh”, որը թարգմանաբար նշանակում է մուգ վարդ: Վարդի խորհրդանշիշը ասոցացվում է նաև Աֆրոդիտեի հետ, և քանի որ Մոդ Գոնը Եյթսի համար աստվածութի էր, խորհրդանշիշի ընտրությունը պատահական լինել չէր կարող: Աֆրոդիտեն երկրային սիրո աստվածութին

Էր /Seward, 1960: 10/: Միջին դարերում Երկրային-հեթանոսական սիրուն փոխարինելու եկավ քրիստոնեական սերը, և վարդը դարձավ Աստվածամոր, աստվածային սիրո խորհրդանշիշը՝ փոխարինելով Աֆրոդիտեի վարդին: Դանտեի վարդը նույնպես խորհրդանշում էր աստվածային ոլորտը: Վարդը Եյթսի սուրբեկտիվ հույզական աշխարհը կապում էր աստվածային էությանը, որի մարմնավորումը Երկրի վրա իր համար Մոդ Գոնն էր:

Ով էր երազում, թե գեղեցիկն անցնում է որպես երազ:

Այս կարմիր շուրթերի համար՝ իրենց ամրող թախծով հպարտությամբ,

Շախծով, որ ոչ մի

նոր հրաշք չի պակասի,

Տրոյան մի ակնթարթում դարձավ բարձր գերեզման

Եվ Ուսնայի երեխաները մահացան: /Yeats, 2000: 27/

«Աշխարհի վարդը» բանաստեղծության մեջ վարդ-Մոդ Գոնի հավերժական գեղեցկությունը Եյթսը նույնացնում է Հեղինեի գեղեցկության հետ, որը Երկրների թշնամանքի պատճառ էր դարձել: Եթե Հեղինեն տրոյացիների և հույների կովայննարոն էր, Մոդ Գոնի հավերժ գեղեցկությունը հայտնվում է Իոլանդիայի և Անգլիայի միջև՝ կարծես կանխորշելով սարսափելի գեղեցիկի ծնունդը, որի մասին Եյթսը հետագայում գրելու էր իր «Զատիկ, 1916» բանաստեղծության մեջ: Նացիոնալիստ-հեղափոխական Մոդ Գոնն իրապես ժամանակի Իոլանդիայի խորհրդանշին էր՝ գեղեցիկ, ազատատենչ ու անվախ: Նրա համար ոչ միայն Տրոյան է ընկնում, այլև իին իոլանդական լեգենդի Ուսնայի երեք որդիները՝ Նաեիսին, Անլին և Արդանը, որոնց մահվան պատճառն էր դարձել գեղեցկուիի Դեկրդրեն: Իոլանդական դիցաբանության այս հերոսութին տառապանքի խորհրդանշին է, քանի որ բազմաթիվ տղամարդիկ սիրահարվում էին նրան՝ դարձնելով Դեկրդրենի գեղեցկությունը դժբախտ վեճերի պատճառ: Գոնին նման խորհրդանշիներ տալով՝ Եյթսը նաև կանխատեսում էր այն ողբերգական ընթացքը, որը գալու էր ազատատենչ-նացիոնալիստական գաղափարների հետևանքով, որոնց առաջամարտիկն էր գրողի մուսան: Այս մասին նաև ակնարկում է ժողովածուի «Սիրո գութը» (1892) բանաստեղծության մեջ՝ մատնանշելով «մարդկանց, որոնք առ ու ծախ են անում» (Home Rule կուսակցությունը) Իոլանդիայի ապագան և սպառնում իր սիրեցյալին /Yeats, 1966: 13/:

«Սիրո վշտի» մեջ, որը գրվել է 1891 թվականին՝ Գոնի և Եյթսի հանդիպումից երկու տարի անց, գրողը նորից օգտագործում է դասական գրականությունից վերցված ծանոթ ալեգորիաներ՝ կնոջ ճակատագիրը համեմատելով թափառող Ողիսևսի ճակատագրի հետ: Մոդ Գոնն այստեղ նորից ներկայանում է թախծոտ կարմիր շրթունքներով՝ հպարտ, ինչպես «սպանված Պրիամոսը» /Yeats, 2000: 29/, և երբ նաև «ծագում է» (հայտնվում է Եյթսի կյանքում), փոխվում է մարդու սքողված պատկերը:

Այս բանաստեղծության մեջ երևում է Եյթսի լիրիկային բնորոշ երկ-վածությունը օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ շերտերի: Մինչև կնոջ «ծագումը» մոլորակի վրա (ինչպես և Եյթսի կյանքում) տիրում է ներդաշնակությունը՝ նկարագրված առաջին տան մեջ: Մարդու «լացը»՝ տառապանքը, կարծես սքողված է բնության մեջ: Նրա ծագումից հետո սակայն «տերևների ներդաշնակությունը» դառնում է «տերևների ողբերգ»: Այս տողերը կարելի է մեկնել թե՛ որպես աշխարհաստեղծման աստվածաշնչյան ալեգորիա, թե՛ որպես ինքնակենսագրական բովանդակություն ունեցող պոեզիա, հատկապես, որ Եյթսը Մոդ Գոնի հետ իր առաջին հանդիպման մասին գրել է. «Ես քանանեթք տարեկան էի, երբ սկսվեց իմ կյանքի անհանգստությունը» /Smith, 1990: 34/:

«Աշխարհի վարդը» բանաստեղծության վերջին տան մեջ Եյթսը պատկերավորում է Աստծոն, ում կողքին կա աստվածուիի (անգլերեն «her» բառը հուշում է սեռային պատկանելությունը, իսկ հրեշտակների և Աստծո ոլորտում կանացի էությունը նոյնպես պիտի աստվածային լիներ): Աստվածուիի-վարդ-Գոնի գերեցկությունը, փաստորեն, ժամանակ չի ճանաչում, իսկ Աստված աշխարհը կանաչ ճանապարհ է դարձնում նրա թափառող ոտքերի համար: Հնարավոր է, որ «թափառող» բարի ընտրությամբ Եյթսը հաստատում էր սեփական մտավախությունը, որ Մոդն այդպես էլ իրեն չէր ընտրի:

Ծնկի՛ եկեք, հրեշտակապետեր, ծեր մշուշուր բնակագրեղում,
Մինչև դուք կլինեիք, կամ սրբեր կրաբախեին,
Հոգնաբեկ բարին մի քայլ հետ էր Նրա գահից:
Նա սրեղծել էր աշխարհը որպես խողածածկ ճանապարհ
Նրա թափառող ողբերի համար: /Yeats, 2000: 27/

«Աշխարհի վարդին» հաջորդում է «Խաղաղության վարդը», որում Եյթսը շարունակում է վարդ-Գոնի գովերգումը՝ այս անգամ նրա գեղեցկությանը հաղորդելով այնպիսի հզորություն, որ անգամ հրեշտակապետ Միքայելը պիտի թողներ իր գործերն ու աստղերից պսակ գործեր Մոդ Գոնի համար /Quiller-Couch, 1971: 864/: Աստվածաշնչի վերջին գրքի՝ Սուլր Հովհաննես ավետարանչի հայտնության տասներկուերորդ գլխում նկարագրվում է, թե ինչպես է Միքայել հրեշտակապետն իր հրեշտակների հետ հաղթում Սատանային: Եյթսի բանաստեղծության մեջ հրեշտակապետն այլևս չի մտածում Աստծո պատերազմների մասին, և Աստված էլ դադարեցնում է դրանք.

Եվ Աստված կիրամայեր դադարեցնել իր պատերազմը՝
Ասելով, որ ամեն ինչ լավ է
Եվ հանդարդորեն կսրեղծեր խաղաղությունը վարդի
Խաղաղությունը՝ դրախսիք: /Quiller-Couch, 1971: 864/

Եյթսի համար խաղաղության՝ դրախտի և դժոխքի, Աստծո և մարդկության (մեղավորների), վերևի և ներքևի ներդաշնակության ապավենը դառնում է Մոդ Գոնը՝ խաղաղության վարդը, որը պիտի միավորեր իրարամերժ աշխարհները: Եյթսը Մոդ Գոնի մեջ փնտրում էր նաև սեփական գոյության «վերևի» ու «ներքևի»՝ հոգևոր-երկնային և զգացական-երկրային ցանկությունների ներդաշնակությունը, դրա համար էլ կնոջը բանաստեղծության մեջ տեսնում ենք սրբացված: Նոյնիսկ հրեշտակապետերը պիտի ծառայեին նրան:

Եյթսի պոեզիայում վարդը միանշանակ խորհրդանիշ չէ: Այն միաժամանակ արտացոլում է այն բոլոր մտքերն ու երևոյթները, որոնք երիտասարդ Եյթսի ուշադրության կենտրոնում էին: «Վարդը գեղեցիկ կինն է, նշում է Մ. Ի. Սեհինենը, կատարյալ սերը, ալքահեսթը (ունիվերսալ լուծիչ, որ փնտրում էին ալքիմիկոսները), պոետական երևակայությունը, հոլանդիան՝ որպես գարնան վերածնված աստվածուիի, լուծված ներհակությունները, քաղաքականությունը՝ որպես թաքնված կիրք, և գեղեցկության հոգին բնության մեջ» /Seiden, 1962: 153-54/: Միևնույն՝ «Վարդը» ժողովածուի մեջ անգամ իրար հաջորդող բանաստեղծություններում վարդը մի դեպքում խորհրդանշում է հոլանդիան («Վարդը ժամանակի խաչի վրա», «Կովի վարդը»), մյուս դեպքում՝ կնոջը՝ Մոդ Գոնին: Եվ սա պատահական չէ, քանի որ Մոդ Գոնը, լինելով բրիտանացի, նվիրել է իր կյանքը հոլանդիայի անկախության գաղափարին, և ոգեշնչել Եյթսին անել նոյնը:

Հեղինե-Մոդ Գոն խորհրդանիշի վերլուծության համար կարևոր է հոմերոսյան հերոսութու այն նկարագրությունը, որը Եյթսը տալիս է մահվանից մեկ տարի առաջ գրված «Երկարատ ճանճը» բանաստեղծության մեջ, որի ամեն տունը նվիրված է մի պատմական կերպարի՝ Հովհոս Կեսարին, Հեղինեին և Միքելանջելոյին հաջորդաբար: Բանաստեղծության մեջ Եյթսը կարևորում է լուսական դերը այս երեք կերպարների գործերի մեջ: Անգամ կենդանիների ձայները պիտի չխանգարեն Կեսարին, երբ նա մտածում է ճակատամարտերի մասին /Yeats, 1966/, նոյն կերպ էլ Միքելանջելոն պիտի աշխատի լուսական մեջ, որպեսզի կարողանա ստեղծագործել: Հեղինեին նոյնպես լուսական պետք Սպարտան թողնելու և Պարիսի հետ Տրոյա գնալու որոշումը կայացնելու համար, և նա միամտորեն կարծում է, թե ոչ ոք չի տեսնում՝ ինչ խառնաշփոթի են պատրաստվում իր ոտքերը: Եյթսը Հեղինեին նկարագրում է որպես «մի մասով կին, երեք մասով՝ երեխա» /Yeats, 1966: 179/: կարծես հավասարելով նրան Մոդ Գոնին, որը «կես առյուծ էր, կես երեխա» գրողի մեկ այլ՝ «Անարժան գովասանքի դեմ» բանաստեղծության մեջ /Yeats, 1966: 33/: Այս համեմատություններն արտացոլում են կործանարար կնոջ նախատիպը՝ հպարտ, և միևնույն ժամանակ անմեղ սեփական գեղեցկության համար, ինչպես երեխան: Հեղինեն «հիխականի» վեցերորդ երգում ասում է, որ Արամազդը (Զևս) իրեն ու Պարիսին դժխտեմ բախստ է վիճակել, որպեսզի «գալոց մարդկանց

մոտ էլ դառնան առակ ու երգ» /Հոմերոս, 1987: 136/: Նույն սկզբունքով Մոդ Գոնը Եյթսի խոսքերին, թե առանց նրա ինքը դժբախտ է, պատասխանել է. «Դու երջանիկ ես, որովհետև ստեղծում ես գեղեցիկ պոեզիա նրանց, ինչն անվանում ես դժբախտություն, և հենց դրանով ես դու երջանիկ: Ամուսնությունը քեզ համար ձանձրալի սիրային կապ կլիներ: Պոետները երբեք չպիտի ամուսնանան: Աշխարհը պիտի շնորհակալ լինի ինձ քեզ հետ չամուսնանալու համար» /Jeffares, 1988: 102/:

Մուսային իր աներկրա նվիրման մասին բանաստեղծը հաստատել է օրագրում կատարած գրառումով. «Լավագույն բաները, որ ես արել եմ և դեռ անում եմ, փորձ են բացատրելու ինքս ինձ նրան: Եթե նա հասկանար, ես գրելու պատճառի պակաս կունենայի» /Hassett, 2010: 88/: Այս մտորումները հիմք են դարձել նաև նույն՝ 1910 թվականին գրված մեկ այլ բանաստեղծության («Բառեր») համար, որում Եյթսը նորից քննարկում է իր մուսայի կողմից հասկացված լինելու խնդիրը.

*Եթե նա այդպես աներ, ով գիտի,
Ինչ կզբունք մաղից
Գուցե ես թողնեի աղքաղ բառերը
Եվ գոհությամբ ապրեի: /Yeats, 1966:32/*

Եյթսը գոհությամբ ապրում էր նաև անհասանելի մուսայի ներշնչմամբ՝ գիտակցելով, որ Մոդ Գոնի ներկա բացակայությունն էր իր սիրո պոեզիայի հիմքում: «Եյթսի կորուստի շեշտադրումը, ինչպես Մոդ Գոնի շարունակական կորուստը, խիստ էական դեր ունի իր ստեղծագործության մեջ և կազմում է իր ռոմանտիզմի տարբերակող առանձնահատկությունը», - գրում է Բ. Արքինսը /Arkins, 2010: 21/: «Անարժան գովասանքի դեմ» բանաստեղծության տողերում պոետը շնորհակալ է լինում նրան «իր ուժը նորացնելու» համար, իսկ իրենց սերը սահմանում որպես «գաղտնիք երկուսի միջև՝ հպարտի և հպարտի» /Yeats, 1966: 33/:

«Կին, որին երգել էր Հոմերոսը» (1910) բանաստեղծության մեջ Եյթսը հպարտ Մոդ Գոնին նվիրած իր կյանքը համարում է «հերոսական երազ»՝ հակադրելով այն ներկայում տիրող մոխրագույնին: Այյուծ-Մոդ Գոնը համեմատվում է կնոջ հետ, որին երգել էր Հոմերոսը, և որը «քայլում էր քաղցր հպարտությամբ՝ կարծես ամայի վրայով քայլեր»: Անգամ մուսայի քայլը Եյթսը մոտեցնում է աստվածային ոլորտին՝ Մոդ Գոնի միֆականությունը դարձնելով ավելի կարևոր, քան նրա ֆիզիկական գոյությունը: «Սիրեցյալը մոռանում է ապրող կնոջը, - Եյթսին մեջբերելով՝ գրում է Բ. Արքինսը, - որ մտածի Հեղինեի մասին» /Arkins, 1990: 82/: Մուսան այս բանաստեղծության մեջ Տրոյան կործանող գեղեցիկի ու ենկարնացիան է: Հեղինեն իր ժամանակի աշխարհի ամենագեղեցիկ կինն էր և Տրոյական պատերազմի պատճառը, ինչպես և Եյթսի աշխարհի ամենագեղեցիկ կին Գոնն էր պատճառը պոետի ողբերգության:

Նա հրեղեն արյուն ուներ
Երբ երիտասարդ էի ես
Եվ քայլում էր այնպես հպարտ քաղցրորեն
Կարծես ամպի վրայով քայլեր
Կին, որին երգել էր Հոմերոսը
Այդ կյանքն ու նամակները
Թվում են երազ հերոսական: /Yeats, 2000: 63/

Ծարունակելով հոմերոսյան խորհրդանշների օգտագործումը «Զկա երկրորդ Տրոյա» (1910) բանաստեղծության մեջ՝ Եյթսը Մոդ Գոնին պատկերում է մուլք երանգներով: Նրան նորից Հեղինեի հետ համեմատելով՝ Եյթսը մեղադրում է Գոնին հեղափոխական Իոլանդիայում տիրող բռնության համար, քանի որ նա «ստվորեցնում էր անգետ մարդկանց ամենաբիրտ ճանապարհները» /Yeats, 2000: 64/: Մոդ Գոնը միշտ ավելի արմատական մոտեցում է ունեցել Իոլանդական հեղափոխությանը: 1916 թվականին նրա ամուսին Զոն Մաքրոյդը մասնակցել է բրիտանացիների դեմ Զատկի կատաղի ապստամբությանը: Եյթսն իր գաղափարներով միշտ դեմ է եղել բռնի ապստամբությանը՝ հետագայում գրելով իր ամենահայտնի բանաստեղծություններից մեկը՝ «Զատիկ, 1916»-ը, որում ժամանակի իրողությունները նա որակում է որպես «սարսափելի գեղեցիկ»: Առաջ բերելով չորս հոետորական հարց՝ Եյթսը նախ մտորում է, թե «ինչու ինքը պիտի մեղադրի նրան իր օրերը վշտով լցնելու համար»: Հետո պոետը կատարում է երկրորդ հարցադրումը. արդյո՞ք Մոդ Գոնը կարող էր խաղաղ լինել, եթե իր գեղեցկությունը «բնական չէր նման ժամանակների համար» /Yeats, 2000: 64/:

Մուսայի հասցեին ուղղված մեղադրանքներից հետո այս երկրորդ հոետորական հարցով Եյթսը սկսում է արդարացնել նրան: «Ուրիշ ժամանակների» Մոդ Գոնի ազնվականությունը թույլ չի տալիս իրեն խաղաղ լինել ներկա ժամանակում: Երրորդ հարցով Եյթսը շեշտադրում է Գոնի անկարողությունը անելու որևէ այլ բան, քան այն, ինչի համար պոետը սկզբում մեղադրում էր նրան.

Ինչու, ի՞նչ կարող էր նա արած լինել՝
Լինելով այն, ինչ էր:
Մի՞թե ուրիշ Տրոյա կար նրա համար, որ այրեր: /Yeats, 2000: 65/

Հեղինե-Մոդ Գոնի քայլերի մեղավորը դառնում է այն ժամանակը, որում նա ապրում էր: «Պոետը, գրում է Ոիչարդ Էլմանը, քննադատում է Տրոյայից զուրկ ներկան՝ հերոսականորեն ոյցուավառ չլինելու համար» /Ellmann, 1964: 112/: Նման ժամանակներում Մոդ Գոնը խաղաղ լինել չէր կարող: Նրա խաղաղությունը, Եյթսի բնորոշմամբ գալիս է ժամանակի և տարիքի հետ, ինչպես նա գրում է «Խաղաղություն» բանաստեղծության

մեջ: Այստեղ նոյնպես Մոդ Գոնը պատկերվում է որպես հոմերոսյան ժամանակների ծնունդ, որը հիմա «հերոսի վարձ է դարձել» /Yeats, 1994: 74/: Այս տողով Եյթսը նորից ակնարկում է Գոնի հերոս-ամուսին Մաքրայոին, որը ժամանակին կովել էր հարավաֆրիկյան պատերազմում: Սակայն նրա «վարձը» դառնալով՝ հոմերոսյան գեղեցկուիին Եյթսի մտքերից դուրս չի մղվել: Շարունակելով վերլուծել նրա կերպարը՝ գրողը կրկին ներկայացնում է Գոնի՝ իրեն այդքան գրավող հակադրությունները.

Որքան նուրբ բարձր գլուխ,
 Այդ ամբողջ խսկությունը գրավչության միջև
 Ամբողջ քաղցրությունը միջև զորության
 Խաղաղություն, որ ի վերջո է գալիս
 Եկավ, երբ ժամանակն իր ծնին էր դիմել: /Yeats, 1994: 74/

Այսպես վարդ-աստվածուիի-Հեղինե Մոդ Գոնն անցնում է խաղաղ վիճակի նաև Եյթսի պոեզիայում: «Կանաչ սաղավարտը և այլ բանաստեղծություններ» ժողովածուի վերջին բանաստեղծությունը՝ «Շագանակագույն պեննին» կարծես ամփոփում է Եյթսի սիրային փնտրությունները.

Ես շնչացի՝ շա՛տ երիտասարդ եմ
 Հեկո՝ մեծ եմ արդեն
 Դրա համար մի պեննի զցեցի
 Որ պարզեմ, թե կարող եմ սիրել: /Yeats, 1994: 79/

Պեննին սկսում է խոսել հեղինակի հետ ու հորդորում է նրան գնալ և սիրել լեղին, եթե նա երիտասարդ է ու գեղեցիկ: Բայց հերոսը «մտածում էր սիրո մասին մինչև աստղերն արդեն փախել էին» /Yeats, 1994: 79/: Ինչպես 1905-ին տպագրված «Մի սիրիր շատ երկար» բանաստեղծության մեջ, Եյթսի սերը «այլևս նորածն չէ» ու նման է հնացած երգի /Yeats, 2000: 61/: Գ. Ս. Փրասերն այս առումով գրում է. «Եյթսն ուներ արմատական, ողբերգական, կոպիտ սխալի զգացում Մոդ Գոնին իր մոտեցման առումով: Այն իմաստով, որ նա հենց սկզբից պիտի դադարեր հապաղել ու նայել ու բանաստեղծություններ գրել, այլ փոխարենը պիտի ֆիզիկապես անմիջականորեն հետամտեր նրան» /Fraser, 1977: 61/: Եյթսն ու Մոդ Գոնը 1908 թվականին, երբ արդեն վաղուց անցել էին «սիրո ժամանակները», Փարիզում մի գիշեր են անցկացնում միասին, որից հետո էլ Գոնը շարունակում է հարաբերություններ չունենալ պոետի հետ: 1916-ին նա վերջին անգամ ամուսնության առաջարկություն է անում Գոնին և մերժվելով՝ մեկ տարի անց, երբ ինքն արդեն 52 տարեկան էր, ամուսնանում է 25 տարեկան Զորջի Հայ-Լիդսի հետ, և պոետի ստեղծագործական կյանքում սկսվում է նոր փուլ, որն ամբողջապես կապված էր իր կնոջ «ինքնարերական գրությունների» հետ:

Ու.Բ. Եյթսի և Մոդ Գոնի երկարամյա հարաբերությունը բանաստեղծի սիրո թեմայով գրված լավագույն ստեղծագործությունների հիմքն է եղել: Իր պոետական ներշնչանքի խորհրդանշների ընտրության մեջ գրողը փնտրում էր իր Գոյության Միասնության՝ ներդաշնակության լուծումը: Վարդը և աստվածային ոլորտից ընտրված խորհրդանշները հակադրվում են կործանարար ուժ ունեցող Հեղինեին, քանի որ իրական կյանքում Մոդ Գոնը Եյթսի համար Հեղինե էր, բայց նա նրան ուզում էր տեսնել խաղաղության վարդի դերում: Մոդ Գոնի խորհրդանշների մեջ կա մեկ կարևոր ընդհանրություն: Ընդունելով մուսայի «հեռու լինելու» կարևորությունը իր բանաստեղծությունների ստեղծման համար՝ Եյթսը ենթագիտակցաբար Մոդ Գոնին պատկերել է այդ հեռավորությունն ու անհասանելիությունը շեշտադրող խորհրդանշներով: Թե՛ Վարդը, թե՛ աստվածուհիները, թե՛ Հեղինեն առաջին հերթին հեռու են ու անհասանելի (վարդի դեպքում դա կարելի է բացատրել փշերի առկայությամբ): Վարդը, որի աստվածային գեղեցկությունը հրամայում էր չմոտենալ իրեն, Հեղինեն, որ «այս աշխարհից չէ», մատնանշում են ներշնչող մուսայի ներկա բացակայության կամ անհասանելիության կարևորությունը պոեզիայի արարման գործընթացում: Նման սիմվոլիկայի ընտրությունը թերևս շառկապվում է այն սկզբունքի հետ, որ երևակայությունն արարում է կորցրած կնոջ շնորհիվ: Սա կարելի է փաստել նաև այն հանգամանքով, որ Մոդ Գոնին «գտնելուց»՝ նրա հետ Փարիզում գիշերն անցկացնելուց հետո Եյթսի պոեզիայում նրա ներկայությունը դադարում է:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Arkins B. Greek and Roman Themes in Yeats // *Irish Literary Studies*: Vol. 32; Builders of My Soul. Savage: Barnes and Noble Books, 1990.
2. Arkins B. The Thought of W. B. Yeats. Germany: Peter Lang, 2010.
3. Ellmann R. The Identity of Yeats. New York: OUP, 1964.
4. Fraser G. S. Essays on Twentieth Century Poets. Leicester: Leicester University Press, 1977.
5. Hassett J. M. W. B. Yeats and the Muses. Oxford: OUP, 2010.
6. Jeffares A. N. W. B. Yeats, A new biography, London and New York: Continuum, 1988.
7. Quiller-Couch A. The Oxford Book of Victorian Verse. Oxford: Clarendon Press, 1971.
8. Seiden M.I. William Butler Yeats: The Poet as a Mythmaker. Michigan: Michigan State University Press, 1962.
9. Seward B. The Symbolic Rose. New York: Columbia University Press, 1960.
10. Smith S. W.B. Yeats: A Critical Introduction, Basingstoke: Macmillan, 1990.
11. Yeats W.B. Letters / Edited by Allan Wade. London: Rupert Hart-Davis, 1954.

-
12. Yeats W.B. Selected Poems. London: Penguin Classics, 2000.
  13. Yeats W.B. Selected Poems and Two Plays of William Butler Yeats. New York: Collier Books, 1966.
  14. Yeats W.B. The Works of W. B. Yeats. Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1994.
  15. Էդոյան Հ. Շարժում դեպի հավասարակշռություն: Երևան: Սարգիս Խաչենց, Փրինթինֆո, 2009:
  16. Հոմերոս, Իլիական: Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակություն, 1987.

Г. АРАКЕЛЯН – *Символы Мод Гонна в поэзии У.Б. Йейтса.* – Музой ирландского поэта и драматурга XX века У.Б. Йейтса была известная националистка Мод Гонн, присутствие которой проявляется в любовных стихотворениях автора. Находясь всегда вдали и отчужденным от своей музы, Йейтс отождествлял ее с розой, богинями и гомеровскими героями. В данной статье рассматриваются многие символы музы Мод Гонн, которые отражают черты ее характера, представленные в творчестве поэта.

Ключевые слова: муз, Мод Гонн, роза, Гомеровские символы, Елена

H. ARAKELYAN – *The Symbols of Maud Gonne in W.B. Yeats's Poetry.* – The muse, the Beatrice, the Laura of the 20th century Irish poet and dramatist W.B. Yeats was the well-known nationalist Maud Gonne whose presence is felt in the love poems of the author. Always being away and alienated from his muse, Yeats identified her with the Rose, goddesses and homeric heroines. The paper examines the many symbols of the muse Maud Gonne, which reflect the features of her character represented in the works of the poet.

Key words: muse, Maud Gonne, Rose, Homeric symbols, Helen

Համեստ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՈՒ.Բ. ԵՅԹՍԻ «ՏԵՍԻԼՔԻ» ԵԶՈԹԵՐԻԿ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ
«ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԱԼՈՒՍԸ» ԲԱՆԱՍԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

20-րդ դարի իոլանդացի դրամապուրգ, բանասրեղծ Ուիլյամ Բաթեր Եյթսի սկեղծագործության վրա մեծ ազդեցություն են թողել իր և կնոջ «հնքնաբերական գրությունները», որոնք կապարվում էին հոգի-հաղորդողների ներգործությամբ: Դրանց շնորհիվ ծնվել է գրողի «Տեսիլք» էջոթերիկ աշխարհությունը, որի գետությունը նրա ուշ շրջանի բանասրեղծությունների խորհրդանշների վերլուծության բանալին է: Այս հոդվածում քննարկվում են պոետի սկեղծագործության մեջ առանցքային դեր ունեցող «Երկրորդ գալուսը» բանասրեղծության գաղափարներն ու խորհրդանշները, որոնց հիմքը «Տեսիլք» էջոթերիկ գետությունն է:

Բանալի բառեր. Երկրորդ գալուսը, էջոթերիկ գետություն, պարմության փիլիսոփայություն, գալարներ, Մեծ անիվ, հակադրական և առաջնային ժամանակաշրջաններ

Ուիլյամ Բաթեր Եյթսը գալարների, Մեծ անիվի, լուսնի փուլերի, և ընդհանրապես, «Տեսիլք» (1937) մեջ դրված ամբողջ տեսությամբ փորձում էր, ինչպես ինքն է նշում, պատմությանը և այն ամենին, ինչ կատարվում է աշխարհում, տալ «փիլիսոփայական» բացատրություն /Yeats, 1989: 190/: «Տեսիլքում» նկարագրվող տեսության հիմնական խորհրդանիշը, որը Եյթսին փոխանցել էին իր հոգի-հաղորդողները, ընթերցողին ներկայանում է մշակված տարբերակով. Երկու փոխներթափանցող պատվող կոներ կամ գալարներ, որոնք միահյուսված են, բայց միևնույն ժամանակ հակաբնույթ: Այս կոները խորհրդանշում են բոլոր հակադիր երևույթները, որոնք կազմում են իրականությունը՝ թե՛ մեկ անհատի, թե՛ պատմական շրջանի կտրվածքով: «Երկրորդ գալուստը» բանաստեղծության մեջ կոների հակաշրջման հետևանքով առաջացող առաջնային և հակադրական ժամանակաշրջանների տեղափոխության պոետական պատկերումն է: Այս ստեղծագործության խորհրդանշային համակարգի վերլուծության հիմքը նույնպես գրողի էջոթերիկ տեսություններն են:

Հաղորդողները աշխարհաստեղծման, հոգու դատաստանի, մարմնավորումների, Եվրոպայի պատմության մասին տեղեկությունները տալիս էին ամենատարբեր խորհրդանշների՝ կոների, շրջանակների, և այլ պատկերների միջոցով, որոնց ապակողավորումը գրողը սկսել է 1920 թվականից հետո: Իրեն փոխանցված Երկրաչափական սիմվոլիզմի ապակողավորմանն անդրադառնալիս Եյթսը որպես ներշնչման աղբյուր է մատնանշում Էմպեդոկլեսի Սիրո (Love, Concord)՝ միավորման ուժի, և

Պայքարի (Strife, Discord)¹ բաժանման ուժի շրջանակը /Yeats, 1989: 16/, որոնց հարաբերակցությամբ էր փիլիսոփան բացատրում աշխարհաստեղծումը: Եյթսի համակարգում մի կոնը խորհրդանշում է միասնությունը (Concord), մեկը, Աստծուն, օբյեկտիվը, հաստատունը, սերը, օրը, արևը, կյանքը, իսկ մյուսը (Discord)² անջատությունը, բազմաթիվը, մարդը, սուբյեկտիվը, փոփոխականը, ցանկությունը, գիշերը, լուսինը, մահը: Եյթսը համարում է, որ սուբյեկտիվն ու օբյեկտիվը հավերժ պայքարի մեջ են միմյանց դեմ. «Սուբյեկտիվը փորձում է առանձնացնել մարդուն մարդուց, օբյեկտիվը վերադարձնում է մեզ ընդհանուրին, որտեղից սկսել ենք» /Yeats, 1989: 53/: Աշխատության նախաբանում գրողն իր հաղորդողների հիմնական առաքելությունը համարում է այն հավաստումը, որ «մարդու բոլոր ձեռքբերումները ծնվում են իր իրական էության հակառակի հետ կոնֆլիկտից» /Yeats, 1989: 11/: Եյթսի պոետիկան հիմնված է հենց «հակասությունների տեսության» վրա, որի համար հիմք կարող է ծառայած լինել նաև Բլեյքի հայտնի «Առանց հակասության չկա առաջընթաց» /Blake, 2004: 181/ միտքը: Ոիշարդ Էլմանը, սակայն, իր «The Identity of Yeats» աշխատության մեջ Եյթսի գալարները չի համարում սովորական տիեզերական հակասությունների խորհրդանիշներ. «Մի գալարի ծայրը մյուսի հիմքն է» /Ellmann, 1964: 153/: Այս առումով Եյթսի համակարգը աղերսակցվում է Հեգելի այն դրույթի հետ, որ յուրաքանչյուր թեզ ենթադրում է հակառակ, կամ, այլ կերպ ասած, յուրաքանչյուր շարժում իր մեջ կրում է իր ավարտի հիմքը, որը պայմանավորված է հետ շարժման գոյությամբ: Այսպես գալարները դառնում են նիցշեյան հավերժական վերադարձի խորհրդանիշները՝ կազմելով Մեծ Անիվի երկու հակառակ բևեռները: «Այս անիվը յուրաքանչյուր ավարտուն շարժումն է մտքի կամ կյանքի», - գրում է Եյթսը /Yeats, 1989: 60/: Մեծ Անիվը բաժանվում է 28 փուլերի՝ լուսնային ամսվա օրերի քանակով, որոնցով անցնում են երևույթները՝ վերջում վերադառնալով առաջին փուլին և այդպիսով վերսկսելով շրջապտույտը: Մեծ Անիվի առաջին փուլը անլուսին գիշերն է, որից սկսվում է ամեն ինչ, իսկ լիալուսինը տասնինգերորդն է: Այս փուլերում մարդկային փոխակերպում չի կատարվում, քանի որ մարդու կյանքն առանց երկու գալար-կոնների պայքարի գոյություն ունենալ չի կարող, իսկ սրանք բացարձակ օբյեկտիվի և բացարձակ սուբյեկտիվի տիրույթներն են: «Մարդը ծգտում է իր հակառակին կամ իր դրության հակառակին, տասնինգերորդ փուլում ծեռք է բերում օբյեկտը, եթե դրան հնարավոր է հասնել, և նորից վերադառնում է առաջին փուլին», - գրում է Եյթսը /Yeats, 1989: 60/:

Ըստ աշխարհակերտման Եյթսյան մոդելի՝ յուրաքանչյուր երկու հազարամյակը մեկ գալաների հակառաջման պատճառով աշխարհում ահոելի հեղաշրջումներ են լինում: Գրողը «Տեսիլքի» նախաբանն ավարտում է Էզրա Փաունդին ուղղված նամակով, որի վերջում առաջարկում է այն տեսլականը, որ յուրաքանչյուր երկու հազար տարին մեկ «աշ-

խարհում ինչ-որ բան է կատարվում, որ դարձնի մեկին սուրբ, մյուսին՝ աշխարհիկ, մեկին՝ իմաստուն, մյուսին՝ հիմար, մեկին՝ վայելուչ, մյուսին՝ գարշելի, մեկին՝ աստվածային, մյուսին՝ սատանայական» /Yeats, 1989: 21-22/: Հնարավոր է երկրաչափորեն չափել աշխարհի ներդաշնակությունը, նժառների շարժումը, և կանխագուշակել «այդ երևույթի» գալու ժամանակը: Սա կապված է Մեծ անիվի ընթացքի հետ, որի մեկ ամբողջական շրջապտույտի տևողությունը հաշվարկվում է չորս հազար տարի, հետևաբար առաջնային (primary) և հակադրական (antithetical) գալարներից յուրաքանչյուրի շարժմանը բաժին է հասնում երկու հազարը, որից հետո առաջնային է դառնում հակադրականը:

Քրիստոնեական շրջանը Եյթսը համարում է առաջնային շրջան. «Մինչև Քրիստոսի ծնունդը կրոնն ու կյանքը բազմատվածային էին՝ հակադրական: Քրիստոսի ծնունդից հետո կրոնական կյանքը դառնում է առաջնային, իսկ աշխարհիկ կյանքը՝ հակադրական – մարդը տալիս է կայսրին իրերը, որոնք կայսրին են» /Yeats, 1989: 192/: Վերջին տողում Եյթսն ուղիղ հղում է կատարում Մատթեոսի ավետարանի այն հատվածին, որում Քրիստոսը փարիսեցիներին ասում է. «Գնացե՛ք, տվե՛ք կայսրինը՝ կայսեր, և Աստծոնը՝ Աստծոն»: Գրողն ակնարկում է երևույթների պատկանելության և գոյության կանխամտածվածությունը՝ այս դեպքում մասնավորեցնելով ժամանակների կանխորոշված լինելը: «Տեսիլի» երկրորդ գրքում լրանի փուլերի մասին (որոնք համընկնում են առաջնային և հակադրական գալարների հետ) խոսելիս Եյթսը մատնանշելով Հեգելին, գրում է. «Նա տեսնում է քաղաքակրթության ամբողջ գործնթացը որպես փախուստ Բնությունից, որը մասամբ հաջողվել է Հունաստանին, և ամբողջապես՝ Քրիստոնեությանը» /Yeats, 1989: 149/: Հակադրելով բնությունն Աստծոն՝ նա շարունակում է. «Երբ Անիվի իմ առաջին մեծ դիագրամը նկարվեց ինձ համար, առաջին փուլից մինչև տասնինգերորդ փուլի միջակայքում գրված էր «Բնություն», իսկ տասնինգերորդից մինչև առաջին միջակայքում «Աստված» էր գրված» /Yeats, 1989: 149/: Բնությունը, աշխարհիկը, «կայսրինը» ապրել է իր ժամանակը մինչև քրիստոնեություն, և մարդն արդեն «կայսրինը տվել է կայսերը»: Եկել է Աստծո՝ առաջնային ժամանակը. «Սերը սկսեց գերակայել աններդաշնակությանը, ցերեկը՝ գիշերվան» /Yeats, 1989: 182/: Գրողն ակնարկում է երևույթների պատկանելության և գոյության կանխամտածվածությունը՝ այս դեպքում մասնավորեցնելով ժամանակների կանխորոշված լինելը:

Եյթսը հակադրական ժամանակները (հակադրական գալարի տիրապետման ժամանակները) համարում էր էքսպրեսիվ, հիերարխիկ, բազմակի և կոպիտ, մինչդեռ առաջնային ժամանակները՝ դոգմատիկ, աստիճանավորված, միավորող, մարդկային, և որ ամենակարևորն է՝ խաղաղ: Գրողի տեսության համաձայն՝ քրիստոնեական շրջանն ավարտվում է առաջնային գալարի շրջապտույտով, և դրան նորից հետևելու է հակադրական շրջանը:

ՊԿՐՊԵԼՈՎ ՈՒ ՊԿՐՎԵԼՈՎ ԸՆԴՀԱՅՆՎՈՂ ԳԱԼԱՐՈՒՄ՝
 Բազեն չի լսում բազեպանին:
 Իրերը փշրվում են, կենդրոնը չի պահում
 Լոկ քառու է արձակված աշխարհում,
 Արյամբ մթագնած հոսանքն է արձակված, և ամենուր
 Անմեղության ծեսն է խորպակված:
 Հավագույներին ամեն համոզմունք է պակասում, իսկ
 վարագույները
 Հի են կրոպ սասպիկությամբ: /Yeats, 2000: 124/

Քրիստոսի ծնունդով սկսված ժամանակաշրջանի գալարի պտույտի մեջ Եյթսը վերհանում է բազեի խորհրդանիշը: Դենիս Դոնոհոյուն իր “Yeats” (1971) աշխատության մեջ գրում է. «Ծատ ընթերցողներ ցանկանում են թարգմանել բազեապանությունը հատուկ քաղաքական ենթատեքստով, բայց ես կարծում եմ, որ այն ավելի չարագույժ ազդեցություն ունի, քան մասնավոր՝ մատնանշելով կառավարման կորստի և պաշտոնական կարգի անկման առաջին նշանները» /Donoghue, 1971/: Քաղաքական ենթատեքստն այստեղ կարող էր վերաբերել միայն Իոլանդիա-բազեի ազատագրմանը Բրիտանիա-բազեպանից, սակայն Եյթսն ավելի լայն առումով այս խորհրդանիշով շեշտում է բազեպանի կառավարման կորուստը, որը գալարի շարժման հետևանքով հայտնվել է ներքեւում, իսկ բազեն բարձրացել է վերև, ինչի արդյունքում էլ այլևս չի լսում: «Էականորեն բազեի կապի կորուստը ակնարկում է մարդու առանձնացումը իր բոլոր իդեալներից, որոնք թույլ են տվել իրեն կառավարել սեփական կյանքը՝ լինեն դրանք կրոնից, փիլիսոփայությունից, թե պոեզիայից» /Ellmann, 1964: 259/: Բանաստեղծության երրորդ տողում ամեն ինչ բացատրվում է. կենտրոնն այլևս չի կարողանում պահել և իրերը փշրվում են, քանի որ նոր՝ հակադրական ժամանակները գալարի շարժման հետևանքով դառնում են առաջնային:

Վարահապես ինչ-որ հայրնություն է մոտ
 Վարահապես մոտ է Երկրորդ Գալուստը:
 Երկրորդ Գալուստը: Հազիվ դուրս եկան այդ բառերը
 Երբ *Spiritus Mundi*–ից մի մեծ պատկեր
 Անհանգստացրեց հայացք. անապատի ավագների մեջ մի դեղ
 Մի կերպարանք՝ մարմնով առյուծի և մարդու գիտով
 Հայացրով՝ դարարկ և անգութ, ինչպես արևը
 Շարժում է իր դանդաղ ազդրերը, երբ նրա շուրջքոլորը
 Անապատի վրդոված թռչունների սրբերներն են երերում: /Yeats, 2000: 124/

Սկզբնական սկագիր տարբերակում Եյթսն այս բանաստեղծությունը վերնագրել էր «Երկրորդ ծնունդ» /Bloom, 2009: XV/, բայց վերջնական տարբերակում գաղափարը կապվում է Քրիստոսի Երկրորդ գալստյան հետ՝ բանաստեղծության վերջին տողում վերահաստատելով քրիստոնեական աղերսը Բեթղեհեմի պատկերով: Բայց եթե դա «Երկրորդ գալստյան» նկարագրություն է, ապա այն սուրբ Հովհաննեսի «Հայտնության» Երկրորդ գալուստը չէ, եթե հաշվի չառնենք Երկու նկարագրությունների գալուստներին նախորդող աշխարհակրօճանման ընդհանուր տրամադրությունները: Նորման Ջեֆարեսն այս առումով գրում է. «Բազեն մարդու խորհրդանշիչն է՝ ներկա քաղաքակրթության, որը հեռացել է Քրիստոսից, ում ծնունդը հայտնությունն էր, որը Քրիստոնեության սկիզբն էր» /Jeffares, 1968: 203/: Ինչպես բազեն այլևս չի լսում բազեապանին, ժամանակակից քաղաքակրթությունն էլ չի լսում Քրիստոսին:

Քրիստոնեությունը արևմտյան քաղաքարկրթության հիմքն է. այս դրույթից ելնելով՝ Եյթսը առաջնային ժամանակները վերագրում է հենց Արևմտաքին՝ ակնարկելով, որ հակադրական ժամանակը հասնի առաջին փուլին, կամ նոր ժամանակների սկզբին, հակադրական Արևելքը կծնի Արևմտաքին, և ծնված Երեխան, կամ ժամանակը կլինի հակադրական» /Yeats, 1989: 187-188/: Ի դեպ, Արևելք ասելով՝ Եյթսը նկատի ունի ոչ թե Հնդկաստանն ու Չինաստանը, այլ այն Արևելքը, որն ազդել է Եվրոպական քաղաքակրթության վրա՝ Միջին Ասիան, Միջագետքը և Եգիպտոսը: Գուցե դրա համար էլ «Երկրորդ Գալուստում» նոր ժամանակների «Երեխայի»՝ հրեշի խորհրդանշիջը նմանեցված է սփինքսի:

Համոզված լինելով, որ մոտենում է Երկրորդ Գալուստը՝ Եյթսը *Spiritus Mundi*-ից («Երկրի ոգի») մի մեծ պատկեր է տեսնում: Եյթսն իր գրություններում *Spiritus Mundi*-ն սահմանում է որպես «պատկերների ընդհանուր պահեստատոն», որը դադարել է որևէ մեկ անհատի կամ հոգու սեփականություն լինել» /Ross, 2009: 220/: Ոգին կարծես գրողին հուշում է ահագնացող տեսարանը. անապատից Երևում է հրեշի պատկերը՝ հակադրվելով բազեին: Չնայած Ոգու ներշնչած պատկերն արդեն կա, հրեշը դեռ ֆիզիկական աշխարհում չի ծնվել:

Ցիկլային մութ տեսիլքները նորից շաղկապվում են բիբլիական գալստյան հետ, բայց եթե մարդու Որդին «գալիս է Երկնքի ամպերի վրայով՝ զորությամբ և բազում փառքով» (Մտ 24: 30), ապա Եյթսի հրեշը՝ դատարկ և անգութ հայացքով, որը խորհրդանշում է նրա այլ ոլորտներից լինելը, կուզը դուրս գցած է սողոսկում դեպի իր ծնունդ.

Նորից մութն է ընկնում, բայց հիմա ես գիտեմ,

Որ քան դարերի քարացած քունը

Խանգարվեց մղձավանջով ճոճվող օրորոցի

Եվ ի՞նչ կոպիկ գազան է, որի ժամն է եկել վերջապես,

Կուգեկուզ քայլում դեպի Բեթղեհեմ, որ ծնվի: /Yeats, 2000: 124/

Քսան դարերը նշելով՝ Եյթսը հիշեցնում է մեկ գալարի շրջապտույտի ժամանակը՝ երկու հազար տարին, որն այս դեպքում սկսվել էր Քրիստոսի ծնունդով: Քարացած քնի մեջ հակադրական գալարն էր, և դրա հետ կապված ամեն ինչ: Առաջնային-քրիստոնեական շրջանում «քնած» անցյալը սպասում է իր վերածնդին:

Վերջում Եյթսը գազանի որպիսությունը, անգամ նրան նկարագրելուց հետո, դնում է հարցական նշանի տակ: «Տեսիլքում» մեկնաբանությունը տրվում է այսպես. «Ես արդեն ասել եմ այն, ինչ կարող էր ասվել: Մանրամասները Տասներեքերորդ Կոնի գործն են, կամ ցիկլի, որը կա յուրաքանչյուր մարդու մեջ, և ամեն մեկի կողմից անվանվում է իր ազատությունը: Անկասկած, քանի որ այն կարող է անել ամեն ինչ և գիտի ամեն ինչ, գիտի՝ ինչ է անելու սեփական ազատության հետ, բայց պահում է գաղտնիքը» /Yeats, 1989: 219-220/: Տասներեքերորդ Կոնը Եյթսի համակարգում արտվյուտի, անանձնական աստվածայինի, Աստծո խորհրդանիշն է: Ռիչարդ Էլմանը նշում է, որ Եյթսը, Աստծուն նման մեխանիկական անուն տալով, տեղ չի թողնում մարդակերպ Աստծո՝ հատկապես քրիստոնեական Աստծո քննարկման համար /Ellmann, 1964: 159/: Աստված նրա մոտ «այն» է՝ առարկայական:

Ներկա առաջնային շրջանին հաջորդող հակադրական շրջանն ուրվագծելուց բացի, Եյթսը նաև անդրադարձել է նախորդ հակադրական շրջանին, որը Քրիստոսի ծննդից առաջ է եղել: «Տեսիլքի» վերջին գիրքը սկսելով 1923 թվականին գրված «Լեդան և կարապը» բանաստեղծությամբ՝ գրողը ցույց է տալիս, որ Քրիստոսի ծնունդով ավարտվել է նախորդ հակադրական շրջանը, որը, ըստ Եյթսի, սկսվել էր Լեդայի բռնաբարությամբ: Զորջին Մելքիորին Եյթսին նվիրված իր 1970 թվականի աշխատության մեջ նշում է, որ պոետը Հեղինեի ծնունդը (Լեդայի բռնաբարությունը), Քրիստոսի ծնունդը և այն, ինչը դեռ պիտի լինի («Երկրորդ գալուստը»), համարում է աշխարհի պատմության երեք գլխավոր ճգնաժամերը, որոնցից յուրաքանչյուրը փոխել է առկա կարգը և բերել նոր քաղաքակրթության շրջան /Melchiori, 1960/:

Այսպես Եյթսը Լեդայի հղիությունը համեմատում է սուրբ Մարիամի հղիության հետ՝ երկուան էլ համարելով պատմական նոր շրջանի սկիզբ: Իզուր չէ, որ Լեդայի և Զևսի լեզենդի մասին «Տեսիլքում» խոսելիս Եյթսն օգտագործում է «ավետում» (annunciation) բառը, որն աղերսվում է Գաբրիել հրեշտակի ավետման հետ: Հունական քաղաքակրթության սկիզբը մերժել էր նախորդ (տրամաբանորեն՝ նորից առաջնային) քաղաքակրթությունը՝ դառնալով դրա «հակաթեզը»: Եյթսը համարում է, որ նոր քաղաքակրթության սկզբի ավետումը եկել է Լեդային: Այդ ավետումը պատկերացնելիս նա «միայն անկյունում թաքնված մի թռչուն և մի կին» է տեսնում /Yeats, 1989: 195/: Թոշունը՝ կարապի փոխակերպված Զևսն է, իսկ կինը՝ Լեդան, և նրանց կենակցման հետևանքով սկսվում է նոր՝ հակադրական շրջանը.

Ցնցումը՝ երանքի մեջ ծնում էր այնպեղ
Պապը՝ կոպրված, այրվող փանիքն ու աշբարակը
Եվ Ազամեմնոնին՝ մահացած: /Yeats, 2000: 149/

Այսպիսով, իր «Երկրորդ գալուստը» բանաստեղծությամբ Ու. Բ. Եյթսը ևս մեկ անգամ շեշտադրում է աշխարհում տեղի ունեցող իրադարձությունների էզոթերիկ հիմքը, որը, ըստ նրա համակարգի, կապված է գալարների շարժման հետ: Գրողն ուրվագծում է նոր՝ հակադրական ժամանակի «Երեխայի» մոտավոր պատկերը, բայց հարցական նշանի տակ՝ մանրամասները թողնելով արտվութին: Իսկ թե երբ է լինելու այս հայտնությունը, կամ Եյթսյան «Երկրորդ գալուստը», նշվում է Լեդի Գրեգորիի օրագրում 1925 թվականի նոյեմբերին կատարված գրառման մեջ, ըստ որի՝ Եյթսի կանխատեսմամբ այն լինելու է «ոչ առաջիկա երկու հարյուր տարում» /Ross, 2009: 222/:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Blake W. The Complete Poems: “The Marriage of Heaven and Hell”. England: Clays Ltd., 2004.
2. Bloom H., Hobby B. Rebirth and Renewal: Bloom's Literary Themes. New York: Blooms Literary Criticism, 2009.
3. Donoghue D. William Butler Yeats. Modern Masters. New York: Viking Press, 1971. // URL: <https://goo.gl/XCDfqT>
4. Ellmann R. The Identity of Yeats. New York: OUP, 1964.
5. Jeffares A.N. A Commentary On the Collected Poems of W.B. Yeats. Stanford: Stanford University Press, 1968.
6. Melchiori G. The Whole Mystery of Art, Pattern into Poetry in the Work of W.B. Yeats. London: Routledge & Kegan Paul, 1960.
7. Ross D.A. Critical Companion to William Butler Yeats: A Literary Reference to His Life and Work. New York: Facts On File Library of World Literature, 2009.
8. Yeats W.B. A Vision: The Revised 1937 Edition. The Collected Works of W.B. Yeats; Volume XIV. New York: Macmillan, 1989.
9. Yeats W.B. Selected Poems. London: Penguin Classics, 2000.

Г. АРАКЕЛЯН – Эзотерическая теория «Видения» У.Б. Йейтса в стихотворении «Второе пришествие». – На творчество ирландского драматурга и поэта XX века У.Б. Йейтса в значительной степени повлияли автоматические писания автора и его жены, которые были вдохновленными душами-коммуникаторами. Благодаря этим писаниям была создана эзотерическая работа под названием «Видение». Теория этой книги служит ключом к анализу символики в поздней поэзии Йейтса. В данной статье рассматриваются идеи, основанные на метафизической теории «Видения» и символизм одного из самых значимых стихов поэта под названием «Второе пришествие».

Ключевые слова: Второе пришествие, эзотерическая теория, философия истории, спирали, Большое колесо, антитетичные и первичные периоды

H. ARAKELYAN – The Esoteric Theory of W. B. Yeats's “A Vision” in the Poem “The Second Coming”. – The works of the 20th century Irish dramatist and poet W. B. Yeats were greatly influenced by his wife's and his own automatic writings inspired by soul-communicators. It was thanks to those writings that the esoteric work entitled “A Vision” was created. Its theory serves as a key to the analysis of symbolism in Yeats's later works. The paper examines the symbols and the main ideas of one of the most significant poems in Yeats's works entitled “The Second Coming”. The latter is based on the metaphysical theory of “A Vision”.

Key words: “The Second Coming”, esoteric theory, the philosophy of history, gyres, the Big Wheel, antithetical and primary periods of time

Արմինե ԲԲՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՇԱՄԱՆԻՉՄԻ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ԵՎ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ
Թ. ՀՅՈՒՅԻ ԵՎ Թ. ԹՐԱՆՍԹՐՈՄԵՐԻ ՊՈԵԶԻԱՅՈՒՄ**

Շամանիզմի դրսությունը առավել ընդգրկուն ուսումնասիրության արժանացավ XX դարում Միջա Էլիադեի կողմից, ում շնորհիվ պոետները իրենց պոետական դեսիլի հանգուցալուծումը գրան շամանիզմի ապաքինման գործնթացում: Հենց այս կերպ են արդահայքում իրենց ներքին հոգեբանական լուծումներն ու աշխարհայացքը սկեղծագործող-շամաններ համարվող պոետներ անգլիացի Թ. Հյուզն ու շվեդ Թ. Ռերանսթրոմերը: Նրանց համար շամանիզմը հոգեկան բավարարվածության հասնելու մի միջոց է, որն էլ նրանց հնարավորություն է գրալիս կերպելու հետաքրքիր բանասրեղծական երկեր: Շամանիզմի մեջ կիրառվող կենդանական սիմվոլներն ու բոլոր ապրիրուսները կարելի է գրնել վերը նշված երկու պոետների բանասրեղծական գարբեր ժողովածուներում:

Բանալի բառեր. Շաման, շամանիզմ, աշխարհայացք, ապաքինում, պոետական դրսիլ, շամանական գրանս, կյանքի ծառ, ոգիներ

XX դարասկզբին ազգագրագետների համար խորթ էր կամ էլ ոչ ճշգրտորեն էր օգտագործվում շաման, կախարդ, մոգ, վիուկ և այլ հասկացությունները, քանի որ բավականին բարդ էր բացահայտել այդ աշխարհայացքի տեր մարդկանց, որոնք իրենց մեջ կրում են մոգական և կրոնական ուժեր: Հետագայում այդ տերմինները լայնորեն իրենց տարածումը գտան «քաղաքակիրթ» ծողովուրդների կրոնական պատմության հետազոտություններում: Սակայն որոշ ազգագրագետներ պնդում են, որ դեռևս իին հնդկական, իրանական, գերմանական, չինական և անգամ բարելոյնան շամանիզմի հնարներ են եղել, որոնք սակայն միայն լավագույնս ուսումնասիրվել են XX դարում: Սակայն պետք է ավելացնել, որ չնայած շամանը բավականին նույնացվում է մոգի և կախարդի հետ, այնուամենայնիվ շամանը և շամանիզմը առանձին ուսումնասիրության առարկաներ են: Ցանկալի է, որ շաման և շամանիզմ բառերը սահմանափակվեն իրենց իմաստներով, սակայն միևնույն է շամանը բավականին մոտ է կանգնած մոգին և հերիմին. չէ որ նա և՛ բուժում է, և՛ իրագործում է իրաշք: Շամանը նաև հանդիսանում է հոգիներին կառավարող, հաճախ նրան վերագրվում են նաև քրմի, պոետի և միստիկի հատկանիշները: «Շամանիզմը» իր բուն էությամբ ծագել է սիրիյան և կենտրոնական Ասիայի կրոնական դրսւուրումներից:

Արկտիկական գոտում շամանական հմայությունը (Էկստազը) հանդիսանում է ինքնաբուխ և սահմանափակ երևոյթ, և միայն այս ոլորտում կարող է խոսվել «մեծ շամանության» մասին, այսինքն՝ այն արարողության մասին, որը ավարտվում է խսկական կատալեպտիկական տրանսվ, որի ժամանակ էլ հոգին, ինչպես ընդունված է համարել, հեռանում է մարմնից, և ճանապարհորդում է դեպի երկինք կամ էլ դժոխք: Սուրարկատիկական շրջաններում շամանը՝ արդեն ոչ որպես զոհ տիեզերական ազդեցությանը, չի հասնում իրական ինքնաբուխ տրանսին և ստիպված է թմրամիջոցների կամ դրամատիկական խաղերի՝ «հոգու ճամփորդության» միջոցով կիսատրանս ուժերի կանչել:

Շամանական վիճակին հասնելու համար բնորոշ միջոցներ են հանդիսանում հիվանդությունները, երազները, զմայլանքները, որոնք պարոգեն երևոյթներ են: Երբեմն այդ եզակի հոգեվիճակները վերագրվում են նրան, ինչը համարվում է «ընտրյալ» վերսից, և ծառայում է միայն շամանի համար նոր բացահայտումներ կատարելու միջոց: Բայց ամենից հաճախ հիվանդությունները, երազները կամ զմայլանքները իրենք իրենցով իսկ կազմում են նվիրում, այսինքն՝ սովորական մարդուն վերածում են շամանի, ով էլ ծառայում է ծիսականին:

Հաճախ շամանի կամ հերիմի վարքագծի դրսևորումները էականապիսի և հոգեկան հիվանդությունների ծևով դիտվում է որպես դիմացինին բուժելու և օգնելու միջոց:

Եվ այսպես, շամանության մեջ կարևոր բուժումն է, ինքնատիրապետումը, հավասարակշռությունը, որոնց էլ հնարավոր է լինում հասնել միայն շամանական պրակտիկայով զբաղվելուց հետո:

Իհարկե նման էկստատիկ վիճակից հետո միշտ և ամենուր սկսնակ շամանը և տեսական, և գործնական ուսուցման է անցնում փորձառու վարպետների մոտ: Եվ միևնույն է հենց այդ հոգեվիճակն է համարվում որոշիչ գործոն, որը և արմատապես և կտրուկ փոփոխության է ենթարկում «ընտրյալ» անձի կրոնական կարգավիճակը:

Գերագոյն երկնային մարմնի կատարած դերը, որն առաջանում է անդրիմայական տարածության մեջ, կամ էլ հակառակը, մահացած շամանների ոգիների կամ դևերին վերագրվող իմաստներում, կախված է տարբեր կողմնորոշումներից: Հնարավոր է, որ այդ կողմնորոշումները պայմանավորված են տարբեր կամ էլ անգամ իրար հակառակ կրոնական հասկացություններով: Այսպես թե այնպես՝ նրանք վկայում են երկարատև էվոլյուցիայի մասին, և անկասկած, պատմության մասին, որը այս փոփի ուսումնասիրության ժամանակ կարող է ուրվագծել միայն վարկածների ծևով:

Հարկ է նշել, որ յուրաքանչյուր ազգի շամանական տեխնիկան բավականին տարբեր է ծեսերի և արարողությունների առումով: Յուրաքանչյուր ազգ ունի իր շամանական հագուստը, իր շամանական առարկաները, որոնցով էլ կատարվում են հմայությունները: Սակայն կան մի

քանի առարկաներ, որոնք ընդհանուր են բոլոր շամանական տեխնիկայի տիրապետողների համար, և բավականին կարևոր են այդ ակտերի կատարման գործում: Այդ պարագաներից են հայելիները, դիմակները, ուսկորները (կենդանիների), կմախճները, դափերը /Մ. Էլոած, 1998: 54/:

Շամանները այդ տրանսը կատարելու համար շատ հաճախ են օգտվում կենդանիներից, հատկապես ծիերից և եղնիկներից, որոնք հիմնականում համարվում են խորհրդանշական կենդանիներ: Ահա այստեղ էլ դրսեւորվում է անհմայստական ֆենոմենը, որը և առկա է նաև XX դարի անգլիացի պոետ Հյուզի և Նորեյյան մրցանակակիր շվեդ պոետ Ռոմաս Շրանսթրոմերի պոեզիայում: Շամանները օգտվում էին դափերից, որոնք և համարվում էին շամանների «ծիերը»: Դափի և շամանի հագուստների վրա հիմնականում պատկերված է լինում կյանքի ծառը՝ կենդանիներով և թռչուններով զարդարված, որոնց օգնությանն էլ դիմում էր շամանը, որպեսզի թափառեր ողջ տիեզերքում: Կյանքի ծառը շամանի համար պատուհան է բացում դեպի ողջ աշխարհ: Շամանիզմի տեսությանն առավել մոտ է կանգնած Հյուզի «Վոդվո» բանաստեղծական ժողովածուն: «Վոդվո» բանաստեղծական ժողովածուի համանուն բանաստեղծությունն ընթերցելիս Հյուզի հոեստորական հարցերը հուզում են նաև ընթերցողին, և դա է, որ Հյուզին և ընթերցողին միավորում է, և ստեղծագործությունը ստանում է համամարդկային նշանակություն.

Ի՞նչ եմ ես? Այս վայրը ատելով, թողնում եմ տերեւները
Գետի եզրին, հետևում եմ օդում աննշան բծերին, որոնք գետեզրին են.

Ես մտնում եմ ջուր: Ու՞մ հետ պիտի կիսեմ
Բաժակով ջուրը, ինչպես նաև մահճակալը, որ վերևում եմ տեսնում.

Ինձ համար գետի հունը շատ պարզ է
Ի՞նչ եմ անում այստեղ կեսօրին: Ինչո՞ւ եմ համարում, որ

այս գորտը հետաքրքիր է, քանի որ կասկածում եմ, որ
նրա ներքին գաղտնիքն իմ սեփականն է: Արյո՞ք այս սևազգեստները
Ինձ ճանաչում են և

Տեսե՞լ ենք իրար նախկինում և արյոք համապատասխան եմ իրենց
աշխարհին:

Ինձ թվում է, թե
Ես կտրված եմ գետնից, բայց ոչ արմատից, սակայն գցում են.
առանց միջադեպի .Ես չունեմ ոչ մի հարց:

Ամրանալով այն ամենին, ինչի միջոցով կարող եմ գնալ առաջ,
Ինձ, կարծես, ազատություն են տվել
այս տեղանքի. ուրեմն, ի՞նչ եմ ես (թարգմ.՝ Ա.Բրյանի) (Hughes, 1982: 87):

«Վոդվո»-ում Հյուզը փորձում է ոչ միայն ոգեկոչել էակներին, այլև նրանց շարժող էներգիան: «Նվազարկումներ պարկապղուկի համար» (“Pibroch”) և «Գայլերի ոռնոցը» (“The Howling of Wolves”) բանաստեղծու-

թյունները խաղում են էության հետ՝ ֆենոմենալ դետալները թողնելով ընթերցողի երևակայությանը:

«Փիբրոչ»

Միանման վարվելով ապրողի հետ, մեռնողի,

Ծովը կանչում է ճիշով՝ անհմաստ ու միալար,

Հավանաբար երկնքի հայտնությունից խիստ հոգնած,

Նա արթուն է մնացել, բյուր գիշերներ սուլահար,

Չի ունեցել նպատակ և չի եղել ինքնախաբ:

Քարը նման է նրան: Խճաքարի պես

Բանտված, ոչինչ չկա աշխարհում:

Ստեղծվել է, որ քնի կամ էլ հանկարծ գիտակցի,

Որ միջուկը արևի

Էմբրիոնն է Արարչի:

Նրա վրա՝ պիրկ քամի,

Որ կարող է քարի պես

Զուլվել միայն ոչնչին:

(թարգմ. Ա. Հարությունյան) (Ա. Հարությունյան: 2000: 570)

«Վոդվո» ժողովածուի պատմություններում պատմվող ծեսերն ու իրադարձությունները, անշուշտ, նման են շամանական ծեսերին: Այստեղ ևս շաման է ընտրվում, ով պետք է անցնի բարդ հոգեվիճակային ծեսի միջով, որի շնորհիվ պիտի դեմ առ դեմ կանգնի այն հոգու առջև, ով նրան նոր աշխարհներ պիտի բացահայտի: Ըստ Հյուզի, շամանը մի օր կանչ է լսում և «նա կամ պիտի շաման դառնա, կամ էլ մեռնի» /Hughes, 1994: 58/: Իսկ ահա ըստ Թոմաս Թրանսթրոմերի՝ շամանը միջոց է ներթափանցելու մարդկանց մեջ, նրանց ներաշխարի և նրանց աշխարհների մարդկանց մեջ: Թրանսթրոմերի «Արահետներ» բանաստեղծական ժողովածուն արձարձում է փնտրտութի և այլոց ներաշխարի թափանցելու գաղափարները, ընդ որում, ինչպես Հյուզի մոտ այնպես էլ Թրանսթրոմերի մոտ նկատում ենք ոչ միայն հոգեկան, այլ նաև ֆիզիկական բավարարվածության պահանջ, որը տրվում է փնտրտութի միջոցով: Թրանսթրոմերի այս ժողովածուի «Առաջապահ ուղեկալ» բանաստեղծության մեջ հանդիպում ենք և կենդանական կերպին՝ օձի տեսքով, որը շատ հաճախ հայտնվում է Հյուզի պոեզիայում, և շամանին, ով սկսում է թռչել և միաձուվել կանացի մարմնին:

Վրանում գաղց օդն է գերակշռում. մի մեծ օձ,

Որը այրող թույն և ֆշոցներ է կուլ տվել.

Գարնանային գիշերը միանգամայն լուր է.

Եվ սպասում է բացվող օրվան սառը քարերի մեջ:

Դրսի սառնության մեջ ես սկսում եմ ճախրել,

Ինչպես շամանը. ճախրում եմ դեպի նրա մարմինը,

Բիկինիի շրջանում սպիտակ գծեր կան.

Մենք դրսում՝ արևի տակ էինք: Մամուռը տաք էր:

Ես թռչում էի ջերմ պահերի վրայով,
Սակայն երկար չկարողացա մնալ.

Նրանք սուլում էին իմ հետևից.

Ես քարերի միջից դուրս սողացի: Այստեղ եմ և հիմա:

Առաքելությունս է լինել այնտեղ, որտեղ պետք է լինեմ:
(Transtromer, 2006: 116) (թարգմ.՝ Ա.Բրյան)

Ազատության գաղափարը, որն այստեղ առաջ է քաշում Թրանսթրոմերը, հատուկ է շամանին, ով կարողանում է տրանսի միջոցով ճախրել և լինել այն վայրերում, որտեղ իր առաքելությունը պիտի ինքը իրականացնի: Ըստ Թրանսթրոմերի շամանն այստեղ հանդես է գալիս որպես մարդարե, ով ունի իր առաքելությունը մարդկության առաջ, սակայն հանդես է գալիս օձի լրակյաց կերպարի ներքո: Նա չի ֆշացնում, քանի դեռ ժամանակը չէ, նա ծպտված է ամայի մի վայրում, սակայն իր ճիշտ ժամանակին կպոթուկա:

Իսկ ահա Հյուզի «Վողվո» բանաստեղծության մեջ նկատում ենք, որ նա ունի բազմաթիվ հարցադրումներ կապված իր էության հետ, ով շամանի նման կարողանում է ճախրել օդում, սակայն չի գիտակցում, թե ինքը որտեղից է գալիս և ուր պիտի գնա: Բայց մի բան հստակ է. նրան տրվել է ներքին ստեղծագործական ազատություն:

Հստակ կերպով նկատում ենք, որ սևազգեստ մարդիկ այս բանաստեղծության մեջ հոգիներ են, ովքեր փորձում են Հյուզի հետ հարցադրումների մեջ մտնել: Հյուզը այստեղ բնության երևույթների միջոցով ներկայացնում է շամանին, ով առանց վախենալու ջուրն է մտնում և ուսումնասիրում ամեն բան, ինչ թվում է անքննելի, անգամ գորտը, գետի հունը, ապակե բաժակը և այլն:

Նոյն բանն է կատարվում այդ ժողովածուի առաջին պատմվածքով՝ «Անձրևաձի» («The Rain Horse»), որտեղ տղամարդը հետապնդվում է ծիու կողմից և վախից ու բռնությունից է փախչում: Մեկ այլ պատմվածքով՝ «Բերքահավաք» («The Harvesting») ազարակատերը սպանում է ճագարին, սակայն հենց ինքն է վերածվում այդ վիրավոր և մեռնող կենդանուն: «Վերք» («The Wound») պատմվածքում պատմվում է պատերազմում վիրավորված զինվորի մտավոր ճանապարհորդության մասին: Այստեղ կատարվում է նոյն գործընթացը, ինչը տեղի է ունենում շամանների հետ. հոգին անջատվում է մարմնից ուժեղ ֆիզիկական ցավի պատճառով: Համբարձման ինիցիացիան ապագա շամանին թռչելու հնարավորություն է տալիս: Եվ ընդհանրապես, աշխարհում ընդունված է, որ կախարդներն ու շամանները կարողանում են թռչել, և ակնթարթում հաղթահարում են մեծ տարածություններ և երբեմն էլ դառ-

նում են անտեսանելի: Դժվար է որոշել, արդյոք բոլոր մոգերն են կարողանում ապրել զմայլվածության զգացումը այդ դասընթացի ժամանակ, թե դա պարզապես ծիսակարգ է համբարձման ձևով. այսինքն արդյոք նրանք գտել են թոշելու կախարդական ունակությունը արարողակարգի կամ զմայլվածության ապրումի ժամանակ, որը դարձել է նրանց շաման դառնալու վկայությունը: Կարելի է թույլատրել, որ նրանց առնվազն որոշ մասը, ըստ ըրտեյան, ստանա այդ շամանի կոչումը: Շատ զեկուցներում վկայակոչվում է շամանների և կախարդների թոշելու փաստը, սակայն չի նշվում այդ ունակությունը ստանալու միջոցը, և շատ հավանական է, որ այդ լրակյացությունը բացատրվում է շատ աղբյուրների ոչ ճշգրիտ լինելու պատճառով: Չնայած այս ամենին, շամանական կոչման և արարողության շատ դեպքերը հիմնականում և ուղղակիորեն կապված են համբարձման հետ: Ինչպես տեսնում ենք երկինք համբարձվելը հիմնարար դեր է խաղում շամանական արարողակարգում: Շառերի կամ սյան վրա մագլցելու ծեսերը, համբարձման առասպելները և մոգական թոփքը, հմայության համբարձման փորձը, առեղծվածային թոփքները դեպի երկինք և այլն, այս բոլոր տարրերը կատարում են որոշիչ ֆունկցիա շամանական կոչումներում և արարողություններում: Երբեմն այդ պրակտիկայի և կրոնական գաղափարների շարքը թվում է կապված են հին ժամանակների առասպելների հետ, երբ կապը երկնքի և երկրի միջև բավականին հեշտ է եղել: Այս տեսակետից շամանական ապրումները համարժեք են այդ առաջնային առասպելական ժամանակների վերադարձին, իսկ շամանը ներկայացված է որպես արտոնյալ անձ, ով ձեռք է բերում իր համար մարդկության երջանիկ կարողությունը առասպելական ժամանակներից:

Այս բոլոր ստեղծագործություններն ել կապված են շամանական տրանսի հետ և ամբողջությամբ այդ գործընթացների արտահայտություններն են իրենց տարրեր դրսւորումներում:

Հյուզը և Թրանսթրոմերը բավականին տպավորված են եղել Միքեա Էլիադեի «Շամանիզմի տեսության» ուսումնասիրությամբ, և հատկապես մեծ է եղել պուետների զարմանքը ոչ թե Էլիադեի «կրոնի», այլ հմայության վիճակում հոգևոր տարրեր ոլորտների միջև տեղի ունեցող շարժման տեխնիկայի նկարագրության վրա, հատկապես հոգիների և ոգիների միջև, ոեալ իրականության մեջ, պրակտիկ ճգնաժամի պայմաններում:

Հյուզը շամանի վարպետությունն արտահայտել է հետևյալ կերպ. «Շամանն ընտրվում է մի քանի հնարքներով. որոշ շրջաններում, հիմնականում հյուսիսամերիկյան հնդկացիների մեջ, թեկնածուն անցնում է անսովոր արարողությունների միջով՝ կա'մ ենթարկվում է ինքնախարազանման, կա'մ ծոմ է պահում այնքան ժամանակ, քանի դեռ հոգին (հիմնականում որևէ կենդանու) չի ներկայացել՝ դառնալով աշխարհի հետ իր կապը» (Ա. Եգանյան, 2010: 93):

Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ շամանական ապաքինման գաղափարներն են հենց դրված այս երկու պոետների ստեղծագործությունների հիմքում: Նրանք շամանական գաղափարների և ատրիբուտների միջոցով ներկայացնում են յուրաքանչյուրն իր պոետական տեսիլը: Հյուզի համար իր պոետական տեսիլը սիրո կորստի, տագնապի և մահվան դեմ դուրս գալու գաղափարների շուրջ է, իսկ թրանսթրոմերի մոտ հանդիպում ենք մահվան հանդեպ վախի ապաքինող էֆեկտին: Այս երկու պոետներն ել հենց իրենց ստեղծագործող-շաման են համարում զուտ այն պատճառով, որ կարողանում են իրենց ստեղծագործությունների միջոցով հոգիների հետ խոսել, շփվել և ընկնել շամանական տրանսի մեջ: Նրանց համար գոյություն ունի ներքին հոգեբանական այլընտրանքային բուժում՝ շամանիզմը, որը մեծապես արտահայտված է նրանց բազմաթիվ բանաստեղծական ժողովածուներում:

Ինչպես մենք նկատում ենք, ապագա շամանի հակումը կարող է կանխորոշված լինել երազներում, հմայության մեջ կամ ել հիվանդության ժամանակ, որի ընթացքում հնարավոր է հանդիպում կիսագերբնական արարածների հետ՝ նախապատերի հոգիների, կենդանիների հոգիների հետ, կամ ել անսովոր երևոյթների արդյունքում. օրինակ՝ կայծակի հարված, դժբախտ պատահար և այլն: Սովորաբար այդ հանդիպումը սկիզբ է դնում շամանի և «հոգիների» միջև «սերտ բարեկամության», որն ել շամանի կարիերայի կանխատեսողն է:

Անհմայիստական կերպարները և տոտեմները, շամանության կարևոր խորհրդանիշները ամենագլխավոր դերն են զբաղեցնում թեղ Հյուզի և Թոմաս Թրանսթրոմերի պոեզիայում: Չնայած բանաստեղծներին դարեր է բաժանում առասպելականությունից, սակայն նրանք անդադար ձգտում են դեահ իրենց անհատական միֆը, առեղծվածը, շամանականը: Անհմայիստական կերպարների միջոցով բանաստեղծներն անընդհատ արտահայտում են մարդու բնականությունը, բնագդներն ու պահանջները և անվերջ բնությանն են ձգտում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Hughes T. New Selected Poems. New York: Harper and Row, 1982.
2. Hughes T. Winter Poem: Occasional Prose: William Seammell. New York: Picador, 1994.
3. Transtromer T. The Great Enigma: New Collected Poems. UK: Bloodaxe Books Ltd., 2006.
4. Էլիադե Մ. Շամանիզմ: Архаические техники экстаза. Москва: София, 1998.
5. Հարությունյան Ա. Ընտրանի ամերիկյան և անգլիական պոեզիայի, Երևան, «Ապոլլոն» հրատ., 2000:

-
6. Եգանյան Ա. Մարդկայինի որոնումը կենդանակերպի աշխարհում (Թեր. Հյուզ), Երևան, 2010:

А. БРЯН – Трансформация и проявление теории шаманизма в поэзии Теда Хьюза и Томаса Транстромера. – Теория шаманизма, тщательно изученная культурологом Мирче Элиаде, создала возможность для поэтов нового мифотворчества найти посредством шаманического исцеления объяснение своих поэтических видений. Именно таким образом психологические и личностные проблемы разрешаются у двух известных поэтов – Т. Хьюза и Т. Транстромера. Для них шаманистический транс является своеобразной формой творчества. В поэзии этих авторов часто встречаются животные символы и шаманистическая атрибутика.

Ключевые слова: шаман, шаманизм, мировоззрение, исцеление, поэтическое видение, шаманский транс, дерево жизни, духи

A. BRYAN – Transformation of Shamanism and its Usage in T. Hughes and T. Tranströmer's Poetry. – The theory of Shamanism thoroughly explored by the culturologist Mircea Elide provided the poets with the opportunity of new mythological design, where through shamanistic healing they could envisage there poetical revelations. Two prominent writers Ted Hughes and Tomas Tranströmer apply this method (shamanic healing) to resolve their own psychological and personal controversies. They view shamanistic trans as an exclusive form of creative art. We can often encounter animalistic symbols and shamanistic artifacts in their poetry.

Key words: shaman, shamanism, worldview, healing, poetic vision, shamanic trance, tree of life, spirits

Արմինե ԲԲՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ՆՈՐ ՄԻՖԱՍՏԵՂԾՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԻՖԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔ

20-րդ դարում գրողների մեծամասնության համար առաջնային դարձավ միֆաստեղծման գաղափարը: Իսկ միֆաստեղծման համար կային բոլոր անհրաժեշտ պայմանները, քանի որ նոյն դարում բազմաթիվ աղեղների և երկու համաշխարհային պատերազմներին զուգընթաց, սրեղծվեցին մի շարք մշակութաբանական, փիլիսոփայական, հոգեբանական գեսություններ, որոնց հիման վրա էլ կառուցվեցին միֆաստեղծման նախադրյալները: Միֆաստեղծմանը ձգվող բանաստեղծներն ու գրողները իրենց սրեղծագործություններում սկսեցին ներառել ոչ միայն այուժեղային ուրույն գծեր և առանձնահարկություններ, այլ դրանցում զեղեղել գեսություններ և համադրել այլ գիտություններ: Կյոդ Լսի Սպրոսը բացադրում է միֆերը որպես խոսքի մի գրեսակ, որի միջջոցով բացահայտվում է տվյալ լեզուն:

Բանալի բառեր. միֆաստեղծում, միֆագիրակցություն, կառուցվածքաբանություն, անհարական միֆ, արխահզմ, միֆոպերիկություն, միֆոլոգիա, գետագործություն

Մարդկության պատմության մեջ ամեն ունի իրեն հատուկ անցումային շրջանն ու պատմության այն շրջադարձը, որով ուղեկցվել են գրողները՝ դարձնելով այդ իրադարձությունները հենք իրենց ստեղծագործությունների համար, սակայն ինչ միավորում է բոլոր դարերի գրողներին այն է, որ նրանք մշտապես անդրադառնում են մարդկության ծագմանն ու դրանից առաջ և հետո ստեղծված միֆերին: Միգուցե նրանցից շատերի համար միֆերին անդրադառնալը փախուստ էր իրենց իրականությունից, իրենք իրենցից և իրենց հուզող թեմաներից, սակայն ահա քանաներորդ դարում արդեն նկատում ենք, որ միֆերին անդրադառնալը ոչ թե փախուստ է, այլ վերադարձ դեպի իրականություն, վերադարձ դեպի մարդու էության ու բնության փոխազդեցությանը: Այս հավերժական վերադարձի մասին են խոսել Նիշշեն 19-րդ դարում և էլիոթը 20-րդ դարում, որից հետո քանաներորդ դարի գրեթե բոլոր ստեղծագործողները, ովքեր տեսնելով և զգալով պատերազմների, աղետների և արհավիրքների դառը հետևանքներն ու անդառնալի ցավը, փորձեցին վերադարձ կատարել դեպի նոր կյանք: Կյանք, որը միանգամայն կապված էր բնության հետ, դրանում ապրող և գոյությունը պաշտպանող կենդանիների և բոյսերի հետ, նախնիների շնչի և նրանցում եղած երևույթների հետ, գերբնական ուժերի և զարմանահրաշ իրողությունների հետ:

20-րդ դարի դարասկզբին տեղի է ունենում քրիստոնեական գաղափարների և մշակույթի ճգնաժամ, որը նաև նիշշեականության արդյունքն է: Տվյալ ժամանակաշրջանի գրականությունը՝ Էկզիստենցիալիզմ, մոդեռնիզմ, սյուրռեալիզմ, որդեգրությունը այդ բոլոր դրույթները: Որպես այս ամենի հետևանք մարդկային գիտակցությունը նոր մոդելներ սկսեց որոնել և հավերժական վերադարձի տեսության վրա կառուցվեց միֆի ստրուկտուրալիստական առանցքը:

20-րդ դարում գերմանացի փիլիսոփա Նիշշեն արտահայտեց մի գաղափար, ըստ որի Աստված մեռած է և այլս չկա: Սակայն ըստ մեր ուսումնասիրությունների նա ոչ թե բացահայտ հայտարարում է, որ Աստված պարզապես գոյություն չունի, այլ նկատում ենք մեղադրական աղերս. մարդկությունն է մեղավոր Աստծո չգոյության մեջ: «Ո՞ւ է Աստված, գոչեց նա, ես ծեզ կասե՞մ: Մենք նրան սպանե՞լ ենք՝ դուք և ես: Մենք ամենքս նրան սպանողնե՞րն ենք: Բայց ինչպե՞ս արեցինք մենք այդ: Ինչպե՞ս կարողացանք խմելով դատարկել ծովը: Ո՞վ մեզ սպունգը տվեց՝ ջնջելու ողջ հորիզոնը: Ի՞նչ արեցինք մենք, երբ այս երկիրը արձակեցինք իր արևին կապող շղթայից: Ո՞ւ է երկիրը հիմա գնում: Հեռու բոլոր արևներից: Արդյոք մենք շարունակ ցած չե՞նք գահավիժում: Եվ հե՞տ, մի կո՞ղմ, առա՞ջ, դեպի բոլոր կողմե՞ր: Կա՞ դեռևս վերև ու ներքև: Մի՞թե մենք մոլորված չենք խարխափում, ասես անվերջնական ոչնչում: ...Աստված մեռած է: Աստված մեռած էլ կմնա՛: Եվ մենք ենք նրան սպանել: Ինչպե՞ս սփոփոխենք մենք՝ բոլոր մարդասպաններից ամենամարդասպաններս» (թարգմ. Հակոբ Մովսեսի «Զաստվածների մթնշաղ» 1992, 259-271): Կարող ենք վստահաբար ասել, որ այս գաղափարից հետո նա իր հետագա փիլիսոփայական աշխատություններում զարգացնում է գերմարդու գաղափարը, ով զորեղ է Աստծուց և բոլորից: Ահա այստեղ կարծում ենք, որ գերմարդու նոր հայտնության հետ պիտի որ հայտնվեր նոր կրոն կամ նոր քրիստոնեություն: Ի վերջո Հակաքրիստոսի կերպար ստեղծող Նիշշեն իր գաղափարներով կարողացավ ազդեցություն թողնել և անգամ համոզել շատ գրողների, որ Աստված այլս չկա: Ահա այստեղ առաջ է գալիս արդեն մարդ՝ ինքն իր Աստված կերպարը. Այսինքն, յուրաքանչյուրն ինքն իր Աստվածն է: Նիշշեն հիմնականում քրիստոնեական դոգմաները վերլուծում է և վիճարկում: Նա ներկայացնում է կանոնիզացված գաղափարների ոչնչացումն ի օգուտ անհատականացման: Այս փնտրութիւնը մեջ Նիշշեն զարգացնում է ևս մեկ հայտնի տեսություն՝ «Հավերժական վերադարձի» տեսությունը, ըստ որի ճակատագրի հանդեպ սերը, որն իր մեջ է ներառում դիպվածն ու օերնքը, քառսն ու նպատակը, հավերժական վերադարձի անհրաժեշտություն են ստեղծում:

Այսպես, նախապայմանը դեպի այս վերադարձ հանդիսանում է միֆին և նոր միֆագիտակցությանն անդրադառնալը, նոր անհատական միֆեր ստեղծելն ու դրանցում ապրելը: Այս միֆերն արդեն շատ դեպ-

քերում սերտաճում են պոետական տեսիլքին, որը գտնում է իր արտահայտումը մահվան, սիրո, միայնության, վախի զգացողության միջոցով։ Այս առումով միֆագիտակցությունը կարևոր ասպեկտ է պոետիկ դաշտում, որը հնարավորություն է տայիս պոետին դիտարկել սեփական ես-ի հավերժական փնտրությունը։ Անհատական միֆի իրագործման չափորոշիչներն ու ճանապարհները հասկանալու և հստակեցնելու համար անհրաժեշտ ենք համարում անդրադարձ անել միֆ կոնցեպտի ստեղծմանը և կիրառմանը։

Ըստ տիպաբանական մոտեցման՝ միֆի ուսումնասիրությունը և գեղարվեստական գրականությունը ճանաչողության լրիվ իրարամերժ ծներ են, որոնք բոլորովովին այլ կերպ են տեսնում, նկարագրում և ընկալում իրականությունը, սակայն այս ամենի հետ մեկտեղ երկուսն էլ գոյություն ունեն զուգահեռաբար՝ տարբեր ժամանակներում առավել կամ նվազ չափով վերածվելով իրականության։ Միֆ և գրականություն փոխհարաբերության խնդիրը դիտարկել է դեռևս հնագոյն ժամանակներից, և դեռ շարունակվում է պահպանվել տեքստերի բովանդակային առանձնահատկություններն ուսումնասիրելիս։ Ըստ այդմ՝ տարբերակում ենք միֆական պատումներ և կենցաղային առօրեական պատումներ, որոնք թե՛ կառուցվածքային, և թե՛ բովանդակային հմաստներով էականորեն տարբերվում են իրարից։ Հնագոյն միֆական տեքստերում առկա է ժամանակի և տարածության ցիկլիկ բնույթը, բովանդակային առումով դրանք սերտորեն կապված են տիեզերաստեղծմանը, մարդաստեղծմանը, ինչպես նաև աստվածներին, կիսաստվածներին և ունեն արդեն արարողակարգային բնույթ։ Եվ ահա հնագոյն միֆերին բնորոշ բոլոր տիպաբանական առանձնահատկությունները իրենց դրսնորումն են ունենում քսաներորդ դարում՝ նպաստելով նոր միֆաստեղծմանն ու միֆագիտակցմանը։ Հնագոյն միֆերի սյուժեները դառնում են հիմնական թեմաներ, որտեղ սակայն կենդանական սիմվոլների դիմակի ներքո քողարկված է մարդը՝ իր ողջ ֆիզիկական էության և հոգական ապրումներով։ Տպավորություն է ստեղծվում, որ քսաներորդ դարում հնագոյն և կենցաղային միֆերը միաձուված են, իսկ մշակութային քրոնոտոպը՝ խախտված։

Միֆականացումը անշուշտ առավել ակնհայտ է դառնում Մոդեռնիզմի ժամանակաշրջանում, սակայն դրա արմատներն առավել վաղ են ձգվում՝ մինչև 19-րդ դարը։ Գրականության և գրաքննադատության մեջ առասպելականացումը եկավ փոխարինելու 19-րդ դարի Ռեալիզմին։ Գրական միֆականացման պարագայում գերադասում է հավերժական գաղափարականությունը, անվերջ կրկնվող միֆական կերպարներին՝ տարբեր «դիմակների» ներքո, որոնք նշանակում են, որ գրական և առասպելական հերոսները կարող են խաղալ բազմազան դերեր և փոխարինվեն տարբեր կերպարներով։

ժամանակակից գրականության մեջ միֆի վերածնունդը մասնավորապես հիմնված է «կենսական» սկզբունքների վրա, որոնք առաջարկվում էին Նիցշեի և Բերգսոնի փիլիսոփայություններում, Վագների արտասովոր երաժշտական փոխազդեցության հնչյուններում և Ֆրեյդի ու Յունգի հոգեվերլուծական տեսություններում: Այս ամենի հետ մեկտեղ նոր շունչ տրվեց առասպելին՝ մարդաբանական մոտեցմամբ, ինչպես արեցին Ֆրեյգերը և Մայինովսկին: Ըստ նրանց ուսումնասիրությունների, առասպելը անգամ համարվում է ծիսականից առաջացած երևույթ:

20-րդ դարը որպես մարդկության կործանարար դար, որպես մարդու ոգու և հոգեկան աշխարհի օտարման, անկման և ոչնչացման ժամանակահատված, պահանջում էր բացառապես միֆոպետիկություն, որը կարողանար հեղինակներին ուղղորդել դեպի նորից ապրելու և արարելու, բնությանը մերձենալու և մարդկային հոգու բացահայտելու դժվարին ճանապարհը: Նրանք վերստին ապրելու ցանկությունը արտահայտեցին միֆի տարր հանդիսացող առասպելներին անդրադառնալով և դրանց մեջ գտնելով կյանքի սկզբը, որն էլ կապվում էր անմիջապես բնության և դրանում առկա երևոյթների հետ:

Առասպելը մեզ ցույց է տալիս, թե ինչ կերպով է իրականությունը, ի շնորհիվ գերբնական ուժերի տարաբնույթ դրսևորումների, հասել իր կատարելագործմանն ու իրականացմանը:

Քսաններորդ դարի միֆագիտակցական մտքի ընկալմանը նպաստել է դեռևս տասնիններորդ դարի կեսերին արված ուսումնասիրությունները: Այս ժամանակահատվածի ուսումնասիրություններում միֆը դիտարկում էին որպես ծախողված կամ արխաիկ մտքի դրսևորման մի ծև, որը հաճախ նկարագրվում էր նաև որպես ժամանակակից գիտության պարզունակ կրկնություն: Օրինակ, անգլիացի մշակութաբան Թեյլորը միֆը բնորոշում էր որպես գրական բացատրության մի փորձ, որը տրվում է բնության երևույթներին: Մարդկության վաղ շրջանում նրանք ի վիճակի չեն բացատրել անդեմ բնության օրենքները և հետևաբար այս ամենը հանգեցրեց նրան, որ մարդիկ սկսեցին հոգիներ փնտրել անգամ անշունչ առարկաների մեջ, այսպիսով հող նախապատրաստելով անհմիզմին: Ըստ Թեյլորի, մարդկային միտքը էվոլյուցիայի է ենթարկվել զանազան փուլերի միջոցով, սկսելով առասպելաբանական գաղափարներից և աստիճանաբար առաջընթաց ապրելով դեպի գիտական գաղափարները: Թեյլորը միֆը դիտարկում է որպես միջոց, որը բացահայտում է աշխարհը: Նրա համար միֆի մեջ ծիսականը երկրորդական տեղ է զբաղեցնում ճիշտ այնպես, ինչպես տեխնոլոգիան գիտության մեջ: Տեխնոլոգիան հանդիսանում է գիտության գործիքը, իենց այդպես էլ ծեսն է միֆի համար (Segal, 1998: 14): Իհարկե, հարկ է նշել, որ ոչ բոլոր գիտնականներն են կիսում այս կարծիքը: Օրինակ ֆրանսիացի փիլիսոփա Լուսիեն Լեվի Բրուիլը կարծում է, որ «պարզունակ մտածողությունը մարդ-

կային մտքի պայման է, այլ ոչ թե պատմական զարգացման փուլ» /Mache, 1992: 8/:

Գերմանացի գրող Մաքս Մյուլլերի կարծիքով էլ միֆը լեզվամտածողության ախտն է: Նա շահարկում է այն միտքը, որ միֆերը առաջանում են ի շնորհիվ իին լեզուներում վերացական գոյականների բացակայության, ինչպես նաև չեզոք սեռ չունենալու նախապայմանով: Մարդածին ոճական հնարքները հիմնականում գրականության մեջ էին դրսևորվում, որն էլ տանում էր նրան, որ բնության երևույթները իրականում գիտակական (բանական) էակներ էին կամ էլ աստվածներ:

Միֆաստեղծման պատմական դինամիկան տարրալուծվում է հասարակության աճի դինամիկայի մեջ՝ (հնագոյն միֆերից մինչև արդի սոցիալական միֆերը) առաջացնելով միֆագիտակցման լուրջ մակարդակ, որն էլ իր հերթին բխում է արխահիկ միֆերի ճանաչողական էվոլյուցիայից:

Միֆաստեղծման և միֆագիտակցման ուսումնասիրման առաջին նախապայմանը հանդիսանում է այն, որ կարողանանք հասկանալ հնագոյն միֆերի անկման, դրանց դրսևորման դարձարման դրդապատճառները, ինչպես նաև դարեր հետո դրանց վերահանումը և կիրառման պատճառները: Նոր միֆաստեղծման տեսական պլատֆորմը սկզբնավորեց Լեվի Ստրոսի ստրուկտորալիստական տեսությունը:

Մեծ է նաև ֆրանսիացի անթրոպոլոգ Լևի Ստրոսի դերը 20-րդ դարի գրականագիտական և լեզվական նվաճումներում, ով համարվում է ժամանակակից ստրուկտորալիզմի նախահայրը: Նա նոյնպես առաջ է քաշում առասպելաբանական տեսության իր տեսակետը, ըստ որի նա չի համաձայնում Յունգի արքետիպերի տեսության միջոցով առասպելաբանության փոխանցումը և կարծում է, որ միֆական երևակայական պատկերացումները առաջին հերթին անհատի մոտ առաջանում են հասարակության մեջ, որն էլ փոխանցվում է սերնդեսերունդ: Լեվի Ստրոսը առավել կողմնակից է միֆի ազգամշակութային ասպեկտի հետ, որը մեծապես ազդում է անհատի և նրա շրջապատի ծևավորման վրա, այլ կերպ ասած՝ խորհրդանշությունը ոչ թե առարկաների և վիճակների տիրութում է, այլ առարկաների և մարդկանց հարաբերություններում: Սա բավականին տարբեր մոտեցում է առասպելաբանության տեսության վերաբերյալ: Ըստ Լեվի Ստրոսի՝ առասպելը միաժամանակ տարաժամանակյա պատում է, որն ամրագրում է պատմական անցյալը, և միաժամանակ բացատրում է ներկան և անգամ ապագան /Meletinsky, 1998: 59/:

Ե՛վ տարաժամանակյա, և՛ համաժամանակյա պատումները հանդիպում են միմյանց, որտեղ տարաժամանակյա պատումը զարգացնում է սյուժեն, իսկ համաժամանակյա պատումը բացահայտում է սյուժեի իմաստը: Չնայած Լեվի Ստրոսն ուսումնասիրում է առասպելի և՛ շարահյուսական, և՛ ծևաբանական կողմերը, սակայն նա առավել կենտրոնանում է մտքի կառուցվածքի, քան թե պատումի շարահյուսության վրա:

Լսի Ստրոսը բացահայտում է առասպեկի ընդհանուր էությունը երկու ճանապարներով: Առաջին դեպքում նա մեզ է ներկայացնում որևէ միֆոլոգիական սյուժեի ներքին տրամաբանական կապվածությունը. օրինակ է բերում Հյուսիսային Ամերիկյան հնդկական միֆը, երբ կաթ տվող կամ կերակրող կինը ուտում է մի ծուկ և մյուսը պահում, որ հետո ուտի, նույնիսկ երկրորդ էպիզոդում նա սպանում է մի հերոսի և կենդանի թողնում իր եղբորը: Այստեղ երկու դրվագներում էլ կա ներքին տրամաբանական կապվածություն: Երկրորդ դեպքում Լսի Ստրոսը փորձում է ապացուցել, որ միֆերը երկու էականորեն տարբեր սյուժեները սահուն կերպով միացնում են իրար: Այս դեպքում էլ նա օրինակ է բերում, երբ մահկանացուն ամուսնանում է աստղի կամ էլ որևէ բոյսի հետ: Եվ հետագա այուժեում մարդկային կյանքը և բուսականությունը սերվում են միմյանց: Թեմատիկ և շարահյուսական միությունը արդարացված է առասպելում, չնայած երեմն կարող է տարօրինակ սյուժե ունենալ, սակայն այն միշտ տրամաբանական է և խորհրդանշական:

Հարկ է նշել նաև, որ հենց Լսի Ստրոսի կողմից է առաջարկվում նաև առասպելում առկա ուացիոնալ կապը ինցեստի և առեղծվածի միջև, ինչպես օրինակ Էդիփի առասպելում և մի շարք այլ բանահյուսական պատումներում: Լսի Ստրոսի հիմնած ստրուկտորալիզմի գաղափարների շնորհիվ առավել հեշտ եղավ ուսումնասիրել առասպելը որպես կառուց, ծև և բռվանդակություն, այլ ոչ միայն դիտարկել որպես ժամանակակից գրականություն: «Կառուցվածքաբանության» (ստրուկտորալիզմ) տեսությունը և միֆերը ուղղված են դեպի հավաքական և անհատական մտածողությունները, նշանագիտական և ազգային նյութական կառուցվածքները: Իսկ ժամանակակից գրականությունն առավել ուղղված է միայն անահիտի ձևավորմանը և այնքան էլ չի կարևորում հավաքականի ուժն ու նշանակությունը: Այնուամենայնիվ, 20-րդ դարի մեծամասամբ ուսումնասիրողները միայն մեկ նպատակ էին հետապնդում. բացահայտել անձի ներքին առասպելը, որը ձևավորվում է հասարակության ներքին և արտաքին ազդակներից, ուսումնասիրել այդ առասպելի դրսուրումը, որը գերմարդկային ուժերի և ժառանգական երևակայական պատկերների արդյունքն է:

Լսի Ստրոսը բացատրում է միֆերը որպես խոսքի մի տեսակ, որի միջոցով բացահայտվում է տվյալ լեզուն: Նրա աշխատությունը միֆոլոգիայի կառուցվածքաբանության տեսություն է իրենից ներկայացնում, որը ձգտում է բացատրել, թե ինչպես են ֆանտաստիկ և կենցաղային հեքիաթները միանման կերպով արտահայտվում, անկախ մշակութային բազմազանությունից: Նա այս երևույթը բացատրում է նրանով, որ ինքը վստահ էր, որ չկա միֆի մի «վավերական» տարբերակ, այլ բոլոր միֆերը միևնույն լեզվի տարբեր դրսուրումներն են: Հենց այս պատճառով էլ Լեվի Ստրոսը միտված էր գտնել միֆի հիմնական տարրերը, որոնք նա անվանում էր միթեմներ: Լսի Ստրոսը միֆի յուրաքանչյուր տարբերակը

ապակողավորում է նախադասությունների միջոցով, որոնք բաղկացած են ենթակայի և գործառույթի հարաբերակցությունից: Միևնույն գործառույթն ունեցող նախադասությունները ստանում են միևնույն թիվը (եզակի կամ հոգնակի) և կապակցվում են իրար: Ահա հենց սրանք էլ միթեմներն են /“The Journal of American Folklore”, 1955: 428-444/:

Ըստ Լսի Ստրոսի, նախնադարում ապրող մարդը աշխարհը պատկերացնում էր երկու հակառակ թևեռներում. Տարածական առումով վերև, ներքև, հեռու, մոտիկ, աջ, ձախ, և ժամանակային՝ երկար ժամանակ առաջ, վերջերս, երեկ, այսօր, զգայական՝ սառը, տաք, փափուկ, կոշտ, թաց, չոր, ձայնային առումով՝ կամաց, բարձր, տեսողական՝ տեսանելի և անտեսանելի: Ահա հենց այս հակադրությունների գիտակցումով էլ պայմանավորված են հնագոյն միֆերի առաջացումը: Լսի Ստրոսը պնդում է, որ կենցաղային նման հակադրություններն էլ ծնում են մարդու ծագման, մահվան, զգայական միֆերը:

Լսի Ստրոսի կառուցվածքաբանական վերլուծությունը բացառապես հիմնված է միֆոլոգիական նյութի ուսումնասիրության վրա: Յակորսոնի հետ համատեղ Լեվի Ստրոսը սկսում է ուսումնասիրել այն հակադրությունների ցանկը, որոնք կերտում են ստրոփական, լեկսիկական և ոճական մակարդակի ստեղծագործությունները: Լեկսիկական հակադրումների մեջ էին սիրահարներ-գիտնականներ, տուն-տիեզերք, կյանք-մահ գաղափարները /Lévi-Strauss, 1963: 65/:

Այն, ինչ համապատասխանում է հնագոյն և ժամանակակից միֆերի էռությանը այն է, որ միֆերը հասարակության կառուցվածքային գաղափարային մասն են կազմում, որոնք օգտագործում են միֆոլոգիական ստրուկտուրաները և արքետիպերը որպես պրազմատիկ նպատակ. մարդն ինքն է կառուցում սոցիալական իրականությունը և այդ ամենի կենտրոնում սուբյեկտիվ և գաղափարային, ոչ իրական կերպարներին է առաջ բերում:

Արվեստում և գրականության մեջ 20-րդ դարի աղետների և առաջացած խնդիրների դեղատումը դարձավ առասպել կերտելու սեփական փորձերը: Բոլոր հեղինակները, ովքեր կարողացան կերտել և նորից ստեղծել միֆեր ու հեքիաթներ, արդեն կարողացան օգտվել նաև մի շարք ուսումնասիրողների և հոգեբանների աշխատություններից, դրանց միջև զուգորդումներ անցկացնել, համաձայնել կամ էլ մերժել նրանց տեսակետները: Նրանք հնարավորություն ունեին ոչ միայն ստեղծել սյուժե և բովանդակություն, որը որևէ ազդակ կհաղորդեր ընթերցողներին, այլ կարողացան բացատրել հերոսի և գրքի մյուս կերպարների վարքագծերը՝ ենելով ֆրեյդի և Յունգի հոգեբանական տեսակետներից, բացահայտել որոշ խորհրդանշիչներ և պատկերներ՝ օգտվելով ֆրեյզերի, Ֆրայի, Քեմփերի աշխատություններից, ընթերցողին ներկայացնել ծիսականը և ինիցիացիվ իրադարձությունները էիհադեհ և Մելիտինսկու մշակութային ուսումնասիրություններից:

Ինչ խոսք 20-րդ դարի գրականության համար մեծ նվաճում էր Լեվի Ստրոսի ստրուկտուրալիստական տեսությունը: Այն հատկապես նպաստեց նոր միֆաստեղծման և միֆագիտակցական մտքի առավել լայն դրսևորմանը, որը անհատական միֆ ստեղծող հեղինակներին մտածելու տեղիք տվեց կենցաղային, սոցիալական և զգայական միֆերի վերաբերյալ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Mache F. B. Music, Myth and Nature or the Dolphins of Arion. London: Routledge, 1993.
2. Meletinsky M. The Poetics of Myth. London: Routledge, 1998.
3. Segal R. A. The Myth and Ritual Theory: an Anthology. Malden, Mass.: Blackwell Publishers, 1998.
4. The Journal of American Folklore, vol. 68. No. 270, Myth; A symposium (October-December), American Folklore Society, 1955.
URL: <http://www.jstor.org/stable/i223599> (ստուգված՝ 15.02.2018թ.)
5. «Զատուվածների մթնշաղ» թարգմ.՝ Հակոբ Մովսեսի - Երևան: Ապոլոն, 1992.

Ա. ԲՐՅԱՆ – *Новое мифотворчество как результат структуралистического миропонимания.* – Идеи миротворчества в XX веке стали основополагающими для большинства авторов. Все необходимые предпосылки были созданы временем для возникновения и развития идей мифотворчества. Мировые войны, ряд цивилизационно-культурных и психологических теорий способствовали идеям мифотворчества. Писатели XX века рассматривают возможность параллельных сюжетных линий и междисциплинарных подходов. Так, Клод Леви-Стросс представляет миф как своеобразный словесный дискурс, посредством которого раскрывается структура языка.

Ключевые слова: мифотворение, мифопонимание, структурализм, личный миф, архаизм, мифопоэтика, мифология, теория

A. BRYAN – *New Mythmaking as a Structural Mythic Result.* – Vast majority of authors in the XXth century appeal to the theme of new mythmaking. All necessary objectives have already existed for the development of the theory of mythmaking during this century. World Wars, cultural environment and psychological theories were the huge background for the ideas of new mythmaking. XXth century authors present the idea of parallel plots and inter-textual approaches. According to XXth Claude Lévi-Strauss presented the myth as a type of language discourse through which the structure of the language revealed.

Key words: mythmaking, realization of myth, structuralism, private myth, archaism, mythopoetic, mythology, theory

Լուիզա ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Գրականության ինստիտուտ

**ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԻՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐԺԵՔ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ Ն ԴԱՐԻ
ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Սույն հոդվածում քննության են առնվում իրակությունների թարգմանության խնդիրները իհնգերորդ դարի պարմագրական գրեստերում, մասնավորապես Ազաթանգեղոսի և Մովսես Խորենացու «Պարմութիւն Հայոց» երկերում: Հարկ է նշել, որ իրակությունները առանձնակի դժվարություն են սպեշտում թարգմանության ընթացքում և պահանջում են գրեստական և գործնական խորքային քննություն թարգմանչի կողմից: Հետազորության համար հիմք են ծառայել արևմտյան և արևելյան գրեստարանների դրույթներն ու պարմագրական գրեստերի բնագրերը և դրանց անգլերեն և ռուսերեն թարգմանությունները:

Բանալի բառեր: պարմագրություն, թարգմանություն, պարմական իրակություն, Մովսես Խորենացի, Ազաթանգեղոս

Դեռևս անտիկ ժամանակներից թարգմանական գործունեությունը հուզել է տեսարաններին և փիլիսոփաներին, որոնք փորձել են ձևավորել թարգմանական արվեստը մեկնաբանող օրինաչափություններ, որոնցից էին Հերոնոտոսի “Histories, mid-5th B.C.”, Քվինթիլիանի “Institutio oratoria, 96 C.E.”, Կիկերոնի “De Oratore, 55 B.C.”, Հորացիոսի “Ars Poetica, 20 B.C.”, Ավգուստինի “De doctrina Christiana, 428” աշխատությունները: Այսօր էլ, որպես ազգային մշակույթի կարևոր բնագավառ՝ թարգմանության գործունեության խորքային ուսումասիրությունը լեզվաբանության և գրականագիտության առանցքում է, որի կարևոր խնդիրներից մեկն է համարժեքության սկզբունքների ձևավորումը և գիտականորեն փորձարկված մեթոդների մշակումը:

Մեր հետազոտական ուսումնասիրության մեջ համարժեքության խնդիրը համակողմանիորեն քննության է առնվում ու պարզաբանվում հինգերորդ դարի պատմագրության բնագավառում, մասնավորապես՝ Ազաթանգեղոսի և Մովսես Խորենացու «Պատմութիւն Հայոց» երկերում և դրանց անգլերեն և ռուսերեն թարգմանությանների համեմատությամբ (անգլերեն թարգմանություն Ռ. Շոմսոնի – M. Khorenatsi, 1978/2006, Agatangelos, 1976, ռուսերեն թարգմանություն Գ. Սարգսյանի – M. Xorenatsi, 1990, Ք. Տեր-Դավթյանի և Ս. Արևշատյանի – Agatangelos, 2004):

Այս թարգմանությունների լույսի ներքո փորձ է արվելու ուսումնասիրելու պատմական իրակությունների փոխակերպությունը:

Պատմական իրակությունները՝ որպես ժողովրդի մտածողության ինքնատիպ դրսևորում, կարող են խոչընդոտ ստեղծել թարգմանության համարժեք փոխակերպության համար, քանի որ իրակությունները կամ իրույթները պատմագրության մեջ ունեն տվյալ դարաշրջանով պայմանավորված մշակութային լիցք, որոնք արտացոլում են ազգի պատմական արժեքային համակարգը և ճանաչողության գործընթացը /Cronin, 2006/:

Պատմական իրակությունների համարժեքության խնդիրը դեռևս համապարփակ լուծում չի ստացել, քանի որ այս միավորները որոշակի սոցիալ-պատմական դարաշրջանի արդյունք են և իրենց խորքում խտացնում են տվյալ դարաշրջանի պատմական կոլորիտը: Այստեղ կարևորվում է տարածաժամանակային գործոնը և դրանով պայմանավորված թարգմանական սկզբունքների մշակումը /Լատաշև, Սեմենով, 2005/: Բանն այն է, որ թարգմանիչը գտնվում է ժամանակային և սոցալ-պատմական մեկ այլ միջավայրում և նրա առանցքային խնդիրներից է կատարել համարժեք թարգմանություն՝ տվյալ դեպքում ելնելով հինգերորդ դարի պատմական իրակությունների իմաստարովանդակային առանձնահատկություններից, իսկ որոշ դեպքերում՝ նույնիսկ տալով մանրազնին ծագումնաբանական մեկնաբանություն ծանոթագրությունների մեջ:

Հարկ է նշել, որ Խորենացու և Ազաթանգեղոսի «Պատմութիւն Հայոց» երկերի հիմքում պատմականության սկզբունքն է, որտեղ պատմական դեպքերը քննվում են տեղի ու ժամանակի կոնկրետ պայմաններում /Զրբաշյան, Մահշանյան, 1980, Սարգսյան, 1991, և այլն/:

Ազաթանգեղոսի, Մովսես Խորենացու, և դրանց ռուսերեն, անգլերեն թարգմանական տեքստերի համեմատությամբ բացահայտվում են մի շարք պատմական իրակություններ, որոնք թարգմանվում են իմաստարովանդակային սկզբունքի համաձայն կամ հաճախ նաև գրադարձությամբ:

Բերենք Ազաթանգեղոսի «Պատմութիւն Հայոց» երկի պատմական իրակությունների անգլերեն և ռուսերեն թարգմանությունների համեմատությունը:

...Զի թէպէտ և էր Խոսրովու և դեպան արարեալ, զի իրեանց տոհմայինը ի թիկունս եկեսցեն և նոցա ընդրէմ կայցեն ընդ նորա թագաւորութեանն, անտի սմա ծեռն տուեալ ի կողմանց Քուշանաց, յայնմ մարզէ և յիրեանց ի բուն աշխարհէն և ի քաջ ազգաց և ի մարտիկ զօրացն զի ի թիկունս հասցեն. սակայն տոհմը և ազգավետքն և նախարարքն և նահապետքն Պարթևաց ոչ լինէին ունկնդիր (էջ 38):

...And although Khosrov sent an embassy so that his relatives would support him with his own kingdom oppose (the Persian), and that there would also come to his aid (contingents) from the regions of the Kushans, brave and valiant armies both from that area and thier own land, yet his relatives, the cheifs and princes and leaders of the Perthians paid no heed (p. 39)

...несмотря на это, Хосров отправил к ним посланника, дабы (убедить) соплеменников выступить с тыла и подняться против царства Арташира и оттуда со стороны кушанов протянуть ему руку (помочи), храбрыми племенами и боевыми дружинами прикрыть его тыл с той стороны, с их исконной страны. Однако парфянские роды и вожди племен, нахарары и родоначальники власти Арташира, вместо того, чтобы (предпочесть) власть своего рода и братство (ст. 30).

Համատեքստում ներկայացված է, որ Խոսրովը ակնկալում էր իր ազգակիցների աջակցությունը, այդուհանդերձ նրա ջանքերը զուր էին: Անգլերեն թարգմանության մեջ լրումը, *ազգապետը, նախարարն, նահապետը* – *relatives, the chiefs and princes and leaders* պաշտոնական աստիճան պարունակող պատմական իրակությունները թարգմանվել են ըստ իմաստաբովանդակային սկզբունքի, որոնք, թեև չեն արտացոլում բնագրային իրակությունների ազգամշակութային լիցքը, այդուհանդերձ փոխանցում են բնագրային տարրերի հմաստային դաշտը: Ռուսերենում էլ վերոհիշյալ իրակությունները կարծես թե լիարժեք են փոխանցում միավորների հմաստը, ընդ որում նկատելի է նախարար (*нахарар*) միավորի գրադարձությունը (*роды и вождю племен, нахарары и родоначальники*), որի մեկնաբանությունը տրվում է ծանոթագրությունում և ունի հետևյալ բացատրությունը՝ *крупный элеменовладелец, князь: Հարկ է նշել, որ Ազգաթանգեղոսի անգլերեն թարգմանության մեջ պատմական իրակությունները չեն գրադարձվել, մինչդեռ ռուսերենում հանդիպում ենք գրադարձված միավորներ, այսաեւ օրինակ հետևյալ համատեքստում.*

Առ ինքն կոչէր զամենայն թագաւորս և զկուսակալս և զնախարարս և զօրաւարս և զաեւս և զիշխանս իւրու տէրութեանն (էջ 42):

He summoned all the kings and governors and princes and generals, and leaders and nobles of his kingdom and they held council (p. 43).

Он призвал к себе на совет всех царей, наместников, нахараров, полководцов, начальников и ишханов своей державы (ст.31).

Ընդհանուր առմամբ ճշմարիտ է Ն. Աղոնցի այն պնդումը, որ նախարարական վարչակարգի էությունը թեև արտացոլվում է պատմագրության մեջ և տայիս արժեքավոր տեղեկություն, այդուհանդերձ այն բավարար չէ վարչակարգի ամբողջական բնութագիրը տալու համար, մանավանդ որ հաճախ նախարարական վարչակարգին պատկանող եզրույթների կամ պատմական իրակությունների բուն իմաստը հասկանալու համար ստիպված ենք լինում կատարել ստուգաբանական և համատեքստային որոշ ուսումնասիրություններ: Բանն այն է, որ որոշ պատմական իրակություններ եկել են հնագույն ժամանակաշրջանից և, դարեդար փոխանցվելով, նոր իմաստային երանգավորում են ծեռք բերել: Հետևաբար հարկ է կատարել որոշակի անդրադարձ ալդ իրակությունների

պատմական շերտավորումը բացահայտելու համար /Ադոնց, 1987/: Թարգմանության մեջ պատմական իրակությունների գրադարձությամբ և տվյալ իրակության ծանոթագրության մեջ մանրազնին ստուգաբանությամբ կարծես թե հնարավոր է համակողմանի արտացոլել տվյալ դարաշրջանի նախարարական վարչակարգի դիրքը, տեղում ու դերը: Նախ նշենք, որ նախարար գրադարձված միավորի ստուգաբանությունը, ըստ Ն. Ադոնցի, դեռևս վերլուծության անհրաժեշտություն ունի, հավանաբար այն նշանակել է նահանգների կառավարիչ՝ *rectores*: Ըստ «Նոր Բառգիրք Հայկագեան Լեզուի» բառարանի /1981, հատոր 2, էջ 399/՝ այս միավորը ունի հետևյալ իմաստը՝ նախակին և գիշավոր արարեալ, այսինքն յիշխանութեան եղեալն կամ կարգեալն, սապրապ, մեծ իշխան գաւառի և նահանգի: Ինչ վերաբերում է իշխան գրադարձված միավորին, ապա այստեղ դժվար է միանշանակ տալ վերջինիս նշանակությունը: Բանն այն է, որ իշխան - իշխանություն պատմական իրակությունները իրարից տարբերվում էին իրենց քաղաքական կշռով և թագից ունեցած կախումով: Ծայրամասերում գտնվող իշխանությունները, և ամենից առաջ՝ այսպես կոչված բղեշխությունները համեմատաբար ինքնուրույն էին: Կային նաև ներքին իշխանություններ (Մամիկոնյաններ, Բագրատունիններ, Արծրունիններ, Խոռիսոռունիններ), մնացած մեծամասնությունը բաղկացած էր մանր իշխաններից, որոնք իրենց ծագումով և կալվածքների չափով շատ ավելի ցածր էին կանգնած և մեծ մասամբ ապաստան էին գտնում հզոր իշխանությունների ազեցության ներքո /Ադոնց, 1987/:

Եթե Ազաթանգեղոսի «Հայոց Պատմութիւն» երկում գրադարձված միավորներ գրեթե չկան, ապա Մովսես Խորենացու երկում հաճախ ենք հանդիպում պատմաբառերի գրադարձության սկզբունքին:

Այսպես, գրադարձության օրինակ է, բղեաշխ միավորը, որը պահանջում է մանրակրկիտ ստուգաբանություն և իմաստային վերլուծություն: Այսպես՝

Իսկ ընդդէմ լերինն Կակասայ կողմնակալ իհիսոսյ կարգէ զմեծ ու զիզոր ազգն, և նահապետութեանն անուն կարդայ բղեաշխ Գուգարացոց (էջ 128):

Opposite the Caucasus Mountain as governor of the north he appointed this great and powerful family and called the title of their principality the bdeashkh of the Gugarats'ik' (R. Thomson, 2006, p.138).

Наместничество северного края, расположенного против горы Кавказа, он поручает великому и могучему роду и присваивает его родовладычеству титул бдеашха Гугарского (ст. 64)

«Նոր Բառգիրք Հայկագեան Լեզուի» բառարանում /1979, հատոր 1, էջ 478/ բղեաշխ միավորը ստուգաբանվում է որպես՝ հիւպարոս, դուքս, սահմանակալ, կողմնակալ, կուսակալ, գօրավար: Ինչ խոսք, գրադարձությունը ևս թարգմանական միջոց է, բայց բղեաշխ պատմական իրակու-

թյան իմաստաբովանդային նշանակությունը համակողմանի կարտացողվեր, եթե անգլերեն տարբերակում այն ստանար հակիրճ մեկաբանություն և ծանոթագրություն: Այս առումով, *բրեաշխ* պատմաբառի գրադարձությունը համատեքստային վելուծություն է պահանջում: Այսպես, Հր. Աճառյանի մոտեցմամբ *բրեաշխը* իրանական բառ է և ունի տարբեր ծևեր: Հայերենին ամենամոտ ծևն է պահլավերեն *bitax*, որը նշանակում է դեղակալ, փոխարքա: Բդեշխները հին Հայաստանում չորս մեծ բդեշխությունների սահմանագլուխներն էին (Աղջնաց, Գուգարաց, Շոփք, Անգեղսոուն) /Կարքսյան, 1990, Աճառյան, 1971, Մալխասյան Ստ, 1981/: Երկրի պաշտպանության առումով *բրեշխները* ուսումնական կարևոր դեր էին կատարում, այն է՝ սահմաների պաշտպանությունը: Անգլերեն *լեզվի* պատմաբառերի զննական ուսումնասիրությունը բացահայտում է միջլեզվական համարժեք տարբերակներ ևս, որոնց իմաստները մոտենում են *բրեաշխ* միավորի իմաստին, ինչպես՝ 1. *viceroy* (լատ. *vice* – փոխ, ֆրանս. *roi – арքա* /see: <http://en.wikipedia.org/wiki/Viceroy>; Webster's Deluxe Unabridged Dictionary, 1979: 2036, Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2001: 1445), 2. *duke - a nobleman of the highest rank* /Oxford Advanced Learner's Dictionary, 200: 391/: Ուսուերենում *բրեաշխ* միավորը ունի հետևյալ մեկնաբանությունը և կարող է փոխակերպվել այսպես՝ Եծեսիք, կնյազ, վладетель пограничной области (в Древней Армении—правитель каждого из четырёх пограничных нахарарств) /<http://bararanonline.com/բրեշխ/>:

Մանրազնին իմաստաբովանդակային ուսումնասիրություն է պահանջում հազարապես պատմաբառը: «Նոր Բառգիրք Հայկագեան Լեզուի» բառարանում այս միավորները ունի մի շարք նշանակություններ, այսպես՝ հազարապես - 1. պես և գլուխ հազարաց զօրու, 2. իշխան հրամանադր, հոգաբարձու, վերակացու, դուքս, ոսպոդիկան, նախարար, 3. գնդեսական վերակացու դան առքայի իշխանի /1981, հատոր II, էջ 2-3/:

Թեև հազարապես պատմաբառի կազմությունը կարող է որոշ աղերսներ ունենալ ուզմական գինվորական պաշտոնյայի հետ, այդուհանդերձ, հիմք ընդունելով Ն. Աղոնցի ուսումնասիրությունները, հազարապետությունը սահմանավում է որպես աշխարհապես ինամակալություն և գարածվում է դեհկանության, այսինքն՝ հողագործ գյուղացիության վրա /Աղոնց, 1987/:

Այսպես, Մ. Խորենացու քնազիր տարբերակի ուսումնասիրությունը բացահայտեց *հազարապետ* միավորի կիրառության երկու դեպք: Փորձենք քննության առնել *հազարապետ* միավորի նշանակությունը «Պատմութիւն Հայոց» երկում. այսպես՝

1. Իսկ Արտաւազդ յետ գնալոյն Սմբատայ առնու ի հօրէն՝ որում ցանկայրն, զիշխանութիւն օրացն ամենեցուն: Եւ նախանձ բերելով ընդ նմա եղբարազն ի գրգռութենէ կանազ հլրեանց. Վասն որոյ կարգէ

Արտաշես զՎրոյր՝ հազարապետ, զայր իմաստուն և բանաստեղծ, և հաւատայ ի նա զամենայն գործս տանն արքունի (էջ 220):

After Smbat had withdrawn, Artavazd received from his father the object of his ambition—the command of the whole army. But because his brothers were jealous of him at the instigation of their wives, therefore Artashes made Vroyr, a wise and erudite man, hazarapet and entrusted to him all the affairs of the royal household (p. 193).

Поэтому Арташес назначает (из них) Вруйра, мужа мудрого и поэта, тысяченачальником и вверяет ему управление всеми делами царского дома (ст. 105).

2. Յանժամ արքային Պարսից Վոամայ կոչեցեալ ի դուռն զթագաւորն Հայոց զԱրտաշիր և զմեծն Սահակ, և խնդրէին ի նմանէ ամբաստանել զԱրտաշրէ. և նա հրաժարէր բնաւ ասել ինչ չար կամ բարի: Ապա հրամայէ հազարապետին Արեաց, որ էր Սուլթանեան Պահլաւ, զի հաւանեցուցե զնա խրատու սիրելութեան, որպէս զազգային (էջ 432):

Then the Persian king Vram summoned the Armenian king Artashir and Sahak the Great to court. They sought from the latter a denunciation of Artashir, but he absolutely refused to say anything, evil or good. Then he (Vram) ordered the minister of the Aryans, who was of the Surenean Pahlav, to persuade him by frieandly advice as his relative (335).

Тогда персидский царь Врам вызывал армянского царя Арташира и Сахака Великого ко двору, где сталу требовать, чтобы последний возвол обвинения на Арташира. Но он отказался высказать что-либо плохое или хорошее. Тогда царь велел тысяченачальнику арийцев из рода Сурена Пахлака убедить его как сородича дружескими увещеваниями (ст. 206).

Բնագրի՝ կարգէ Արտաշես զՎրոյր՝ հազարապետ, զայր իմաստուն և բանաստեղծ, և հաւատայ ի նա զամենայն գործս դանն արքունի հատվածի մանրազնին վերլուծությունը պարզաբանում է հազարապետը միավորի քաղաքացիական պաշտոն լինելու փաստը, քանի որ, ըստ համատեքստի, Վրոյրը ստանձնում է թարգավիրական տան վերակացուի պաշտոնը:

Երկրորդ օրինակի համատեքստից դժվար է կոահել հազարապետը պատմաբանի ռազմական, թե քաղաքացիական պաշտոնի նշանակությունը: Անգլերեն տարբերակի առաջին համատեքստում հանդիպում ենք *հազարապետի* (*hazarapet*) գրադարձված տարբերակը՝ *chancellor-կանցլերի* բառի ծանոթագրությամբ, իսկ երկրորդ տարբերակում թարգմանիչը կիրառում է *minister* միավորը: Գուցե *minister* և *hazarapet* միավորների իմաստները որևէ համատեքստում հատվում են միմյանց, բայցևայնական դժվարացնում են իրակության լիարժեք ընկալումը տվյալ ժամանակաշրջանում: Որևէ տարբերակներում *հազարապետը* թարգմանվել է ըստ բառապատճենման (*calque*) թարգմանական մեթոդի՝ *հազար-тысяч-*

ոյ, պեղո-հաշալինուկ, այն է՝ տայապեղալինուկ: Բառապատճենման մեթոդը ինչ-որ չափով ընթերցողին օգնում է պատկերացում կազմել պատմական իրակությունների ազգամշակութային լիցքի վերաբերյալ, այդուհանդերձ այս մեթոդի կիրառությունը պահանջում է նաև տողատակի մանրազնին ծանոթագրություն:

Այսպես, պատմագրական տեքստի, մասնավորապես՝ հինգերորդ դարի պատմական կոթողները թարգմանելիս առանձնակի դժվարություն են ներկայացնում ազգամշակութային բաղադրիչների՝ պատմական իրակությունների կամ պատմաբառերի թարգմանությունը: Հետևաբար, թարգմանիչը մշտապես բախվում է այն հարցին, թե ինչ համապատասխան մեթոդներ պետք է կիրառել բնագրին բնորոշ մշակութային երևույթները համարժեք վերաբերելու համար: Այսօրինակ լեզվամշակութային դժվարությունները հաճախ հաղթահարվում են ներըմբռմամբ, «անթարգմանելի» կաղապարների և թարգմանագիտական սկզբունքների մանրազնին ուսումնասիրությամբ ու կիրառությամբ, որն էլ հնարավորություն է տալիս ոչ միայն համապատասխանաբար փոխակերպելու թիրախ տեքստի բաղադրիչները, այլև նախադրյալներ է ստեղծում գրողի և թարգմանությունն ընթերցողի «բնական» փոխըմբռնման համար:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ազաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց /քննական բնագիրը Գ. Տեր-Մկրտչյանի և Ս. Կանայանցի, ԵՊՀ, Երևան, 1983:
2. Աղոնց Ն. Հայաստանը Հուստինանոսի դարաշրջանում, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1987:
3. Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն Հայոց / քննական բնագիրը Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Երևան, ԵՊՀ, 1981:
4. Մովսես Խորենացու Հայոց Պատմություն /թարգմ. ծանոթ. Ստ. Մալխայանցի, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1981:
5. Սարգսյան Գ. Մովսես Խորենացու Հայոց պատմությունը, Երևան, ԵՊՀ, 1991:
6. Cronin M. Translation and Identity. London, New York: Routledge, Taylor & Francis, 2006.
7. Moses Khorenats'i "History of the Armenians" translation and commentary on the Literary Sources by R. W. Thomson: Caravan Books, Harvard University Press, 1978, edited in 2006.
8. Agathangelos "History of the Armenians" translation and commentary by R. W. Thomson, Albany: State University of New York Press, 1976.
9. Агатангелос, История Армении перевод с древнеармянского. Вступительная статья и комментарии К. С. Тер-Давтяна, С. С. Аревшатяна. Ереван, изд. «Наури», 2004.

10. Хоренаци М. История Армении, перевод с древнеармянского. Вступительная статья и комментарии Г. Саркисяна, Ереван, изд. Ереванского университета, 1990.
11. Латышев Л., Семенов А. Перевод, теория, практика и методика преподавания. Москва: Академия, 2005.

ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

1. Աճառյան Հր. Հայերեն արմատական բառարան, հատոր 4, Երևան, ԵՊՀ, 1971:
2. Նոր Բառզիրք Հայկագեան Լեզուի, հատոր 1, 2, Երևան, ԵՊՀ, 1979/1981:
3. Ջրբաշյան Էդ., Մախչանյան Հ. Գրականագիտական բառարան, Երևան, «Լույս» հրատ., 1980:
4. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford: Oxford University Press, 2006.
5. Webster's Deluxe Unabridged Dictionary. USA: Mass. Merriam Co. Publishers, 1979.
6. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Viceroy> (April 2018)
7. URL: <http://bararanonline.com/բդեշի>

Լ. ГАСПАРЯН – Проблема эквивалентного перевода исторических реалий в историографии 5-го века. – Данная статья рассматривает проблему перевода реалий в историографических текстах пятого века, в частности в работах «История Армении» Агатангелоса и Мовсеса Хоренаци. Необходимо отметить, что исторические реалии труднопереводимы и требуют глубокого теоретического и практического анализа. Основой для данного исследования послужили точки подхода западных и восточных теоретиков, а также оригиналы исторических текстов и их переводы на английский и русский язык.

Ключевые слова: историография, перевод, историческая реалия, Мовсес Хоренаци, Агатангелос

L. GASPARYAN – On the Problem of Equivalent Translation of Historical Realia in the 5th Century Historiography. – The paper carries out along the lines of the 5th century historiographic texts and the translation of historic realia with special reference to the “History of Armenia” of Agatangelos and Movses Khorenatsi. Proceeding from the assumption that historical realia cause difficulties in the process of translation a thorough theoretical and practical analysis is carried out in the paper. The research is based on theories of the western and eastern theorists, as well as the originals of the historiographic texts and their English and Russian translations.

Key words: historiography, translation, historical realia, Movses Khorenatsi, Agatangelos

ՀԵՂԻՆԵ ԹԱՄԱԶՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ԷԹՆԻԿ ԻՆՔՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԷՄԻ ԹԵՍԻ
«ՀԱՃՈՒՅՔ-ԵՐԶԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ ԱԿՈՒՄԲԸ» ՎԵՊՈՒՄ**

Սույն հոդվածում քննության է առնվում բարդ կառուց և սյուժեային գիծ ունեցող մի սկեղծագործություն, որտեղ միահյուսված են հիշողությունը և էթնիկ ինքնության մերժումը, որտեղ կա սեր և ապելություն, պահպանողականություն և դրանից ձերբազապում, որտեղ կա զգացմունք և հարաբերություն, բայց և այնպես առևա է հավերժական շարունակելիության գաղափար՝ համեմված ենթագիրակցությունից դուրս պրծած դեսիլքներով։ Հոդվածում կարևորվում են հենց այդ դեսիլքները, քանի որ դրանք սրիպում են էմի թեսնին և նրա հերոսուհիներին վերադառնալ իրենց ինքնության ակունքներին։ Սկեղծագործությունը առավել ընկալելի դարձնելու համար այն բաժանվում է ավագ սերնդի, այսինքն՝ մայրերի և երիկասարդ սերնդի՝ դուսպերի պատմությունների։

Բանալի բառեր. «Հաճոյք-երջանկություն ակումբը», էթնիկ ինքնություն, մայր-դուսպեր հարաբերություններ, ավագ սերունդ, կրտսեր սերունդ, հիշողություն

Յուրաքանչյուր էթնիկ խմբի մշակութային առանձնահատուկ տարրերը ի հայտ են գալիս արվեստի, գրականության և ժամանցի բնագավառներում։ Ասիա-ամերիկյան գրողները, արվեստագետները և ժամանց ապահովողները բարգավաճել են տարիների ընթացքում, քանի որ արտահայտել են իրենց ինքնությունը, ստեղծագործական միտքը, տաղանդը և իրենց համայնքի փորձը։ Նրանց ստեղծագործությունը ներկայացնում է փոխհարաբերություններ, բարդություններ և հակասություններ, որոնք կազմում են Ասիական Ամերիկան։

Վերջին տարիներին ասիա-ամերիկյան շատ արձակագիրներ արժանացել են ուշադրության և ճանաչում են ստացել իրենց ստեղծագործությունների շնորհիվ։ Նրանք իրենց գործերում ներառում են այնպիսի թեմաներ, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ում մեծանալու առանձնահատկությունները, իրենց ծննդավայրից ԱՄՆ գաղթելը և այնտեղի կյանքին ադապտացվելը, սերը և ամուսնությունը, սիրելիների, ընկերների և ընտանիքի հետ հարաբերությունները։ Ասիա-ամերիկյան գրողների հազվագյուտ նորարարությունն այն է, որ նրանք ներգրավում են իրենց համայնքի փորձը, իրենց հարցերը և ինքնությունը սեփական գործերում։ Սա նրանց տալիս է ապրելու յուրահատուկ հեռանկար, բացահայտում է մեզ համար, թե ինչ է ասիա-ամերիկացի լինելը։

Մասնավորապես, ասիա-ամերիկյան բազմաթիվ գրողների համար դժվարություն կամ նույնիսկ հակասություն կարող է առաջանալ ընթերցողների լայն շրջանակի համար գրելիս, մի խնդիր, որը կընդգրկի ոչ ասիացիներին՝ միևնույն ժամանակ պատկերելով ասիա-ամերիկյան փորձը: Փաստորեն, ասիա-ամերիկյան շատ գրողներ իրար հետ վիճում են, թե արդյոք մի գործ կամ գրող բացառիկ հաջողության է հասնում կամ արդարացվում է՝ ասիացիների հանդեպ նվաստացուցիչ նախապաշտումնք առաջացնելով, առաջ քաշելով կարծրատիպեր՝ ոչ ասիացիներին դուր գալու համար կամ ամրողովին սխալ ներկայացնելով Ասիական Ամերիկան: Այնուամենայնիվ, անպայման չէ, որ հարցը սա լինի: Ասիա-ամերիկյան գրողների ստեղծած գրականության վերջին պայթյունը ցույց է տալիս թեմաների և հարցերի առատություն, որ պետք է ներկայացնել և բավականին ստեղծագործական ծիրք և տաղանդ ծեռք բերել ասիա-ամերիկյան հասարակության մեջ, որպեսզի նպատակն իրականացվի: Նորից, երբ հասկանում ենք քաղաքական, հասարակական, տնտեսական և մշակութային տարբերությունները ասիա-ամերիկյան գրողների միջև, պետք է նաև հասկանանք, որ ասիա-ամերիկյան ոչ մի ընդհանուր փորձ չկա: Ավելի շուտ, հավաքական և հազվագյուտ հիշողությունները կազմում են գլուխկոտրուկ, որը նրանց միացնում է, այլ ոչ թե բաժանում:

Էմի Թենի բացառիկ հոչակը ժանրի հաջողության վառ ապացուցն է: Ասիա-ամերիկյան գրականությունն ներառում է մշակույթների տարբեր շարքեր՝ չինական և ճապոնական մշակույթից մինչև հնդկական, կորեական և ֆիլիպինյան:

Ասիա-ամերիկացի գրող էմի Թենը սկիզբ դրեց ԱՄՆ-ում իր էթնիկ խմբի գրական ճանաչմանը, և շատ տաղանդավոր գրողներ հաջողություն են գտնում այնտեղ: Թենի առաջին գիրքը՝ «Հաճույք-Երջանկություն ակումբը», վաճառվեց չորս միլիոն օրինակով, իսկ ամենավերջին գիրքը՝ «Հայուր գաղտնի զգացումները», վերջերս է լույս տեսել: Բացատրություն չկա ասիա-ամերիկյան գրողների հանկարծակի հաջողության կամ էլ այս ճյուղի առանձնացման համար: Շատերը հույսով են, որ վերջիվերջո իրենց կվերաբերվեն որպես տաղանդավոր հեղինակների, այլ ոչ թե էթնիկ փոքրամասնության պիտակ կրողների: Էմի Թենը չի համարում իրեն միայն չինա-ամերիկացիների մասին գրող, չնայած իր հերոսները չինացիներ են կամ չինական ծագումով ամերիկացիներ: Նա ասում է, որ իր գրքերը առաջին հերթին ընտանեկան հարաբերությունների մասին են:

Սկզբնական շրջանում էմի Թենը պլանավորել է գրել «Հաճույք-Երջանկություն ակումբը»՝ որպես կարճ պատմվածքներ, սակայն հետագայում նրանք միացել են և դարձել մեկ վեպ: Պատմվածքը իր մեջ զուգակցում է և՝ կենսագրություն, և՝ ինքնակենսագրություն, հիշողություններ, պատմություններ, ժողովրդական հեքիաթներ:

Քննադատները նշում են, որ բավական գրականություն կա, ուր մենք տեսնում ենք մայրերի և դուստրերի պայքարը ինքնության համար, սակայն միայն էմի թենի մոտ, նշում է Մարիա Հենագը, կարելի է տեսնել՝ ինչպես է մայրերի դերը գերակայում: Քննադատները նույնպես նշում են թենի յուրահատուկ գրական ոճը՝ նկատի ունենալով վեպի տասնվեց պատմությունների կապակցվածությունը և դասակարգումը: Շատ քննադատներ նշում են, չնայած որ վեպի հերոսները չինա-ամերիկացիներ են, նրանց խնդիրները, պայքարը մեծ արձագանք են գտել բոլոր մարդկանց հոգիներում, նամանավանդ այն կանայք, որոնք ծնվել են Ամերիկայում: Քննադատները վեպը տարբեր տեսանկյուններից՝ քննադատները եկել են այն եզրահանգման, որ գիրքը ներկայացնում է ոչ միայն մայրերի և դուստրերի պայքարը, այլև տարբեր մշակույթների պայքար: Քննադատները ասում են, որ գիրքը հետազոտում է այնպիսի խնդիրներ, որոնք կարևոր են Ամերիկայի բոլոր ներգաղթյաների համար: Չնայած նրան, որ շատ քննադատներ վեպի մեջ տեսնում են միայն Չինաստանի և չինական մշակույթի առանձնահատկությունները, շատերը հասկանում են, որ վեպը անդրադառնում է բազմաթիվ համընդհանուր խնդիրների և թեմաների, որոնք հոգեհարազատ են մեզ բոլորին՝ անկախ տարիքից, սերից և ազգությունից:

«Հաճույք-Երջանկություն ակումբը» էմի թենի ամենահայտնի գրքերից մեկն է: Պատմության հիմքում չորս ընտանիքներ են, որոնք գաղթել են Չինաստանից Ամերիկա, և որոնք հիմք են դնում հետազայում շատ հայտնի դարձած «Հաճույք-Երջանկություն ակումբ»-ին: Այդ ակումբում խաղում էին Չինաստանում շատ հայտնի մահջոնգ խաղը: Խաղում էին հիմնականում փող կամ ուտելիք շահելու հույսով: Գիրքը ինքը կարծես մահջոնգ խաղը լինի. կազմված է չորս մասից, իսկ ամեն մասն էլ իր հերթին՝ չորս բաժնից, այսպիսով ստեղծվում է տասնվեց գլուխ: Երեք մայր (մայրերից մեկը մահանում է մինչև այս պատմությունը) և իրենց չորս զավակները կպատմեն իրենց կյանքի պատմությունները: Ամեն մասը սկսվում է խաղի հետ կապված մի պատմությամբ:

Էմի թենի «Հաճույք-Երջանկություն ակումբ»-վեպում չորս ընտանիքների՝ Վուերի, Չոնգերի, Հուունորի և Սեն-Քլեյրների մեջ ներկայացված են մայր և դուստր հարաբերությունները: Բոլոր մայրերը առաջին սերնդի գաղթյաներ են Չինաստանից, շատ վատ են խոսում անգլերեն և մնում են օտարերկրացի իրենց նոր աշխարհում: Աղջիկները բոլորը մեծացել և կրթվել են Ամերիկայում, ունանք անգամ ամուսնացել օտարերկրացիների հետ: Ընտանիքը միակ կառույցն է, որը մայրերին հնարավորություն է տալիս ապահովելու էթնիկ հաջորդականությունը, հիշելու և պատմելու անցյալի հետ կապված պատմությունները: Տառապելով Լենայի ծախողված ամուսնության պատճառով, Լենայի և չինական մտածելակերպի անհամատեղելիությունից՝ Յինգ-Յինգ Սեն-Քլեյրը անհանգստանում է, ինչպես և բոլոր մարերը. «Ամբողջ կյանքի ընթացքում ես նրան հետևում էի կարծես այլ ափից: Եվ իհմա ես պետք է պատմեմ նրան ամեն ինչ իմ

անցյալի մասին: «Դա միակ հնարավորությունն է մտնելու նրա մաշկի մեջ և ստիպելու նրան կանգնել ճիշտ ուղու վրա» /Amy Tan, 1991: 153/:

Իր մոր աչքերում չունենալով անցյալի մասին հիշողություններ անցյալի մասին՝ Լենան չի կարողանում հասկանալ, թե ինքը ով է և չի կարողանում գտնել իր տեղն ու դերը այս կյանքում: Միգուցե մոր հիշողություններով նա կկարողանա հավատ ծեռք բերել որոշակի կանոնների, դերերի, պահվածքի և արժեքների նկատմամբ, որոնք ապահովում են ընտանիքը և չինական հասարակությունը:

Էմի Թենի վեպում հիմնական թեմաներից մեկն է կերպարանափոխումը, թե ինչպես են մայրերն ուզում, որպեսզի իրենց դուստրերը չնմանվեն իրենց, չունենան դաժան կյանք: Այդ ամենի հետ մեկտեղ նրանք ցանկանում են, որ իրենց դուստրերը պահպանեն եթնիկ ինքնությունը և չմոռանան իրենց արմատների մասին: Պատմվածքի հերոսուհին մի ծեր կին է, որը ցանկանում է իր աղջկան մեծացնել Ամերիկայում և հասցնել մեծ ապագայի: Նա երազում է, որ աղջկը լավ ընտանիք կազմի, արժեք ունենա իր և ամուսնու համար: Տիկինը ցանկանում է, որ իր դուստրը խոսի մաքուր ամերիկյան անգլերենով, աշխատանքում հասնի հաջողությունների: Դառնալով հաջողակ՝ նա չպետք է մոռանա Չինաստանի հետ կապված հիշողությունները: Իր եթնիկ ինքնությունը չմոռանալու համար ծեր տիկինը շուկայից մի երկարավիզ բադ է գնում՝ նմանեցնելով կարապի, և ցանկանում է նվիրել աղջկան՝ հույս ունենալով, որ երկարավիզ բադը միշտ կիհշեցնի աղջկան իր հայրենի Շանհայը: Էմիգրացիայի ճանապարհին կորցնելով բադին՝ տիկինը աղջկա համար կարողանում է պահել միայն կարապի մեկ փետոր:

Թենը այս պատմության միջոցով կարողանում է ներկայացնել Ամերիկան. այն հաջողությունների, հնարավորությունների և երջանկությունների երկիր է: Եվ այդ երկրում տիկնոց երազանքը կիսով չափ իրականություն է դառնում: Աղջկը հասնում է այն բանին, որ հարգանք է վայելում շրջապատում և խոսում ամերիկյան անգլերենով: Միայն այստեղ կանայք սկսում են չհասկանալ միմյանց: Եվ ծեր կինը մահանում է ամերիկյան իրականության մեջ՝ չկարողանալով հակադրվել իր հիշողություններին, ինչպես նաև աղջկա մեջ չզարգացնելով եթնիկ ինքնությունը: Արմատները թույլ չեն տալիս, որ տիկինը հարմարվի նոր միջավայրին:

Այս մասի առաջին պատմության մեջ չինուիի Սույուանը, հաստատվելով Ամերիկայում, իր երեք ընկերուիիների հետ հիմնում է «Հաճոյք-Երջանկություն ակումբը», որտեղ միշտ վառ են մնում Չինաստանից բերված հիշողությունները և եթնիկ նկարագիրը: Սույուանը, չհասցնելով արտահայտել իր մտքերն ու երազանքները՝ կապված ակումբի հետ, ինչպես նաև չհասցնելով իրականացնել Չինաստանի հետ կապված իր բոլոր երազանքները, մահանում է: Հոր խնդրանքով Չինգ-Մեյը ակումբում զբաղեցնում է մոր տեղը: Մոր ընկերուիիները պատմում են նրան իր մոր հիշողությունների մասին, որոնց դուստրը տեսյակ չէր: Չինացի երեք կանայք

խնդրում են Զինգ-Մեյին իրականություն դարձնել մոր վաղեմի երազանքը: Տարիներ շարունակ Սույուանին տանջում էր հոգու ցավը, հիշողությունները, որոնք տարիներ շարունակ հանգիստ չէին տալիս իրեն, հիշողություններն ու երազանքները, որ այդպես էլ ի կատար չածվեցին: Պատերազմի ժամանակ մայրը կորցրել էր զոյգ աղջկներին և նրանց գտնելու երազանքը սրտում՝ մահացել: Զինգ-Մեյը որոշում է ի կատար ածել մոր երազանքը և հանգիստ տալ նրա հոգուն: Այս պատմության մեջ թենը փոքրիշատե բացահայտում է նաև այն փաստը, որ հաճախն մայրերի և դուստրերի միջև առաջանում են հակասություններ, և խոսքը էթնիկ ինքնության և ժառանգականության մասին է: Մայրերը միշտ ցանկանում են, որ աղջկները, ժամանակակից լինելով հանդերձ, պահեն իրենց էթնիկ ինքնությունը. հագնեն չինական հագուստ, որ կրում էին մայրերը ակումբում: Սակայն աղջկները միշտ ամաչում էին այդ տարօրինակ հագուստից, որ կրծքի վրա ասեղնագործված մետաքսէ ծաղիկներ ուներ, մեջքին պինդ կապած գոտի և պինդ, ձիգ կանգնած օձիքներ: Ակզենտական շրջանում նա ամաչում է «Հաճույք-Երջանկություն ակումբ»-ից՝ այն ամոթալի չինական սովորությ համարելով, մինչև այն պահը, երբ ակումբից նվեր է ստանում 1200 դրամ: Այդ պահից սկսած՝ նա իր առաջին քայլն է անում դեպի իր արևելյան ժառանգության հասկացողությունն ու ըմբռնումը:

Երկրորդ պատմության մեջ Էմի Թենը անդրադարձ է կատարում մահօնգ խաղի հարավային անկյունում նստող Էն-Մեյի կյանքին, որը շատ ծանր և դաժան մանկություն էր ունեցել: Նա մեծացել էր առանց մոր և հոր, տատի՝ Պոպոյի խնամքի տակ: Պոպոն սեփական դստերը դուրս էր վոնդել տնից, քանի որ վերջինս դարձել էր մի հարուստ ընտանիքի տղայի սիրուիին: Մի չինացի կնոջ համար, որի կյանքում բարոյականությունը դրված է առաջին գծի վրա, շատ անպատվաբեր էր տեսնել, որ սեփական դուստը ինչ-որ մեկի սիրուիին է: Էթնիկ, ավանդապաշտ հայացքներով այդ կինը թոռանը գրկել էր մորը տեսնելու հաճույքից: Պոպոն ամեն կերպ աշխատում էր Էն-Մեյի հիշողությունների մեջ մորը պատկերել չար և անբարո կերպարանքով: Չնայած այդ բոլոր հիշողություններին, երբ Էն-Մեյը հանդիպում է մոր հետ, բոլորովին այլ տպավորություն է ստանում նրանից: Մայրը նրա վրա բավականին նուրբ, խելացի, զգայուն կնոջ տպավորություն է թողնում, և աղջկա կյանքի ընթացքում մայրը միշտ հայտնվում էր հիշողությունների մեջ՝ լողացող կերպարանքով, չար ու անբարո, ինչպես ներկայացրել էր տատը, նուրբ և կանացի, ինչպես նրան տեսնում էր Էն-Մեյը:

Արդյոք ճի՞շտ է դատել ինչ-որ մեկի մասին՝ Ենելով իր սեռից: Ավանդական չինական գրականության մեջ շատ հաճախ հանդիպում ենք դեպքերի, երբ մարդու մասին կարծիք են կազմում՝ Ենելով նրա սեռական պատկանելությունից: Կանայք համարվում են ցածր էակներ: Նրանք կանգնած էին հասարակական շատ ցածր դիրքում: Չինական մշակույթում

գերիշխող դեր է խաղում արական սեռը: Տղամարդուց սպասումները աշխատանքի բնագավառում ավելի շատ էին, իսկ կինը մի անձայն էակ էր, որը պետք է մնար տանը: Նրանք հասկանում էին, որ իրենց մասին ոչ մեկը հոգ չի տանում, և դա ավելի ծանր է դարձնում ապագայի հանդեպ լավատեսությունը: Էմի Թենի «Հաճույք-Երջանկություն ակումբը» վեպում Էն-Մեյ Հոուն, Լինդո Ջոնզը և Յինգ-Յինգ Սեն-Քլեյրը մեծացել են ավանդական Չինաստանում, որտեղ գոյություն ունի սեռական խտրականություն: Նրանք առնչվում են լուրջ խնդիրների, որոնք կործանում են իրենց կյանքը: Միայն անցնելով դժվարին ճանապարհ և հաղթահարելով բազմաթիվ դժվարություններ՝ կանայք կարողանում են վերադառնալ նորմալ կյանքի:

Էն-Մեյը, Լինդոն և Յինգ-Յինգը ստորագվում են տղամարդկանց կողմից կին լինելու և չինական ավանդույթների պատճառով: Էն-Մեյը ճնշվում է տարբեր պարագաներում: Նրա մորը հրավիրել էին ժամանակ անցկացնելու մի հարուստ առևտրականի՝ Վու Յինգի տանը: Գիշերը այդ մարդը մտնում է և բռնաբարում Էն-Մեյի մորը: Դա նոյնպես ցուցանիշն է այն բանի, որ Չինաստանում կնոջ հանդեպ հարգանք չկա: Էն-Մեյի մայրը, այդ դեպքից հետո ստիպված էր ապրել այդ մարդու հետ, քանի որ կին լինելով՝ չէր կարող պայքարել իր իրավունքների համար: Նա դարձավ այդ տղամարդու երրորդ կինը: Լինելով երրորդ կին՝ նա գրեթե ոչ մի իրավունք չուներ ամուսնու տանը: Էն-Մեյի ընտանիքը չընդունեց նրա մորը այդ դեպքից հետո, քանի որ նա խայտառակեց իր ընտանիքը: «Երբ ես երիտասարդ առջիկ էի Չինաստանում իմ տատիկը ասում էր, որ իմ մայրը ուրվական է» /Amy Tan, 1991: 180/: Էն-Մեյին ստիպել էին, որ նա մոռանա իր մորը և ապրի իր կյանքով: Անհեթեթ էր այն փաստը, որ Էն-Մեյին ասել էին մոռանալ մորը, քանի որ նա դարձել էր անկառավարելի: Կնոջ ինքնագնահատականի պակասը առաջացնում է ամոթի զգացում Մեյի ընտանիքում: Քանի որ Չինաստանում ընդունված է եղել բռնաբարությունը և բազմակնությունը, հենց այդ պատճառով Վու Յինգի արարքը դիտվում է ճիշտ կամ նորմալ, իսկ Էն-Մեյի մոր արարքը՝ սիսալ և ոչ ընդունելի:

Լինդո Ջոնզի պատմությունը փոխարերական իմաստով ցոյց է տալիս կանխակալ վերաբերմունքը կանանց հանդեպ: Տասներկու տարեկան հասակում Լինդոն նշանվում է թյանյուի հետ: Սա օրինակ է կանանց արհամարհանքի: Ոչ մեկը չի ցանկանում ունենալ նախօրոք որոշված ամուսնություն: Ամուսնությունը սրբություն է, և այն պետք է լինի երկու մարդկանց փոխադարձ սիրո հիման վրա: Դա առաջին հերթին անարդար է Լինդոյի հանդեպ: Սա ցոյց է տալիս, թե ինչպես են չինական ավանդույթները և իրականությունը ցավ պատճառում կանանց: «Ես՝ Լինդոս, մեկ անգամ զրհաբերել եմ իմ կյանքը՝ ծնողներիս տված խոստումը չդրժելու համար» /Amy Tan, 1991: 193/: Այստեղ Լինդոն նկատի ունի իր նախօրոք պլանավորված և անհաջող ամուսնությունը: Չինական ավանդույթներին հետևելը Լինդոյին թույլ չի տալիս դառնալու ինքնուրույն և ապրելու իր սեփական կյանքով: Նա անկարող է իր սեփական

որոշումները կայացնել: Լինդոն պատրաստակամ է զոհաբերել իր կյանքը հանուն ծնողների պատվի: Ուրիշին դժբախտացնելով՝ պատիվ ձեռք չեն բերում:

Յինգ-Յինգ Սեն-Քլեյրի կյանքը ցոյց է տալիս հարգանքի պակասությունը կնոջ հանդեպ: Իր մորաքրոջ ամուսնությունից հետո տասնվեց տարեկանում նա մասնակցում է խնջույքներին: Այնտեղ մի տղամարդ դանակով կտրում է ձմերուվը, որը խորհրդանշում է կուտության կորուստը: Այն տղամարդը, որը կնոջ հետ վարվում է նոյն կերպ, շատ դաժան է: Այս ամենը խորապես հուզում է Յինգ-Յինգին, բայց իր ուժը օգնում է իրեն հաղթահարելու այդ ցավը: <Ետագայում նա ամուսնանում է այդ մարդու հետ: Նա գնում է հյուսիս՝ բիզնես ճանապարհորդության: Յինգ-Յինգը իմանում է, որ ամուսինը ուզում է լքել իրեն օպերային երգչուհու պատճառով: «Ես՝ Յինգ-Յինգս, մտածել եմ նետվել լինը, ինչպես անում են շատ կանայք՝ դրդված ամորի զգացումից: Ես կպատմեմ նրան՝ Լենային, այն երեխայի մասին, որին սպանել եմ, որովհետու ես սկսեցի շատ ատել այդ մարդուն» /Amy Tan, 2002: 222/: Սա ցոյց է տալիս, թե ինչքան վատ է վարվել այդ տղամարդը Յինգ-Յինգի զգացմունքների հետ: Նա խոստացել է սիրել Յինգ-Յինգին, սակայն նրան լքելով՝ ցոյց է տվել իր անհարգայից վերաբերմունքը: Յինգ-Յինգը անկարող էր երրուէ իսկապես սիրել: Լենան նույնպես տառապում էր անհաջող ամուսնությունից: Նա ամբողջովին ենթարկվում էր ամուսնուն, և դա նրան շատ էր բարկացնում:

Պատմությունները խոսում են այն իրադարձությունների մասին, որոնք ծևավորում են մայրերի և աղջկների անհատականություն: Յուրաքանչյուր պատմություն հիմնված է կնոջ կյանքի ստեղծման կամ ինքնակրծանման վրա, երբ նրա անհատականությունը հավերժ մնում է անփոփոխիս: Մայրերը կասկածի տակ չեն դնում իրենց համոզմունքները՝ ենելով հիմնադիր մշակույթից, ինչով էլ միացել են իրար այդ ընտանիքները: Սակայն իրենց աղջկները շփոթված էին իրենց անհատականությունից:

Էմի Շենը, իր վեպում էթնիկ ինքնությունը քննարկելու ժամանակ օգտագործելով «հիշողություն» եզրույթը, առաջին հերթին նկատի է ունենում հիշողության կառուցվածքի պատմողական նախադրյալը, և երկրորդ՝ շեշտ է դրվում դրա հանրային-հոգեբանական մեխանիզմների վրա:

«Հաճույք-Երջանկություն ակումբը» վեպում թեմաներից մի քանիսն են՝ մայր-դուստր հարաբերությունները, ընտանեկան սպասումները, երազանքները և մշակույթների անհամատեղելիությունը: Այս երեք թեմաներից ամենագիտավորը մայր-դուստր հարաբերություններն են: Էմի Շենի այս ստեղծագործության մեջ մայրերը փորձում են դուստրերին դաս տալ, բայց դուստրերը չեն հասկանում: Վեպի հերոսուհի Զինգ-Մեյը և նրա մայրը՝ Սոյուան Վուն, լավ հարաբերություններ չունեին: Զինգ-Մեյը անգամ լավ չէր էլ ճանաչում իր մորը: «Ի՞նչ կարող եմ պատմել նրանց իմ մոր մասին: Ես ոչինչ չգիտեմ: Նա իմ մայրն էր» /www.pinkmwnkey.com.amy tan/:

Այս մեջբերումից կարելի է ակնհայտորեն տեսնել և հասկանալ, թե ինչքան խճճված են մայր-դուստր հարաբերություններ:

«Հաճույք-Երջանկություն ակումբ» վեաի նպատակն է ցույց տալ, որ այժմ ավագ սերունդների ավանդույթները դուրս են մղվում կրտսեր սերունդների կյանքից: Երեխաները կորցրել են իրենց ժառանգության մի մասը այն երկրի պատճառով, որտեղ նրանք մեծացել են, ինչպես նաև տարբեր մշակույթների ազդեցության պատճառով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Tan A. The joy luck club. New York, 1989.
2. Tan A. Mother with a past. Maclean's, 1991.
3. [www.pinkmwnkey.com.amy tan/](http://www.pinkmwnkey.com.amy/tan/)
4. www.sparknotes.com

Э. ТАМАЗЯН – Этническая принадлежность в романе «Клуб радости и удачи» Эми Тэн. – В данной статье рассматривается роман со сложной структурой и сюжетной линией, где переплетаются воспоминание и отрицание этнической принадлежности, любовь и ненависть, традиционные ценности и отказ от них, где мы видим чувства и отношения, но, что важнее всего, нам наглядно демонстрируется идея вечного возвращения, перевоплощенная в подсознательные видения. Именно эти видения проходят через все произведение: сам автор и ее персонажи посредством этих видений возвращаются к своим этническим корням и переосмысливают свою этническую идентичность. Автор романа представляет читателю очень интересную технику повествования. В романе параллельно повествуются две истории: одна представляется старшим поколением, а другая – младшим.

Ключевые слова: «Клуб радости и удачи», отношения дочки-матери, этническая принадлежность, старшее поколение, младшее поколение, воспоминание

H. TAMAZYAN – Ethnic Identity in Amy Tan's Novel “The Joy Luck Club”. – The present paper is an attempt to discuss a novel with rather a complicated structure and story line where the rejection of ethnic identity and memory are perfectly blended. The hatred of conventionality and liberation from it is an opportunity to get eternal recurrence combined with subconscious visions. These visions are of special interests to us as they encourage Amy Tan and her characters to return to their identity roots. The plot of the novel is divided into parallel narratives; that is a story of an elder generation and of a younger one. These are the tools used by the author to encourage the reader to analyze the basic issues offered in the novel.

Key words: “The Joy Luck Club”, ethnic identity, mother-daughter relations, an elder generation, a younger generation, memory

**Ամայա ՍՈՂՈՄՈՆՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան**

**ՄԵՂՔԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԿՈՆՑԵՊՏՆԵՐԸ 20-ՐԴ ԴԱՐԻ ՄՈԴԵՐՆԻՍՏԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ (Զ. ԶՈՅՍ, Ա. ԿԱՄՅՈՒ,
Ֆ. ԿԱՖԿԱ)**

Հոդվածն անդրադառնում է նախածին մեղքի և մոդեռնիստական գրականության մեջ մեղքի մոդելի փոխակերպման գործընթացին: Մոդեռնիստական գրականության մեջ մեղքը դառնում է այն հենակեղը, որի վրա բարձրանում են արսուրդը և էկզիստենցիալիստական գրականությունը: Մեղքը ասպրածաբանական խնդիր լինելուց վերածվում է փիլիսոփայական խնդիր: Մոդեռնիզմի հերոսը հայրարդում է, որ չի վախենում լինել մենակ կամ հավերժ սխալական, սակայն իր վախերի խոսքովանության ժամանակ կենդրունանում է մեղքի գերակայության վրա: Զոյսի, Կամյուի և Կաֆկայի հերոսների օգնությամբ փորձ է կատարվում բացահայտել մեղքի էությունը:

Բանալի բառեր. Նախածին մեղք, ազարություն, Ասպրած, արսուրդ, էկզիստենցիալիզմ, մոդեռնիզմ, գիտակցության հոսք, օդարում

Քրիստոնեական աշխարհում հավատի և իմացության կոնցեպտները հակադրվում են իրար: Կենաց ծառը մի դեպքում հանդես է գալիս որպես իմացության ծառ, մյուս պարագայում բացառում է հավատը, որովհետև առաջին մարդիկ չհավատացին դրախտին և ընտրեցին իմացությունը: Նրանք կորցրին Գանեթեմը: Արարջի ճանապարհները մեր ճանապարհները չեն: Մարդկային բովանդակ պատմությունը շարժվում է դեպի մեկ գերագույն նպատակ՝ բացահայտել Աստծո գոյությունը: Արարում ոչնչից, հրաշքներ և անձնավորված Աստված: Այստեղ էլ հակադրվում են կրոնական երկու հայեցակարգեր. «որովայն առանց արատի» և «մեղքի արգանդ»: Վտարված դրախտի չարացած զավակներն ընտրեցին աքսորի ու արտաքսման ճանապարհը: Կնոջ անմաքուր աճուկները, որ արարվել են տղամարդու մարմնից՝ ոչ Աստծո, այլ գեռունի զրիհ նմանությամբ մի դեպքում մեղքի սկզբանորյուրուն են, քանի որ կնոջ մարմինը ծննդաբերելուց հետո «անմաքուր է»: Կինը տղամարդու կողմից արարվեց և խարվեց զեռունի (Սատանայի) կողմից, մյուս կողմից միակ ճշմարիտ բանն այս աշխարհում մոր մարմինն է: Այս աշխարհում ամեն ինչ կարող է սուտ լինել՝ մայրական սիրուց բացի: Amor matris-ը հզոր զգացում է, սակայն կինը այս աշխարհ մեղք մերմուծեց: Մեղքի և ազատության կոնցեպտները բացահայտելու համար անհրաժեշտ է նյութը ներկայացնել նախածին մեղք - փիլիսոփայական մեկնաբանություններ - գրականության մեջ

պրոյեկտում եռամիասնությամբ: Մեղքն ու ազատությունը պետք է դիտարկել և՝ իբրև բիբլիական, և՝ Էկզիստենցիալիստական կատեգորիա: Մեղքի գոյաբանական փիլիսոփայության ծանրության կենտրոնը Աստծո կամքին անվերապահորեն հնազանդվելու միջոցով փրկության հասնելու գաղափարն է: Ինչպես Կանտն է նշում, «կատեգորիկ իմպերատիվ»-ը ձգտում է դեպի բարոյականություն, որը բացառում է մեղքի գոյությունը, սակայն մեղքը հիվանդության նման փոխանցվում է սերնդեսերունդ: Աստված այնքան հեռու է թվում և Աստծո լրության պարագայում նոյնիսկ աղոթքը կորցնում է իր ուժը: Մեղքի էությունն ըմբռնելու համար անհրաժեշտ է տարբերակել հավատ և կրոն հասկացությունները: Եթե Աստված չկա, կամ իմ Աստված սիրում է ինձ, ի՞նչ կարիք կա մտածելու մեղքերի թողության կամ փրկության մասին: Եթե պատկերացնենք, որ Աստված չկա, կյանքը հասկանալի կդառնա և այլս կարիք չի լինի բացատրել դաժանության, վախի, տանջանքի, մեղքի զգացումները: Մյուս կողմից եթե շարունակենք զարգացնել Աստծո բացակայության գաղափարը կիանգենք ամենաթողության, իսկ վերջում աբսուրդի: Կրկնենք հանրահայտ «Աստված իմ, ինչո՞ւ լքեցիր ինձ» արտահայտությունը, որը նոյնիսկ մեծանուն կինոռեժիսոր Բերգմանի հոգևորական հերոսն է կրկնում: Այո՛, նոյնիսկ Աստծո սպասավորներն են կասկածում իրենց հավատի մեջ ու հաճախ քարոզ կարդում դատարկ եկեղեցում: Մեղքը հանգեցնում է ցափի ու տառապանքի և՝ ֆիզիկական, և՝ հոգևոր պլանում: Երբ Աստված ուղարկեց իր որդուն՝ մարդկանց մեղքերը «մաքրելու», Հիսուսը անմարդկային ֆիզիկական ցավերի մատնվեց, խաչվեց և հարություն առավ: Մեր կողքին շատերն ունենում են ավելի դաժան ֆիզիկական ցավեր, բայց ո՞չ իրենք են փրկվում, ո՞չ էլ մարդկության մեղքերն են նվազում: Հոգևոր պլանում, իհարկե, ցավերն ավելի դաժան են. մեղքի գիտակցումը հանգիստ չի տալիս: Ինչքան էլ մարդն ապաշխարում է «դեռ մի բիծ կա» (Զ. Զոյս, «Ուշիսես», 2014, էջ 16): Խոսելով մոդեռնիզմի նմուշային վեպի մասին հարկ է նշել ժամանակի սուրբեկտիվ ընկալման մասին («Ուշիսեսում» դեպքերն ընթանում են 24 ժամվա ընթացքում): 3 մաս, 18 դրվագ պատմվում է մարդու «թափառումների» մասին: Ուշիս բառը հենց Ոդիսականի լատիներեն տառադարձումն է, ինչը հուշում է, որ վեպն անվերջանալի շղթայի ու որոնումների պատմություն է: Բաք Մալիգանը հրավիրում է Սթիվն Շեդալուսին աշտարակի տանիք, որտեղ նրանք ապրում են և վերսից գծային ճանապարհորդությունը սկսվում և շարունակվում է Լեոպոլդ Բլումի թափառումներով: «Ուշիսես»-ի առաջին մասում՝ թեկմաքիա գլխում, խոսվում է աստվածաբանության մասին: Առաջին տեսարանից սկսած մեզ ուղեկցում են կրոնական սիմվոլները: Թասը, որպես ժամերգության գավաթ դառնում է պատարագի ծաղրանմանակության գործիքներից մեկը: Հայելին ու ածելին՝ խաչաձև դրված, ներկայացնում են սպանդի նշանը. հոգևորականին իբրև եղեռնագործ: Դեղին խալաթն

առանց գոտու խորհրդանշում է կրոնը. մտայնության մեջ դեղինը, ի տարբերություն ոսկեգույնի, բացասական հավելահմաստ ունի, իսկ «առանց գոտու»-ն մաքրության ուխտի զանցանքն է: Մթիվն Դեղալուար նախամարտիրոսն է: «անհեթեթ անուն ունես» արտահայտությունն արդեն ուրվագծում է կապը՝ Մթիվն (Ստեփանոս) - Իկարոս (Թելեմաքոս) Դեղլը (Դեղալոս) - հայր (Ուկիես): Մալիգանի անունը ևս «Ուկիսես»-ի լեյտմոտիվներից մեկն է: Այն կապված է Հին Կտակարանի Մաղաքիա մարգարեի հետ, ով կանխատեսում է Եղիայի հայտնությունը: Զեյմս Ջոյսը կերպարի հոգևոր աշխարհի պատկերման ժամանակ գործածում է ներքին մենախոսություն, կամ ինչպես գրաքննադատներն են անվանում «անհրական ուղղակի խոսք», որը բնորոշվում է կերպարի և պատմողի խոսքի փոխներթափականցմամբ: Այսօրինակ ներտեքստային հաղորդակցությունը ներկայանում է որպես գրական երկերի անտրոպոգենտրիկ էությունն արտացոլող բարդ երկխոսություն՝ գիտակցության միաձուլում այլ ձայների՝ պատմողի և այլ հերոսների հետ: Այլ կերպ ասած ներքին մենախոսությունը կարելի է դիտարկել որպես երկխոսություն հեղինակի և ընթերցողի միջև: Այս պարագայում ընթերցողը ոչ թե սպառող է, այլ լիիրավ համահեղինակ, քանզի ընթերցողը և հեղինակը գտնվում են ճանաչողական միևնույն դաշտում: Զոյսի «Ուկիսես»-ում տեղ գտած բարդ կառուցներն արտացոլում են հաճախ հանդիպող միահյուսումներ՝ կերպարի գիտակցության հոսքի միաձուլումը այլ ձայների՝ պատմողի և այլ կերպարների հետ: Այստեղից է ծագել բազմաձայնություն՝ պոլիֆոնիա եզրույթը: Զոյսը ներխուժեց համաշխարհային գրականություն՝ որպես գիտակցության հոսքի հիմնադիր: Նա Իոլանդիայի անկախությունը դրեց խզված կոնֆլիկտի կենտրոնում և գծային ճանապարհորդություն սկսեց: Նա կամովին հրաժարվեց իր հայրենիքից: Իոլանդիան դադարել էր մշակութային կենտրոն լինել, իսկ Զոյսը կարծում էր, որ միայն համընդհանուր ալիքի մեջ կարելի է ստեղծագործել: Զոյսի տրիլոգը հետևյալն է՝ Դուրլինցիներ, արվեստագետի ծնավորման ճանապարհը («Երիտասարդ նկարչի դիմանկարը») և անորոշությունը («Ուկիսես»): Ցանկացած արվեստագետի ճանապարհ աքսոր է, լրություն, արվեստ (խորամանկություն) և խաղ բառի հետ: Զոյսը սկիզբ դրեց սիեմավորման արվեստին (նախապես ծրագրավորած), որտեղ յուրաքանչյուր բառ ոերուս է: «Ուկիսես»-ում խորալային երաժշտություն է լսվում (գիշերանոթ), Դուրլինը կաթվածի է ենթարկված, մարդիկ ովքեր չկան ավելի կարևոր դեր են կատարում («Քույրեր», «Մեղյալներ»), քան ողջերը: Զոյսը ներկայացնում է դուրլինցիներին ըստ տարիքային սխեմայի՝ մանկություն, պատանեկություն, հաստևություն և հանրային կյանք: Քահանա-կրոն-ճիզվիտներ եռամիասնությունը վեպում ներկայացնում է Զոյսի կրոնական հայացքները: Զառայելու լեյտմոտիվը կազմում է շոյսյան ստեղծագործությունների պոիֆոնիայի մաս, իսկ պոլիֆանիան հենց մոդեռնիզմի առանձնահատկություններից մեկն է: Հեղինակի մի-

անձնյա դերին, դատողություններին, կերպարներին միանում են նրանք, ովքեր մահացել են: Մարգարեները դուրս են գալիս կրոնից: Գավաթը՝ կրոնական դոգման պարտփում է: Հասարակական կյանքը, մարդիկ, գավառական դետալները, մանրուբները փոխարինում են գաղափարներին: Մահացած տղան ավելի կենդանի է, քան մյուսները. չկա պատմվածքի ֆաբրիկան: Դուրվինը պահում է էպիֆանիայի սկզբունքը: Աստվածահայտնության համակարգը սկսում է աշխատել: Հանկարծ հայտնվում է Աստված և ասում ընտրյաներին, թե ինչ պետք է անի մարդը: Զոյսն ասում է, որ ընտրյալը արվեստագետն է, ոչ միայն գրողը, այլև ընթերցողը, ով հասկանում է: Մետատեքստի ընկալումը շատ քչերին է տրված: Տեքստը կարդալուց հետո միայն կարող են հասնել վերտեքստային ընկալման: Տեքստը կազմված է իդեալական ստրուկտուրայով. յուրաքանչյուր բառ ունի կոնկրետ այլուգա: Մեկ սիմվոլի միջոցով Զոյսը պատմվածք է կազմում: Արթնանում է մարդու դուալիստական բնույթը: Ուղեղ-բնագդ-խիղճ շարքի յուրաքանչյուր մաս սկսում է աշխատել հակառակ մյուսի: Երբ մարդ փորձում է փախչել իր կյանքի ընթացքից, նա փորձում է խարել մահվանը, փախչել ծանձրությունը, ներքին բնագդներից: Մարդը գերի է իր մարմնին, իսկ ներքին բնագդային ստրկությունը դեմ է արվեստին: Հիշարժան է Դեղալուսի և Բաք Մալիգանի գրուցքը, երբ Բաքը դիմում է Սթիվնին. «Գրողը տանի, միթե՝ դժվար էր ծունկ չորեկ, ինչպես մեռնող մայրդ խնդրեց: Ես ինքս անդրբորեացի եմ, բայց այ քեզ բան՝ մայրդ վերջին շնչում աղաչում է քեզ ծունկի իջնել ու աղոթել իր հոգու համար, և դու հրաժարվում ես: Քո մեջ ինչ-որ չարագույժ բան կա»: Այս խոսքերից հետո ցավը, որ դեռևս սիրո ցավ չէր, տակնուվրա է անում նրա սիրտը: Երազում մայրդ մահից հետո լուր հայտնվել էր, գերեզմանային դարչնագույն հանդերձանքով. քայլայված մարմնից մոմի ու վարդափայտի հոտ էր գալիս, շնչից՝ թաց մոխրի, երբ լուր ու կշտամբալից հայացքով կոացել էր նրա վրա: Թեսրի հնամաշ ծալքի վրայով նա տեսավ ծովը՝ քաղցր ու փառավոր մորը, միշտ կուշտ ծայնը նրան ողջունեց: Գորշ կանաչավուն հեղուկի զանգվածը ներփակված էր ծովածոցի օղակի և հորիզոնի մեջ: Ճենապակե սպիտակ թասը մոր մահվան մահճի մոտ էր եղել դրված, որի մեջ, փթող յարդից տնքալով ու որձկալով, նա թափել էր դոնդողանման կանաչ մաղձը: Բաքը նաև ասում է Սթիվնին, որ նրա մեջ ավելի շատ հոգի կա, քան մնացածների, անկախ նրանից, որ մորը «սպանել» կարող է, բայց մոխրագույն տարատ հագնել՝ ոչ: Սթիվնը մոր հետ կապված հիշում է ամեն ինչ, նոյնիսկ այն, թե ինչպես է այդ լուրին արձագանքել Բաքը, երբ Դեղալուսը գնացել է նրա տուն. «Սթիվնն է, ում մերը տնկել է նալերը»: Նա չի մտածել մոր հանդեպ վիրավորանքի մասին, այլ ինքն է վիրավորվել: Բաքն արդարանալով ասում է, որ ոչ մի վատ բան չի ասել և շարունակում է զայրացած. «Իսկ ի՞նչ է մահը, քո մոր մահը, կամ իմը, կամ քոնը: Ինքդ ես տեսել մորդ մահը: Ես ինքս եմ ամեն օր տեսնում, թե ոնց են դրանց բերում Մայր

Գլասակիրտ և Ռիշմնդ գժանցոց ու կտրատում դիահերձարանում: Անասնական բան կա էդուել, սատկելու պես մի բան: Ոչ մի նշանակություն չունի: Դու չուզեցիր ծունկի իջնել աղոթելու մահամերձ մորդ համար, երբ ինքը խնդրեց քեզ: Ինչո՞ւ: Որովհետև կեղտոտ ճիզվիտի կող ունես, մենակ թե՛ շատ չոր կող է: Ինձ համար էդ ամենը զավեշտական է, նալերը տնկելու պես մի բան: Նրա ուղեղը նորմալ չէր գործում: Ստորացրիք նրան մինչև վերջին շունչը: Դու չկատարեցիր նրա վերջին ցակությունը մահվան մահնում, բայց թթվել ես ինձնից: Աբսուրդ: Ասած կլինեմ: Ես չեմ ցանկացել վիրավորել քո մոր հիշատակը» (Զ. Զոյս, 2014, էջ 9-10): Դեղալուսին անընդհատ մոր պատկերն է հայնտվում: Նա հիշում է. «այն նրա ոտքերի տակ էր՝ դառը ջրերի մի թաս: Ֆերգուսի երգը. ես այն երգեցի տանը միայնակ՝ ձգելով երկար մթին հնյունները: Նրա դուռը բաց էր. նա ուզում էր լսել իմ երաժշտությունը: Վախից ու խղճահարությունից համրացած՝ ես մոտեցա նրա մահճակալին: Նա լալիս էր, իր խարխուլ մահճակալի վրա պառկած: Այդ բառերի համար, Սթիվն. սիրո դառնագին առեղջվածները: Երազում, լուսումունց, նա եկել էր տղայի մոտ. նրա պարապված մարմնից, արձակ գերեզմանաշղորերից, մոմի ու վարդափայտի հոտ էր գալիս. նրա շունչը՝ անհունչ գաղտուկ բառերով որդու վրա հակված. թաց մոխիրների աղոտ բուրմունք: Նրա մարմրող աչքերը՝ մահվան միջից նայելիս, որպեսզի ցնցեն ու կոտրեն իմ հոգին: Իմ վրա չուած: Տեսիլամոնը՝ լուսավորելու նրա հոգեվարը: Տեսիլային լոյս՝ նրա տառապած դեմքին: Նրա խոպոտ շնչառությունը, որն ասես դղրդում է սարասփալից, մինչ բոլորը ծնրադիր աղոթում էին: Նրա աչքերը՝ իմ վրա չուած՝ տապալելու պատրաստ: Սատուկ: Դիակեր: Ոչ, մայր: Շողո լինեմ, թող ապրեմ: Ես վճարել պրետել եմ իմ անցած ճամփի համար: Ես պարտք չունեմ: Ես վախենում եմ մեծ-մեծ բաներից, դրանք մեզ դժբախտացնում են» (Զ. Զոյս, 2014, էջ 11): Դեղալուսը գերմարդ չէ, նա չի կարողանում ազատվել խղճի խայթից և մեղքի զգացումը շարունակում է ուղեկցել նրան: 20-րդ դարի գրականությունը ինքնամեկնարանվոր գրականություն է: Աստվածացման պրոցեսը վաղուց ավարտվել է և մարդը միայնակ է: Աստծո կորուստը չի սպիս: Մարդը դատապարտված է ազատության, նա կարող է խուափել դրանից, աղավաղել, հերքել այն, բայց նա ստիպված է առերեսվելով՝ եթե ուզում է դառնալ բարոյական էակ: Մարդը ինքը պիտի սահմանի իր իմաստը, նվիրի իրեն աշխարհի իր դերին, իրագործի իր ազատությունը: Առաջին մեղքը չարի ու բարու ընտրությունը չէ, այլ սեփական ընտրության հիման վրա գործելը: Պատմությունը սկսվում է այն ժամանակ, երբ մարդն իր կամքով վճիռ է կայացնում: Գոյությունը ոչ լավ է, ոչ վատ. այն անխուսափելի է: Ազատությունն անեծք է: Ոչ ոք չգիտի՝ ինչու է աշխարհ եկել: Մենք աշխարհ ենք գալիս մեր կամքին հակառակ և մահանում ենք՝ այդպես էլ չիմանալով մեր մեղավորության մասին: Անպատիժ Աստծո մողելը անհասկանալի է. Աստված մեզ սպանում է, իսկ մենք գովերգում ենք նրան:

Փրկության կոնցեպտը աղոտ է: Հիսուսը գիտեր, որ հարություն է առնելու, իսկ էկզիստենցիալիստական գրականության համարյա բոլոր հերոսները մեռնում կամ ապրում են առանց հոգյա: Մեռնելիս միայն ուզում են, որ ինչոր մեկը բռնի նրանց ձեռքը, բայց «Ովհանե»-ի օրինակով միշտ չէ, որ նույնիսկ երեխան կատարում է ծնողի վերջին խնդրանքը:

«Երիտասարդ արվեստագետի դիմանկարը» պատմում է ներքին բնագդային ստրկության և արվեստի անհամատեղելիության մասին: Սթիվեն Դեդալուսն իրեն փոքր ու թույլ է զգում: Դպրոցական տարիքում նա դասարանի լավագույն աշակերտն էր, բայց դասընկերները ծաղրում են նրան, իսկ նրանցից մեկը հրում է Դեդալուսին արտաքնոցի մեջ: Հոսպիտալում պառկած նա մտածում է, թե ինչպես կմեռնի և ինչպես կթաղեն իրեն: Նա բանաստեղծություններ է նվիրում սիրած աղջկան, բայց վախճնում է դիաչել նրան, իսկ երբ կոտրում է ակնոցը, դադարում է գրել: Տեսուց նրան ծոյլ ու անբան է անվանում ու քանոնով հարվածում մատներին: Սթիվենին ծաղրում են. նա իրեն երջանիկ է զգում միայն երբ միայնակ է: Նա չգիտի ուրախանալ մանկական ուրախություններով: 16 տարեկանում մարմնական տենչանքները կլանում են նրան և նա հասարակաց տանը կենակցում է անառակ կնոջ հետ: Մեղքի գիտակցումը սկսում է տանջել: Բարեպաշտությունը լրում է նրան: Մեղքն այնքան մեծ է համարում, որ կարծում է թե այն այլս չի մաքրագործվի աստվածապաշտությամբ: Սակայն նոյնիսկ դժիմքում դուռ կա, և նույնիսկ էկզիստենցիայի փաստացի ավարտից հետո մարդը ազատ ընտրության իրավունք ունի: Եվ նա էկզիստենցիալ ընտրություն է կատարում և դառնում է սուրբ կույս Մարիամի երեայրության ավագը: Մեղքը, որ հեռացրել էր նրան Աստծուց, մոտեցնում է բոլորի պաշտպան սուրբ Կույսին: Լսելով քարոզները, նա ավելի մեծ ամոր ու մեղավորություն է զգում: Հոգով նա զղում է և տենչում է քավել իր մեղավոր անցյալը: Երազում դժիմային տեսիլներ են հետապնդում: Գնում է թափառելու և մի եկեղեցի է գտնում: Խոստովանում է քահանային և երդվում է ողջ կյանքում հեռու մնալ շնացման մեղքից: Նոր կյանք է սկսում: Խորհում է վախի և կարեկցանքի մասին: Փորձում է ընկերներին բացատրել արվեստի մասին իր մտքերը: Նրա կարծիքով արվեստը էսթետիկական նպատակով մարդկային ռացիոնալ և զգայական ընկալման ընդունակությունն է: Խորհում է արվեստագետի երևակայության մեջ էսթետիկական կերպարի մասին: Կիսարթուն բանաստեղծություններ է հորինում: Չի պատրատվում ծառայել նրան ինչին չի հավատում ընտանիքին, հայրենիքին, եկեղեցուն: Նա հեռանում է կրոնից, տնից, փորձում է իրեն արտահայտել արվեստի մեջ: Նրա զենքներն են դառնում լուրությունը, աքսորը, խորամանկությունը: Նա չի վախենում գործել ամենամեծ սխալը: Կաֆկայի «Դատավարության» գլխավոր հերոս Յոզեֆ Կ.-ն իր 30-ամյակի օրը հայտնաբերում է, որ կալանքի տակ է: Կ-ն սուզվում է մութ մի բանի մեջ, որ կոչվում է

դատավարություն: Այն ունի իր տրամաբանությունը, որը թաքնված է Կ.-ից: Բոլորը գիտեն դրա մասին: Փաստաբանը վերցնում է նրա գործը՝ ծանոթ լինելով գործի բոլոր մանրամասներին: Քահանան հաղորդում է, որ Կ.-ի գործերը վատ վիճակում են և պատմում է բարձրագույն օրենքների մասին առակը և, եթե Կ.-ն պատրաստվում է հակածառել ասում է, որ անհրաժեշտ է հասկանալ ամեն ինչի անհրաժեշտությունը: Մեկ տարի անց սև հագած երկու պարոններ տանում են նրան, բռնում կոկորդից, դանակը խրում սրտի մեջ ու երկու անգամ պտտում: Կ.-ն այդպես էլ չի տեսնում իր «դատավորին»: Էկզիստենցիալիստական գրականության մեջ շատ է քննարկվում «դատավորի», «պատժողի» դերը: Կ.-ի դատավարությունը սկսվում, շարունակվում և ավարտվում է առանց իր մասնակցության, ևս մեկ անգամ ապացուցելով արսուրդի էռլությունը: «Դյակում» արդեն 30-ամյա Կ.-ն հայտնվում է գյուղում որպես հողաշափ, սակայն նրան հավետ արգելված է Դյակ մտնել: Նա տեղ չունի. նա ոչ ոք է: Բոլորն ուզում են նրան պահել, աշխատանք են առաջարկում, բայց նա «օտարական է»: Նա ուզում է ապրել, սակայն չի գտնում իր տեղը, որովհետև չունի տեղ այս աշխարհում, մինչդեռ Կամյուի «Օտարը» ներկայացնում է Մերսոյի մեկուսացումը: Չդիմանալով տապին՝ Մերսոն հանում է ատրճանակը և կրակում պատի ուղղությամբ: Մերսոն դատարանում ընդունում է իր մեղքը: Նա զորկ է բարոյական սկզբունքներից: Մահապատճեն է պահանջում: Ստանում է դատավճիռ՝ հրապարակային գլխատում: Նա կյանքից չի կառչում: Նա կորցնելու ոչինչ չունի, որովհետև չի ապրում: Մահապատճեն առաջ քահանա է այցելում՝ մեղքերին թողություն տալու, իսկ Մերսոն նրան դուրս է շարտում: Նա ոչինչ չի ուզում լսել ու հասկանալ, չի ուզում մտածել միայն ուզում է, որ ամբոխը ծիծանի: Կամյուն արսուրդիստ է. նա երբեք չի բացահայտում իր հերոսներին, նա ինքն էլ չգիտի իր հերոսներին: «Ժանտախտում» փորձում է հերոսների օգնությամբ պատմել կարանտինի, փակ քաղաքի մասին, որտեղ ամեն մեկն իր սոցիալական դերն ունի: Նրանց միավորում է միայն փրկության հողսի բացակայությունը: Ինչպես Կամյուն է ասում. Ժանտախտի մանրեն երբեք չի մեռնում: Այն կարող է քննել, հետո մի օր արթանանալ ու փողոցները կրկին կլցվեն սատկած առնետներով: Ամփոփելով մեղքի և մեղքի՝ մարդու կողմից ընդունելու հարաբերակցությունը հանգում ենք Կաֆկայի հետևյալ մտքին. We are sinful not only because we have eaten of the Tree of Knowledge, but also because we have not yet eaten of the Tree of Life. The state in which we are is sinful, irrespective of guilt. «Մենք մեղավոր ենք, ոչ թե որովհետև ճաշակել ենք իմաստության ծառի պտուղը, այլ նրա համար, որ չենք ճաշակել կենաց ծառի պտուղները: Այս պարագայում դու մեղավոր ես, անկախ նրանից՝ մեղք գործե՞լ ես, թե՞ ոչ»:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Կամյու Ա. Ժանտախտը, թրգմ. ֆրանսերենից՝ Գր. Քեշիշյանի, Երևան, Ապոլոն հրատարակչություն, 1991:
2. Կամյու Ա. Օտարը, Երևան, 1994:
3. Կաֆկա Ֆ. Դատավարություն, թարգմ. Սամվել Մկրտչյանի, Երևան, 1994:
4. Կաֆկա Ֆ. Դյուկ, Երևան, 1922:
5. Joyce J. Dubliners, A Portrait of the Artist as a Young Man, Moscow Progress Publishers, 1982.
6. Camus A. La peste, France, 1947.
7. Pollard C. New World Modernisms (New World Studies), Paperback-2004. 7.
8. Camus A. The Stranger Paperback-1989.
9. Joyce J. Ulysses (The Gabler Edition), Paperback-1986.

Ա. ՍՈՂՈՄՈՆՅԱՆ – *Teologicheskie konцепции греха и свободы в модернистической литературе 20 века (Д. Джойс, А. Камю, Ф. Кафка)*. – В статье рассматривается процесс трансформации первородного греха и модели греха в модернистической литературе. В модернистической литературе грех становится той основой, на которой возвышаются абсурд и экзистенциальная литература. Грех превращается в философскую проблему из теологической проблемы. Герой модернизма провозглашает, что не боится быть одним или вечно грешным, но, исповедуя свои страхи, он фокусируется на превосходстве греха. С помощью произведений Джойса, Камю и Кафки делается попытка раскрыть сущность греха.

Ключевые слова: первородный грех, свобода, Бог, абсурд, экзистенциализм, модернизм, поток сознания, отчуждение

A. SOGHOMONYAN – *The Theological Concepts of Sin and Freedom in Modern Literature of the 20th Century (J. Joyce, A. Camus, F. Kafka)*. – The paper reverberates to eternal sin and its transmission in modern literature. In modern literature sin becomes the reference point on which absurd and existential literature rise. From being theological problem sin turns to philosophical problem. The hero of modernism announces that he is not afraid of being alone or forever mistaken, but during his confession he concentrates on superiority of sin. With the help of Joyce's, Camus and Kafka's characters we shall try to define the essence of sin.

Key words: eternal sin, freedom, God, absurd, existentialism, modernism, stream of consciousness, alienation

Ануш СЕДРАКЯН
Ереванский государственный университет

ПОСТРОЕНИЕ ВИРТУАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ В СОЦСЕТЯХ (ФЕЙСБУК) ПО ПРИНЦИПУ ПОСТРОЕНИЯ КАРНАВАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ ПО М. БАХТИНУ

В статье делается попытка сопоставить виртуальную и карнавальную реальности по принципу М. Бахтина. В этом контексте по-новому раскрывается понятие «площади» «публичной площадки», а также принцип карнавального смеха применительно к виртуальному.

Ключевые слова: карнавал, виртуальная реальность, фейсбук, реальность, площадь, смех, брань, иерархические связи

Социальные сети прочно вошли в жизнь современного человека, закрепив за собой право альтернативной (виртуальной) реальности, которая подчас перестает быть вторичной и претендует на роль первичной и доминирующей. Можно сказать, что социальные сети воплотили мечту сюрреалистов о торжестве фантазии в повседневности, о превалирующем принципе построения равносильных конструктов вне зависимости от их смыслового содержания, формы построения, жанровой принадлежности.

Это «виртуальное равенство», тем не менее, при внешней хаотичности базируется на неких принципах, которые нередко совпадают с принципами построения мистерии и карнавальной действительности, изложенными М. Бахтиным в книге «Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса» /Бахтин, 1990/

Некоторые из этих принципов в логической последовательности мы представим ниже на примерах из Фейсбука, где эти принципы ясно просматриваются:

Фейсбук – социальное и, следовательно, народное явление. Для участия в этом действии ничего не требуется, недаром с самого начала ФБ оповещает: “It is free and it always will be”. Карнавал тоже абсолютно «бескорыстно» охватывает все слои населения, объединяя их в едином действии. Однако карнавал требует четкого выполнения особых «карнавальных» условий, подгонки под карнавальную реальность, также как и ФБ, и невыполнение этих условий грозит «изгнанием» из альтернативной реальности.

Так карнавал подразумевает распределение ролей и «сокрытие под маской и/или специальным костюмом», так же как ФБ рекомендует человеку носить аватарку. Причем очень часто участники социальных сетей

используют анималистические или графические аватарки, т.е надевают маски. Эти категории часто классифицируемые как «фейк» (ложный) занимаются «троллингом», то есть высмеиванием личностей, идей, ценностей и т.д. Карнавальный смех тоже содержит в себе элементы площадной браны, это не простое высмеивание, а, как писал М.М. Бахтин, развенчание: *«Брань – это смерть, это бывшая молодость, ставшая старостью, это живое тело, ставшее теперь трупом. Брань – это «зеркало комедии», поставленное перед лицом уходящей жизни, перед лицом того, что должно умереть историческою смертью. Но за смертью в той же системе образов следует и возрождение, новый год, новая молодость, новая весна. Поэтому ругательству отвечает хвала. Поэтому ругательство и хвала – два аспекта одного и того же двутелого мира. Ругательство-развенчание, как правда о старой власти, об умирающем мире, органически входит в раблезианскую систему образов, сочетаясь здесь с карнавальными побоями и с переодеваниями, travestиями. Рабле черпает эти образы из живой народно-праздничной традиции своего времени, но он отлично знал и античную книжную традицию сатурналий с их обрядами переодеваний, развенчаний и избиений (он знал те же самые источники, которые знаем и мы, – прежде всего «Сатурналии» Макробия). В связи с шутом Трибуле Рабле приводит слова Сенеки (не называя его и цитируя, по-видимому, по Эразму) о том, что у короля и шута одинаковый гороскоп (кн. III, гл. XXXVII) [123]. Само собой разумеется, он знал и евангельскую историю шутовского увенчания и развенчания, избиения и осмейния «царя иудейского» /Бахтин 1990: 35/.*

Виртуальное развенчание проявляется, в частности, в обсуждении политиков и деятелей искусств, где присутствует также и ненормативная лексика. И политики, и блоггеры, и непредвзятые посетители виртуального пространства не чураются ненормативной лексики, причем в основном диалог ведется с упоминанием сексуальных и телесных подробностей, концентрируясь на материально-телесной части тела.

Бахтин представлял происхождение этой традиции, восходящей к средневековому карнавалу следующим образом: «Мы говорили до сих пор о «цинизме», о «непристойностях», о «площадных элементах» в романе Рабле, – но все эти термины условны и далеко не адекватны тому, что требуется ими обозначить. Прежде всего элементы эти вовсе не являются чем-то изолированным в романе Рабле: они – органическая часть всей системы его образов и его стиля. Изолированными и специфическими эти элементы стали только для нового литературного сознания. В системе гротескного реализма и народно-праздничных форм они были существенными моментами в образах материально-телесногониза. Они были, правда, неофициальными элементами, но ведь таковой была и вся народно-праздничная литература средневековья, таковым был и смех. Поэтому мы выделяем “площадные”

элементы лишь условно. Под ними мы разумеем все то, что непосредственно связано с жизнью площади, что несет на себе печать площадной неофициальности и свободы, но что в то же время не может быть отнесено к формам народно-праздничной литературы в строгом смысле слова». /М. Бахтин «Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса». Москва, 1990, стр. 84/

Поверхностный анализ виртуальной реальности выявляет следующие конструкты:

- Скрытая личность (маска) позволяет играть роль шута (осуществлять троллинг) по закону вседозволенности карнавальной действительности:

- Как и положено, параллельной карнавальной реальности в социальных сетях отражается «реальная жизнь»: то есть площадь (общее виртуальное пространство), занимая подавляющую часть «социального карнавала», сочетается и с индивидуальными эмоциональными проявлениями и серьезными философскими измышлениями и с бытовой тематикой.

Однако проявления и отражения реального социума, как правило, носят единичный характер, не собирая аудитории. Выступления индивидуального артистического толка собирают вокруг себя наименьшее количество ценителей и единомышленников, тогда как эпатажность (задирание, провокация) обеспечивают массовость, необходимую для четкого функционирования социальных сетей, а также и карнавала (ибо какой же карнавал без толпы).

Также отдельно достойно упоминания нарушение иерархических связей, как на карнавальной площади, так и на виртуальной площадке фейсбука. Так, высмеивание и порицание, главным образом, охватывает высшие политические эшелоны (президенты и премьер-министры), которые в карнавальном восприятии позиционируются как короли, с которых «надо сорвать корону».

Политические деятели более низкого ранга упоминаются в контексте «реальной жизни», т.е. в зависимости от конкретной, жизненной ситуации. Можно сказать, что это уже текущая параллельно карнавальной жизни реальная жизнь, так как виртуальность тоже подвержена подобной классификации.

Виртуальная реальность формирует новый «площадный жанр» подачи информации, шутливого высказывания или публичной критики. Также создается особый вид «сетевой» поэзии, который понятен только в контексте зрелищной массовости, в атмосфере саркастического глумления. Эти паражанры проникают в реальную жизнь, в прессу, в народ, в литературу, а иногда в редких случаях и в прокуратуру.

Такое проникновение карнавальности в культуру присуще и периоду Средневековья. М. М. Бахтин по этому поводу высказывает следующее мнение:

«Мы уже указывали на громадное значение школьных праздников и рекреаций в истории средневековой культуры и литературы. Веселая рекреативная литература школьников во времени Рабле уже поднялась в большую литературу и играла в ней существенную роль. Эта рекреативная литература была также связана с площадью. Школьные пародии, травестии, фацетии, как на латинском, так в особенности на народных языках, обнаруживают генетическое родство и внутреннеесходство с площадными формами. Целый же ряд школьных увеселений непосредственно проходил на площади. Так, в Монпелье во времена Рабле в праздник королей студенты совершали карнавальные процесии, устраивали танцы на площади. Часто университет ставил моралите и фарсы вне своих стен» /М. Бахтин «Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса». Москва, 1990, стр. 100/.

Достойны упоминания также подчас вызывающие недоумение экспозиции различных блюд в виртуальном пространстве. Виртуальные участники старательно фотографируют и выкладывают еду, неосознанно участвуя в карнавально - мистерической демонстрации чревоугодия, как символа материально-телесного низа.

В том же ключе представляются и фотографии (свадьбы, дни рождения) празднеств, которые визуализируют вынос персонального праздника на площадь, и помещение праздника в контекст карнавальности.

Отдельного внимания заслуживает и трактовка «амбиций» соцсетей по замене реальной жизни. Альтернативная реальность заменяет событие «знаком» события как, например, «замужем», «в разводе», так же как и карнавальная ментальность заменяет событие знаком; в обеих плоскостях ничего не происходит, то есть само событие отодвигается на задний план, а вместо него появляется знак, маска, ритуал, что в совокупности и формирует объединяющую составляющую карнавальных и виртуальных плоскостей.

Очень часто в соцсетях зарождается спор, который накаляется и перерастает в «площадную перепалку», как часто характеризуют этот процесс и сами участники.

Именно открытость (площадность) дискуссии позволяет выстроить «карнавальную» схему доступности для посторонних, «зевак», с одновременной константой действующих лиц. Согласно карнавальной концепции, это как правило диалог с участием «сильной» и «слабой» стороны /Пьеро и Арлекин/.

Отдельно следует рассмотреть и соотношение «маска» и «иконка». Причем виртуальная реальность, прямо копирует карнавальную в контексте «застывших эмоций», но карнавальный аспект гораздо сложнее, так как там живые эмоции применимы на практике, без ограничений, однако «находящийся в маске» четко следует поведенческому стереотипу данной

роли. То есть, в соцсетях знак следует за текстом; т.е. текст определяет знак, тогда как в карнавальной реальности знак определяет текст.

Классическим примером сканирования и совмещения карнавальных и виртуальных реалий может послужить активность нынешнего президента США в Твиттере, где президент (король) добровольно смещается на функции короля карнавала, т.е. шута. Это уже закреплено прозвищем «Оранжевый клоун», которым нарекли президента США его недоброжелатели. На стыке карнавальной и виртуальной реальностей можно наблюдать как политические фигуры, и события преобразуются в карнавальной плоскости в карнавальные маски.

Таким образом можно смело заявить, что Средневековье с его мистическими архетипами, и Возрождение со своим зарождающимся социальным конструктом определяют метод построения новой виртуальной реальности 21-ого века. Библейско-мистический антураж виртуальной реальности проявляется также в раскладках фейсбука, где «поделиться», «лобить», «нравиться» несут в себе информацию о всеобщем единении людей на площадке равенства и вседозволенности, хотя и относительной.

Виртуальная площадка карнавалной реальности полностью спроецировалась в реальное действие на примере только что произошедшей армянской «бархатной революции».

Карнавальная площадь дезавуирует старых королей и назначает новых, перекрывает привычные коммуникации, по примеру воскресших архетипов, которые модернизируются, согласно законам настоящего времени, тем не менее сохраняя свою средневековую идентичность.

Ярким примером могут послужить «шумовые эффекты» -«вувузелы», «сигналы», которые были неотъемленной частью революции.

Карнавал средневековый также подразумевал шумное «свержение» всех старых устоев и замены согласно принципу «полярности».

Перевернутая иерархическая пирамида, замена «кровососов» «честными людьми», «стариков»-«молодыми» проецируется с карнавальных архетипов на виртуальное пространство.

Карнавал сам по себе подразумевал открытность, но не транспарантность, поэтому и на современной площади и на средневековой арене практиковались маски во всех своих проявлениях.

Надо отметить принцип виртуальной демократии, который успешно реализовался и в виртуальном пространстве, и на карнавальной площади.

Стихия, подобная революции, демократии толпы, стирает грани между социальными группами в отличие от демократии, построенной по строгим иерархическим принципам. И идентичность площадно-карнавальной реальности уже приводит не к виртуальному или игровому развенчанию бывших властителей, а именно к реальной смене власти. Карнавальные маски, трубы, и другие знаковые спутники мистерии, а также проявления коллективного

мышления в парадигме революционной карнавальности, отмирание структур старой реальности и построение новых заслуживает дальнейшего рассмотрения по мере их развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М.: Художественная литература, 1990.
2. Паньков Н. А. М. М. Бахтин и теория романа // *Вопросы литературы*, № 3, 2007.

Ա. ՍԵԴՐԱԿՅԱՆ – Այլընդուրական իրականության կառուցումը ֆեյսբուքում ըստ Մ. Բախտինի կառնավալային իրականության սկզբունքի. – Հոդվածը մշակութաբանական առաջին փորձն է համատեղելու կառնավալային և վիրտուալ իրականությունները՝ հիմք ընդունելով հայտնի գրականագետ Մ. Բախտինի սկզբունքը: Հոդվածում կատարված է ֆեյսբուք սոցիալական ցանցի ուսումնասիրություն և զուգահեռ իրականությունների նույնականացման փորձ, որտեղ վերանում են հիերարխիկ կապերն ու հասարակական պայմանականությունները:

Բանալի բառեր. կառնավալ, վիրտուալ իրականություն, ֆեյսբուք իրականություն, ծիծառ, իրապարակ, հայիոյանք, հիերարխիկ կապեր

A. SEDRAKYAN – The Principle of Constructing Virtual Reality on the Facebook According to M. Bakhtin's Carnival Reality Study. – The paper is a unique attempt to analyze the principle of constructing the virtual reality in social networks according to M. Bakhtin's conceptualization of carnival reality. The paper browses the social networks, mainly Facebook, to reveal the types of intertwined interactions between those of the Facebook and carnival realities and to construe their practical applications. The paper also reveals the bondage between medieval behavioral patterns, vocabulary and present day virtual reality.

Key words: carnival, virtual reality, FB reality, laughter, square, bilingsgate, hierarchic connections

РЕЛИГИОЗНЫЕ ВЗГЛЯДЫ РОБЕРТА ЛУИСА СТИВЕНСОНА

В данной статье рассматривается влияние, которое оказало религиозное противостояние Англии и Шотландии на творчество Стивенсона, в частности, на его подход к вопросам веры, отразившиеся, в рассказе «Олалла».

Религиозное противостояние Англии и Шотландии, так же как и внутригосударственные противоречия в вопросах веры подрывали католические устои Шотландии. Подписание Эдинбургского договора стало тем поворотным шагом, который предопределил переход Шотландии в лоно пресвитерианской церкви, опирающейся на учение Жана Кальвина – кальвинизм. Выросший в атмосфере приверженности кальвинизму, наследственному и отцом семейства, Томасом Стивенсоном, и няней, Элис Каннингем, чье воспитание во многом сформировало мир творческих фантазий Р. Л. Стивенсона, будущий писатель поначалу не раз пытался противостоять религиозным догматам, но впоследствии сам же нашел в вере опору от преследующих его страхов и не раз прибегал в художественных текстах и письмах к библейским аллюзиям. Полнее всего животрепещущие для него вопросы веры Стивенсон ставит и пытается разрешить в рассказе «Олалла».

Ключевые слова: вопросы веры, кальвинизм, духовная депривация, религиозная тематика, «Олалла», пример творческой сублимации, духовный кризис, библейские аллюзии

На подходы Стивенсона к вопросам веры определенное влияние оказало религиозное противостояние Англии и Шотландии. В основе противостояния, порой доходившего до открытой враждебности, соседствующих Англии и Шотландии лежали религиозные разногласия, приводившие к открытым столкновениям в течение нескольких веков вплоть до объединения под общей короной королем Иаковом I двух королевств, что формально – на государственном уровне – являлось попыткой разрешить конфликт. Шотландия до конца XVI века была неукоснительно верна католицизму и поддерживала тайные родственно-дружественные связи с Францией (в Шотландии в XVI столетии было даже два так называемых «французских регентства» [/https://www.e-reading.club/chapter.php/1018375/266/Shotlandiya./](https://www.e-reading.club/chapter.php/1018375/266/Shotlandiya./)), а враждебная ей Англия не упускала случая побольнее уколоть северного соседа. Англия разорвала связи с Римом, в английском королевстве утвердился протестантизм в виде англиканства, церковь оказалась подчиненной не

Папскому престолу, а лично королю. Желая насадить англиканство в Шотландии, английский король Генрих VIII хотел заключить брак между своим сыном и наследницей шотландской короны Марией Стюарт, но натолкнулся на яростное сопротивление шотландских вельмож. В отместку Генрих вторгся в Шотландию и разорил Лоуленд, чем еще больше ожесточил шотландцев против англичан¹.

Реформация, приведшая к внутрицерковному расколу, несмотря на стремление сохранить свою религиозную *самость*, неминуемо должна была проникнуть и в Шотландию, и сам факт, что на государственном уровне учение Лютера было под запретом, провоцировал брожение умов, а радикальный message лютеранства, в центре которого находилось «учение об оправдании по милости Божией (по благодати) через веру» /www.lhf.ru> piepr 1/ обрело много сторонников среди жителей Шотландии. Ведущими проповедниками реформации стали Уильям Уишард и Джон Нокс, ярые поборники протестантизма. В мае 1546 года во главе с Джоном Ноксом заговорщики, объединившиеся с целью провести в Шотландии церковную реформу, захватили замок в Сент Эндрюсе, забаррикадировались в нем и призвали на помощь английские войска, но, продержавшись в осажденном замке больше года – вплоть до июля 1547 года, были осаждены и захвачены в плен французским флотом. После двухлетнего заключения Джон Нокс вернулся из французского плена на родину, и, став епископом, с амвона призывал всех в лоно протестантизма. Когда при Марии Тюдор, взошедшей на английский престол в 1553 году, католицизм стал набирать силу, Нокс удалился в Германию, затем – в Женеву, став приверженцем кальвинизма. В 1555 году, по возвращении в Шотландию, этот апологет реформации обрушил свои инвективы на королеву мать, сделав ее мишенью своих атак. При Елизавете, взошедшей на английский престол в 1558 году, протестантизм бесповоротно признается государственной религией Англии, и начинаются переговоры с шотландской протестантской конфессией. Эдинбургским договором Елизавета признана была королевой Англии, а также обеспечивался вывод из Шотландии как английских, так и французских войск. Фактически это событие предопределило победу протестантизма в Шотландии и стало первым шагом к объединению двух государств. Шотландский парламент отменил подчинение церкви Папе Римскому и запретил католическое богослужение. Так образовалась шотландская пресвитерианская церковь, основываясь на учение Жана Кальвина, вдохновенным приверженцем которого был Джон Нокс.

Когда в VII веке Чарльз II попытался восстановить епископат в Шотландии, священники Национального Соглашения организовали восстание. В своей героической попытке сохранить «чистоту веры» и выступить против английской проскрипции проповедники кальвинизма потерпели поражение, но оставили неизгладимый след в генетической памяти своего народа:

«Хорошие кальвинисты … предопределены к благодати и стремятся к смерти во имя веры» /Daiches, 1973: 28/. Коллективная память шотландцев оказалась неразрывно связанной с тем религиозным наследием, которое стало неотъемлемой частью их истории.

Неразрывными узами связанным с историческим прошлым своей страны, с ее мифологией и с ее религиозной доктриной был и Р. Л. Стивенсон, писатель, в чьих работах, по утверждению его биографа Грехема Белфура «прослеживается сильное воздействие веры на формирование характера Стивенсона» [/https://archive.org/details/liferobertlouis07balfgoog/](https://archive.org/details/liferobertlouis07balfgoog/). С детства воодушевленный историями о героическом прошлом родных краев, Стивенсон ощущал себя наследником не только воинственного гена клана Мак-Грегоров, но и суровых и непреклонных поборников веры – священников, готовых во имя своих религиозных взглядов принять мученическую смерть и воплотивших в глазах будущего писателя патриотический дух прошлого его страны. Это высказывание, записанное его матерью, когда ему было четыре: «Лу сказал: «Ты никогда не будешь хорошим, пока не помолишься». Когда я спросила, откуда он это знает, он ответил: «Потому что я пробовал» [/https://www.gutenberg.org/files/24332/24332-h/24332-h.htm/](https://www.gutenberg.org/files/24332/24332-h/24332-h.htm). Нетрудно заметить, что детство Стивенсона было более чем проникнуто религиозными идеями, и каждый раз размышляя о вере, он будто возвращался в детство. Доминирующую роль в почти что «одержимости» Стивенсона вопросами религии и веры сыграла его няня Камми. Ярым кальвинистом был отец Луиса, что создавало множество препон для принятия Стивенсоном младшим каких-либо самостоятельных решений в период его взросления. Родители писателя хотели, чтобы он пошел по стопам отца: «С их точки зрения это было самым естественным и разумным, обеспечило бы ему положение в обществе и материальный успех и удержало бы при них, а верность пресвитерианству служила порукой воссоединения семейного кружка на небесах. Стивенсон был иного мнения, как и многие сыновья из викторианских семей, но вряд ли кому-нибудь приходилось так жестоко сражаться против столь значительно превосходящих сил» /Олдингтон, 1973: 35/. Результатом этого противоборства с жесткой родительской установкой стал глубокий духовный кризис, который Луис переживал в 1872-74-ом годах. Его кузен Боб, студент Кембриджа, оригинал и разрушитель общепринятых устоев, основал в университете клуб «Свободы, справедливости и равенства», открыто пропагандирующий атеизм и признающий за всеми членами клуба «конституционное право» пренебречь всем тем, что пытались привить им родители. В 1872 году Луис отозвался на эти брожения умов в эссе под названием «Вопросы о взаимосвязи между учением Христа и современным христианством», и можно только вообразить реакцию Стивенсона старшего, все свои надежды возлагавшего на единственного сына и наследника, когда эти записи попались ему на глаза. Связав

религиозные сомнения Роберта Луиса с его бездельем в университете и «злополучными мистификациями», которыми увлекались молодые люди, мистер Томас Стивенсон гневно обрушился на Боба, обвиняя его в том, что он разрушил веру Луиса: «Я сидел у себя, читал Джона Нокса, как вдруг распахнулась дверь, и в комнату вошел Боб: закрыв лицо руками, он рухнул в кресло и разрыдался. Сперва он почти не мог говорить, но, наконец, к нему вернулся дар речи, и я узнал, что он пришел повидаться со мной, но по дороге встретил отца, и между ними произошел только что окончившийся разговор. Теперь есть, по крайней мере, один человек, который знает, с чем мне приходится сталкиваться каждый день, и какую бурю чувств может поднять мой отец, когда он сам в волнении. Я так устал душой и телом, что не могу писать дальше, чтобы рассказать вам сегодня, к чему привела их беседа. Расстались они мирно, отец сказал, что желает ему всяческого счастья, но умолял, как о единственной милости, которую Боб может ему оказать, никогда больше не показываться ему на глаза» /Олдингтон, 1973: 63/. Как отмечает биограф Р. Олдингтон, «обвинение это он [отец: уточнение наше: А. А.] честно снял, когда, успокоившись и поразмыслив, увидел его несправедливость, ибо такой человек, как Р. Л. С., не нуждался в подстрекательстве к бунту» /Олдингтон, 1973: 45/.

И вот в ночь 30 января 1873 года, в своем доме в Эдинбурге Роберт Луис Стивенсон объявил своим родителям, что он больше не верит в Бога. Стивенсон никогда не был глубоко одержим религией, тем более на том этапе жизни для него приоритетными были другие – насущные – проблемы, часто упирающимся в финансовую зависимость от родителей: «Они не хотят понять, что для меня все это тоже не шутки... Я верую так же как они, только веруем мы с ними в разные вещи; я не менее честен в своих взглядах, и пришел к ним после долгих раздумий, многоного (как я сказал им) я еще окончательно не решил, так как мне не хватает знаний; но называть меня «кужасным атеистом», по-моему, несправедливо, и, признаюсь, мне трудно проглотить то, что отец ежедневно обрушивает на меня все громы господни» /Олдингтон, 1973: 62/. Заявив своим родителям, что он больше не верит в то, во что верят они, вероятно, он сделал попытку осознать свою собственную идентичность: «Я религиозен по-своему, но я вряд ли достаточно храбр, что бы выдвигать свою собственную теорию, пограничную между жизнью и смертью ... Вот и наши убеждения и вся наша философия, мне кажется, потерпели провал» /<https://archive.org/details/cu31924029095053/>. В одном из своих произведений Стивенсон говорит устами одного из персонажей: «Вера – не значит верить в Библию, а значит верить в Бога; если поверишь в Бога, останется в сердце ли место для страха? ... Если ты уверен, что Бог, в конечном счете, означает доброту, тогда ты должен быть счастливым; и если ты счастлив, то, разумеется, ты должен быть и добрым» /<http://lingualeo.com/ru/jungle/the-merry-men-robert-louis-stevenson->

15074#/page/105/. Как отмечает Честертон, Стивенсона, родившегося в пресвитерианской стране и воспитанного в традиции пуританизма, сформировали три фактора, три определяющих, можно сказать, «К» – кальвинизм, катехизис и Камми². Так, с детства любимым занятием Роберта Луиса была «игра в церковь», когда, вообразив себя проповедником, он вешал с самодельной кафедры, а уже в трехлетнем возрасте задался вопросом: «Почему Бог сотворил ад?» [/http://www.gutenberg.org/cache/epub/622/pg622-images.html/](http://www.gutenberg.org/cache/epub/622/pg622-images.html). Сакральный трепет ребенка перед адом раскрывается в следующей цитате: «Я бы не только бодрствовал, чтобы оплакивать Иисуса, что я делал много раз, но я бы не доверял себе, как бы не заснуть, ибо не буду принятим и промахнусь, просыпаясь в вечных муках» [/http://www.gutenberg.org/cache/epub/622/pg622-images.html/](http://www.gutenberg.org/cache/epub/622/pg622-images.html).

Вспоминая детство, Стивенсон пишет: «Они обходились со мною ласково, но не всегда достаточно разумно, и вредней всего было стремление Камми как можно скорее сделать из меня образец благочестия. Я уже говорил о том, как жестоко вводить ребенка в скопище зловещих теней, нависших над жизнью человеческой, но нельзя забывать, что это к тому же неразумно ... Представление о грехе, безоговорочно закрепленное за определенными действиями, не только не отвращает младые умы, но очень скоро начинает оказывать на них притягательное влияние. Немного, пожалуй, същется набожных детей, которые в то или иное время не испытали бы кощунственного соблазна в недвусмысленных выражениях отречься от бога и не поддались бы этому искушению. Ужас этого поступка, совершенного в одиночестве под голубыми небесами; немощный голосишко, звенящий в полуденной тишине; паническое бегство с места дерзостного преступления – все это неизгладимо врезается в память. Но хуже всего романтический ореол, которым наделяется сомнительный поступок, так что в конце концов ребенок начинает думать, что нет ничего доблестней, чем пасть жертвой небесной кары прямо во время какой-нибудь особенно скверной выходки. Я никогда уже не буду ничего делать с таким увлечением, как в детстве, когда я вытворял какую-нибудь гадость потому лишь, что она греховна. Главным же следствием этой ложной, вульгарной доктрины греха обычно является преувеличенный интерес к отношениям между мужчиной и женщиной. Истинная доктрина оказывает совсем иное действие, но ее лучше преподносить детям от случая к случаю и в связи с общими представлениями о добре и зле» [/http://www.lib.ru/STIVENSON/statji.txt/](http://www.lib.ru/STIVENSON/statji.txt).

И, естественно, напрашивается вопрос: о какой всепоглощающей любви или милости Божьей во Христе, постулируемой кальвинизмом, может идти речь, если с детства ребенка преследует страх перед адской бездной, и насколько доктрина о спасении по благодати через веру во Христа, официально принятая шотландской церковью (или, по крайней мере, ее

интерпретация в устах необразованной и религиозно фанатичной няни) могла повлиять на формирование внутреннего мира чуткого ребенка? Как бы то ни было, духовная депривация привела к развитию меланхолии, вспышки которой преследовали Стивенсона до конца жизни и сублимировались временами на страницах созданного писателем. Явственнее всего религиозная тематика затрагивается и влияет на ход событий в историческом романе «Черная стрела» и, в особенности, в рассказе «Олалла». В романе, охватывающем сюжетно определенный отрезок истории, лейтмотивно дана религиозная тема через такие фразы, как «святые помогают нам... и Пресвятая Дева защищает его... Святые, это наши щиты» /Стивенсон, 1981: 243, 277/.

В рассказе «Олалла», избрав местом действия Испанию, Стивенсон делает свою героиню последовательницей католицизма, и вложенные в ее уста слова «мы должны... искупать» /Стивенсон, 1981: 252/ в основе своей задевают протестантское вероисповедание, поскольку a priori опровергают доктрину Нового Завета о спасении по благодати. Олалла предстает перед героями рассказа и его читателями непогрешимой, почти что в ореоле святости, вознося перед распятием молитвы всевышнему, черпая в вере твердость духа и не сходя с нравственного пути, не поддаваясь любовному чувству. Олалла, сумевшая подняться над собственной животной сущностью, усугубленной генетикой, избирает путь добровольного отречения, своего рода анахорезы, заточив себя до конца дней в отдаленном наследственном замке, ибо удел истинно верующего – беспрекословно положиться на создателя, вверившись его высшей воле. Олалла осознает всю двойственность своего существа и подобно античному историку, утверждавшему, что «все наше существо разделяется на дух и тело... Духом мы владеем наравне с богами, а телом наравне со зверем» /Саллюстий, 1970: 35/, замечает: «Линия, которая связывает меня с безжизненными вещами с одной стороны, и с нашим безупречным и сострадающим Богом с другой, нечто жестокое и божественное» /Стивенсон, 1981: 217/. Некоторые из читателей-почитателей Стивенсона, как и некоторые из его критиков, ставят рассказ «Олалла» выше большинства его работ, в том числе и рассказа «Маркхейм», поскольку, по их убеждению, трагедия дурной наследственности и дегенерация человеческой сущности даны здесь с документальным правдоподобием и могут трактоваться как еще один наглядный пример пророчества Стивенсона-писателя. Но именно анималистическая сущность, слишком явственно проступающая в каждом из утративших человеческий облик членов некогда славного аристократического рода – в Олалле, ее матери и брате, создает тот флер очарования, под обаяние которого попадают и герой-рассказчик, и читатели повествования. Образы, созданные воображением Стивенсона, словно вобрали в себя ту противоречивость, ту двойственность облика самого писателя, которая найдет в дальнейшем свое окончательное (как через

внешнее, так и через внутреннее противостояние) разрешение в «Странной истории доктора Джекила и мистера Хайда».

По замечанию Грехема Белфура, описывающего своего кузена, «во всех его движениях сквозило изящество: каждый жест его был полон неосознанной грации, а его упругая походка напоминала поступь дикого зверя» [/https://archive.org/details/liferobertlouis07balfgoog/](https://archive.org/details/liferobertlouis07balfgoog). В определенные моменты, по слову биографа, этот фавноподобный облик проступал в нем с особой интенсивностью, и тогда это преобладание звериного начала над человеческим приводило к эффекту культурного отчуждения, на время разрушающего чувство взаимопонимания с ним у окружающих его людей. Будучи человеком, глубоко нравственным и живущим интенсивной духовной жизнью, Стивенсон, по мнению Белфура, был наделен настолько ярко выраженной чувствительностью, «его чувства были так сильны, а воображение работало так интенсивно» [/Kiely, 1965: 66/](#), что порой страсть возобладала над духом, а религиозное чувство отступало перед сиюминутным увлечением и порывом. Поэтому не случайно, что Стивенсона «одни называли христианским теологом, а другие атеистом» [/Kiely, 1965: 66/](#).

В его письмах и художественных текстах можно найти и выделить множество библейских аллюзий, а сам писатель однажды заявил, что ничто не может удержать шотландца от богословской дискуссии. Религиозная погруженность, порой доходящая до фанатизма, не оставляла его на протяжении всей его жизни: «Я чувствую, что с каждым днем религия становится все интереснее для меня; но этот интерес неизменно направлен на положение наших – человеческих – судеб в этом беспокойном и хаотичном мире на данный момент. И это занимает все мои мысли» [/http://www.gutenberg.org/cache/epub/622/pg622-images.html/](http://www.gutenberg.org/cache/epub/622/pg622-images.html). В 1878 году Луис писал из Парижа отцу: «Я еще продолжаю верить в себя и в своих близких и во Всевышнего, создавшего всех нас... Но я еще полон надежд, еще верую, еще вижу и надеюсь обрести утешение в Божественном и цепляюсь за него. Это немного, пожалуй, но это хоть что-то... В Библии есть замечательный текст о том, что для тех, кто любит Господа, все сложится благополучно. Это и вправду странный мир, но он содержит послание Бога всем тем, кто его алкает» [/http://www.gutenberg.org/cache/epub/622/pg622-images.html/](http://www.gutenberg.org/cache/epub/622/pg622-images.html).

Он пытался постичь тайную суть жизни, увидеть и осознать «всю красоту и весь ужас этого мира», вобрать в себя и выплеснуть на страницах своих произведений «квинтэссенцию человеческого опыта», но не смог все-таки найти подходящую формулу, которая бы их выражала: «Странно, что Бог должен беспокоиться, ... о том, что забыл объяснить мне, как это делается» [/https://www.poetryloverspage.com/poets/stevenson/collections/underwoods.html/](https://www.poetryloverspage.com/poets/stevenson/collections/underwoods.html), – сетовал Стивенсон. По Стивенсону, вера – это не безоговорочное принятие изложенного в Библии, а беспрекословная вера в Бога.

В самом печальном и, в то же время, дерзком стихотворении из всего им когда-либо написанного Стивенсон обращается к Богу: «Господи, эта ли вера:

Вечно стремиться и терпеть неудачу и вновь начинать все сначала,
И быть изгнанным на землю из рая и подняться из праха,
И бороться за иллюзию божественного Слова и за все то, что незримо...
Господи, достаточно ли этого?»

[/http://marywoodsblog.blogspot.am/2014/05/stevensons-impossible-dream-if-this.html/.](http://marywoodsblog.blogspot.am/2014/05/stevensons-impossible-dream-if-this.html)

В другом стихотворении он вновь апеллирует к Богу, на этот раз, сводя обращение к формату «бытового диалога с богом»: «До сих пор я следовал,

Господи, твоей воле;
И по сей день следую ей, Господи, и по-прежнему вопрошаю Тебя.
Я прислушиваюсь к гласу твоему, Господи,
Я внимаю ему в ночи, и Твоей воле внемлю.

Вот споем, и посплю, и больше не буду вопрошать»

[/http://marywoodsblog.blogspot.am/2014/05/stevensons-impossible-dream-if-this.html/.](http://marywoodsblog.blogspot.am/2014/05/stevensons-impossible-dream-if-this.html)

Переход от теории к практике в вопросе религиозной веры вряд ли может быть сформулирован более ясно и определенно, чем в его собственном обращении к студентам Самоа: «Смысл религии – определять четкие правила жизни, где руководствуешься исключительно чувством долга и поступаешь по совести; и эти правила написаны на скрижалах духа, незримых, как тысячи фонарей для слепого человека» [/https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.77086/](https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.77086/). Не будет преувеличением сказать, что на свой лад он обретался в боге и изо всех сил старался следовать его [божественному: уточнение наше: А.А.] промыслу.

Пройдя свой собственный крестный путь соблазнов и отрешений, своим фантазиям и фантомам дав выход в процессе творческой сублимации, сражаясь с преследующими его кошмарами, Стивенсон становится *рыцарем веры*, ибо, если «вера в Бога сильна, у страха нет шансов».

ПРИМЕЧАНИЕ

1. С тех пор как в 1371 году династия Стюартов взошла на Шотландский престол, война с Англией возобновилась, усугубленная религиозными противоречиями. Во время «авиньонского кризиса» или великой схизмы 1378-ого, англичане поддерживали Папу Урбана VI, а Шотландия, как и Франция, – Клиmenta VII. Герцог Ван Кастер осадил и сжег Эдинбург, а шотландцы разбили англичан в битве при Оттерберне (Battle of Otterburn) [/www.e-reading.club/chapter.php?sho.../](http://www.e-reading.club/chapter.php?sho.../).

2. Камми, она же Эллис Канингем – няня Стивенсона, чьи убеждения, невольно навязываемые невежественной женщиной с богатой фантазией болезненному мальчику, значительно повлияли на формировании детского сознания [/https://fantlab.ru/autor3182/](https://fantlab.ru/autor3182/).

ЛИТЕРАТУРА

1. Daiches D. Robert Louis Stevenson and His World. London: Thames and Hudson, 1973.
2. Kiely R. Robert Louis Stevenson and the Fiction of Adventure. Cambridge: Harvard University Press, 1965.
3. Саллюстий Г. К. Заговор Катилины // Историки Рима. Москва: Художественная литература, 1970.
4. Олдингтон Р. Стивенсон. Портрет Бунтаря. Москва: Молодая гвардия, 1973.
5. Стивенсон Р. Л. Собрание сочинений в пяти томах. Москва: Правда, 1981.
6. <https://www.poetryloverspage.com/poets/stevenson/collections/underwoods.htm>
1
7. <https://fantlab.ru/autor3182>
8. [www.e-reading.club>chapter.php>sho...](http://www.e-reading.club)
9. <https://www.gutenberg.org/files/24332/24332-h/24332-h.htm>
10. <http://lingualeo.com/ru/jungle/the-merry-men-robert-louis-stevenson-15074#/page/105>
11. <http://www.lib.ru/STIVENSON/statji.txt>
12. <http://www.gutenberg.org/cache/epub/622/pg622-images.html>
13. <http://marywoodsblog.blogspot.am/2014/05/stevensons-impossible-dream-if-this.html>
14. <https://archive.org/details/cu31924029095053>
15. <http://www.gutenberg.org/cache/epub/637/pg637.html>
16. <http://www.lhf.ru> piepr>
17. <https://archive.org/details/liferobertlouis07balfgoog>
18. <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.77086>

Ա. ՀԱԿՈԲՅԱՆ – Ռոբերտ Լուիս Սթիվենսոնի կրոնական հայացքները. – Հոդվածում ուսումնասիրվում է Անգլիայի և Շոտլանդիայի կրոնական բախումների ազդեցությունը Սթիվենսոնի հավատքի ծնավորման վրա, որը հատկապես արտացոլված է հեղինակի «Օլալա» պատմվածքում:

Անգլիայի և Շոտլանդիայի կրոնական առճակատումներն ու հավատքի հարցերում ներքաղաքական հակասությունները խաթարում էին Շոտլանդիայի կաթոլիկ եկեղեցու հիմքերը: Էդինբրուրգյան համաձայնագրի ստորագրումը դար-

ձավ հենց այն բեկումնային քայլը, որը կանխորշեց Շոտլանդիայի անցումը պրեսբիտերական եկեղեցուն, որը հենվում է ժան Կալվինի ուսմունքների վրա: Հասակ առնելով կալվինիզմին հավատարիմ լինելու մթնոլորտում, ինչը պարտադրվում էր թե՝ ընտանիքի հոր՝ Թոմաս Սթիվենսոնի և թե՝ դայակի՝ Էլիս Քանինգեմի կողմից, ում դաստիարակությունն էլ ձևավորել է Ռ. Լ. Սթիվենսոնի ստեղծագործական երևակայության աշխարհը՝ ապագա գրողը սկզբում մեկ անգամ չէ, որ փորձել էր հակադրվել կրոնական դոգմաներին, բայց արդյունքում նա հենց կրոնի մեջ է գտնում աջակցություն իրեն հետապնդող վախերից և բազմից դիմում է բիբլիական ակնարկներին իր գեղարվեստական ստեղծագործություններում և նամակներում: Իրեն հուզող կրոնական հարցերին Սթիվենսոնն առավել լիարժեք անդրադառնում է «Օլալա» պատմվածքում:

Բանալի բառեր. հավատքի խնդիրներ, կալվինիզմ, հոգևոր գրկանք, կրոնական թեմաներ, «Օլալա», ստեղծագործական սուբյիմացիայի օրինակ, հոգևոր ճգնաժամ, աստվածաշնչյան ակնարկներ

A. HAKOBYAN – Robert Louis Stevenson's Religious Views. – This paper examines the influence of religious confrontation between England and Scotland on Stevenson's approaches to the problems of faith particularly reflected in his short story "Olalla". Religious confrontation of England and Scotland, as well as the intrastate contradictions in matters of faith disrupted the Catholic foundations of Scotland. The signing of the Edinburgh Agreement was a turning point, which predestined the transition of Scotland into the Presbyterian Church, which is based on the doctrine of John Calvin – Calvinism. Growing up in an atmosphere of commitment to Calvinism, which was enforced both by his father, Thomas Stevenson, and the nurse, Alice Cunningham, Stevenson at first tries to resist the religious dogmas, but then finds support in the faith. He often uses the biblical allusions in the literary texts and letters. These palpitating faith matters are most completely expressed in the story "Olalla".

Key words: faith issues, Calvinism, spiritual deprivation, religious subjects, "Olalla", an example of creative sublimation, spiritual crisis, biblical allusions

HANDMAIDS IN ATWOOD'S GILEAD VS HANDMAIDS IN THE HOLY BIBLE

*In her dystopian novel, *The Handmaid's Tale*, Margaret Atwood reveals handmaids as the products of the patriarchal society of the Republic of Gilead which considers women's existence related to sex and childbearing, thus depriving them of their human qualities and rights. Also, in the patriarchal society of the Old Testament (Book of Genesis & the Book of Numbers), women who couldn't bear children for their husbands had handmaids who served their masters through childbearing.*

The present paper is an attempt to reveal the relation of Atwood's Republic of Gilead where Serena Joy had handmaids to bear her children to the City of Gilead in the Old Testament, the book of Genesis, where Rachel and Leah also had handmaids to bear them children.

Key words: Gilead, Rachel, Leah, Bilhah, Zilpah, unwomen, patriarchal, handmaids, womb, sterile, fertile

Introduction

In Atwood's novel, the society of Gilead had an urgent problem which was that of the widespread infertility, caused by pollution of the environment. The few fertile women who had remained were restricted into service as "handmaids" to bear children for the ruling class. Likewise, in the book of Genesis, the story of Jacob, Leah, and Rachel is filled with much difficulty where handmaids serve their master to bear him children. According to the book of Genesis 29:31-30:24, Jacob had twelve children who were the offspring of four different women, his two wives, Leah and Rachel, and their respective handmaids, Zilpah and Bilhah.

Handmaids in the Patriarchal Society of Gilead and in the Old Testament

In *The Handmaid's Tale*, the Canadian author Margaret Atwood creates a dystopia of the near future beginning with a terrorist attack that kills the president of the United States. Diseases have spread by sexuality, and other errors of the modern world. Racist cults created a movement calling themselves "Sons of Jacob." They have launched a revolution, forced the Congress out, and suspended the constitution; thus creating the Republic of Gilead: a patriarchal society, sick with infertility. However, in Gilead, there were no men who had infertile penis,

sterility was only a woman's character. It is said, "It's only women who can't, who remain stubbornly closed, damaged, and defective" (Atwood, p. 204). Gilead men were never sterile. Having this in mind, Gilead women who couldn't become mothers, were left without a choice but that of a handmaid's assistance. But who were "handmaids" and how did they differ from "mothers"? According to Atwood's book, handmaids are described to be mothers deprived from their children. They are only child bearers and genetic mothers for children they could only "raise" in their wombs. As for the term mother; according to Margarete Sandelowski, the term mother can have different definitions and different types. "There are genetic mothers, birth mothers, adoptive mothers, surrogate mothers, and other fragmented maternities created by male concepts of parenthood" /Sandeloski, 1990: 34/. Thus a handmaid can be a birth mother, the invention of which is the result of the male concept of the patriarchal society one of which is the Republic of Gilead.

It is worth mentioning that Atwood's book derives the story of **Jacob** as well as the name **Gilead** from the holy book of the Bible, specially the book of Genesis, and the story of Rachel and Leah, **Jacob's** wives (Genesis 29:31–35; 30:1–24). Leah, Jacob's first wife was fertile, whereas her sister Rachel, Jacob's second wife, was thought to be infertile until late in her life. Rachel competed Leah in bearing sons for Jacob by using a handmaid (Zilpah) as a proxy and took immediate possession of the children as soon as they were born. The case of Rachel is the same case as Serena Joy, the woman of hierarchy and social class who was the commander's wife in Gilead, but was also infertile and used a handmaid as a proxy to possess a child.

As for the name **Gilead**, it is also from Genesis, (Hebrew: גִּלְעָד; English: /'qiliəd/^[1]) (www.LDS.org) in the Old Testament and it means *hill of testimony* or hill of witness. (Hebrew Dictionary, appendix to Strong's Concordance of the Bible) According to the Book of Numbers, Gilead was the name of a city after which Machir called his son. Machir, Gilead's father, is the great-grandson of Rachel who called her son Joseph because it means "increased" in Hebrew; since Rachel believed that God will give her more children. Thus, she said, "The Lord shall add to me another son" (Genesis 30:24). However, before Joseph's birth Rachel and Jacob increased their children through the help of the handmaid called Zilpah just as Serena Joy and Commander Fred used their handmaid called Offred to increase through her.

It has to be mentioned that in Atwood's story of handmaids, the names of the handmaids were not to identify the person, but to show which Commander owns them, thus they adopted their Commanders' names, such as Fred, and preceding them with "Of." /www.henriksenenglish.wikispaces.com/. However, this is not the case in the *Book of Genesis*. It is remarkable that comparing *The Handmaid's Tale* to *The Holy Bible*, the official **vocabulary** used in Atwood's story "incorporates religious **terminology** and biblical references" (www.henriksenenglish.wikispaces.

com/, even domestic servants are called “Marthas” in reference to a character in the New Testament. The local police are called “Guardians of the Faith”, soldiers are “Angels” and the Commanders are officially “Commanders of the Faithful.” Moreover, all the stores have biblical names: Loaves and Fishes, All Flesh, Milk and Honey. Even the automobiles have biblical names like Behemoth, Whirlwind, and Chariot (www.henriksenenglish.wikispaces.com) .

The below table shows a comparison of the vocabulary used in *The Handmaid's Tale* and its biblical reference.

Vocabulary in <i>A Handmaid's Tale</i> with biblical reference	Used to refer to
Marthas- a character in the New Testament	domestic servants
Guardians of the Faith	The local police
Angels	Soldiers
Commanders of the Faithful	Official commanders
Loaves and Fishes All Flesh Milk and Honey	Stores
Behemoth Whirlwind Chariot	Automobiles

Throughout the story, Atwood has referred to the bible over and over again. However, Atwood's wives in Gilead (such as Serena Joy) were "forced to have handmaids to bear them children" (www.thehandmaidstaleysite.edu) which was not true for the wives in *The Holy Bible* where handmaids were ultimately the choice of the wives. Zilpah was chosen by Jacob's wife Leah to compete with his second wife Rachel (Leah's sister) to bear children for Jacob.

⁹ When Leah saw that she had left bearing, she took Zilpah her maid, and gave her Jacob to wife. ¹⁰ And Zilpah Leah's maid bare Jacob a son. ¹¹ And Leah said, A troop cometh: and she called his name Gad. ¹² And Zilpah Leah's maid bare Jacob a second son. ¹³ And Leah said, Happy am I, for the daughters will call me blessed: and she called his name Asher (Genesis 30:9-13).

Unlike Leah, Serena Joy in *The Handmaid's Tale* was obliged to have Offred as a handmaid to give birth to a child for her husband whether she liked it or not. Aunt Lydia chose fertile women for the commander and Serena Joy helped to make the handmaid's womb fertilized to take the offspring later. It is obvious that the establishment of the patriarchal republic of Gilead had not only created the

existence of handmaids but by doing so, they have also deprived women of their human qualities, thus creating a female competition accompanied with jealousy and reproductive cruelty; “The Republic of Gilead has subjugated women and reduced Handmaids like Offred to sexual slavery. Offred desires happiness and freedom, and finds herself struggling against the totalitarian restrictions of her society” (www.henriksenenglish.wikispaces.com). Accordingly, Offred is described to envy the “Commander’s wife her knitting” (Atwood, p. 13) and thinks that, “it’s good to have small goals that can be easily attained” (Atwood, p. 13). On the other hand, Serena Joy, the commander’s wife envies Offred for being fertile. Serena Joy had a garden with colorful tulips to “order and maintain and care for,” (Atwood, p. 12) she also had “large diamonds on her ring finger” (Atwood, p. 12). Whereas, handmaids like Offred who had fertile wombs and could carry children for the commander were forbidden from the least things they would have enjoyed such as cigarettes, coffee, and liquor. Offred says, “I looked at the cigarette with longing. For me, like liquor and coffee, they are forbidden.” (Atwood, p. 14). Thus, Atwood’s handmaids lived in lack and poverty which verses the state of the handmaids in the Book of Genesis who were given tents and whose children inherited their fathers.

Furthermore, despite their explicitly sexual duties, Atwood’s handmaids were forbidden personal choice and enjoyment of sex. They were only supposed to be “the other woman” between a man and his wife. Offred, Commander Fred’s handmaid, in the pre-Gilead world of the contemporary United States, was “an ordinary sensual woman, with a college degree, a husband, a daughter, and a job in a library” /Stimpson, 1986: 764/, however, she has lost all her past blessings now and has turned to become “the other woman.” Describing “The Ceremony” where a handmaid participates in a non-marital sexual act, Offred reveals that it is “sanctioned solely for the purpose of reproduction, where the handmaid “lied motionless between the commander’s wife’s legs as if they are one person” (Atwood, p. 94). Whilst her sexual intercourse, the commander’s wife has to invite the handmaid to share her power by permitting her to lie in her own personal space. Describing herself during “The Ceremony” Offred says:

“My red skirt is hitched up to my waist, though no higher. Below it the Commander is fucking. What he is fucking is the lower part of my body. I do not say making love, because this is not what he’s doing. Copulating too would be inaccurate, because it would imply two people and only one is involved...” (Atwood, p. 94).

Offred’s description of “the Ceremony” is ironic as well as horrifying. She cannot call “The Ceremony” making love or copulating, because that would imply that she enjoyed or took part in the act. She cannot also call it rape because she was given a choice and she had chosen to be a handmaid. Moreover, she has earlier been told by Aunt Lydia that for a handmaid, “pain and emotions do not matter” and her body parts except for the womb are of no importance. Accordingly, Offred,

like all the other handmaids in the Gilead society, could only have been “the other woman” in the sense of childbearing where senses are not interfered; neither from her side nor from the side of the commander. Alongside their emotional and sexual state misery, handmaids are supposed not to interact with any other person during their trial to get pregnant from the commander. Thus, the impossibility of human contact either sexually or socially in this society, under the watchful eyes of the cult regime, makes Offred and the other handmaids inferior not only to the woman genre but also to human beings in general.

Moreover, comparing Offred's clothing to that of Bilhah in the *Book of Genesis*, Bilhah is not identified with her clothes. Bilhah's own status in the household is somewhat ambiguous, yet she is given to Jacob as his “wife” (Hebrew *ishah*), although in one instance she is called his “secondary wife” (*pilegesh*; NRSV, “concubine”) yet her state is much different than that of Offred who was compelled to wear a red uniform with a white cap in the shape of horns, as a sign of her sinful condition and was not allowed to share her body with the commander the way she liked. Offred says,

“Serena Joy grips my hand as if it is she, not I, who's being fucked, as if she finds it either pleasurable or painful, and the commander fucks, with a regular two-four machine stroke, on and on like a tap dripping” (Atwood, 94).

Thus, she is more like a reproductive machine than a human being. Furthermore, in the listing of Jacob's twelve sons in Chapter 35, Dan and Naphtali are presented as the “sons of Bilhah, Rachel's maid” (v. 25). Contrary to Offred, Bilhah is called Jacob's wife; and her sons are not disadvantaged. Rachel's biological son Joseph becomes a shepherd, “a helper to the sons of Bilhah and Zilpah, his father's wives” (Genesis 37:2). Whereas handmaids in Atwood's Gilead are deprived from their children as soon as they give them birth. They have a mission to complete, and then they will be gone leaving their offspring to the commander.

In Atwood's society of Gilead, women could no longer legally work, hold property, read, write, use beauty products, wear as they wish, or behave in any way they might chose. Men and women no longer belong to each other; instead, only women belong to men. Not to be sent to the colonies, where they will eventually die of poison and hard work, women served passively either as handmaids or domestics. Offred, the protagonist, was separated from her husband and daughter after the formation of the Republic of Gilead and was part of the first generation of Gilead's women. “Having proven fertile, she is considered an important commodity and has been placed as a handmaid in the home of the Commander Fred” (Wikipedia) to bear him children. Thus, it can be concluded that had it not been for the regime of the patriarchal Republic of Gilead which examples the society in the book of Genesis, women like Atwood's Offred and *The Holy Bible*'s Bilhah wouldn't have been identified by their childbearing abilities.

However, comparing Offred to Bilhah, Bilhah is much more fortunate and much less inferiorized. Although “nothing is said about Bilhah’s fate, but she continued to be remembered as the ancestress of major clans in Israel (1 Chr 7:13)” (Frymer-Kensky). On the other hand, Offred is deprived of her human qualities. According to the rules of the Republic of Gilead, a handmaid stays in the commander’s household just long enough to bear a child to prove that she can bear children and thus is not an “unwoman.” But, living just for the sake of bearing a child makes her inferior to human qualities. Moreover, during a handmaids presence between the “fertile” commander and his “sterile” wife at the time of their sexual intercourse it is not only the handmaid who doesn’t feel or enjoy her body passions but it also disables the commander’s wife to enjoy her sex appeal with her husband because of the presence of “the other woman.” On the contrary, handmaids’ reproductive role supposedly finds its justification in the Bible where a handmaid is a “second wife” for the landlord.

It could be concluded that in both Gilead societies; in both books, *The Handmaid’s Tale* as well as in *The Holy Bible*, there are many issues that could be compared and contrasted in different ways. There are many **similarities** such as the use of the name **Gilead** and the use of the vocabulary that are related to **biblical terms**. Moreover, like the *Book of Genesis*, in her story, Atwood uses the assistance of handmaids to bear children for their masters. However, there are some differences in the way handmaids are treated in each book. Offred, for example, is a handmaid, like Zilpah and Bilhah; however, Offred is obliged on the commander’s wife and not chosen by her like Leah’s Bilhah or Rachel’s Zilpah. Besides, Atwood makes her handmaids live in poverty and fucked for fertility, deprived of their human feelings as well as motherly rights. Unlike Bilhah who was described as a “second wife”, yet a wife, and had her tent. She even had her name accompanied to that of her children’s throughout history. However, in both Gileads, handmaids are inferiorized to men and are described to serve their masters or “husbands” by affording them sex and bearing them children.

REFERENCE

1. Atwood M. *The Handmaid’s Tale*. New York: Anchor Books, 1998.
2. Bradford Ross (2016). *The Handmaid’s Tale* A dystopian novel by Margaret Atwood. Retrieved on March 4, 2017, from JSTOR database.
3. Jewish Virtual Library. *The Twelve Tribes of Israel*. Retrieved on June 16, 2017 from <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/citation.htm>>
4. Sandelowski M. *Infertility and Imperiled Sisterhood*, 16, 1990. 199033-55. Retrieved on July 4, 2017, from JSTOR database.
5. Slonczewski J. *A Tale of Two Handmaids*. Ohio: Kenyon College, 1986, 8, Retrieved on May 16, 2017, from JSTOR database

6. Stimpson C. Atwood Woman. The Nation, 31 May, 1986. Retrieved on May 16, 2017, from JSTOR database
7. The Holy Bible. (Genesis 29:31–35; 30:1–24). King James Version. 1985
8. Frymer-Kensky T. Bilhah: Bible/ Jewish Women’s Archive. New York, 2000 Retrieved from www.jwa.org/encyclopedia/article/bilhah-bible.

Electronic Sites

1. Ward S. The Handmaid’s Tale by M. Atwood, 2017. Copyright 1999-2000. Retrieved on February 23, 2017 from www.henriksenenglish.wikispaces.com.
2. Wikipedia, the Free Encyclopedia. Observations on Mrs. Atwood’s Unique Book.
3. www.thehandmaidstaleylasite.edu. Retrieved on January 10, 2017 from JSTOR database.
4. Wikipedia, the Free Encyclopedia. A Handmaids Tale. Retrieved on February 22, 2017 from JSTOR database.
5. Wikipedia, the Free Encyclopedia. A Handmaids Tale key Facts. Retrieved on February 22, 2017 from JSTOR database. www.henriksenenglish.wikispaces.com.

Վ. ԶԱՓԱՐԵԱՆ – Սպասուիիների դերը Մ. Աթվուդի «Սպասուիու պատմությունը» սրեղծագործությունում ու Աստվածաշնչում. – Կանանց նկատմամբ խորականության հարցը մշտապես լուսաբանվել է տարբեր մշակույթներում ու գրականություններում: Հոդվածում փորձ է արվում գուգահեռներ անցկացնել Մ. Աթվուդի «Սպասուիու պատմությունը» ստեղծագործության և Աստվածաշնչի մեջ սպասուիու դերի, նշանակության ու հասարակության կողմից նրանց վերաբերմունքի միջև: Նշվում է, որ չնայած այս երկու ստեղծագործությունների միջև հսկա ժամանակային տարբերությանը, հասարակությունը կանանց մշտապես ընկալել է որպես ստորադաս սեռ՝ սահմանակակ իրավունքներով ու արտոնություններով:

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ INFORMATION ON THE CONTRIBUTORS

1. ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ Սամվել – պ.գ.թ., դոցենտ, ԵՊՀ ռումանագերմանական բանասիրության ֆակուլտետի դեկան
ABRAHAMYAN Samvel – PhD, YSU Faculty of Romance and Germanic Philology, Dean, Associate Professor
Էլ. փոստ samvel.abrahamyan@ysu.am
2. ԱԴԻԿՅԱՆ Դիանա – ԵՊՀ անգլերենի ամբիոնի դասախոս
ADIKYAN Diana – YSLU Chair of English language, lecturer
Էլ. փոստ addiana@yandex.ru
3. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Համլետ – ԵՊՀ մագիստրոս
ARAKELYAN Hamlet – YSU, Master's Degree
Էլ. փոստ hamlet.arakelyan@gmail.com
4. ԲԱԶԻԿՅԱՆ Լորետա – ԵՊՀ անգլերենի ամբիոնի դասախոս, հայցորդ
BAZIKYAN Loreta – YSLU Chair of English language, lecturer, PhD student
Էլ. փոստ loras2579@gmail.com
5. ԲԱՂԴԱՏԱՐՅԱՆ Հասմիկ – բ.գ.թ., դոցենտ, ԵՊՀ ռումանական բանասիրության ամբիոնի վարիչ
BAGHDASARYAN Hasmik – YSU Head of Chair of Romance Philology, PhD, Assistant Professor
Էլ. փոստ h.baghdasaryan@ysu.am
6. ԲՐՅԱՆ Արմինե – ԵՊՀ արտասահմանյան գրականության ամբիոնի ասալիքանս
BRYAN Armine – YSU Chair of Foreign Literature, PhD student
Էլ. փոստ armine1989b@rambler.ru
7. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Գայանե – բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ԵՊՀ Կրթական բարեփոխումների կենսարունի դեկանավար
GASPARYAN Gayane – Doctor in Philology, Professor, YSLU Educational Reforms Center, director
Էլ. փոստ gasparyan.gayane@yandex.com
8. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Գրիշա – ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի մագիստրանս
GASPARYAN Grisha – YSU Chair of English Philology, MA student
Էլ. փոստ grisha.gasparyan@ysumail.am
9. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Լուիզա – բ.գ.թ., ԳԱԱ գրականության տեսության բաժնի վարիչ
GASPARYAN Luiza – PhD, NAS Head of the Literary Theory Department
Էլ. փոստ luisa.gasparyan83@gmail.com
10. ԵՐԶՆԿՅԱՆ Ելենա – բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի վարիչ
YERZNKYAN Yelena – Doctor in Philology, Professor, Head of YSU Chair of English language № 2
Էլ. փոստ yerznkyan@ysu.am
11. ԵՓՐԵՄՅԱՆ Մարիաննա – ԵՊՀ Ռումանական բանասիրության ամբիոնի դասախոս, ասալիքանս
YEPREMÉYAN Marianna – YSU Chair of Romance Philology, lecturer, PhD student
Էլ. փոստ mariannayepremyan@ysu.am
12. ԹԱՄՄՈՅՑԱՆ Հեղինե – ԵՊՀ անգլերենի № 1 ամբիոնի դասախոս

- TAMAZYAN Heghine – YSU Chair of English language № 1, lecturer
 Էլ. փոստ՝ heghinetamazyan@ysu.am
13. ԽԻԶԱՆՏՍՅԱՆ Աննա – ԵՊՀ Ռուսաց լեզվաբանության, տիպաբանության և հաղորդակցման տեսության ամբիոնի ասպիրանտ
 KHIZANTSYAN ANNA – YSU Chair of Russian Linguistics, Typology, and Theory of Communication, PhD student
 Էլ. փոստ՝ anna.khizantsyan@ysu.am
14. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Գուրգեն – ԵՊՀ անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության ամբիոնի դասախոս, ասպիրանտ
 KARAPETYAN Gurgen – YSLU Chair of English Communication and Translation, lecturer, PhD Student
 Էլ. փոստ՝ gourgenkarapetyan@outlook.com
15. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Մարինա – ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի դոցենտ
 KARAPETYAN Marina – YSU Chair of English Language № 2, Associate Professor
 Էլ. փոստ՝ marrkarapetyan@ysu.am
16. ՀԱԿՈԲՅԱՆ Անահիտ – ԵՊՀ արտասահմանյան գրականության ամբիոնի հայցորդ
 HAKOBYAN Anahit – YSU Chair of Foreign Literature, PhD student
 Էլ. փոստ՝ anahit.hakobyan1988@yandex.ru
17. ՀԱԿՈԲՅԱՆ Վարդիթեր – ԵՊՀ անգլերենի բառազիտության և ոճաբանության ամբիոնի ասպիրանտ
 HAKOBYAN Varditer – YSLU Chair of English Lexicology and Stylistics, PhD student
 Էլ. փոստ՝ varditeryan@gmail.com
18. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Գայանե – ՀՊՍՀ ռոմանագերմանական լեզուների ամբիոնի դասախոս
 HOVHANNISYAN Gayane – ASPU Chair of Romance and Germanic languages, lecturer
 Էլ. փոստ՝ gayhovhann@rambler.ru
19. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Գայանե – ԵՊՀ Անգլերենի № 2 ամբիոնի դասախոս
 HOVHANNISYAN Gayane – YSU Chair of English language № 2, lecturer
 Էլ. փոստ՝ hovhannisyang@ysu.am
20. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Նարինե – բ.գ.թ., ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի ասիստենտ
 MANUKYAN Narine – PhD, YSU Chair of English Language № 2, Assistant Professor
 Էլ. փոստ՝ manukyannarine@ysu.am
21. ՄԵԼԻՔԵԼԻՔՅԵԱՆ Ռոզա – բ.գ.թ., ԵՊՀ ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի դոցենտ
 MELIKSETYAN Roza – PhD, YSU Chair of French Philology, Associate Professor
 Էլ. փոստ՝ rozameliksetian@ysu.am
22. ՇԱՀԲԱԶՅԱՆ Կարինե – ԵՊՀ ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի ասիստենտ
 SHAHBAZYAN Karine – YSU Chair of French Philology, lecturer
 Էլ. փոստ՝ k.shahbazyan@ysu.am
23. ՉԱՇԲԱՐԵԱՆ Վիկի – բ.գ.թ., Լիբանանի ռազմական ակադեմիայի դասախոս
 TCHAPARIAN Vichky – PhD, Military Academy of Lebanon, lecturer
 Էլ. փոստ՝ vicky.tchaparian@hotmail.com

24. ՍՈՐԳՈՅԱՆ Լիլիթ – բ.գ.թ., ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի դոցենտ
SARGSYAN Lilit – PhD, YSU Chair of English Language № 2, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ sargsyan.lilit@ysu.am
25. ՄԱՐՈՅԱՆ Լիլիթ – բ.գ.թ., ԵՊՀ ռոմանական բանասիրության ամբիոնի դոցենտ
SAROYAN Lilit – PhD, YSU Chair of Romance Philology, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ lilit.saroyan@ysu.am
26. ՍԵԴՐԱԿՅԱՆ Աննիշ – բ.գ.թ., ԵՊՀ արտասահմանյան գրականության ամբիոնի դոցենտ
SEDRAKYAN Anush – PhD, YSU Chair of Foreign Literature, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ anushsedrakyan@ysu.am
27. ՍՈՂԻԿՅԱՆ Քրիստին – բ.գ.թ., դոցենտ, ԵՊՀ անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության ամբոնի վարիչ
SOGHIKYAN Kristine – PhD, Head of YSLU Chair of English Communication and Translation, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ ksoghikyan@yahoo.com
28. ՍՈՂՈՄՈՆՅԱՆ Ամալյա – ԵՊՀ արտասահմանյան գրականության ամբիոնի մագիստրանտ
SOGHOMONYAN Amalya – YSU Chair of Foreign Literature, MA student
Էլ. փոստ՝ amalya.soghomonyan@ysu.am
29. ՍԵՓԱՆՅԱՆ Արաքսյա – ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի մագիստրանտ
STEPANYAN Araksya – YSU Chair of English Philology, MA student
Էլ. փոստ՝ araqsy.stepanyan@ysumail.am

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ / Лингвистика / Linguistics

GASPARYAN G. The role of occasional words in interpersonal communication..... 3 ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Գ. Դիպվածային բառերի դերը միջանձնային հաղորդակցության մեջ ГАСПАРЯН Г. Роль окказиональных слов в межличностной коммуникации KARAPETYAN M., HOVHANNISYAN G. On the issue of translating adjectival set expressions with a special intensifier..... 11 ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Մ., ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Գ. Ուժգնացնող բաղադրիչով կազմված ածականակերտ կայուն արտահայտությունների թարգմանության հիմնախնդիրը КАРАПЕТЯН М., ОВАНИСЯН Г. К вопросу о переводе адъективных устойчивых выражений с усиливательным компонентом STEPANYAN A. On some cognitive characteristics of English neologisms..... 23 ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ Ա. Անզերենի նորարանությունների որոշ ձանաշողական առանձնահատկությունների շուրջ СТЕПАНЯН А. О некоторых когнитивных особенностях неологизмов в английском языке ԱԴԻԿՅԱՆ Դ. Ճարտասանական դարձույթների թարգմանությունն՝ իբրև միջմշակութային փոխներթափանցման որևէուրում..... 32 ԱԴԻԿՅԱՆ Դ. Перевод риторических конструкций как выражение межкультурного взаимодействия ADIKYAN D. The translation of rhetoric clauses as an expression of intercultural interplay ԲԱԶԻԿՅԱՆ Լ. Սաստկական անդրադարձ կառույցների կառուցվածքային և իմաստային-գործարանական հայեցակերպերը անզերենում (հայերենի զուգադրությամբ) ..... 41 ԲԱԶԻԿՅԱՆ Լ. Структурные и семантико-прагматические аспекты эмфатических возвратных конструкций в английском языке (в сопоставлении с армянским) BAZIKYAN L. The structural and semantic-pragmatic aspects of emphatic constructions in English (with special reference to Armenian) ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ Հ. Թարգմանության արդի մեկնողական և մեկնողական-փիլիսոփայական որոշ տեսությունների շուրջ..... 54 ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ Հ. О некоторых современных интерпретативных и интерпретативно-философских теориях перевода BAGHDASARYAN H. On some contemporary interpretative and interpretative-philosophical translation theories ԵՓՐԵՄՅԱՆ Ս. Փոխարերական մակոմիրի որոշ առանձնահատկությունների շուրջ..... 63 ԵՓՐԵՄՅԱՆ Ս. О некоторых особенностях метафорического эпитета YEPREMYAN M. On some characteristics of metaphoric epithet	3 ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Գ. Դիպվածային բառերի դերը միջանձնային հաղորդակցության մեջ ГАСПАРЯН Г. Роль окказиональных слов в межличностной коммуникации ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Մ., ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Գ. Ուժգնացնող բաղադրիչով կազմված ածականակերտ կայուն արտահայտությունների թարգմանության հիմնախնդիրը ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Մ., ՕՎԱՆԻՍՅԱՆ Գ. К вопросу о переводе адъективных устойчивых выражений с усиливательным компонентом ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ Ա. Անզերենի նորարանությունների որոշ ձանաշողական առանձնահատկությունների շուրջ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ Ա. О некоторых когнитивных особенностях неологизмов в английском языке ԱԴԻԿՅԱՆ Դ. Ճարտասանական դարձույթների թարգմանությունն՝ իբրև միջմշակութային փոխներթափանցման որևէուրում ԱԴԻԿՅԱՆ Դ. Перевод риторических конструкций как выражение межкультурного взаимодействия ADIKYAN D. The translation of rhetoric clauses as an expression of intercultural interplay ԲԱԶԻԿՅԱՆ Լ. Սաստկական անդրադարձ կառույցների կառուցվածքային և իմաստային-գործարանական հայեցակերպերը անզերենում (հայերենի զուգադրությամբ) ԲԱԶԻԿՅԱՆ Լ. Структурные и семантико-прагматические аспекты эмфатических возвратных конструкций в английском языке (в сопоставлении с армянским) BAZIKYAN L. The structural and semantic-pragmatic aspects of emphatic constructions in English (with special reference to Armenian) ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ Հ. Թարգմանության արդի մեկնողական և մեկնողական-փիլիսոփայական որոշ տեսությունների շուրջ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ Հ. О некоторых современных интерпретативных и интерпретативно-философских теориях перевода BAGHDASARYAN H. On some contemporary interpretative and interpretative-philosophical translation theories ԵՓՐԵՄՅԱՆ Ս. Փոխարերական մակոմիրի որոշ առանձնահատկությունների շուրջ ԵՓՐԵՄՅԱՆ Ս. О некоторых особенностях метафорического эпитета YEPREMYAN M. On some characteristics of metaphoric epithet
---	---

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Գ., ՍՈՂԻԿՅԱՆ Ք. Մտաշահարկման լեզվագործարանական առանձնահատկությունները քաղաքական խոսություն.....	75
КАРАПЕТЬЯН Г., СОГИКЯН К. Лингвопрагматические характеристики манипуляции в политическом дискурсе	
KARAPETYAN G., SOGHICKYAN K. On the linguo-pragmatic specificities of manipulation in political discourse	
ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Գ., ՍՈՂԻԿՅԱՆ Ք. Օրուելյան «Երկմիտքը» և «Նորիսոքը» որպես քաղաքական մտաշահարկման գործիքներ.....	86
КАРАПЕТЬЯН Г., СОГИКЯН К. «Двоемыслие» и «Новояз» Дж. Оруэлла как инструменты политической манипуляции	
KARAPETYAN G., SOGHICKYAN K. The Orwellian “Doublethink” and “Newspeak” as tools of political manipulation	
ՀԱԿՈԲՅԱՆ Վ. Քաղաքավարության իմպլիկատորայի համատեղ կառուցման բնույթի և պաշտոնական հարցազրոյցներում դրա դրսուրումների շուրջ.....	97
АКОПЯН В. О формировании импликатуры вежливости и ее представлении в официальных интервью	
NAKOBYAN V. On the co-constitutive nature of politeness implicature and its reflection in formal interviews	
ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Ն. Կանխավարկածը որպես վերանվանական առանձնահատ- կություններով պայմանավորված ներիմաստ.....	108
МАНУКЯН Н. «Логическое следование» как гипонимическое выявление имплицитности	
MANUKYAN N. Entailment as a hyponymy-based type implicitness	
ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ Ռ., ՇԱՀԲԱԶՅԱՆ Կ. Ազգակցության անվանահամակարգի միավորների հուգարտահայտչական դրսուրումները ժամանակակից ֆրանսերենում.....	115
МЕЛИКСЕТЬЯН Р., ШАХБАЗЯН К. Эмоциональные выражения компонентов системы терминов родства	
MELIKSETYAN R., SHAHBAZYAN K. Emotional expressions of the components of kinship terminological system	
ՍԱՐՈՅԱՆ Լ. Բառականների գոյականների միջոցով ժամանակի ցուցայ- նության արտահայտման առանձնահատկությունների խնդրի շուրջ.....	126
САРОЯН Л. Об особенностях выражения временного дейктика в системе имени существительного в испанском языке	
SAROYAN L. On typical features of time-deictic nouns in Spanish	
ԱԲՐԱՄՅԱՆ Ս. Особенности коммуникативных стратегий в англоязычном полити- ческом дискурсе.....	135
ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ Ս. Հայորդակցական ռազմավարության առանձնահատ- կությունները անզալեզու քաղաքական դիսկուրսում	
ABRAHAMYAN S. Peculiarities of communicative strategies in English political discourse	
ԳԱСПԱՐՅԱՆ Գ. Межтекстовая концептуальная информация как форма выражения категории интертекстуальности.....	143
ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Գ. Միջտեքստայնության հայեցակարգային տեղեկատվությունը որպես միջտեքստայնության կարգի արտահայտման միջոց	

GASPARYAN G. Inter-textual conceptual information as a means of formation of intertextuality

ЕРЗИНКЯН Е. Личные местоимения как индикаторы социальных отношений 153
YERZNKYAN Y. Personal pronouns as indicators of social relations

САРГСЯН Л. Типологическая характеристика речи в армянском и английском языках 160

ՍԱՐԳՍՅԱՆ Լ. Խոսրի մասերի տիպարանական հատկանիշները հայերենում և անգլերենում

SARGSYAN L. On typological characteristics of parts of speech in the Armenian and English languages

ХИЗАНЦЯН А. Русский литературный язык в Петровскую эпоху (на материале писем И. Т. Посошкова Стефану Яворскому) 167

ԽԻԶԱՆՑՅԱՆ Ա. Ուու գրական լեզուն Պետրու Ի ժամանակաշրջանում (Ի.Տ. Պոսոշկովի՝ Ստեֆան Յավորսկուն ուղղված նամակների նյութի հիման վրա)

KHIZANTSYAN A. Russian literary language in the Petrine epoch (on the basis of the letters of I. T. Pososhkov to Stephan Yavorsky)

ՄԵԹՈԴԻԿԱ / Методика / Methodology

SARGSYAN L. Student productivity in the English language learning process 175

ՍԱՐԳՍՅԱՆ Լ. Ուսանողների «արտադրողականության» բարելավումը անգլերեն լեզվի ուսուցման գործընթացում

САРГСЯН Л. Повышение «производительности» у студентов при изучении английского языка

ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Գ. Քերականական փոխներթափանցման հաղթահարման ուղիները գերմաներենի ուսուցման գործընթացում 184

ОГАННЕСЯН Г. Пути преодоления грамматической интерференции в процессе преподавания немецкого языка

HOVHANNISYAN G. Ways of overcoming grammatical interference in the process of teaching German

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ / Литературоведение / Literary Criticism

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Հ. Մոդ Գոնна в поэзии У. Б. Йейтса 194
АРАКЕЛЯН Г. Символы Мод Гонна в поэзии У. Б. Йейтса

ARAKELYAN H. The symbols of Maud Gonne in W. B. Yeats's poetry

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Հ. Ու. Բ. Եյթսի «Տեսլիք» կոբերիկ տեսությունը «Երկրորդ պալուստը» բանաստեղծությունում 204

АРАКЕЛЯН Г. Эзотерическая теория «Видения» У. Б. Йейтса в стихотворении «Второе пришествие»

ARAKELYAN H. The esoteric theory of W. B. Yeats's "A vision" in the poem "The second coming"

ԲՐՅԱՆ Ս. Շամանիզմի փոխակերպումը և կիրառումը Թ. Հյուզի և Թ. Թրանսթրումերի պոեզիայում 212

БРЯН А. Трансформация и проявление теории шаманизма в поэзии Теда

Хьюза и Тумаса Транстромера	
BRYAN A. Transformation of shamanism and its usage in T. Hughes and T. Tranströmer's poetry	
ԲՐՅԱՆ Ա. Նոր միֆաստեղծումը որպես կառուցվածքանական միֆականացման արյունք	220
БРЯН А. Новое мифотворчество как результат структуралистического миропонимания	
BRYAN A. New mythmaking as a structural mythic result	
ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Լ. Պատմական իրակությունների համարժեք թարգմանության խնդիրը V դարի պատմագրության մեջ	228
ГАСПАРЯН Л. Проблема эквивалентного перевода исторических реалий в историографии 5-го века	
GASPARYAN L. On the problem of equivalent translation of historical realia in the 5 th century historiography	
ԹԱՄԱԶՅԱՆ Հ. Էթնիկ ինքնությունը Էմի Թենի «Հաճույք-Երջանկություն ակումբը» վեպում.....	236
ТАМАЗЯН Э. Этническая принадлежность в романе «Клуб радости и удачи» Эми Тэн	
TAMAZYAN H. Ethnic identity in Amy Tan's novel "The Joy Luck Club"	
ՍՈՂՈՍՈՆՅԱՆ Ա. Մեղքի և ազատության աստվածաբանական կրնցեպտները 20-րդ դարի մոդեռնիստական գրականության մեջ (Զ. Զոյս, Ա. Կամյու, Ֆ. Կաֆկա)	244
СОГОМОНОЯН А. Теологические концепции греха и свободы в модернистической литературе 20 века (Д. Джойс, А. Камю, Ф. Кафка)	
SOGHOMONYAN A. The theological concepts of sin and freedom in modern literature of the 20 th century (J. Joyce, A. Camus, F. Kafka)	
СЕДՐԱԿՅԱՆ Ա. Построение виртуальной реальности в соцсетях (фейсбук) по принципу построения карнавальной реальности по М. Бахтину.....	252
ՍԵԴՐԱԿՅԱՆ Ա. Այլնուրական իրականության կառուցումը ֆեյսբուքում ըստ Մ. Բախտինի կառնավալային իրականության սկզբունքի	
SEDRAKYAN A. The principle of constructing virtual reality on the facebook according to M. Bakhtin's carnival reality study	
ԱԿՈՊՅԱՆ Ա. Религиозные взгляды Роберта Луиса Стивенсона.....	258
ՀԱԿՈԲՅԱՆ Ա. Ռոբերտ Լուիս Սթիվենսոնի կրոնական հայացքները	
NAKOBYAN A. Robert Louis Stevenson's religious views	
ՏՇԱՓԱՐԻԱՆ Վ. Համարական իրականության կառուցումը բարեկարգությունը ստեղծագործությունում ու Աստվածաշնչում	268
Տեղեկություններ հեղինակների մասին	275
Information on the contributors	

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» գիտական հանդեսը լուս է տեսնում տարին երկու անգամ: Հանդեսում տպագրվելու համար կարող են ներկայացվել հոդվածներ ինչպես հայերեն, այնպես էլ օտար լեզուներով, մեկ տպագիր օրինակով համակարգչային շարվածքով (Microsoft Word 97-2003 ծրագրով, հայերենը՝ GHEA Grapalat (Unicode), անգլերենը և ռուսերենը՝ Times New Roman տառատեսակներով): Հոդվածի հետ անհրաժեշտ է ներկայացնել հոդվածի էլեկտրոնային տարբերակը մազնիսական կրիչով: Հոդվածը պետք է ունենա հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն անփոփագրեր՝ 60-70 բառի սահմաններում, 8-10 բանայի բառեր, հեղինակի մասին համառոտ տեղեկություն 3 լեզուներով (գիտական աստիճան, կոչում, պաշտոն, էլ. փոստի հասցե, հեռախոսահամար):

Հոդվածի առաջին էջի վերին տողի աջ անկյունում 12 րդ տառաչափով, թավ (Bold) գրվում է հեղինակ(ներ)ի անունը և ազգանունը (ազգանունը՝ գիտատերով, օրինակ՝ **Արմինե ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ**), շեղատառ (Italic) բուհի կամ գիտահետազոտական կենտրոնի անվանումը, գիտատերով, թավ (Bold) հոդվածի վերնագիրը:

Հոդվածում օգտագործված գրականության հղումները տրվում են փակագծերում. նշվում են հեղինակի ազգանունը, տպագրման տարեթիվը և համապատասխան էջերը, օրինակ՝ /Payne, 2000: 168-170/: Գրականության ցանկը տրվում է հոդվածի վերջում՝ այբենական կարգով:

Հեղինակը պատասխանատվություն է կրում իր ներկայացրած տեղեկությունների համար: Հրապարակվող նյութերի բնագրերը չեն վերադարձվում: Հրապարակվող նյութերը պետք է գրախոսվեն տվյալ ոլորտի մասնագետի կողմից և երաշխավորված լինեն տպագրության համապատասխան ամբիոնի կողմից. բոլոր կարծիքները, երաշխավորագրերը պահպանվում են խմբագրությունում:

«Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» գիտական հանդեսի նյութերն օգտագործելիս հոդվածագիրը պարտավոր է տալ համապատասխան հղում:

Գրականության ցանկում ընդգրկված աղբյուրների նմուշ

- Արքահամյան Ս. Գ. Հայերենի կետադրություն, Երևան, «Լույս», 1999:
- Austin J. L. How to do things with words. Oxford: Oxford University Press, 1962.
- Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar // *Theoretical prerequisites*, v. 1. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- Гинзбург Р. С. О взаимосвязи лингвистического и экстралингвистического в лексике // *Иностранные языки в школе*, 1972, № 5.
- Иванов В. И. Язык, текст, речь // Электр. ресурс: <http://www.textum.ru/article/ivan/html>
- Brin D. Contrary Brin, 2011 // URL: <http://davidbrin.wordpress.com/2011/04/08/> (Retrieved July 8, 2015)

Խմբագրության հասցեն. Երևան 0025, Ալ. Մանուկյան 1

Ածք բարեկարգություն: Երևան, պատմական համապատասխան հղում:

Էլ. փոստ՝ englishdep2@ysu.am

Հանձնվել է տպագրության 16.05.2018թ.

Թուղթը՝ օֆսեթ: Չափսը՝ 84x1001/16

Տպագրական 21 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100: